

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

**ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА
МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Навчальний посібник

Укладач С. І. Матвієнко

**Ніжин
2017**

УДК 373.2.036(075)
М 33

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 15 від 29.06.2017 р.

Рецензенти:

Дубровська Л. О. – доцент кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук;

Анищук А. М. – доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя кандидат педагогічних наук.

Теорія та методика музичного виховання дітей дошкільного віку :
навч. посіб. / С. І. Матвієнко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 297 с.

У посібнику викладено матеріали з вивчення навчальної дисципліни "Теорія та методика музичного виховання". Зміст посібника укладено за сучасними вимогами підготовки фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми у галузі музичного виховання. Розкрито науково-теоретичні засади музичного виховання з урахуванням національної складової даного процесу, визначено методичні основи навчання дошкільників різним видам музичної діяльності, проаналізовано форми організації музичного виховання дітей. Розглянуто окремі питання щодо організації процесу музичного виховання у дошкільному навчальному закладі.

Посібник побудовано за модульним принципом, визначено запитання та завдання для модульного контролю знань студентів. Містить ряд додатків, які стануть в нагоді щодо організації самостійної роботи.

Доцільний для викладачів вищих навчальних закладів; студентів і магістрів спеціальності 012 "Дошкільна освіта" та спеціалізації: "Музичне мистецтво", інших педагогічних та мистецьких спеціальностей; вихователів та музичних керівників дошкільних навчальних закладів.

УДК 373.2.036(075)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	11
ТЕМА 1.1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ	11
1.1.1. Музика як вид мистецтва та її роль у вихованні дітей.....	12
1.1.2. Сутність та завдання музичного виховання дітей дошкільного віку.....	16
1.1.3. Принципи, методи та засоби музичного виховання дітей	21
1.1.4. Музично-дидактичні ігри у музичному вихованні дошкільників.....	31
1.1.5. Інноваційні технології в галузі дошкільної освіти	35
ТЕМА 1.2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	42
1.2.1. Структура музикальності. Музичні здібності	43
1.2.2. Вікові особливості музичного розвитку дитини.....	47
1.2.3. Діагностування рівня музичного розвитку дітей	50
ТЕМА 1.3. НАЦІОНАЛЬНЕ ПІДҐРУНТЯ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ	53
1.3.1. Короткий історичний нарис розвитку музичного виховання в Україні (X – початок XX ст.)	54
1.3.2. Педагогічна спадщина видатних українських діячів культури	60
1.3.3. Музичний фольклор – основа музичного виховання дошкільників.....	64
РОЗДІЛ ІІ. ВИДИ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ.....	76
ТЕМА 2.1. СЛУХАННЯ МУЗИКИ.....	77
2.1.1. Сприймання музики як особливий вид музичної діяльності та основа слухання музики	78
2.1.2. Характеристика репертуару зі слухання музики	82
2.1.3. Дидактичні основи слухання музики.....	85
2.1.4. Методика навчання дошкільників слухання музики за віковими групами.....	94

ТЕМА 2.2. СПІВИ	105
2.2.1. Значення та завдання співу	105
2.2.2. Основні співацькі навички та методика їх формування у дітей дошкільного віку.....	110
2.2.3. Дидактичні основи навчання дошкільників співу	119
2.2.4. Методика навчання дошкільників співу за віковими групами	126
ТЕМА 2.3. МУЗИЧНА РИТМІКА.....	135
(МУЗИЧНО-РИТМІЧНІ РУХИ).....	135
2.3.1. Музична ритміка, її загальна характеристика та значення для розвитку дитини.....	136
2.3.2. Види музично-ритмічних рухів	141
2.3.3. Дидактичні основи навчання дітей музичної ритміки.....	148
2.3.4. Методика навчання дошкільників музичних рухів за віковими групами.....	155
ТЕМА 2.4. ГРА НА МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТАХ	164
2.4.1. Значення дитячого музикування для музичного та творчого розвитку дошкільників	165
2.4.2. Класифікація дитячих музичних інструментів	168
2.4.3. Саморобні дитячі музичні інструменти. Музикування на інструментах К. Орфа	171
2.4.4. Зміст та завдання навчання дошкільників гри на музичних інструментах за віковими групами	173
2.4.5. Методика навчання дошкільників гри на музичних інструментах	176
2.4.6. Дитяче оркестрове музикування.....	186
РОЗДІЛ III. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ	191
ТЕМА 3.1. МУЗИЧНІ ЗАНЯТТЯ	191
3.1.1. Значення та завдання музичних занять	192
3.1.2. Провідні педагогічні принципи у плануванні та організації музичних занять	194
3.1.3. Види музичних занять за кількістю учасників	196
3.1.4. Типи музичних занять за змістом	198

ТЕМА 3.2. МУЗИКА В ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	206
3.2.1. Фонова музика у житті дошкільного навчального закладу ..	207
3.2.2. Самостійна музична діяльність дітей	208
3.2.3. Музика під час занять фізичною культурою	211
3.2.4. Особливості використання музичних творів на заняттях з ознайомлення з природою	213
3.2.5. Музика на заняттях з ознайомлення з соціумом	214
3.2.6. Музика на заняттях з розвитку мовлення	215
ТЕМА 3.3. МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛІЗОВАНІ СВЯТА І МУЗИЧНІ РОЗВАГИ	218
3.3.1. Роль музично-театралізованих свят та музичних розваг у формуванні культури дозвілля дітей	218
3.3.2. Види музично-театралізованих свят	220
3.3.3. Методика організації та проведення музично-театралізованого свята.....	222
3.3.4. Методика організації музичних розваг.....	230
РОЗДІЛ 4. МУЗИКА В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	233
ТЕМА 4.1. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА КЕРІВНИЦТВО СИСТЕМОЮ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	233
4.1.1. Специфіка професії "музичний керівник"	234
4.1.2. Функції завідувача, вихователя-методиста в організації музичної діяльності дітей	235
4.1.3. Функції музичного керівника та вихователя у проведенні музично-виховної роботи з дітьми	240
4.1.4. Планування освітнього процесу з музичного виховання	244
ТЕМА 4.2. ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	249
З МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ.....	249
4.2.1. Музично-розвивальне середовище.....	249
4.2.2. Гурткова робота з музичного виховання.....	253
4.2.3. Співпраця днз батьками з питань музичного виховання дітей у сім'ї	255
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	262
ДОДАТКИ	

ПЕРЕДМОВА

Українська освіта нині все більше спрямовується на запровадження європейських та світових засад. Це зумовлено суспільно-політичними та ідеологічними змінами, які відбулися в Україні з прийняттям нею незалежності.

У "Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті", Законах України "Про освіту", "Про вищу освіту" чітко окреслені підходи до оновлення засад та змісту освіти з тим, щоб наша освіта у недалекому майбутньому змогла інтегруватися у світовий простір та повноцінно забезпечувати реалізацію у навчальному процесі новітніх технологій розвитку особистості. Реалізувати складні завдання сучасної дошкільної освіти здатна нова генерація педагогічних кадрів, озброєна високоєфективними технологіями і методиками розвитку та виховання дітей.

Не стає винятком щодо цього методика музичного виховання дітей дошкільного віку. Ця галузь дошкільної педагогіки визначає потужне теоретичне та методичне підґрунтя, закладене впродовж багатьох десятиліть. За останні роки у музичному вихованні визначилися нові теоретичні та практичні здобутки, які слід творчо опрацювати й використовувати у змісті підготовки музичного керівника та вихователя – фахівців, які безпосередньо здійснюють роботу з музичного виховання дітей дошкільного віку.

Професійна майстерність вищезазначених педагогів повинна забезпечувати вирішення завдань сучасної дошкільної освіти щодо реалізації компетентнісної парадигми, яка спрямована на формування гнучкої, свідомої, творчої людини. З огляду на необхідність удосконалення змісту підготовки фахівців дошкільної освіти у вузі, визначається важливим покращення методичного забезпечення даного процесу, перш за все – навчальною літературою.

Навчальний посібник укладено на основі навчальної програми курсу "Теорія та методика музичного виховання". Програма навчальної дисципліни спрямована на поетапне оволодіння студентами теоретичними знаннями у галузі музичного виховання; специфікою самого музичного мистецтва як ефективного засобу формування особистості дитини, розвитку її здібностей; оволодінням знань щодо проведення різних форм практичної роботи з дітьми у галузі музичного виховання тощо.

Навчальна дисципліна "Теорія та методика музичного виховання" є самостійною дисципліною, що передбачена державним стандартом дошкільної освіти. Вона забезпечує формування теоретико-методологічної та методичної культури майбутнього фахівця дошкільної освіти. Це зумовлює виокремлення в структурі і логіці вивчення дисципліни наступних розділів:

1. Теоретичні основи музично-педагогічного процесу;
2. Історія розвитку музичного виховання з акцентуванням на національній складовій;
3. Види музичної діяльності дітей;
4. Форми організації музичного виховання у дошкільному навчальному закладі;
5. Окремі питання організації та керівництва системою музичного виховання у дошкільному навчальному закладі.

З урахуванням вищезазначених складових було укладено даний посібник.

Автором посібника ураховано також сучасні вимоги щодо підвищення ролі національної складової в теорії музичного виховання, оскільки за тривалий історичний період музична освіта України накопичила великий та унікальний досвід музичного виховання дітей, який не практично висвітлювався у навчальній літературі даного профілю у попередні десятиліття. Великим потенціалом щодо музичного розвитку особистості відзначається національний фольклор. Його кращі зразки, доступні дітям, складають основу сучасних програм дошкільного виховання з розділу "Музичне виховання". Особливості використання творів музичного фольклору в роботі з дітьми з огляду на посилення засад національно-патріотичного виховання, також розкриті у посібнику.

З метою покращення професійної підготовки студентів слід знайомити їх із новаціями останніх років у галузі музичної педагогіки, з тими інноваційними формами та методами, які сьогодні все активніше використовуються в освітньому процесі дошкільного навчального закладу. Про це свідчать численні матеріали періодики з дошкільного виховання, зокрема, – ті, що розміщені в часописі "Музичний керівник", – українському спеціалізованому виданні, на сторінках якого висвітлюється стан музично-виховної практики дошкільних навчальних закладів. На основі вищезазначених джерел у посібнику частково оновлено й доповнено матеріали, які стосуються основних позицій методики музичного виховання дітей дошкільного віку.

Навчальний посібник "Теорія та методика музичного виховання дітей дошкільного віку" містить чотири розділи: загальні основи теорії

та методики музичного виховання дітей дошкільного віку; види музичної діяльності дітей; форми організації музичної діяльності дітей; музика в дошкільному навчальному закладі.

Зміст у посібнику структуровано за блочно-модульним принципом. Модулі – це самостійні частини навчального матеріалу. Вони містять конкретний об'єкт інформації і надають можливість студентам і викладачам як об'єктам освітнього процесу ефективно засвоювати навчальний матеріал, встановлювати логічні зв'язки між частинами курсу, допомагають ефективно організувати самостійну роботу, спонукають до саморозвитку особистості, до самоконтролю самоаналізу та самооцінки.

Розпочинається курс змістовим модулем "**Загальні основи теорії та методики музичного виховання дітей дошкільного віку**", в якому студенти вивчають основні теоретичні питання навчального курсу. У цьому модулі розкриваються мета та завдання музичного виховання; характеризуються принципи, методи та засоби музичного виховання дітей; визначається роль музично-дидактичних ігор у проведенні роботи з музичного виховання; розглядаються інноваційні технології, які застосовуються нині в галузі дошкільної музичної освіти. У цьому ж розділі коротко аналізуються психологічні основи музичного виховання дітей через розкриття таких понять, як "музичні здібності", "музикальність", "структура музикальності"; визначаються вікові особливості музичного розвитку дитини; розглядаються методики діагностування музичного розвитку дітей за різними авторами.

Теоретична частина посібника містить матеріали, які характеризують національне підгрунтя процесу музичного виховання дошкільників через короткий нарис історії музичного виховання дітей в Україні (до 1917 р.); аналіз музично-педагогічної спадщини видатних українських композиторів та діячів культури. Цей модуль містить матеріали, які розкривають специфіку дитячого музичного фольклору: його види, жанри, функції, виховний потенціал стосовно роботи з дітьми дошкільного віку. Студенти ознайомлюються з особливостями використання цього пласту народної творчості відповідно до добору його видів та жанрів з урахуванням видів музичної діяльності дітей.

Наступні два змістових модулі становлять своєрідний блок методичних основ музичного виховання дітей дошкільного віку.

У модулі "**Види музичної діяльності дітей**" надається характеристика основних видів музичної діяльності дітей, якими є: слухання музики, співи, ритміка (музично-ритмічні рухи), гра на дитячих

музичних інструментах. У цьому розділі надано сутнісну характеристику кожного з видів музичної діяльності; визначено завдання щодо їх реалізації у роботі з дітьми. Студенти вивчають методичні основи навчання дітей різних видів музичної діяльності через добір відповідних методів, прийомів і засобів, а також з урахуванням розподілу навчального матеріалу за віковими групами.

Модуль "**Форми організації музичної діяльності дітей**" формує у студентів знання про сучасні підходи до організації роботи з музичного виховання та специфіку форм його організації. Аналізується заняття з музичного виховання у дошкільному навчальному закладі; надаються загальні та специфічні принципи його планування та організації. Студенти ознайомлюються з видами та типами музичних занять з урахуванням сучасних вимог дошкільної освіти до їх проведення. Розкриваються особливості використання музики у повсякденному житті дошкільного навчального закладу – у самостійній музичній діяльності дітей і на заняттях з різним змістом навчання.

Важливою проблемою, що висвітлюється у даному модулі, є організація та проведення форм музично-дозвілдової роботи з дітьми з урахуванням тих підходів, які визначила практика дошкільних закладів за останні роки. Студенти ознайомлюються з видами музично-театралізованих свят та музичних розваг та опановують методику їх організації та проведення.

Модуль "**Музика в дошкільному навчальному закладі**" ознайомлює студентів з основними питаннями щодо організації та керівництва системою музичного виховання у дошкільному навчальному закладі. Тут розглядаються обов'язки завідувача, вихователя-методиста, музичного керівника та вихователя в організації музичної діяльності дітей; висвітлюється роль музично-розвивального середовища у проведенні вищезазначеної роботи. Студенти вивчають основні підходи до організації гурткової (факультативної) роботи та співпраці дошкільного навчального закладу з батьками щодо музичного виховання дітей у сім'ї.

До кожної теми подано питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи, рекомендовану літературу. Посилання на твори музичного репертуару, який використовується у різних видах музичної діяльності, здійснено згідно чинних комплексних програм дошкільної освіти.

Для зручності користування посібником, з метою кращого засвоєння основних понять кожної теми, їх виділено за допомогою

спеціальних термінологічних вкраплень, представлених рисунків, схем, таблиць. Надано ряд додатків, які допоможуть студенту в організації самостійної роботи.

Навчальний посібник укладено на основі чинних програм дошкільної освіти (освітня лінія "Дитина у світі культури", розділ "Музичне виховання") за використання широкого кола наукової та методичної літератури, періодики з дошкільного виховання.

У посібнику використовувалися матеріали щомісячного фахового журналу "Музичний керівник" за останні роки, а також ілюстративний матеріал цього видання.

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

ТЕМА 1.1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

План

1. Музика як вид мистецтва та її роль у вихованні дітей.
2. Сутність та завдання музичного виховання дітей дошкільного віку.
3. Принципи, методи та засоби музичного виховання дітей.
4. Музично-дидактичні ігри у музичному вихованні дошкільників.
5. Інноваційні технології в галузі дошкільної музичної освіти.

Рекомендована література

1. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта", вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 196 с.
2. Зими́на А. Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / А. Н. Зими́на. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
3. Лист МОН України "Щодо організації роботи з музичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах", № 1/9-454 від 02.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://osvita.kr-admin.gov.ua>. – Назва з екрану.

4. Науменко С. І. Музично-естетичне виховання дошкільнят / С. І. Науменко. – К. : Магістр, 1996. – 96 с.
5. Новгородська Ю. Г. Методика музичного виховання дошкільників. Тексти лекцій : навч. посіб. / Ю. Г. Новгородська. – Ніжин, Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. – 128 с.
6. Радынова О. П. Музыкальное воспитание дошкольников : учеб. пособ. для студ. фак-тов дошк. воспит. высш. и средн. пед. учеб. заведений / О. П. Радынова, А. И. Катинене, М. Л. Паландишвили – М. : Издательский центр "Академия", 1998. – 240 с.

1.1.1. Музика як вид мистецтва та її роль у вихованні дітей

Музика – один із видів мистецтва, який є засобом пізнання оточуючого світу й формування особистості. Музика здатна передавати почуття та емоції людей, їхній настрій і думки. Вона є тим видом мистецтва, що безпосередньо впливає на чуттєву сферу особистості, а відсутність реальних зорових факторів, безпосередньо пов'язаних з музичним змістом, зумовлює силу її емоційно-чуттєвого впливу. На думку Г. Шевченко "специфічність естетичного, в тому числі музичного виховання в тому, що воно формує розуміння краси, витонченість, загостреність світосприйняття, духовні потреби, емоційно-естетичне відношення до дійсності та мистецтва, розвиває творчі здібності" [86, с. 22].

Виконуючи функцію соціалізації, музика сприяє формуванню особистості, розвитку її самопізнання та самовираження. Музика впливає на формування світогляду людини та є своєрідним засобом міжособистісного спілкування. Відображаючи життя, музичне мистецтво утверджує моральну красу людини, розкриває багатство духовного світу, наголошує на вічних людських ідеалах, таких як відданість, дружба тощо. Діти особливо гостро відчувають прекрасне і тягнуться до нього. Музика – це унікальний, універсальний засіб людського спілкування, який долає кордони і час. За допомогою музики людина не просто має можливість розповісти про себе, свій внутрішній світ, свої почуття та переживання, але й може стати зрозумілою іншим людям.

Окрім соціально-морального аспекту, музичне виховання має велике значення щодо формування у дітей естетичних почуттів.

Залучаючись до культурної музичної спадщини, особливо – до національної, дитина пізнає еталони краси, засвоює цінний мистецький досвід поколінь.

Музика розвиває дитину розумово. Окрім відомостей про музику, які мають пізнавальне значення, бесіда про неї торкається різноманітних життєвих ситуацій, вчить дітей аналізувати, встановлювати взаємозв'язки тощо. Словник дітей збагачується доступними їм музичними термінами, образними словами і виразами, які характеризують настої, почуття, які передаються за допомогою музики [62, с. 10].

А. Гогоберідзе, розкриваючи мистецьку сутність музичного твору, зазначає, що головною його особливістю є художній образ. Це ядро, серце твору мистецтва, у ньому закладено ті почуття, той стан, ті переживання, з якими бажає поділитися митець [17, с. 18].

Художній образ в мистецькому творі – це цілісність зображувальності та виразності. *Зображувальність* – це наочність, конкретність дій, вчинків людини, предметів, реальної або фантастичної дійсності. Приклади зображувальності в музиці: "Політ джмеля" муз. М. Римського-Корсакова; "Трійка" муз. Г. Свиридова; "Пісня жайворонка", муз. П. Чайковського тощо. Для того щоб підкреслити зображальність у музиці, композитори визначають назви своїх творів, задають свого роду програму, хоча це й обмежує уяву слухача певними змістовними рамками. Така музика визначається як *програмна*. Іноді ця програма задається досить точно (наприклад, "Веселий селянин, який повертається з роботи", муз. Р. Шумана), але частіше – як загальний абрис задуму твору (симфонія "Зимові мрії", муз. П. Чайковського).

Б. Теплов, характеризуючи специфіку програмово-зображувальної музики, вказував на те, що вона, маючи конкретні, "бачені" прообрази (звуконаслідування, явища природи, просторові уявлення – наближення, віддалення тощо), певну назву або літературний текст, сюжет, передаючи конкретні життєві явища, при цьому завжди виражає певний емоційний зміст та стан [77].

Виразність – інша сторона художнього образу твору – відображення внутрішнього стану, переживання митцем зображуваного явища. Без виразності мистецтво неможливе [17, с. 75].

Музика як вид мистецтва має, зокрема, наступні характеристики:

- музика є мистецтвом *інтонації*. Музична інтонація (навіть складається з двох-трьох звуків), на відміну від мовної, несе в собі музичний образ. У музичній інтонації закладено основний зміст музики. Це звукове, матеріальне втілення музичної ідеї, задуму художника. Через інтонацію в музиці відображаються людські почуття, уявлення, явища навколишнього світу.

- музика – це мистецтво особливих *виразних засобів*. У музиці, як і в інших видах мистецтва, матеріальне втілення художнього образу досягається за рахунок використання спеціальних засобів виразності. Слухачеві слід визначити, за рахунок яких виразних засобів народжується інтонація в музиці, створюється художній образ. Музичний звук, який проспівують або видобувають з допомогою музичного інструмента, володіє наступними властивостями: висотою, тривалістю, динамікою і тембром. Емоційний вплив музики на людину закладено вже в самих властивості музичного звуку. Ці ж властивості визначають і засоби музичної виразності, до яких належать *лад, ритм і метр, мелодія, гармонія, форма*.

- музика є *багатожанровим* та *багато стильовим* мистецтвом. Існують такі види (жанри) музики: пісня, симфонія, опера, романс, танець, марш, балет, шлягер. До стилів музики належать – класичний, фольклорний, старовинний, сучасний, авангардний та інші стилі.

Усі вище названі характеристики музики у вигляді доступної інформації надаються дітям дошкільного віку, про що зазначено у змісті чинних програм дошкільної освіти за освітньою лінією "Дитина у світі культури". Здійснюючи освіту за цією лінією, музичний керівник, вихователь, мають увести дитину в світ предметно-практичної та духовно-мистецької діяльності, навчити цінувати духовні мистецькі твори, культивувати інтерес та сприйняття національної та світової культур, сформувати оптимальні для дитячого віку практичні навички в предметній та мистецькій діяльності, елементарні вміння, розвинути потребу в реалізації своїх творчих здібностей, виховати естетичне ставлення до творів музичної культури [87, с. 16].

Сприймання музичного твору щодо цього має великі можливості. У процесі систематичної роботи діти набувають уміння слухати музику, запам'ятовувати і впізнавати її, починають радіти їй;

вони проймаються змістом твору, красою його форми та образів. У дітей розвивається інтерес до музики, а згодом і любов до неї. Через музичні образи дитина пізнає прекрасне в навколишній дійсності, в природі. Краса художньої форми, зрозумілий зміст музичного твору сприяють появі естетичних відчуттів художнього образу і через нього до життя, впливають на виховання художнього смаку дитини.

Ю. Новгородська виокремлює наступні функції музики щодо її впливу на духовний, естетичний розвиток особистості:

- **розвивальна функція** полягає в тому, що у процесі безпосереднього слухання музичних творів та виконавської музичної діяльності у дітей розвиваються музичні здібності (музичний слух, ладове чуття, почуття ритму, музичне мислення тощо). Музика здійснює вплив на процес фізичного удосконалення дитини;

- **пізнавальна** функція виявляється у внутрішньому зв'язку мистецтва з механізмами й результатами пошуку істини. Пізнавальне значення музики зумовлене тим, що мистецтво це відображає дійсність, дух епохи, життя і характер цілих народів, почуття і думки композиторів. Постійне слухання музичних творів різних композиторів збагачує людей як в ідейно-естетичному відношенні, так і взагалі в галузі музичної культури різних епох і народів. Музика відображає багато життєвих явищ, які збагачують дітей уявленнями про суспільство, природу, побут і традиції. Діти не просто сприймають музичні твори, вони дізнаються про певні особливості того періоду, коли творив митець, уявляють ті образи, які передає музика;

- **виховна функція** полягає в тому, що вона формує у дітей гуманне ставлення до оточуючих, сприяє вихованню у них високих благородних почуттів, естетичних потреб і смаків, інтересу до різних видів художньої діяльності, морально збагачує їх;

- **гедоністична функція** виражається у переживанні особистістю естетичної насолоди, що є безкорисливим задоволенням людини творчою діяльністю, її співчуття художньому образу

- **компенсаторна функція**. Музичне мистецтво коригує, стиmuє поведінку людини у бажаному напрямі та забезпечує вільний вихід емоційної енергії особистості. Цей процес здійснюється шляхом впливу музичних творів на емоційну сферу людини, активізації її музично-виконавської діяльності;

• **комунікативна функція.** Музика як одна з граней мистецтва і частина загальнолюдської культури є специфічною формою невербальної комунікації. Дана функція передбачає спілкування особистості з музичними творами, в результаті чого людина пізнає різні явища, процеси, події, які намагався передати композитор у своєму творі [58, с. 7].

Сучасні наукові дослідження свідчать про те, що розвиток музичних здібностей, формування основ музичної культури – тобто музичне виховання потрібно починати в дошкільному віці, адже музика має можливість впливати на дитину на ранніх етапах її розвитку. Доведено, що навіть пренатальний період є надзвичайно важливим для подальшого розвитку людини : музика, яку слухає майбутня мати, впливає на самопочуття дитини. Відсутність повноцінних музичних вражень в дитинстві важко надолужити згодом [15, с. 6].

1.1.2. Сутність та завдання музичного виховання дітей дошкільного віку

Розвиток дошкільника, становлення його як особистості – головне завдання сучасної дошкільної освіти. У нормативних документах: Законі України "Про дошкільну освіту", Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні вказано на те, що загальною метою виховання дітей дошкільного віку є всебічний розвиток дитини, формування базису її особистісної культури. Одним із шляхів реалізації вищевказаної мети є залучення дитини дошкільного віку у процес музичного виховання, яке справляє потужний вплив на розвиток особистості дитини завдяки інтеграції складових виховання.

Музичне виховання – галузь естетичного виховання; організований педагогічний процес, спрямований на виховання музичної культури, розвиток музичних здібностей дітей з метою становлення творчої особистості дитини

Музичне виховання є одним із наймогутніших засобів виховання, за допомогою якого здійснюється формування всебічно розвиненої

особистості; це процес становлення і розвиток музичних здібностей на основі природних задатків, формування основ музичної культури, творчої активності (від найпростіших форм до більш складних) [40, с. 84].

Піддрунтям сучасної системи дошкільного музичного виховання дітей стали праці В. Шацької, Л. Шлегер, Б. Асаф'єва, Т. Бабджан, Ю. Двоскіної, Т. Вількорейської, Є. Кершнер, Н. Метлова, А. Кенеман, М. Румер, С. Беляєвої, Б. Теплова та інших педагогів та психологів. Науковці розглядають цей процес у широкому і вузькому значеннях.

У *широкому значенні* музичне виховання – це формування духовності людини, її морально-естетичних уявлень, здатності розуміти й оцінювати крізь призму мистецтва життєві явища. У такому розумінні музичне виховання – це виховання людини.

У *вузькому значенні* музичне виховання – це формування музичного сприймання, яке здійснюється у різних видах музичної діяльності та спрямоване на розвиток музичних здібностей, здатності до емоційного й осмисленого осягнення й переживання змісту музики, її виразного виконання. У такому розумінні музичне виховання – це формування музичної культури особистості [57, с. 8].

Т. Лісовська розглядає музичне виховання як:

- найважливіший із засобів формування естетичного досвіду особистості, що здійснюється як у процесі сприймання (слухання) музики, так і в ході її виконання;
- процес цілеспрямованого пізнання музики, розвиток музично-естетичних смаків людини, збагачення її музичної культури та здібностей [41, с. 85].

Результатом музичного виховання дитини є рівень розвиненості у неї музичної культури.

Музична культура розуміється як інтегративне особистісне утворення, що складається з музичної спрямованості, музичної обізнаності, музично-творчої розвиненості й музичної вихованості; формується та виявляється в музичній діяльності і постає необхідним фактором різнобічного розвитку та гармонійного виховання особистості

О. Радинова розглядає музичну культуру дітей як специфічну субкультуру певної соціальної групи (діти дошкільного віку) та виділяє в ній два компоненти:

1) індивідуальну музичну культуру дитини, яка включає її музично-естетичну свідомість, музичні знання, уміння й навички, які склалися у результаті практичної музичної діяльності дитини;

2) музичну культуру дошкільників, яка включає в себе твори народного й професійного музичного мистецтва, які використовуються у роботі з дітьми, музично-естетичну свідомість дітей та різні інститути, що регулюють музичну діяльність дітей та задовольняють потреби музичного виховання [62, с. 31].

Відповідний до дошкільного віку об'єм музичної культури суспільства дитина перебирає у сім'ї, дитячому садку, через засоби масової інформації та музично-культурні заклади. Дитина успішно включається у різні види музичної діяльності та засвоює їх, коли враховуються її індивідуальні особливості, вікові можливості. Саме це слугує основою її музичного розвитку.

Музичний розвиток – це результат формування особистості дитини в процесі активної музичної діяльності

Теорія та методика музичного виховання дітей розглядає процес музичного розвитку з позицій педагогіки та психології в опорі на теоретичні основи естетики. Такими основами є положення, які визначають сутність музичного мистецтва та його роль у житті суспільства.

І. Газіна зазначає, що музичний розвиток відбувається у сферах:

- *емоцій* – від імпульсивних відгуків на найпростіші музичні явища до більш виражених і різноманітних емоційних реакцій;
- *відчуття, сприймання й слуху* – від розпізнання окремих музичних звуків до цілісного, усвідомленого й активного сприймання музики, до диференціювання висоти звуку, ритму, тембру, динаміки;
- *вияву ставлень* – від нестійкого захоплення до стійкіших зацікавлень, потреб, до перших проявів музичного смаку;
- *виконавської діяльності* – від дій, пов'язаних з показом, наслідуванням, до самостійних виражальних і творчих проявів у співі та музично-ритмічному русі [15, с. 8].

Музичне виховання і розвиток є взаємопов'язаними та знаходяться у взаємодії. Навчання сприяє розвитку, проте й розвиток визначає успішність навчання.

Навчання музики – виховний процес, в якому педагог допомагає дитині набутти музичного досвіду, елементарних відомостей і навичок, здобути відповідні знання

Будучи рівноправним учасником процесу навчання музики, дитина повинна визначати власну активність щодо засвоєння необхідних знань, умінь та елементарних відомостей у різних видах музичної діяльності.

У процесі відповідного виховання і навчання здійснюється музичний розвиток дитини. Рівень музичного розвитку дошкільника визначається його діяльністю на музичних заняттях, творчими проявами під час самостійної діяльності. Якщо дитина з власної ініціативи охоче співає, танцює, грає і робить це виразно й правильно, то можна говорити про досить високий рівень музичного розвитку.

Завдання музичного виховання в дошкільному навчальному закладі, які підпорядковані загальній меті всебічного і гармонійного виховання особистості дитини і будуються з урахуванням своєрідності музичного мистецтва і вікових особливостей дошкільників, вони є наступними:

- виховувати любов та інтерес до музики (це завдання вирішується шляхом розвитку музичного сприймання, слуху, які допомагають дитині гостріше відчутти й осмислити зміст почутих творів);
- збагачувати музичні враження дітей, ознайомлюючи їх з різними музичними творами;
- ознайомлювати дітей з найпростішими музичними поняттями, розвивати навички слухання музики, співу, музично-ритмічного руху, гри на дитячих музичних інструментах;
- розвивати емоційну чутливість, сенсорні здібності і ладовисотний слух, відчуття ритму, формувати співочий голос і виразність рухів;
- прищеплювати елементарні співочі та рухові навички, добиваючись простоти, природності й виразності виконання музичних творів;

- сприяти виникненню і формуванню музичного смаку на основі отриманих вражень і уявлень про музику;
- розвивати творчу активність в усіх доступних дітям видах музичної діяльності.

Усі перелічені завдання є взаємопов'язаними та видозмінюються залежно від віку дитини.

Організація процесу музичного виховання у дошкільному навчальному закладі підпорядковується відповідним законодавчим документам, що надаються Міністерства освіти і науки України з урахуванням перспектив розвитку освіти, передового педагогічного досвіду у даній галузі тощо. Так, в інструктивно-методичних рекомендаціях МОН України за № 1/9-454 від 02.09.2016 "Щодо організації роботи з музичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах" зазначено мету, основні завдання, форми організації музичного виховання у сучасному ДНЗ [27].

У даному документі визначено наступні *умови успішної музично-педагогічної роботи з дітьми*: професійність музичного керівника і вихователів; гнучке застосування традиційних та нових методів і прийомів музичного виховання, навчання й розвитку дітей в основних видах дитячої музичної діяльності та формах організації; сприятливе мистецьке оточення в груповій кімнаті та спеціально обладнане естетичне середовище музичної зали, сучасне змінне оснащення; співпраця вихователів, музичного керівника і батьків.

Зміст музично-педагогічної роботи з дітьми, згідно з вищезазначеними Інструктивно-методичними рекомендаціями, деталізується щодо кожної вікової групи по основних видах музичної діяльності у чинних комплексних і парціальних програмах. У кожному з видів музичної діяльності (слухання музики, музичні рухи, співи, гра на дитячих музичних інструментах, творчість – у рухах, пісенна, музикування) деталізовані завдання музичного виховання, навчання й розвитку дітей та наведено музичний репертуар (орієнтовний, для вибору, а тому більший за обсягом, ніж можна використати за навчальний рік), реалізація яких і становить для педагога зміст роботи з дітьми. Музичний керівник і вихователі, орієнтуючись на програмові твори з національної та світової музичної спадщини, дбаючи про високий художній рівень і доступність

репертуару, можуть також самостійно добирати музичні твори із сучасних фахових джерел ("Дошкільне виховання", "Дитячий садок. Мистецтво", "Музичний керівник", "Палітра педагога", "Джміль", "Дитячий садок" та інші періодичні видання, посібники, збірки, хрестоматії) [27, с. 2].

1.1.3. Принципи, методи та засоби музичного виховання дітей

Музичне виховання, як і будь-яка інша педагогічна наука, ґрунтується на основних положеннях дидактики, до яких відносяться принципи, зміст, форми й методи. Їх буде розглянуто нижче.

***Принцип навчання** – основне вихідне положення теорії навчання, що впливає з його закономірностей, окреслює загальне спрямування навчального процесу, вимоги до його змісту, методики й організації*

Традиційно організація роботи з дітьми спирається на загальнодидактичні **принципи**: урахування індивідуальних особливостей дитини, наочності, єдності виховної та освітньої мети, активності та самостійності, доступності, міцності засвоєння знань, умінь та навичок, систематичності та послідовності тощо.

Розглянемо **принципи музичного виховання**, які спрямовані на забезпечення особистісного, емоційно-естетичного ставлення дитини-дошкільника до музичного мистецтва:

1) **гуманності** визначає дитину як найвищу цінність, визначає її право на вільний і неупереджений розвиток та якнайповнішу реалізацію власних здібностей. Педагог має обов'язково враховувати і приймати особистісні запити кожної дитини. Принцип гуманності вимагає від кожного педагога, зокрема й музичного керівника, особливої гнучкості, терпіння, передбачливості, адже під час навчально-виховного процесу можуть виникати різні, іноді напружені й навіть конфліктні ситуації;

2) **природовідповідності** визначає спрямованість музичного виховання не загальний музичний розвиток дитини, а на розкриття її природних здібностей та обдарованості, що потребує

забезпечення відповідних умов організації процесу музичного виховання. Завдання музично-естетичного виховання мають розв'язуватися з урахуванням: вікових особливостей дітей та рівня їхнього психічного, інтелектуального та фізичного розвитку. Розподіл розумового, фізичного, емоційного навантаження на дітей має бути доцільним. При будь-якому варіанті структури музичного заняття необхідно дотримуватися гігієни нервової системи кожної дитини: враховувати швидку втомлюваність дітей; чергувати спокійні музичні завдання з динамічними; після розумової діяльності надавати дітям змогу відпочити під час активної, веселої гри тощо.

3) **зв'язку музичного виховання з національною культурою** полягає в тому, що в умовах оновленої національної політики процес музичного виховання дітей повинен підпорядковуватися основним цілям національно-патріотичного виховання, визначених у відповідних державних документах. Реалізація даного принципу передбачає формування у дошкільників національної свідомості, любові до рідної землі, шанобливого ставлення до свого народу, його культури;

4) **емоційності** визначається тим, що в основі сприймання музичного матеріалу лежать асоціації, емоції, почуття. Це дозволяє використовувати музику як засіб розширення кола доступних емоційних переживань дошкільників, збагачуючи їх емоційну сферу. Тому при виконанні музичним керівником твору головну увагу варто звертати на результат впливу музики на дітей, що виражається в їхніх емоційних реакціях.

5) **зв'язку музичного виховання з життям** полягає в тому, що специфіка музичного мистецтва та реалії життя визначають діючий виховний впливу тому випадку, коли дитина навчилася розуміти сенс художньо-естетичних явищ в навколишньому житті, домірно до віку здатна визначати їхню сутність;

6) **орієнтації на музично-естетичні смаки та потреби дітей.** У дітей, які живуть на початку ХХ ст. значною мірою змінилися художньо-естетичні смаки та потреби, перш за все, під впливом сучасних засобів масової культури. Це позначається на музичних уподобаннях дітей, на специфіці їхньої субкультури.

Саме тому музичний педагог повинен гнучко добирати для роботи цікаві музичні твори – фольклорні, традиційного музичного дитячого репертуару, а також твори сучасних композиторів, уривки з дитячих мультфільмів або кінофільмів, які мають належну художньо-естетичну цінність;

7) **опори на практичну діяльність дітей.** Забезпечення даного принципу відбувається через активне включення дітей до різних видів музичної діяльності, різних видів музично-дозвілєвої та самостійної діяльності. У процесі взаємодії з музикою дошкільники мають визначати свої потенційні можливості, перетворюючись у суб'єктів власного самовдосконалення;

8) **єдності свідомості й активності** визначає в музичній діяльності головне спрямування пізнавальної діяльності дошкільників та керування нею, передбачає використання різноманітних розумових операцій, які сприяють активізації пізнання. Позитивний результат музичної діяльності визначається активністю дитини. Свідомому засвоєнню знань сприяють роз'яснення мети і завдань навчального предмета, раціональні прийоми роботи на занятті. Чим активніша діяльність дітей, тим глибше їх пізнання музики. Педагог повинен уникати нав'язування дітям певної інтерпретації музичного твору, оскільки це призводить до зниження активності музичного сприйняття [58, с. 13];

9) **індивідуалізації** забезпечує для кожної дитини урахування того, що загальні закони психічного розвитку проявляються у неї своєрідно та неповторно. Музичний керівник має плекати індивідуальний талант кожної дитини на основі розробленої програми її музичного розвитку;

10) **диференціації.** Цей принцип передбачає добір і дозування навчального матеріалу відповідно до рівня музичного розвитку дитини, сформованості її музичних здібностей.

Важливими елементами організації процесу навчання є **методи та методичні прийоми.** У даний час у педагогіці не існує єдиної загальноприйнятої класифікації педагогічних методів. Найбільш усталеною класифікацією є розподіл методів на наочні, словесні та практичні методи, тобто поділ на підставі різних джерел передачі й сприйняття знань.

Методи і прийоми музичного виховання є способами взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямовані на розвиток музичних здібностей, формування основ музичної культури дітей дошкільного віку

Н. Ветлугіна запропонувала класифікацію методів музичного виховання дітей молодшого віку, яка включає:

- спонукання до співпереживання,
- переконання в процесі музичного сприйняття,
- вправи в практичних діях, пошукових ситуацій, що спонукають до творчих дій.

У музичному вихованні дітей дошкільного віку використовуються три групи методів: наочні, словесні, метод практичної діяльності, кожна з них включає в себе систему різних прийомів. Творче, розвивальне виховання й навчання передбачає варіативність їх використання.

Наочні методи в музичному вихованні мають два різновиди: наочно-слуховий і наочно-зоровий (за О. Радиною).

1. *Наочно-слуховий* метод є провідним методом музичного виховання. Основний зміст цього методу – виконання музичних творів педагогом або використання технічних засобів навчання. Основна вимога використання цього методу – якість виконуваної музики. Надання проблемності наочно-слухового методу може відбуватися з допомогою прийомів, що спонукають дітей до порівнянь, зіставлень, пошуків аналогій. Це може бути порівняння звучання одного твору в "живому" виконанні та в записі, у виконанні різних інструментів, порівняння двох-трьох контрастних творів, або навпаки, схожих (в старшому віці), творів одного жанру ("Марш дерев'яних солдатиків", муз. П. Чайковського і "Солдатський марш", муз. Р. Шумана), творів зі схожими назвами ("Баба-яга" з "Дитячого альбому", муз. П. Чайковського, "Баба-яга", муз. А. Лядова, "Хатинка на курячих ніжках" з циклу "Картинки з виставки", муз. М. Мусоргського).

2. *Наочно-зоровий метод* в музичному вихованні має допоміжне значення і може розглядатися як прийом. Зорова

наочність (картини, малюнки, кольорові картки) застосовуються для ознайомлення з невідомими раніше дітям явищами (музичний інструмент, персонаж), а також з метою збагачення і конкретизації вражень дітей про музику. Зорова наочність повинна поєднуватися зі слуховою, її використання є найбільш виправданим у молодшому віці. Як правило, зорова наочність не використовується до прослуховування музики, щоб уникнути нав'язування певного образу, зайвої його конкретизації.

Словесні методи мають універсальний характер і в музичному вихованні є також незамінними. До них належать:

- *бесіда*, яка передбачає апелювання до знань, життєвого і художнього досвіду дітей. Вона, як правило, проводиться після прослуховування музичного твору, що сприяє конкретизації його змісту. У бесіді після прослуховування твору діти, діляться своїми враженнями від прослуханого, відповідають на питання музичного керівника. При проведенні такої бесіди слід уникати постановки питань: "Кому з вас сподобалася музика?", "Чи красива ця музика?", оскільки запитання такого типу є абстрагованими відносно змісту самого музичного твору. Бесіда має характеризуватися конкретністю, емоційністю, лаконічністю.

- *розповідь* є повідомленням нових фактів, тому не слід перетворювати її на діалог, закликати дітей до обговорення певної теми. Розповідь музичного керівника повинна бути короткою й бути різною стосовно кожного з музичних творів. Так, перед слуханням одного твору важливо розповісти про його зміст, іншого – надати короткі дані про композитора або виконавця тощо. Під час вступної розповіді не можна "переказувати" музику словами, надавати дітям її надмірний аналіз, зловживати іменами, цифрами, фактами, які є незрозумілими дітям дошкільного віку.

- *пояснення*. Цей метод, як правило, використовується перед початком розучування нового музичного твору. Тоді його логіка повинна мати асоціативний або проблемний характер стосовно образу, який композитор втілює у музиці. Пояснення у вигляді образної розповіді використовується перед слуханням

програмових творів і виконанням сюжетних музичних ігор. Оскільки в музичному творі передбачена певна програмовість, педагог може поставити 1–2 нескладних завдання стосовно специфіки художнього образу (форма музичного твору, регістр, жанр маршу або танцю тощо).

- *поетичне слово* використовується перед прослуховуванням музики. Основна мета – створення емоційної атмосфери, настрою, що надасть своєрідного "емоційного фону" для подальшого слухання музики. В. Сухомлинський писав: "Слово ніколи не може достеменно пояснити усю глибину музики, але без слова не можна наблизитися до цієї найтоншої сфери пізнання почуттів... Слово має настроїти чутливі струни серця, щоб осягнути мову почуттів. Пояснення музики мусить нести в собі щось поетичне, щось таке, що наближало б слово до музики" [67, с. 12]. У якості поетичних текстів для дітей старшого дошкільного віку краще використовувати високохудожні (проте доступні для сприймання дітьми) поетичні твори.

- *метод аналогії музики і мовлення*. Окрім зазначених методів, для кращого засвоєння дітьми засобів музичної виразності, надзвичайно ефективним є метод аналогії музики і мовлення. Цей метод допомагає дітям зрозуміти значення темпу, динаміки, тембру, інтонації та засвоїти розділові знаки музичного тексту – паузи, цезури.

Призначенням словесних методів є: організація уваги та діяльності дітей, поглиблення та диференціація сприйняття музики (при цьому використовуються емоційно-образні характеристики музики – не побутова, а образна мова). Проблемності словесному методу нададуть спонукання дітей до висловлення власних суджень про музику, словесного аналізу прослуханого твору тощо.

Практичні методи у музичному вихованні є дуже важливими. Найважливішим із них є показ педагогом виконавських прийомів у співі (прийоми правильного звукоутворення, дихання), музично-ритмічній діяльності (використовується тактильно-м'язова наочність),

у грі на музичних інструментах. Практичний метод набуває проблемності, якщо використовується не прямий показ, а дитині пропонується вибір з декількох можливих дій, самостійний пошук рішення.

Одним з основних практичних методів є вправа, проте його використання не повинно перетворюватися в тренування. Ефективним практичним методом є метод моделювання звукових відносин. Він дозволяє пов'язати музичні явища з зрозумілими і доступними дошкільнятам діями та образами. Так, співвідношення звуків по висоті, тривалості, силі може моделюватися за допомогою дій (наприклад, показ рукою зміни висоти звуку, проплескування або простукування ритмічного малюнка, показ за допомогою нахилів тіла зміни динаміки музики тощо); за допомогою зображень предметів (для показу зміни висоти використовуються так звані "музичні драбинки", предмети одного розміру, розташовані на різній висоті по вертикалі: гілки дерева, за яким пересуватись персонаж-пташка та ін.; для показу зміни тривалостей – предмети різного розміру, відповідні різної тривалості звуків: короткі та довгі брусочки, великі й малі квіти та ін.) [3, с. 6].

О. Радинова виділяє групу методів *уподібнення характеру звучання* музики, які дозволяють відображати зміну характеру та настрою музики в процесі її сприйняття з допомогою доступних дошкільникам способів. Це методи: мимічного уподібнення (відображення настрою з допомогою мимики), тактильного (торкання рукою педагога до руки дитини, яке відтворює характер музики, що звучить: ніжно, ласкаво, важко, колюче тощо), інтонаційна (висловлювання про музику з мовною інтонацією, відповідної характеру музики), вокальне (підспівування музичних фраз), моторно-руховий (диригентський жест дитини, дрібна моторика, танцювальні рухи), кольорне (підбір кольорових карток, що відповідають характеру музики), темброве (підбір музичних інструментів, тембр яких відповідає музиці, оркестровка твору за їх допомоги), словесне (добір епітетів, віршованих рядків), поліхудожнє (одночасне використання слова, кольору, драматизації тощо) [62, с. 47].

Вибір методів і прийомів визначає етап роботи над музичним твором. На *першому етапі*, коли діти тільки знайомляться з твором,

провідне місце займають наочно-слуховий та словесний методи (бесіда про характер музики). На *другому етапі* роботи над музичним твором, коли діти засвоюють прийоми виконавства, зростає роль практичного методу, показу прийомів виконання, вправлення, практичної допомоги тощо у сполученні з методами інших груп (словесних і наочних). На *третьому етапі*, коли твір уже вивчено, практичний метод (як метод виконавства) набуває більшої варіативності, самостійності, творчості. На цьому етапі важлива роль наочно-слухового методу, так як саме звучання музики мотивує дітей на творчі пошуки. Стимулювання до творчості визначає й образне слово педагога.

Методи та прийоми є своєрідними інструментами в діяльності музичного керівника, їх ефективність залежить від використання засобів виховання. Особливе місце в музичному вихованні дошкільнят займає *гра* як метод музичного виховання (одночасно будучи і формою організації музичного виховання).

Процес музичного виховання може ефективно реалізовуватися за використання необхідних **засобів**.

Засобами навчання прийнято вважати матеріальні та нематеріальні атрибути, які використовуються в навчально-пізнавальній діяльності

До них належать наочні, практичні та технічні приладдя, навчальна і методична література тощо. Застосування наочності та технічних засобів має важливе значення для результатів навчання. Важко уявити собі навчання гри на музичному інструменті без його наявності. У музичному вихованні до засобів слід віднести так зване музично-розвивальне середовище, в якому здійснюється даний процес [48, с. 147].

У сучасній педагогіці під *наочними посібниками* розуміють такі засоби навчання, які створюють у дітей необхідні зорові уявлення для кращого засвоєння навчального матеріалу. До них відносять різні картини, малюнки, муляжі, схеми, діапозитиви, діафільми, кіно- і телефільми. Вони різноманітні за своїм змістом, способом зображення, технологією виготовлення, призначенням. Вихователіві

потрібно добре знати ці посібники, їхні особливості, вміти ними користуватися на музичних заняттях і в години дозвілля дітей.

Наочні посібники – ефективний засіб пізнання об'єктивної дійсності. Наочність не тільки полегшує пізнавальну діяльність дошкільників, але й організовує їхнє сприймання, що активізує процес запам'ятовування. У музичному вихованні дошкільнят застосування наочних посібників має особливе значення. Складність і своєрідність музики, особливість її сприйняття вимагають залучення допоміжних, "позамузичних" засобів. На це вказували педагоги-музиканти та психологи. Б. Теплов зазначав, що "музика, взята сама по собі, може тільки виражати емоційний зміст, але разом з іншими, позамузичними засобами пізнання пізнавальне значення музики розвивається до найширших меж". Н. Ветлугіна вважала, що в музичному вихованні дітей необхідно застосовувати допоміжні наочні засоби, які пояснюють зміст музики.

Використання наочних посібників у музичному вихованні дозволяє дітям надати уявлення про музику в простій, доступній ігровій формі, розповісти про її виражальні можливості; навчити розрізняти різноманітну гаму почуттів, настроїв, які передаються музикою. Завдяки застосуванню наочних посібників у дітей активніше розвиваються музично-сенсорні здібності, а також загальні музичні здібності – ладовисотний слух, почуття ритму.

Достатньо широко використовується у роботі з дошкільниками фланелеграф, обтягнутий з одного боку фланеллю і закріплений на дерев'яній підставці. Зверху на фланель наклеюються вузькі смужки оксамитного паперу, що відображає нотний стан, на якому викладаються ноти-кружечки і картки нотного лото. Сучасним замінником фланелеграфа за необхідності може стати магнітна дошка [15, с. 32].

До *практичних посібників* можна віднести музично-дидактичні посібники та настільні музично-дидактичні ігри. Між ними багато спільного, вони спрямовані на реалізацію навчальних цілей, розвивають у дітей уявлення про висоту й тривалість музичних звуків, вміння розуміти характер різних музичних творів і т. д. Однак між музично-дидактичними посібниками та іграми є істотна відмінність. Вона полягає в тому, що музично-дидактична гра (як і будь-яка інша) має свій ігровий сюжет, ігрову дію, правила, які необхідно дотримувати. Особливістю музично-дидактичних ігор є і те, що вони можуть

використовуватися дітьми самостійно поза музичних занять, в той час як музично-дидактичні посібники в якості навчальних застосовуються в основному на музичних заняттях [31, с. 7].

У педагогічній практиці можна широко використовувати музично-дидактичні посібники фабричного виготовлення, наприклад "Музичне лото", призначене для розвитку в дітей уміння слухати і розрізняти знайомі мелодії. Лото складається з набору органчиків, однакових за формою і кольором, дерев'яних пластиночок-карток і різноколірних фішок. На органчиках виконуються популярні дитячі пісні. Діти відгадують їх, називають і закривають кольоровою фішкою картинку (на картці), яка відповідає музичному образу. Якщо звучала мелодія пісеньки про зайчика, то діти закривають картинку з його зображенням. Картки роздаються перед початком гри. Виграє дитина, яка правильно закрила фішками всі картинки на своїй картці.

Фабричним способом виготовляються також різні сопілочки, свищики, барабанчики, таракальця та інші музичні іграшки, інструменти, які можуть використовуватися як дидактичні посібники. Діти із задоволенням користуються іграшками, що імітують справжні інструменти, наприклад – піаніно з "німою" клавіатурою [15, с. 31].

Технічні засоби навчання мають великий емоційний та виховний вплив на глядачів і слухачів і є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу. Їх використання в ДНЗ набуває дедалі більшого значення. Застосовуються, зокрема, такі засоби ТЗН: аудіовізуальні, тобто слухо-зорові засоби, екранні, звукові, екранно-звукові.

- 1) екранні – німі кінофільми, діафільми і діапозитиви;
- 2) звукові – касети, музичні диски, радіопередачі;
- 3) екранно-звукові – звукові кінофільми, озвучені діапозитиви, навчальні телепередачі.

Аудіозапис доступний педагогам і може забезпечити високий рівень виконання різних музичних творів, дає наочне уявлення про інструментальну та вокальну музику, знайомить із звучанням хору, оркестру, окремих музичних інструментів. Запис на музичних носіях можна використати в ході музичних занять, а також для організації свят, розваг, в самостійній діяльності тощо.

Переваги аудіозапису:

- він дає змогу записати потрібний матеріал та одразу його прослухати, значно полегшує педагогічний процес. Можна записати потрібні педагогові музичні твори, скласти музично-літературну композицію для розваг, дитячих свят, лялькових спектаклів, у зручний момент організувати прослуховування;
- надає можливість фіксувати вдале і менш вдале виконання дітьми пісень, імпровізацій, і, прослуховуючи їх з дітьми, педагог активізує їхню увагу, заохочує виправити свої помилки. Якщо немає музичного інструмента, магнітофон і грампластинки можуть замінити його для проведення занять.

Радіо й телебачення збагачують дитячі враження, виховують морально й естетично, вчать любити й розуміти музику, змістовно організовують дитяче дозвілля [15, с. 32].

1.1.4. Музично-дидактичні ігри у музичному вихованні дошкільників

Важливу роль в процесі навчання дітей грі на дитячих музичних інструментах відіграють музично-дидактичні ігри, які сприяють формуванню умінь слухати музику, розрізняти висоту, тембр, динаміку та тривалість звуку, розвивають у дітей навички самостійної музичної діяльності, допомагають закріплювати їхні знання про музичні інструменти.

Музично-дидактичні ігри – це ігри пізнавального характеру, спрямовані на збагачення й закріплення знань, пов'язаних з музичною діяльністю, активізацією в словнику дітей назв музичних творів, музичних інструментів, нот, іграшок тощо у супроводі музики

Теоретичні питання використання музично-дидактичних у процесі музичного виховання і навчання дошкільнят висвітлено в дослідженнях Н. Ветлугіної. Вона розглядала означені ігри в якості універсального засобу розвитку музично-сенсорних здібностей

дітей. Зміст, правила й дії в процесі цих ігор Н. Ветлугіна підпорядковувала завданням систематичного й планомірного розвитку звуковисотного, ритмічного, тембрового та динамічного слуху дітей.

Музично-дидактичні ігри завжди містять розвиток дії, в якому елементи цікавості та змагання поєднуються із конкретними сенсорними завданнями. Мета ігрових дій полягає в тому, щоб допомогти дитині почути, розрізнити, порівняти деякі властивості музичних звуків, а саме: їх висоту, силу, тривалість, тембр. Ігрові правила і дії, які регулярно проводяться з дітьми музично-дидактичних ігор допомагають планомірного і систематичного розвитку музичного слуху, виробляють вміння не просто чути музичні твори, а вслухатися в них, розрізнити зміну регістру, динаміки, ритму в одному і тому ж творі. Музично-дидактичні вправи та ігри, особливо з застосуванням настільно-друкованого матеріалу, дозволяють дітям самостійно вправлятися в засвоєнні сенсорних способів дій. Приклади музично-дидактичних ігор наведено у дод. А.

Відомо, що вдосконалення музичного слуху знаходиться в прямій залежності від систематичності проведених вправ. Музично-дидактичні ігри на розвиток сенсорних відчуттів включаються в роботу з дітьми раннього віку. Наприклад, вправи "Де звучить", "Високі і низькі звуки", "Де мої дітки?", "Хто в будиночку живе?", "Хто прийшов?" тощо [25, с. 168].

Музично-дидактичні вправи займають небагато часу на музичних заняттях і можуть бути включені у розділи співу та музично-ритмічного руху, тоді як музично-дидактичні ігри є досить складними, й проводити їх слід тільки тоді, коли у дітей вже є певний досвід спілкування з музикою.

Види музично-дидактичних ігор

За А. Зиміною, в залежності від дидактичної задачі та розгортання ігрових дій музично-дидактичні ігри прийнято поділяти на три види:

- 1) *спокійне музикування*;
- 2) ігри типу *рухливих*, де елемент змагання в спритності відсутній за часом від моменту виконання музичних завдань;
- 3) ігри, побудовані за типом *хороводних*.

В іграх першого виду передбачається статична поведінка дітей, розділених на підгрупи. Змагальний елемент полягає в умінні

швидше й точніше визначити на слух музичний твір. Ці ігри часто проводяться з посібниками. За найкраще виконання завдання підгрупа дітей або дитина, якщо гра проводиться з 2–3 дітьми, нагороджується фішкою, смайликом. У процесі гри діти виконують її правила, показуючи ту або іншу картинку, піднімаючи відповідно зі звучанням твору смайлики, різні квіточки тощо.

Другий вид дидактичних ігор характеризує динаміка дій. Гра схожа на рухливу. Діти, розділені на підгрупи, вслуховуючись у звучання музики, реагують на нього рухами. Коли лунають гучні звуки – починає рухатися одна підгрупа дітей, на тихі звуки – інша, а перша підгрупа при цьому зупиняється. Після неодноразової зміни звучання настає завершальний момент гри – фізкультурне змагання: одна підгрупа дітей наздоганяє іншу або кожна збирається у заздалегідь визначеного місця і т. д.

У дидактичних іграх третього виду рухова активність дітей обмежена. Між собою змагаються два або три кола дітей або колектив (коло) і соліст. Наприклад, на високі звуки йдуть діти першого кола, на звуки середнього регістра – другого, а на звучання низького регістру реагують діти третього кола. Переможцями стають діти того кола, які точніше реагували на зміну звучання. Переможці обов'язково мають винагороджуватися або заохочуватися виконанням їхнього бажання.

Н. Веллугіна зазначає, що для першого та третього виду музично-дидактичних ігор "характерна симультанність ігрових дій з реалізацією сенсорних завдань. Для другого – елемент ігрових змагань вимагає відтермінованості за часом від виконання завдань, наділених в більш спокійну ігрову форму" [12, с. 236]. В усіх видах музично-дидактичних ігор їхні правила тісно пов'язані з якістю виконання сенсорних завдань і спрямовані на заохочення дітей щодо точності їх виконання.

Методика проведення музично-дидактичних ігор

Використовувати музично-дидактичні ігри потрібно вже з другої *молодшої групи*. Вони мають бути простими, доступними й цікавими. Найлегше діти молодшого дошкільного віку сприймають звуковисотні співвідношення, бо їх музична діяльність в основному пов'язана з вокальним репертуаром, виконанням мелодій пісень. Зручно починати роботу з проведення музично-дидактичних вправ на розрізнення висоти звуків, використовуючи матеріал М. Метлова

(музичні драбинки), Н. Ветлугіної ("На чому граю?" "Який дзвіночок звучить?", "Хто кричить?", "Птахи і пташенята"), У ході подальших занять дітям слід пояснити, що на фортепіанній клавіатурі у вигляді довгої драбинки розташовуються звуки низькі, середні та високі. Ці ігрові вправи проводяться як на заняттях (перед співом), так і в години, відведені для самостійної діяльності. При цьому педагог використовує жестикуляцію (низькі звуки – рука на рівні пояса, середні – на рівні грудей, високі – голови), імітаційні рухи, набори карток, іграшки. Діти молодшого дошкільного віку, незважаючи на оснащення ігрової зони настільно-друкованим музично-дидактичним матеріалом, озвученими й не озвученими іграшками та "нотними зошитами", самостійно музично-дидактичних вправ і дій не проводять. Весь вищезгаданий матеріал використовується в ігрових ситуаціях або при розгорнутій рольовій грі в сім'ю, дитячий садок тощо.

З дітьми *середньої групи* послідовно проводяться всі види ігор, включаючи музично-дидактичні вправи, завдання та самостійні дії з музично-дидактичним ігровим матеріалом (музичними годинниками, музичною скринькою, музичної зошитом, неозвученими інструментами тощо). Наявність певного музичного досвіду дозволяє малюкам бути досить активними в практичній діяльності, самостійно використовувати вміння, отримані на заняттях і в повсякденному житті. Діти слухають музику зацікавлено, жваво і невимушено відгукуються на ігрову форму заняття.

У *старшій групі* діти можуть самостійно вправлятися в музично-дидактичних діях, самостійно проводити їх один з одним. З певною групою дітей можна проводити музично-дидактичні ігри першого та третього видів, складати їх, пояснювати послідовність ігрових дій, формулювати правила гри, підбирати необхідні посібники. Виняток становлять діти легко збудливі, невірні, з ослабленою увагою, які довго не відвідували садок через хворобу й внаслідок цього не володіють необхідними до їхнього віку вміннями і навичками. Найбільш обдаровані, наділені швидкою реакцією діти шестирічного віку можуть проводити самостійно й ігри другого виду. Однак, захоплюючись роллю педагога, вони часто не можуть охопити своєю увагою дії всього колективу, допускають паузи в ході проведення гри [25, с. 173].

Музично-дидактичні ігри всіх трьох видів проводяться в самостійній діяльності дітей, а також на прогулянках в теплу пору року, на комплексних музичних заняттях, використовуються під час свят і розваг, ігрової, трудової діяльності тощо. Задля цього музичний куточок групи необхідно оснащувати відповідними посібниками, інструментами та іграшками, які нададуть кожній дитині змогу цікаво й корисно провести час. Крім того, вихователі можуть самостійно, з урахуванням досвіду роботи з дітьми, робити посібники для музично-дидактичних ігор, розробляти їх зміст. У своїй роботі педагог може використовувати музично-дидактичні ігри, розроблені Н. Кононою [32] та методичні посібники Н. Ветлугіної [9], Е. Костіної та Л. Комісарової [31].

1.1.5. Інноваційні технології в галузі дошкільної музичної освіти

У музично-виховній практиці роботи з дітьми нині широко використовуються технології, що ґрунтуються на прогресивних ідеях педагогів минулого. Деякі із зарубіжних технологій музичного виховання представлено нижче [4].

Система музично-ритмічного виховання Еміля Жак-Далькроза

Система музично-ритмічного виховання швейцарського педагога і композитора Еміля Жак-Далькроза (1865–1950) отримала визнання ще на початку ХХ ст. Головна ідея даної системи – виховання особистості через звеличення її духовного життя, залучення її до мистецтва. Ця педагогічна система стала реакцією на однобокий технічний інтелектуалізм музичного навчання того часу, на обмеженість фізичної активності дитини, інертність її розуму і почуттів. Найбільшими недоліками традиційної методики тогочасного музичного виховання Жак-Далькроз вважав ізолюваність кожного виду музичної діяльності, поділ процесу осягнення музики на низку навчальних дисциплін, а також позбавлення музичного виховання його сутнісної основи – емоційності.

Музика у поєднанні з рухом склали основу його *методу еври-мії*, який згодом отримав назву ритмічна гімнастика (ритміка). У

цілому система музично-ритмічного виховання Еміля Жак-Далькроза передбачає: ритмічну гімнастику, сольфеджіо, музично-пластичну імпровізацію. Дана система має два рівня складності, які передбачають завдання масового музичного виховання та музичного навчання, це: елементарний рівень – пробудження емоційної чутливості до музики; складний рівень – базис професійної музичної освіти. Для роботи з дітьми використовувався елементарний рівень навчання, з домінуючими формами – ритмічною гімнастикою та музично-пластичною імпровізацією. Е. Жак-Далькроз вважав ритм провідним виховним чинником, часовим й акцентним елементом усіх засобів виразності музичної мови. На відміну від звичайної гімнастики, підпорядкованої лише метру, у ритмопластичних вправах швейцарського педагога всі рухи йшли від музики – основного системоутворюючого елемента музичних занять. Перші заняття ритмічною гімнастикою були ігрового характеру та поступового переходили до сольфеджіо, яке Жак-Далькроз називав "сольфеджіо для тіла". Його основу складали: розвиток слуху до абсолютного, вміння "чути те, що бачиш, і бачити те, що чуєш", оволодіння музичною грамотою. Еміль Жак-Далькроз вважав, що часте використання однієї й тієї самої музики унеможливує спонтанні, індивідуальні прояви рухової активності, а відтак сприяє утворенню штампів рухових форм емоційного відгуку на знайому музику. Тому в основі його педагогічної системи – імпровізація як метод осягнення музики та музичного виховання.

Музично-педагогічна система Карла Орфа

Німецький композитор і педагог Карл Орф (1895–1982) вважав, що завдання музичного виховання не повинно обмежуватися лише розвитком слуху, відчуття ритму, навичок слухання музики, навчанням співу та гри на інструментах. Педагогічні принципи Карла Орфа були викладені в методичному посібнику "Schulwerk". Насамперед музичне виховання має стимулювати у дитини розвиток творчої фантазії, вміння імпровізувати й творити у процесі індивідуального та колективного музикування. Педагог радив спиратися на зв'язок музики з жестом, словом, танцем, пантомімою, вбачаючи шлях до істинного розуміння музики через елементарне комплексне музикування. Воно надасть дитині змогу створювати музику самій, включатися в неї не як слухач, а як дієвий учасник.

К. Орф зазначав: "Елементарна музика, слово і рух, ігри й усе, що пробуджує і розвиває духовні сили дитини, створюють основу для розвитку її особистості, основу, без якої ми прийдемо до душевного спустошення...". На його думку, елементарне музикування у процесі виховання має бути не чимось додатковим, а основоположним. Однією з головних ідей музично-педагогічної системи Карла Орфа є власна дитяча творчість, яка створює атмосферу радості, формує особистість, стимулює розвиток творчих здібностей дітей. З нею нерозривно пов'язана й інша ідея – закладання міцного фундаменту музикальності, тобто розвитку музично-ритмічного відчуття й музичного слуху; що надасть змогу дітям переживати та розуміти музику, виявляти творчість [85].

Для дієвого музичного виховання надзвичайно важливо, щоб дитина з раннього віку мала змогу долучитися до живих джерел мистецтва, навчалася творити музику зі слова, ритму, руху. Тому на першому етапі роботи з дітьми К. Орф не радив використовувати композиторську музику. Для активізації музичної діяльності дітей він рекомендував обрати шлях музикування, спонукання їх до імпровізації та створення власної музики.

Музично-виховна концепція Золтана Кодая

Золтан Кодай (1882–1967) – угорський композитор, фольклорист і педагог – розглядав питання музичного виховання у контексті гармонійного виховання людини. На його думку, кінцева мета музичного виховання – "разом з учнем проникати в душу музики, прагнучи, щоб і музика проникала в душу учня". Для музично-виховної концепції З. Кодая характерні:

- опора на національну інтонаційно-ладову і метроритмічну основи;
- розвиток співацько-хорових традицій європейської музичної педагогіки;
- прагнення розширити музичну грамотність дітей;
- орієнтація на масове музичне виховання.

Золтан Кодай вважав, що не існує немусикальних дітей, а немусикальні дорослі – це ті, чия музикальність у дитинстві не була помічена та розвинена. З ініціативи З. Кодая у загальноосвітніх школах

музичні заняття почали вводити як обов'язкову щоденну дисципліну, оскільки його концепція довела, що заняття музикою стимулюють успіхи учнів з інших предметів. Окрім того, з ініціативи педагога також створювали школи з поглибленим вивченням музики.

На думку Золтана Кодая, досягнути істинну музичну культуру можливо лише за допомогою активної музичної діяльності. І саме практика музикування, особливо єдиним природнім "інструментом" людини – голосом, – чи не найліпше розвиває ладовий слух, що є фундаментом музикальності. Тому головним видом музичних занять у загальноосвітній школі Кодай вважав хоровий спів, який мав забезпечувати виховання музичного слуху, музичного сприйняття, музичних уявлень учнів у процесі музичної діяльності. Насамперед особливу увагу угорський педагог приділяв ознайомленню дітей з народною піснею, яку вважав рідною музичною мовою. Її, як і рідну словесну мову, слід опановувати якнайраніше. А ознайомлення з інструментальною музикою З. Кодай взагалі не рекомендував на початковому етапі навчання і радив вводити його лише у 3-4-х класах загальноосвітньої школи разом із ознайомленням з піснями інших народів.

Окрім того, ще одним важливим завданням З. Кодай вважав навчання дітей музичної грамоти, розвиток уміння співу по нотах і запису мелодії нотами зі слуху. Щоб полегшити і прискорити цей процес, на всіх етапах навчання він рекомендував використовувати метод відносної (ладової) сольмізації, який передбачав: буквені назви звуків, умовні ритмічні малюнки, ручні знаки, що позначають кожен звук.

Педагогічна система Марії Монтессорі

Педагог і філософ Марія Монтессорі (1870–1952) була першою в Італії жінкою-лікарем. Працюючи на початку своєї кар'єри з дітьми із затримкою психічного розвитку, вона розробила власний метод розвитку органів чуття, який згодом почала застосовувати у практиці раннього розвитку здорових дітей. Педагогічна система Марії Монтессорі базувалася на ідеях вільного виховання, тобто дитиноцентризму, в якому неприпустимим є будь-який авторитарний тиск на дитину, а домінує повага до її особистості. Згідно з теорією Марії Монтессорі, існує особливий світ дитинства, і розвиток

дитини підпорядковується законам природи. Виховання за її методом можна охарактеризувати однією фразою: "вільна праця дитини в спеціально створеному розвивальному середовищі", яке має стимулювати дитину до саморозвитку, самовиховання. Тож не даремно ключова ідея педагогічної системи Марії Монтессорі є такою: "Допоможи мені зробити це самому". Хоча Марія Монтессорі не була музикантом, проте вона чітко розуміла важливість музики для гармонійного виховання дитини. Великого значення вона надавала розвитку музичного слуху як передумові формування мовлення дитини.

Одним з базових сенсорних матеріалів у методиці Марії Монтессорі є дзвіночки, робота з якими має на меті розвинути гостроту слухового сприйняття, закладеного природою у кожній людині. Музичне виховання дитини повинне базуватися на еталонах музичного звуку. Таким Марія Монтессорі вважала звук дзвіночків. Роботу з дзвіночками діти сприймають як гру – граючись зі звуком, вслуховуючись у нього, "наповнюючись" ним, роблять самостійні відкриття. Також Марія Монтессорі розробила додаткові матеріали для написання та читання нот. За її методом діти, окрім дзвіночків, мають грати на металофоні. Цей інструмент має 15 білих та 10 чорних призм з металевими пластинами, які за звучанням відповідають малій та першій октаві. Особливість цього металофону в тому, що призми не з'єднані між собою: це дає змогу розбирати металофон на складові звуки (аналіз), складати звукоряд знову (синтез), а також створювати нові звукоряди. Ці методи роботи допомагають прищепити дітям інтерес до творчого пошуку та любов до музики.

Для розвитку вміння розпізнавати відтінки шуму – сприймання і диференціації різних шумів, а також розвитку дрібної моторики, слухової пам'яті, – М. Монтессорі використовувала шумові коробочки, наповнені сипучими речовинами: від піску до гальки та камінців різних розмірів. Невід'ємним та ефективним засобом розвитку тонкого слуху та уваги дитини стали так звані "уроки тиші". На цих уроках діти мали змогу відкривати світ нових м'яких звуків навколо себе, вчитися насолоджуватися тишею, регулювати гучність свого голосу, контролювати себе. За спостереженнями Марії Монтессорі, коли декілька дітей грають у "тишу" – це їх зближує. Педагог вважала, що "тиша" сприяє духовному розвитку дітей.

Школа "Виховання таланту" Шінічі Сузукі

Видатний японський педагог-скрипаль, філософ Шінічі Сузукі (1898–1998) створив унікальну систему раннього музичного виховання, яка отримала визнання у багатьох країнах світу. Головною метою музичного виховання Сузукі вважав не виховання професійних музикантів, а максимальний і різнобічний розвиток усіх потенційних можливостей, дарованих дитині природою. Ш. Сузукі був переконаний у тому, що музичні здібності – не вроджений дар, їх можна розвинути у кожній дитині, адже потенціал кожної дитини необмежений. І те, що дітей у віці 7–8 років називають "немузикальними", винні їхні батьки та вихователі, які своєчасно не подбали про розвиток здібностей цих дітей у ранньому віці. Спостерігаючи за тим, як діти у будь-якому культурному середовищі й без особливих зусиль опановують рідну розмовну мову, Сузукі зробив висновок, що талант – це результат функціонування потужної "життєвої сили", його розвиток стимулюють зовнішні чинники. За Ш. Сузукі, музичний талант розвивається на основі слухання та виконання музики.

Методика музичного виховання японського педагога спрямована на формування таланту, на поступовий і одночасно інтенсивний розвиток Музикальності, тобто комплексу спеціальних музичних здібностей. Серед них, зокрема: емоційна чутливість до музики; музичний слух; відчуття ритму; музична пам'ять; уява. Необхідно також формувати і розвивати такі психологічні якості дитини, як: концентрація уваги; наполегливість у досягненні цілей; працьовитість; зацікавлення; ентузіазм; оптимізм; упевненість у собі. А серед головних умов формування і розвитку музичних здібностей дитини Шінічі Сузукі називав: ранній початок навчання; сприятливе середовище, ефективний метод навчання, регулярність у навчанні, присутність висококваліфікованого педагога.

Технологія елементарного музикування Тетяни Тютюннікової

Тетяна Едуардівна Тютюннікова – провідний музичний педагог сучасності. Її творчий метод заснований на системі елементарного музикування Карла Орфа. Вона методично адаптувала цю систему на національне підґрунтя, у якості музичних прикладів додала твори фольклору, створила авторські пісні, близькі за тематикою до дитячого сприйняття. Її заняття передбачають прості рухи – стрибки,

підскоки, кроки, а також оплески, притупи та плескання. Використовуються різноманітні інструменти – ксилофони, металофони, блок-флейти, тон-блоки, шейкери, коробочки, тарілки, барабани тощо [81]. Для того щоб допомогти дітям зрозуміти музику, Т. Тютюнникова розробила власну методику ознайомлення з елементами нотної граматики за використання графічних записів (крапок, хвилястих ліній, сходинок тощо). За допомогою нескладних зображень, своєрідного "унаочнення", діти визначають властивості звуку, рух мелодії, розташування звуків за регістром тощо.

Оскільки музика нерозривно, пов'язана з текстами, для своїх уроків Тютюнникова добирає лічилки, загадки, вірші дитячих поетів, які потім покладаються на прості мелодії. Пісню, що утворилася, діти можуть обігрувати по кілька разів за допомогою урізноманітнення жестикуляції, способів інтонування. Такі дії допомагають малятам відчутти емоційно-образний зміст пісні. За методикою Т. Тютюнникової, у дітей важливо розвивати тілесне відчуття ритму, оскільки руховими та м'язовими відчуттями діти найкраще запам'ятовують будь-яку інформацію, й ту, що безпосередньо пов'язана з ритмом. Оркестрова гра дітей організовується так, щоб вихованці мали щоразу нові партії для виконання в оркестрі. Партіями можна обмінюватися з колегами-оркестрантами, варіювати їх за допомогою нових тембрових і динамічних рішень. Заучувати з уроку в урок один і той самий варіант оркестрової партії не потрібно [64].

Питання для самоконтролю

1. Чим визначається спільність та відмінність музики та інших видів мистецтв? Яку роль відіграє щодо цього образ художнього твору?

2. Наведіть приклади того, як музичне мистецтво сприяє соціалізації людини, стає засобом її самовираження.

3. Назвіть характеристики художнього образу. Обґрунтуйте їх відносно творів відомого Вам дитячого музичного репертуару.

4. Назвіть ознаки подібності музичної та мовної інтонацій.

5. Доповніть перелік наданих принципів музичного виховання дошкільників 2–3 позиціями, характеризуючи їх.

6. Яку роль відіграє метод вправ у музичному вихованні дітей? Обґрунтуйте свою думку стосовно кожного з видів музичної діяльності дітей.

7. На основі аналізу запропонованих до теми джерел поясніть, які зміни відбуваються у царині національного музичного виховання дітей дошкільного віку? Яку роль щодо цього відіграє музичне мистецтво?

Завдання для самостійної роботи

1. Складіть наочну модель, яка б пояснювала взаємозв'язки музичного розвитку, виховання та навчання дитини дошкільного віку. Обґрунтуйте розроблену Вами модель.

2. Напишіть реферат на тему "Виховання естетичних почуттів дитини дошкільного віку засобами музичного мистецтва" з опорою на один із видів музичної діяльності дітей та музичний репертуар, який використовується стосовно цього виду музичної діяльності.

3. Визначте у письмовій доповіді власну думку стосовно того, наскільки сучасній людині є важливим знайомство з музичним мистецтвом. З яким саме – класичним, фольклорним, сучасним (популярна музика), авангардним тощо. Доведіть свою позицію.

4. Підготуйте виступ щодо практичного використання двох різних засобів при ознайомленні дошкільників з музичним твором.

ТЕМА 1.2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

План

1. Структура музикальності. Музичні здібності.
2. Вікові особливості музичного розвитку дитини.
3. Діагностування рівня музичного розвитку дітей.

Рекомендована література:

1. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини / Н. О. Ветлугіна. – К. : Музична Україна, 1978. – 253 с.
2. Методика музичного виховання в дитячому садку / С. М. Шоломович, І. М. Рудченко, Р. Т. Зінич ; за заг. ред. С. М. Шоломович. – Вид 2-ге, переробл. та доповн. – К. : Музична Україна, 1979. – 163 с.

3. Науменко С. І. Основи вікової музичної психології / С. І. Науменко. – К., 1995. – 103 с.
4. Науменко С. Психологічні основи музичного виховання дошкільників / С. Науменко // Музичний керівник. – 2012. – №5. – С. 4–9.
5. Новгородська Ю. Г. Методика музичного виховання дошкільників. Тексти лекцій : навч. посібник / Ю. Г. Новгородська. – Ніжин, Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. – 128 с.
6. Радынова О. П. Музыкальное воспитание дошкольников : учеб. пособ. для студ. фак-тов дошк. воспит. высш. и средн. пед. учеб. заведений / О. П. Радынова, А. И. Катинене, М. Л. Паландишвили. – М. : Издательский центр "Академия", 1998. – 240 с.
7. Теплов Б. Психология музыкальных способностей : Избранные труды / Б. Теплов : В 2-х т. – М. : Педагогика, 1985. Т. I. – 1985. – С. 42–222.

1.2.1. Структура музикальності. Музичні здібності

У процесі музичного виховання через включення дитини до різних видів музичної діяльності у неї виховується любов до музики, формується оцінне ставлення до музичних творів, розвиваються музичні здібності.

***Музичні здібності** – це складне структурне утворення, що включає ряд індивідуальних властивостей особистості, необхідних для різних видів музичної діяльності*

Під здібностями треба розуміти індивідуально-психічні особливості людини, що є необхідною передумовою її успішної діяльності. Розкриємо більш детально це положення. По-перше, мова йде про індивідуальні особливості, які відрізняють одну людину від іншої. По-друге, говорячи про здібності, мають на увазі не будь-які індивідуальні особливості, а тільки психічні. Тому особливості функціонування різних людських органів, наприклад, органів слуху, що безпосередньо стосуються музичної діяльності, не входять в поняття "музичні здібності". До здібностей відносяться не всі психічні особливості людини, а лише ті, які є необхідною умовою успіху в певній

діяльності. Тому такі якості, як спостережливість, рішучість, наполегливість, висока емоційність, самі по собі істотно важливі для характеристики людини, її волі, моральної та емоційної сфер, не можуть бути критерієм оцінки музичних здібностей, хоч і справляють деякий, опосередкований, вплив на результативність музичної діяльності [46, с. 14].

Музичні, як і інші здібності, розкриваються не тільки й не стільки в діяльності, скільки в динаміці оволодіння нею. Тому наявність певного фонду знань, умінь і навичок (наприклад, техніка гри на музичних інструментах) аж ніяк не достатня для характеристики здібностей. Вирішальне значення має швидкість і якість набування цього фонду. Отже, музичний керівник, оцінюючи здібності дитини, повинен враховувати, що не можна робити поспішних висновків на підставі лише тих знань і умінь, які виявляє дитина в даний момент. Треба неодмінно зважати й на те, чи легко і швидко, порівняно з іншими, вона ці знання й уміння набуває.

Задатками називають особливості, що справляють певний вплив на розвиток музичних здібностей

Ототожнювати задатки і здібності не можна, оскільки перші є лише природною основою розвитку здібностей. Так, особливі анатомо-фізіологічні задатки лежать в основі спеціальних здібностей, що формуються в будь-якій виконавській музичній діяльності. Для співу, зазначає Н. Ветлугіна, наприклад, важлива будова голосового апарата – рухливість піднебіння, довжина і товщина голосових зв'язок та ін. Слід враховувати, що на основі тих самих задатків музичні здібності можуть розвинутися або не розвинутися. Тут багато залежить від оточення дитини, від умов музичного навчання і виховання, повсякденної турботи про це батьків.

Коли хочуть підкреслити різноманітність музичних здібностей, їхній внутрішній зв'язок, використовують поняття "музикальність", розуміючи під ним певну властивість людини, яка, за словами Б. Теплова, необхідна для заняття саме музичною діяльністю, на відміну від будь-якої іншої, і притому необхідна для будь-якого виду музичної діяльності [77].

Музикальність є своєрідною формою орієнтування в музичних явищах (за А. Зиміною)

У праці "Психологія музичних здібностей" Б. Теплов говорив, що людина тим музикальніша, чим більше вона "чує в музиці". Абсолютно немусикальними можна вважати лише тих, хто сприймає музику просто як сукупність звуків, не вбачаючи в ній жодного змісту. Але таких людей, як зазначає професор О. Гольденвейзер, дуже мало, вони зустрічаються, напевно, не частіше, ніж геніально обдаровані. У якійсь мірі музикальністю володіє кожна людина, окрім глухих від народження. Разом з тим музикальність аж ніяк не зводиться до поняття "музичний слух", хоч для музичної діяльності велике значення має і мелодичний, і ритмічний, і гармонічний слух. У структурі музикальності важливе місце належить здатності музичного співпереживання, емоційного відгуку на музику, який мовби становить центр музикальності.

Б. Теплов визначив такі основні музикальні здібності:

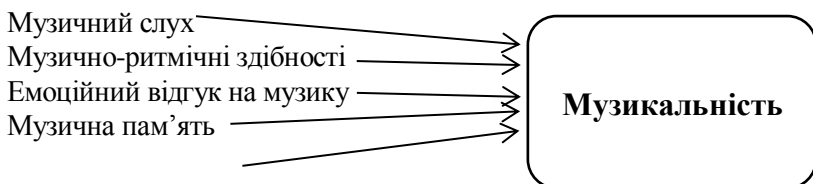
1. *Ладо-тональне відчуття*, тобто здатність емоційно розрізнити ладові функції звуків мелодії. Цю якість можна назвати емоційним компонентом ладового слуху.

2. Здатність до слухового уявлення, тобто, довільне користування слуховими уявленнями, що відображають *звуковисотний рух*. Це слуховий компонент музичного слуху.

3. *Музично-ритмічне почуття*, тобто, почуття емоційної виразності музичного ритму та його точне відтворення [77].

Формування основних музичних здібностей відбувається в ранній період дитинства, й вони можуть виявитися раніше, ніж інші. Цілеспрямована робота, систематичні заняття музикою забезпечують значний рівень музичного розвитку дошкільників. У всіх дітей, незалежно від природних даних, слід розвивати музикальність.

За музикознавцем Ю. Цагареллі, музикальність є синтезом здібностей та має наступну структуру (рис. 1.1.):

Музичне мислення
Музична уява

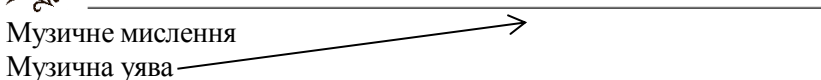

Рис. 1.1. Структура музикальності (за Ю. Цагареллі)

Слід зазначити, що музичні здібності є взаємопов'язаними між собою, тому, коли одна з них розвивається недостатньо, це може спричинити гальмування розвитку інших.

У праці "Музичний розвиток дитини" Н. Ветлугіна зазначає, що музикальність складається з комплексу якостей, необхідних для успішного виконання музичної діяльності. На базі єдності емоційного та слухового компонентів розвиваються дві основні музичні здібності. Одна з них – це здатність переживати, розрізняти, уявляти і відтворювати ладовисотні співвідношення; друга – здатність переживати, розрізняти, уявляти і відтворювати музичний ритм. Обидві здібності необхідні для будь-якої діяльності – сприйняття, відтворення і творчості. Важливого значення в структурі музикальності Н. Ветлугіна надає сенсорній основі. Мова йде про основні властивості музичних звуків – висоту, силу, тембр, тривалість.

Таким чином, в структурі музикальності можна виділити більш загальні музично-естетичні й спеціальні музичні здібності. До останніх належать ладовисотний та ритмічний слух і сенсорні здібності [46, с. 17].

Музикальність не може розглядатися лише як спеціальна здібність особистості, яка виявляється лише у професійній діяльності (власне музикування). Центральною, основною ознакою музикальності є здатність відповідного переживання музики, яка, в свою чергу, є проявом універсальної властивості людини, – емоційної чутливості (Б. Теплов).

Важливою ознакою музикальності є вираження творчого ставлення до музики. Слухаючи та сприймаючи музичний твір, дитина по-своєму уявляє художній образ, відтворюючи його у співі, грі, танці.

Т. Науменко було визначено основні компоненти музикальності в дошкільному віці за такими критеріями: музичний

слух, почуття ритму, музична пам'ять, музичне мислення з відповідними показниками (дод. Б.).

В. Анісімов зазначає, що музикальність проявляється в різних життєвих ситуаціях:

- у сприйманні, переживанні та усвідомленні мовних інтонацій та інших природних (домузичних звукових явищ);
- у прояві довільної уваги (як емоційного регулювання діяльності) та різних видів слухової пам'яті;
- при стимулюванні психоенергетичних можливостей (працездатності) та творчих потреб людини (її уявлення, образних асоціацій, адаптивного потенціалу);
- у формуванні ціннісних орієнтацій особистості [3, с. 42].

Ефективність розвитку музичних здібностей дітей значною мірою залежить від того, наскільки враховуються якісні особливості музичних здібностей кожної дитини. Ось чому важливе завдання музичних вихователів полягає у своєчасному визначенні цієї своєрідності.

Музичні здібності нерідко проявляються у дитини дуже рано. Але відсутність раннього прояву музикальності ще не є свідченням того, що дитина позбавлена музичних здібностей, оскільки хід їхнього розвитку дуже індивідуальний. Тому до здобуття дитиною систематичного музичного виховання взагалі не можна говорити про відсутність у неї музичних здібностей. Звідси випливає, що перевірку здібностей слід робити неодноразово. Це допоможе уникнути і помилкових висновків про немюзикальність дитини, які інколи роблять через відсутність у неї окремих умінь та навичок. Істотним показником розвитку музичних здібностей є динаміка оволодіння різними видами музичної діяльності.

1.2.2. Вікові особливості музичного розвитку дитини

Музичному розвитку дитини слід приділяти увагу з раннього віку, однак потрібно враховувати, що на різних етапах психологічного та фізичного становлення дитина виявляє різні здібності, можливості, задатки, що відповідають конкретним особливостям певного вікового періоду.

Перший рік життя. З перших днів життя у дитини розвивається слухова чутливість. Немовля може розрізнити дуже схожі звуки, відрізняє звук людського голосу від інших звуків. Здатне розрізнити музичні тембри і загальне забарвлення (інтонацію), найхарактернішою ознакою якого є благозвучність/не благозвучність звучання. Завдяки музичному слуху з мішанини звуків дитина вирізняє окремі блоки – "музичні фрагменти", композиції яких утворюють слова. У 2–3 місяці життя проявляється увага до мелодії, на відміну від немурчичних звуків. Піврічна дитина здана слухати музику лише протягом 15–20 секунд у зручній для неї позі. У першому півріччі життя в дитини закладаються передумови розвитку основних музичних здібностей: відчуття ритму, ладу, здатність до слухового уявлення, що виражається диференційованою реакцією дитини не лише на загальний характер музики, а й на її ритмічну структуру [60, Ч.1, с. 57–59].

Наприкінці першого року життя малюк, слухаючи спів дорослого, підлаштовується своїм лепетом до його інтонацій.

Другий рік життя. Сприймаючи музику, діти виявляють яскраво контрастні емоції: веселе поживлення чи спокійний настрій. Слухові відчуття більш диференційовані: дитина розрізняє високі й низькі звуки, голосне і тихе звучання і навіть темброве забарвлення (грає металофон чи барабан). Народжуються перші, свідомо відтворювані співочі інтонації; підспівуючи дорослому, дитина повторює за ним закінчення музичних фраз пісні. Вона оволодіває найпростішими рухами: плеще в долоньки, притупує, крутиться під звуки музики [15, с. 10].

Третій і четвертий роки життя. У дітей розвивається музичне сприймання: уміння вслуховуватися в музику, запам'ятовувати й розрізнити особливості її звучання. Спостерігаються також індивідуальні відмінності в слуховій чутливості. Наприклад, деякі діти навіть можуть точно відтворити нескладну мелодію. Продовжується розвиток слуху й голосу дитини. Вона вчиться підспівувати голосу дорослого та інструменту, грати в музичні ігри, пов'язуючи при цьому власні рухи із загальним характером музичного твору. Цей період розвитку характеризується прагненням до самостійності. У дитини з'являється бажання займатися музикою, активно діяти. До

чотирьох років діти можуть самостійно, при незначній допомозі дорослого проспівати маленьку пісеньку.

Четвертий рік життя. У цей період відбувається накопичення музичних вражень, розвивається здатність слухати музику, пізнавати знайомі пісні та інструментальні п'єси. Діти зацікавлено ставляться до музики, за допомоги дорослого можуть визначати її загальний настрій. Діти здатні розрізняти в п'єсах регістри, тембри, звучання 2–3 інструментів, нескладний ритм, контрастну динаміку, музику спокійну та бадьору. Улюблені твори дитина сприймає особливо радісно, починають з'являтися перші музичні уподобання.

П'ятий рік життя. Характеризується активною допитливістю дітей. Це період запитань: "чому?", "чого?". Дитина починає осмислювати зв'язок між явищами й подіями, може робити найпростіші узагальнення. Вона спостережлива, здатна визначити характер музики (весела, радісна, спокійна); звуки (високі, низькі, голосні, тихі); розрізняє швидку й сповільнену частини п'єси; інструменти, на яких програється мелодія (фортепіано, скрипка, баян). Дитині зрозумілі вимоги: як потрібно проспівати пісню, як рухатися в спокійному хороводі і як – у рухливому танці. Голос у цьому віці набуває дзвінкості, рухливості. Співочі інтонації стають стійкішими, але потребують постійної підтримки дорослого. Налагоджується вокально-слухова координація. Освоєння основних видів руху (ходьби, бігу, стрибків) дає можливість дітям ширше використовувати їх в іграх і танцях [15, с. 11].

Шостий рік життя. Це період підготовки дітей до школи. Старший дошкільник має вже відносно багатий слуховий досвід. Його слухова увага стає стійкішою, він уміє розрізняти й диференціювати звуки. На основі здобутих знань і вражень про музику діти можуть не тільки відповісти на запитання, а й самостійно охарактеризувати музичний твір, розібратися у його виражальних засобах, відчувати різноманітні відтінки настрою, передані музикою. Дитина може цілісно сприймати музичні образи, що дуже важливо і для виховання естетичного ставлення до навколишнього світу. У цьому віці ще більше зміцнюється голосовий апарат, розширюється і вирівнюється діапазон, з'являється більша співучість, дзвінкість. Пісні, танці, ігри виконуються самостійно, використовуються елементи творчості.

Індивідуальні музичні інтереси і здібності виявляються яскравіше [60, Ч.2, с. 168].

Розуміння вікових особливостей музичного розвитку дає змогу педагогові уточнити послідовність завдань і змісту музичного виховання дітей на кожному віковому етапі. Розвиток у дітей музичних здібностей ставить перед педагогом відповідні завдання, що реалізуються за добору чітко продуманих методів навчання (дод. В).

1.2.3. Діагностування рівня музичного розвитку дітей

Діагностика музичних здібностей дітей є важливим елементом музичного виховання. Науковці А. Гогоберідзе й В. Деркунська вказують на те, що це дає змогу цілісно та синтетично вивчати своєрідність музикальності кожної дитини та визначати індивідуальний шлях в її формуванні в умовах дошкільного навчального закладу, тобто грамотно будувати освітню роботу з дітьми з музичного виховання відповідно до індивідуального розвитку та індивідуальних можливостей малюка.

У практиці дошкільного виховання існують різні підходи до діагностики музичного розвитку дітей дошкільного віку, зокрема – стосовно музичних здібностей, розроблені науковцями Н. Ветлугіною, А. Гогоберідзе, А. Зіміною, А. Катінене, Е. Костіною, С. Мерзляковою, С. Науменко, О. Радиною, І. Романюк тощо.

У 50-ті роки ХХ ст. діагностика музичного розвитку дітей дошкільного віку була запропонована Н. Ветлугіною. Слід зазначити, що авторська методика не втратила актуальності й нині завдяки тому, що в цій діагностиці увага приділялася особливостям поведінки дітей, описові їхніх індивідуальних якостей, проявів музикальності, які виявлялися вихователем під час спостережень за дитиною у повсякденній діяльності і у процесі музичних занять. Розроблені Н. Ветлугіною показники прояву музичних здібностей дитини у процесі музичних ігор представлено у дод. Г.

Для діагностики Н. Ветлугіна пропонувала використовувати музичні ігри й ігрові завдання, організовані у формі заняття з невеликою підгрупою (3–4 дитини) із застосуванням спеціальних музичних інструментів та посібників, зокрема – "Музичний буквар". Слід

зазначити, що даний посібник й нині слугує основою для розробки сучасних методик роботи з дітьми та діагностики їхнього музичного розвитку [17, с. 198].

Короткі тестові завдання для виявлення музичних здібностей дітей середнього й старшого дошкільного віку пропонує використовувати А. Зиміна. Автор дає кілька рекомендацій щодо організації діагностичної процедури:

- до початку діагностики педагог має знати особливості розвитку дитини, уточнити умови, в яких живе дитина, його індивідуальні особливості;
- діагностику варто проводити у звичній для дитини обстановці;
- педагогові важливо бути доброзичливим у спілкуванні з дитиною, допомагати їй зорієнтуватися у завданнях за допомогою простих і зрозумілих запитань, вислухувати її до кінця, не перебиваючи й не поправляючи її відповіді;
- у ході діагностики потрібно широко використовувати наочний матеріал;
- дії педагога у процесі діагностики повинні здійснюватися чітко за відповідним алгоритмом [25, с. 45].

Власну методику діагностування музичних здібностей дітей запропонувала І. Романюк. Вона радить проводити діагностичні заходи двічі на рік (вересень і квітень), що дає змогу виявити якісну своєрідність музичного розвитку кожної дитини й відповідно корегувати освітню роботу з ними. Для діагностики музичного розвитку дітей певної вікової групи на початку навчального року можна використовувати завдання, передбачені у попередній віковій групі, або дібрати дидактичні ігри та вправи, які б були доцільними для вивчення зазначених параметрів музичного розвитку дітей на початок навчального року. Детально параметри діагностування музичного розвитку дітей різного віку представлено у навчально-методичному посібнику І. Романюк "Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному закладі" [65].

Діагностичне обстеження музичного розвитку дітей дошкільного віку можна здійснювати за різними методиками, у тому числі, - які розробляються музикантами-практиками. У складові показників діагностичного обстеження входять як показники музичних знань,

умінь та навичок, так і показники музичних здібностей дітей дошкільного віку. Необхідно зазначити, що вони є орієнтовними, їх можна варіювати та змінювати. У кожному закладі може бути розроблена власна єдина шкала оцінок, яка матиме декілька варіантів (словесна, кольорова, бальна, відсоткова). Це дозволяє у різних випадках використовувати ту чи іншу оцінку. Наприклад, при оформленні діагностичної карти можна використати "кольорову" оцінку або оцінку у балах чи відсотках; під час аналізу динаміки розвитку конкретної дитини – словесну ("На даному етапі Марія К. має задовільний рівень музичного розвитку"); щоб вивести середні показники по групі або закладу – у відсотках.

Питання для самоперевірки

1. Схарактеризуйте поняття "музичні здібності".
2. Які, на Вашу думку умови щодо розвитку музичних здібностей дитини в сучасних умовах може забезпечити держава? Батьки? Яку роль щодо цього відіграють вихователі дошкільного навчального закладу, які не мають фахової музичної освіти?
3. Які основні музичні здібності входять до структури музикальності?
4. Наведіть приклади того, як виявляється музикальність дитини у процесі сприймання мовних інтонацій.
5. Розкрийте поняття "музичне мислення". Які психічні процеси лежать його основі?
6. У чому виявляються вікові особливості музичного розвитку дітей?
7. Що лежить в основі діагностики музичних здібностей дітей? Чи вважаєте Ви цю роботу необхідною для музичного керівника?

Контрольні завдання

1. Складіть письмову доповідь, в якій визначено, як кожен з видів музичної діяльності сприяє розвитку музичних здібностей дитини.
2. Запропонуйте елементарну систему роботи вихователя з дітьми (вікова група – за вибором студента) щодо розвитку в них музично-ритмічного почуття.

ТЕМА 1.3. НАЦІОНАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

План

1. Короткий історичний нарис розвитку музичного виховання в Україні (X – початок XX ст.).
2. Педагогічна спадщина видатних українських діячів культури.
3. Музичний фольклор як засіб музичного виховання дошкільників.

Рекомендована література:

1. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта", вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 196 с. : іл.
2. Грабарєва О. А. Народна пісенна творчість у вихованні національної свідомості дошкільників. Парціальна програма / О. А. Грабарєва, Н. Ф. Кугуєнко. – Х. : Вид-во "Ранок", 2014. – 192 с.
3. Іваницький А. І. Український музичний фольклор : підручник для вузів / А. І. Іваницький. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 320 с. : нот. Бібліогр. : с. 299–306.
4. Матвієнко С. І. Музична освіта і виховання дітей та учнівської молоді на Чернігівщині (XVIII – XIX ст.) : навч. посіб. / С. І. Матвієнко. – Ніжин, 2011. – 223 с.
5. Науменко Т. І. Музичне виховання дошкільників засобами українського фольклору : конспект лекцій з педагогіки / Т. І. Науменко. – К. : АПН України, Інститут педагогіки, 1995. – 64 с.
6. Новгородська Ю. Г. Методика музичного виховання дошкільників. Тексти лекцій : навч. посібник / Ю. Г. Новгородська. – Ніжин, Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. – 128 с.
7. Семенов О. Український фольклор : навч. посіб. / О. Семенов. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. – 254 с.

1.3.1. Короткий історичний нарис розвитку музичного виховання в Україні (X – початок XX ст.)

Витоки музичного виховання в Україні сягають сивої давнини й нерозривно пов'язані з побутом населення, з народними традиціями, розвитком фольклору та іншими проявами культури, які виявлялися у проведенні обрядів, ритуалів, в організації дозвілля засобами співу, музикування тощо. У період до XI ст. змістом музичного виховання дітей і молоді були народні пісні та музично-поетичні обряди. Діти спільно з однолітками та дорослими брали участь в народних святах, обрядах. Нескладні ігри з елементами пісень, танців, хороводи були важливим засобом духовного та інтелектуального зростання, надавали поштовх дитячій фантазії та уяві, сприяли творчому розвитку.

Великий вплив на розвиток музичного виховання мало прийняття християнства, формування православної релігійної традиції та церковного співу як її складової. З прийняттям християнства по всій Україні відкривалися монастирі, в яких дітей та молодь навчали церковному співу. У процесі такого навчання молоде покоління опанувало основи нотної грамоти, хорового виконавства. Князі та церква стали розповсюджувати серед народу переведені збірки повчань, що містили статті та вислови повчального характеру, які бралися з різних релігійних джерел. Прикладом уваги до музики може слугувати "Повчання" для дітей (1096) Володимира Мономаха, в якому наголошувалося, що разом з "поклоном і співом" діти повинні вчитись перемагати труднощі і своїм мистецтвом служити державі. Виконання дітьми, починаючи з раннього віку, релігійних християнських обрядів, заучування молитов та спів духовних пісень були засобами виховання у цей період.

У період Київської Русі (з XI ст. й до середини XVII ст.) в багатьох регіонах України храмова культура та церковно-хорове мистецтво досягли небувалого розквіту, що стало потужним фактором розвитку музичного виховання й закладання основ музичної освіти. Музична культура Київської Русі знаходилася на рівні досягнень західноєвропейського мистецтва. Проте подальший розвиток було перервано татаро-монгольською навалою й тому він значно затримався у своєму поступальному русі. Загарбники зруйнували відкриті

до того часу шкільні заклади, знищили багато книжок, у тому числі – нотних рукописних пам'яток. По всій території Київської Русі розпочалася боротьба проти поневолення на захист свого укладу й культури, яка виражала національну єдність українського народу. Під час монголо-татарської навали "майстри грамоти", переважно – дячки, в домашніх умовах продовжували вчити дітей читати, писати, рахувати, а також вчили співу.

Грамотність завжди високо цінувалася в Україні. Ще за князя Володимира було започатковано систему українського шкільництва, що значною мірою вплинуло на розповсюдження грамотності серед населення, залучення дітей і молоді до музики, зокрема – до церковного співу. Прості, емоційно чисті, інтонаційно чутливі мотиви церковних пісень були чудовим матеріалом для виховання в дітей любові до музики, співу. Навчання церковного співу стало важливим фактором формування національної музичної культури, основ національного музичного виховання.

Під впливом гуманістичних ідей європейського Відродження на теренах України створювалися навчальні заклади західного типу – братські школи. В них обов'язковим було навчання учнів церковного співу по нотах та опанування музичної грамоти. Підготовка в братських школах грамотних учителів співу, регентів, композиторів сприяла розвитку музичного виховання в Україні. У тогочасних бібліотеках братських шкіл налічувалась велика кількість нот, збірників з теорії музики, за допомогою яких здобували знання учні даних закладів. Завдяки діяльності церковних братств в XVII ст. в українська співацька культура зайняла міцні позиції. Слід зазначити, що на утриманні братств знаходились також частина монастирських, парафіяльних, дяківських і приходських шкіл. Закладаючи нижчі школи, братства відразу ж запровадили в них церковний спів як самостійний та один з обов'язкових предметів викладання.

Велику роль у просвітництві населення зіграли у даний період дяківсько-парафіяльні школи. Вони виникли з часів введення християнства на Русі. У таких школах навчали читання, письма та церковного співу. Досвід роботи з дітьми, у тому числі – щодо навчання їх співу, використовувався в Україні впродовж багатьох наступних десятиліть поколіннями вчителів.

З другої половини XVII ст. подальший розвиток музичної культури проходив під значним впливом підписаної у 1654 р. Переяславської угоди, в результаті якої Україна перейшла під зверхність московського царя. Приєднанням до московської держави традиційна українська освіта зазнала значних реформацій.

З часів Гетьманщини, переважно серед заможних верств населення, розповсюдилася така форма музичного виховання, як сімейне музикування. Домашнє навчання дітей музики більш мало побутовий характер, до процесу навчання як правило, були залучені батьки дитини. Засобами домашнього навчання музиці слугували українські народні інструменти – гусла, бандура, скрипка та ін.

Великого розповсюдження уданий період набувають ідеї видатного українського філософа-гуманіста, поета, музиканта та педагога Григорія Сковороди. Він приділяв значну увагу питанням музично-естетичного виховання особистості, що знайшло відображення у його просвітницькій діяльності та спадщині. Г. Сковорода збагатив музично-поетичну творчість новою тематикою, соціально-виховними мотивами, його музична мова максимально-наближалася до народнопісенного мелосу. Він започаткував новий музичний жанр – сольну пісню з інструментальним супроводом, яка відображаючи духовний світ людини, виконувала морально-естетичні виховні функції при використанні в навчальному репертуарі, просвітницькій діяльності, в мистецтві кобзарів та лірників.

Велику увагу до виховання молодого покоління, забезпечення його освіти приділяли на Запорозькій Січі. Там існувала широка мережа церковнопарафіяльних шкіл, а також було відкрито Січову співацьку школу для навчання дітей (діяла з останньої чверті XVII ст. до 1755 р.). Таку ж школу було відкрито у 1730 р. у м. Глухові, й вона стала першим вітчизняним центром професійної музично-педагогічної освіти. Там навчали дітей співу, гри на народних музичних інструментах і хореографії [43, с. 53].

У період Гетьманщини на теренах Лівобережної України завдяки підтримці гетьмансько-старшинської верхівки було створено мережу загальноосвітніх навчальних закладів (колегіуми, полкові, парафіяльні та козацькі школи, пансіони), що сприяло масовості

музичної освіти дітей і молоді. З II-ї половини XVIII музичне виховання дітей і молоді визначило масовий характер, а привілейоване положення у даному процесі набув церковний спів. У вихованні учнів церковнопарафіяльних, монастирських та інших шкіл хори під час богослужіння виконували як релігійну, так і естетичну функцію. Учні окремих церковнопарафіяльних шкіл за наявності досвідченого педагога-музиканта також мали змогу навчатися грі на скрипці.

Із XVIII ст. в Україні зароджується фахова музична освіта, що було зумовлено високим рівнем тогочасної музично-педагогічної думки, а також потребою у підготовці професійних музичних кадрів (регентів, півчих, учителів). У цей час були розповсюджені такі форми музичної освіти, як капели панських мастків, школи кобзарів і лірників, музичні цехи, військові та рогові оркестри тощо. В них здобувала музичну освіту талановита молодь, – переважно, діти з бідних родин, сироти, – з тим, щоб отримати професію й надалі мати змогу самостійно заробляти на життя.

У II половині XVIII ст. Лівобережна Україна втрачає автономію у складі Російської імперії, що посилює тенденції до русифікації населення й запровадження низки імперських, антиукраїнських реформ. У 1775 р. була зруйнована запорізька Січ, протягом 1780-х років ліквідовано козацькі полки та інші українські установи, запроваджено кріпацтво, скасовано права української церкви. Український просвітянський рух (кінець XVIII – початок XIX ст.) поступово розчинився в російському, активно впливаючи на подальший поступ російської культури у напрямку її гуманітаризації та європеїзації.

Проте, слід зазначити, що до початку XIX ст. українська музична освіта підійшла з багатими власними традиціями та досягненнями в галузі, що визначило її самобутність і певним чином зберіглося у різних формах музично-виховної роботи з дітьми та молоддю впродовж наступних десятиліть.

Великий вплив на розвиток музичної освіти у I-й половині XIX ст. мали ідеї західноєвропейських педагогів. Ще у XVII-XVIII ст. Я.-А. Коменський, Й.-Г. Песталоцці, М. Лютер, Т. Кампанелла, Е. Роттердамський наголошували на необхідності всебічного розвитку дитини й музика займала важливе місце у даному процесі.

Поряд з цими ідеями, у XIX ст. надзвичайно актуалізувалися питання раннього виховання й навчання дітей.

У I-й половині XIX ст. стала формуватися мережа закладів виховання, в яких перебували не тільки підлітки та юнаки, але й діти більш раннього віку. Так, на теренах тогочасної російської держави стали утворюватися заклади нового типу – дитячі притулки. У їхній діяльності закладалися основи теорії суспільного виховання маленьких дітей у закритих виховних закладах. У Російській імперії такий заклад було відкрито у 1763 р.; його опікуном призначено І. Бецького. У 1802 р. будинок для виховання сиріт було відкрито у Гатчині. У цих закладах діти, починаючи з 3-х років, виховувалися в обов'язковій праці, проте їхнє дозвілля заповнювали ігри, хороводи, гуртовий спів. З 1770 р. подібні виховні будинки було відкрито у багатьох провінційних містах імперії.

Прогресивними вітчизняними педагогами й громадськими діячами XIX ст. К. Ушинським, О. Духновичем, Т. Шевченком, П. Кулішем, В. Одоєвським, Л. Толстим, М. Пироговим, М. Сумцовим, Л. Українкою та ін. все більше усвідомлювалося значення дитинства у формуванні особистості, розвитку її духовних сил. Велика увага стала приділятися вивченню особливостей розвитку маленьких дітей, а також розробці завдань, змісту та методів їхнього виховання.

З 60-х років XIX ст. в державі, у тому числі – на території України відкриваються перші дитячі садки. У цих закладах дітей вихована робота проводилася за методикою, розробленою Ф. Фребелем. У галузі музичного виховання робота у перші роки проводилася з використанням великої кількості фребелівських пісень, тоді як народні пісні (знайомі й зрозумілі дітям) практично не використовувалися. Під впливом К. Ушинського, який засуджував пряме перенесення у вітчизняну педагогіку системи виховання Фребеля, поступово став створюватися новий дитячий музичний репертуар, в якому значне місце відводилося народним пісням, хороводам та іграм зі співом.

На початку XX ст. в Україні заклади дошкільного виховання, як приватні, так і суспільні, набули достатнього розповсюдження, хоча вони й не були включені до державної системи і не мали державного фінансування. У 1917 р. в Україні налічувалося всього 47 зареєстрованих дитячих садків [83, с. 10]. У відповідності з визначеними на

той час психолого-педагогічними вимогами, роботу з дітьми у дошкільних закладах вів не музичний керівник, а вихователь. Від нього вимагалось не тільки ґрунтовне знання педагогіки та методик роботи з дітьми, але й уміння грати на інструменті, виразно співати, проводити різні ігри під супровід, організовувати дозвілля дітей засобами музики. До проведення роботи з музичного виховання у дитячих садках майбутніх "садівниць" готували у Фребелівському педагогічному інституті, у школі нянь і на педагогічних курсах з різним терміном навчання. У цих закладах учениці для подальшої роботи з дітьми вивчали елементи нотної грамоти, сольного співу, сольфеджіо, опановували дитячий музичний репертуар.

Великою популярністю у перші десятиліття ХХ ст. у галузі дошкільної освіти мали ідеї М. Монтесорі, у тому числі – про наскрізне наповнення музичним змістом навчально-виховного процесу в дошкільних закладах. З метою реалізації цього завдання М. Монтесорі розробила методичні рекомендації у галузі музичного виховання дітей, які не втратили актуальності й у наш час, особливо у практиці тих дитячих садків, які нині працюють за системою М. Монтесорі.

На визначення завдань та змісту роботи з дітьми у галузі музичного виховання на початку ХХ ст. мали великий вплив прогресивні ідеї українських музичних педагогів, громадських діячів М. Лисенка, М. Леонтовича, П. Козицького, К. Стеценка, Б. Яворського та ін.

У повоєнний період розвиток музичного виховання здійснювався в умовах уніфікування й регламентування всієї освітньо-виховної системи, ґрунтувався на постулатах радянської тоталітарної держави, викорінення національних ідей.

Отже, здійснений короткий аналіз історії становлення й розвитку музичного виховання в Україні дозволив визначити, що даний процес проходив в контексті різних суспільно-політичних та культурно-історичних процесів. Національна музична освіта та виховання дітей і молоді визначили свою самобутність і можливість використання традицій, кращих педагогічних ідей в нинішніх освітніх умовах.

1.3.2. Педагогічна спадщина видатних українських діячів культури

Важливу роль у розвитку сучасної мистецької освіти та виховання, становленні загальнонаціональної культури відіграє творча діяльність митців минулого, зокрема видатних педагогів-музикантів XIX–XX століття. Їхні провідні концептуальні ідеї є основою розвитку сучасної музичної освіти України, національного музичного виховання, формування в молодого покоління національної свідомості та патріотизму.

На початку XX ст. у вітчизняній педагогіці набули поширення прогресивні ідеї діячів у галузі музичної освіти. Видатні композитори В. Верховинець, М. Леонтович, М. Лисенко, Я. Степовий, К. Стеценко, Б. Яворський розробляли й видавали музичні посібники, нотні збірки, методичні вказівки та рекомендації щодо музичного виховання та навчання. З їхньою діяльністю дослідники пов'язують розвиток музично-естетичної думки в Україні, формування національних засад музично-естетичного виховання.

Питання музично-естетичного виховання підростаючого покоління широко розробляв музичний педагог та композитор **Микола Віталійович Лисенко** (1842–1912). Любов до Батьківщини й національної культури – основний постулат його життя і діяльності. Великої уваги він надавав справі збирання та вивчення народних пісень. Особлива заслуга композитора полягає в тому, що він першим свідомо поставив собі за мету створити всі основні жанри професійної музики на основі української народнопісенної спадщини, висвітлити найважливіші теми української історії та фольклорних звичаїв, передати сам дух народу.

М. Лисенко першим в Україні створив опери, які розраховані не тільки на дитячу аудиторію, а й на безпосередню участь у них самих дітей. В його операх "Пан Коцький", "Коза-дереза", "Зима і весна", побудованих на сюжетах українських народних казок і на народнопісенних мелодіях, яскраво втілені ідейно-естетичні принципи та методи виховання дітей. У своїх операх композитор-педагог наголошував на таких морально-етичних настановах, виведених з джерел народної мудрості, як справедливість, взаємодопомога, товарицькість, чесність, працьовитість тощо.

Композитор видав збірку народних пісень "Молодощі", яка містила дитячі ігри зі співами та їхній опис, де поряд із музичним матеріалом педагог висловив свої погляди щодо музично-естетичного виховання дітей та молоді й ряд корисних рекомендацій для вихователів і вчителів.

Український композитор, автор всесвітньо відомого "Щедрика" **Микола Дмитрович Леонтович** (1877–1921) мав великий досвід педагогічної роботи з організації різноманітних ходів, навчання гри на музичних інструментах тощо. Його досвід узагальнений в теоретично-методичних розробках (навчальний курс з нотної грамоти, методичні посібники з питань хорового співу та організації шкільного оркестру), хорових творах (музичний матеріал для співу і слухання в загальноосвітній школі), спрямований на музичне навчання і виховання учнівської молоді. На його переконання, – увесь процес співацького виховання має сприяти активному, зацікавленому і творчому ставленню дітей до пісні. М. Леонтович викладав з 1919 р. на курсах з дошкільного виховання, займався громадською та просвітницькою роботою. Вважав важливою справою охоплення музичною освітою широких верств населення, формування музичних смаків, виховання у людей засобами хорового співу високих громадянських почуттів. Він підкреслював, що вчитель постійно повинен турбуватися про розвиток музичних здібностей дітей, їхньої творчої фантазії, свідомого ставлення до сприймання музичних явищ, використовуючи при цьому різні методи навчання. На думку педагога, саме творчість дітей повинна спонукати весь комплекс мистецького навчання. З метою поповнення репертуару для хорів (дитячого та дорослого), Леонтович зробив велику кількість обробок українських народних пісень. Такі відомі твори в обробці М. Леонтовича як: "Ой у полі жито", "Дударик", "Трицю", "Черчик", "Гра в зайчика", "Мак" та інші сьогодні складають основу музичного репертуару у роботі з дітьми та учнівською молоддю.

Болеслав Леопольдович Яворський (1877–1942), український і російський музикознавець, піаніст, композитор і педагог. У своїй практичній роботі він прагнув поєднати різні шляхи музично-художнього впливу на школярів і викликати всебічну їх творчу активність під час виконання ними будь-якого завдання – виконання

музики, її створення або сприйняття. Головною метою його педагогічної діяльності був пошук шляхів формування творчих здібностей дітей. У практиці музичного виховання Б. Яворський виходив із поняття цілісності сприймання особистістю оточуючих її явищ життя, мистецтва, тому для його педагогічної роботи був характерним розвиток асоціативного досвіду. Формування навичок сприйняття музики й розвиток музичної творчості дітей, на думку Б. Яворського, вміщує в собі декілька етапів: накопичення вражень; спонтанне відображення елементів творчості в зорових, сенсорно-моторних і мовленнєвих виявах та імпровізоване – рухове, музичне, літературно-мовленнєве; створення оригінальних композицій, які є відбиттям будь-якого художнього враження, а також музичної творчості – складання пісень, нескладних п'єс для фортепіано.

Особливу увагу питанням естетичного виховання дітей та молоді в умовах дитячих закладів й загальноосвітньої школи приділяв відомий композитор та педагог **Кирило Григорович Стеценко** (1882–1922). Він наголошував, що система музичного виховання повинна охоплювати всіх дітей як шкільного, так і дошкільного віку. Велике значення у вихованні особистості К. Стеценко надавав українському музичному фольклору, зокрема дитячим іграм, колядкам, щедрівкам, пісням з рухами. Він наголошував, що музичне виховання необхідно починати з раннього віку. У передмові до збірки "Луна" педагог підкреслює велике значення народної пісні як засобу естетичного виховання та зазначає, що найбільше враження музика і пісня справляє на ніжну душу дитини, і тому в дітях з самого раннього віку необхідно розвивати любов до музики й пісні, до всього прекрасного.

Питанням музичного виховання дітей з раннього віку приділяв увагу викладач музично-теоретичних дисциплін Київської консерваторії **Яків Степанович Степовий** (1883–1921). Займався активною громадською діяльністю, питаннями музично-естетичного виховання дітей і молоді, музичного просвітництва, справою розгортання самодіяльності з метою підвищення рівня музичної культури населення. Він був автором і упорядником багатьох музичних творів для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Першою його працею була збірка шкільних пісень "Малим хлоп'ятам". Пізніше з'явилися три

випуски "Пролісків" – збірки пісень для дітей наймолодшого віку, – шкільні хори на слова Т. Шевченка, підручник "Популярний курс елементарної теорії музики" для дітей, які б бажали вивчати музику.

Велика роль у розвитку національної музичної культури та музичної освіти належить **Василю Миколайовичу Верховинцю** (1880–1937) – композитору, диригенту і хореографу, перший теоретику українського народного танцю. Головним напрямом педагогічної діяльності композитора було формування національної культури молоді засобами народного пісенного, хореографічного та драматичного мистецтва на всіх ступенях системи освіти, починаючи з дитячого садка й закінчуючи вищим навчальним закладом [29, с. 62].

Працюючи викладачем у вищих навчальних закладах В. Верховинець викладав розроблений ним спецкурс "Дитячі ігри". На заняттях він вивчав із студентами, майбутніми педагогами, рухливі музичні ігри та знайомив з методикою їх проведення. Василь Верховинець вважав, що значного виховного ефекту можна досягти шляхом комплексного використання елементів музичного, хореографічного та драматичного мистецтва у рухливій музичній грі.

Свої знання, досвід і талант педагог спрямував на створення українського музично-ігрового репертуару для дітей. Він не лише зробив систематизацію зібраного у попередні часи етнографічного матеріалу та обробки фольклорних творів, а й збагатив музичний репертуар новими записами, власними авторськими творами. В. Верховинець доповнив народні ігри, пісні, вірші, утішки, пестушки, казки музичним, драматичним, літературним і хореографічним компонентами.

Серед відомих праць В. Верховинця – збірник для дітей "Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку", в якому вміщено великий перелік музично-хореографічних творів. Книга складається із семи розділів: "про рухливі ігри зі співом", "Ігри та пісні на різні теми", "Весна", "Літо", "Осінь", "Зима" та "Хореографічний додаток". Матеріали кожного розділу розміщено за принципом поступового ускладнення. Посібник В. Верховинця "Весняночка" витримав багать видань і сьогодні використовується у музично-хореографічній роботі з дітьми [8].

1.3.3. Музичний фольклор – основа музичного виховання дошкільників

Дитячий музичний фольклор: сутність, види, жанри, функції

Музичне виховання дітей дошкільного віку неможливе без вивчення елементів народної творчості, втілених, зокрема, у фольклорі. Ще видатний український філософ і письменник Г. Сковорода закликав "пізнати свій край, себе, свій рід, свій народ, свою землю" для того, щоб правильно вибрати свій шлях у житті.

Фольклор, – колективно створена спадщина народної культури, – заснована ще до народження дитини та є "ноюю" лише для неї. Проте, засвоїти створене народом дошкільник в змозі лише власними зусиллями, працею власної душі та думки. Дитині в царині фольклору належить як би привідкрити те, що вже вписано в орбіту суспільного досвіду людей, відтворити деяку суттєві риси їхніх взаємин, способів дій, відносин, кращі з яких люди "закодували" в фольклорних творах. Сприймання фольклорних творів не виникає в готовому вигляді, воно формується у зв'язку з ходом загального психічного розвитку особистості. Дитина проходить довгий шлях від наївної участі в зображуваних подіях до більш складних форм естетичного та етичного сприймання.

Фольклор найбільш повно охоплює всю картину народного життя. Його жанри, засоби, методи надають яскраву картину побуту народу, його моральності, духовності. Л. Шеремет визначає особливістю фольклору його оригінальну художньо-філософську систему, що відтворює характер зв'язків етносу з навколишнім світом на різних етапах історичного розвитку даного народу [7, с. 22]. Виражаючи рівень свідомості й світосприйняття народних мас, фольклор зберігає в кожную історичну епоху значення первинної художньої переробки сукупного чуттєво-практичного досвіду, є складним естетичним, художнім і соціальним явищем.

Фольклор – невід'ємна складова національної культури, яка у сконцентрованій формі подає одночасно народну філософію, етику й естетику, створюючи неповторний національний образ світу

Термін *фольклор* було уведено в наукову практику англійським істориком та етнографом Вільямом Томсом у 1846 р. Фольклор охоплює драматичну, хореографічну, поетичну та музичну творчість народу. Вивченням фольклору займається спеціальна наука – *фольклористика*, а збиранням, зберіганням і публікацією фольклорних зразків – *етнографія*.

Фольклористика визначає, що усі фольклорні жанри поділяються на дві великі групи:

- твори, які виконуються й побутують у середовищі дорослих;
- твори, які побутують серед дітей.

Одним із видів фольклору є *музичний фольклор*, елементи якого використовуються у музично-виховній роботі з дітьми дошкільного віку.

Фольклор музичний – це сукупність творів музичної творчості, в якій сформувались основні типи звукових систем, склалися основи ладової організації, поліфонії, гармонії, ритму, музичної форми народної [Бюффі, с.409].

За визначенням фольклориста А. Іваницького, український музичний фольклор – це художньо-музична культура народу, яка включає народну пісню, народну інструментальну музику, народний танець [26, с. 32].

Музичний фольклор, поряд з іншими засобами, є першоосновою музичної культури, дієвим підґрунтям для загального музично-естетичного розвитку дошкільників, формування в них музичних здібностей, виховання національної самосвідомості. **Садовенко 10.** Аналіз педагогічних концепцій, методичних систем вітчизняних (В. Верховинець, О. Ростовський, О. Смоляк) та зарубіжних (Б. Барток, К. Орф, З. Кодай, Б. Трічков) дослідників засвідчує те, що саме фольклор розглядається як основа музичного виховання дітей.

Специфічні особливості музичного фольклору стали предметом досліджень українських учених ХІХ ст. К. Квітки, Ф. Колесси, М. Лисенка, М. Максимовича, О. Потебні, П. Сокальського та сучасних

науковців В. Гошовського, С. Грици, О. Дея, М. Дмитренка, А. Іваніцького, С. Мишанича, О. Правдюка та ін. Їхні праці дали змогу з'ясувати, що музичний фольклор – особливий вид творчості, який узагальнює багатотисячолітній людський досвід і виявляє національну психологію, національну свідомість, відображає історію, філософію, мораль, правові закони. Велике значення для розвитку національного музичного виховання має науковий доробок одного з перших українських музикознавців М. Грінченка, який довів необхідність вивчення в навчальних закладах національного пісенного фольклору, тісно пов'язуючи його із самобутністю української культури в регіонах.

На те, що у дошкільному віці дітей слід виховувати на національному музичному матеріалі вказують й сучасні психологи, говорячи про те, що природне й легке засвоєння цього виду фольклору забезпечується наявністю так званого музичного генотипу. Останній умовно визначається як сукупність спадкових структур, що відповідають за музичні здібності, а також засобів, які від покоління до покоління передавалися в народі [18, с. 3].

Музичний фольклор осягається дошкільниками у синкретичній єдності співу, танцю, інструментального виконавства, драматизації і втілюється в ігровій формі, що найбільш повно відповідає дитячій психології [71, с. 10]. Характерні особливості усвідомлення дошкільниками змісту і художньої форми фольклорних творів пов'язані з конкретністю мислення, невеликим життєвим досвідом, безпосереднім ставленням до реального життя, ситуаційністю мети і поведінки, недостатньою загальмованістю їхніх рефлексів. Саме тому важливо навчати дітей усвідомлювати образи, розуміти значення засобів художньої виразності як умови усвідомлення цілісного художнього образу.

Найбільш активно використовуються у практиці роботи з дітьми дошкільного віку **види** фольклору, представлені на рис. 1.2:

Рис. 1.2. Види дитячого фольклору

Усі зазначені види фольклору гармонійно поєднуються між собою. Кожен із видів фольклору представлений низкою жанрів. У сфері дитячого музичного фольклору основними **жанрами** є колискові пісні, заклички, примовки, колядки, щедрівки дитячі ігри тощо. До інших жанрів фольклору, які супроводжують проведення заходів виховного і просвітницького характеру у ДНЗ, відносяться календарно-обрядові та родинно-обрядові, ліричні пісні, казкова й історична проза (легенди, перекази, народні оповідання тощо) та твори пареміографії (прислів'я, приказки, загадки, забавлянки, пісні-небилиці, передирки, дражнили, мирилки тощо). Поряд із вивченням творів основних жанрів дитячого фольклору, вихователь ДНЗ ознайомлює дітей із широким колом фольклорного матеріалу для дорослих.

Ю. Новгородська виділяє наступні **функції** дитячого музичного фольклору:

- *розвивальна*. Систематичне використання малих фольклорних пісенних форм сприяє формуванню співацьких навичок (гнучкість голосу, дихання, координація слуху й голосу). Музичний матеріал дитячого фольклору є унікальним засобом формування музичних здібностей дітей дошкільного віку;
- *виховна*. У малюків дуже розвинуті механізми ідентифікації, об'єднання себе з казковими персонажами і, як результат, – присвоєння собі їхніх норм, цінностей, зразків. Ототожнюючи себе з позитивним героєм із улюбленої казки, дитина має змогу повірити в себе, засвоїти людські моральні норми та цінності, вчиться розрізняти добро і зло, тим самим, набуває духовності;
- *пізнавальна*. Через фольклорні жанри діти дізнаються про природу, побут свого народу, його культуру і традиції, опановують набутий поколіннями досвід;
- *розважальна*. Використання малих фольклорних форм (забавлянок, пестушок, утішок тощо) задовольняє природну потребу дитини у ритмічних рухах, приносить їй почуття насолоди;
- *компенсаційна*. Голосовий апарат у дошкільнят ще не сформований, а дитячий народний пісенний репертуар дозволяє спі-

вати дітям без напруги й отримувати велике емоційне задоволення від співу. Важливим при цьому постає процес природної музично-ігрової діяльності дошкільнят, яка на основі добровільності створює підґрунтя до успадкування багатства духовної скарбниці народу, його самобутньої ментальності;

- *комунікативна*. Дитячий фольклор скерований на задоволення потреби дитини у спілкуванні. Допитливий дитячий розум постійно прагне до контактів: діти спілкуються з дорослими та поміж собою; пізнаючи світ, вони намагаються відтворити звуки навколишнього середовища [58, с. 3].

Виховний потенціал дитячого музичного фольклору

Дитячий музичний фольклор має великий виховний потенціал. В українській педагогіці здавна утвердилася думка про визначний вплив фольклору на виховний процес. Г. Довженок зазначає: "Традиційний дитячий фольклор, як ніяка інша ділянка народної творчості, мав яскраво виявлене ужиткове значення, становлячи невід'ємну частину практичної народної педагогіки. Він сприяв здійсненню основних функцій виховання в цілому: турботі про фізичне й моральне здоров'я підростаючого покоління, розвитку розумових здібностей і підготовці до корисної діяльності юних членів, трудящих груп суспільства" [22, с. 4].

У вихованні дітей використовуються різні жанри української літературно-музичної народної творчості: пісні, частівки, забавлянки, заклички тощо. Так, у простих і ласкавих колискових піснях виражено щиру любов до дитини. Колискова пісня, народжена реальними потребами дитячого віку, коли тривалий і міцний сон – умова нормального розвитку, є першим художньо оформленим зверненням до дитини. Відомий український поет-пісняр М. Сингаївський так говорив про цей жанр фольклору: "Коліскова – це душа, яка ходить навшпиньки й дарує дітям милість і ласку".

У багатьох колискових піснях є епізоди, пов'язані з тваринами, які дитині добре знайомі: котиком, мишкою, бджілкою, наприклад: "Котику сіренький", "Ой ну, коту, коточок", "Котик волохатий". Колискові пісні мають неабияке педагогічне значення. З перших днів життя дитина слухає мелодії, що сприяють розвитку її музичних

здібностей. Під впливом материнського голосу в неї розвиваються естетичні почуття, емоційність, адже вона не тільки слухає голос матері, а й бачить її обличчя, усмішку. Колискові пісні приваблюють своєю простотою, безпосередністю, ніжністю, співучістю. На їхній основі можна виховати любов до тварин, птахів, комах, естетичне ставлення до природи, що може вплинути на виховання таких важливих моральних рис, як доброта, чуйність. Розучування колискових пісень корисне і для формування співацьких навичок кантиленного звучання.

Ю. Новгородська виокремлює наступні **функції** колискової пісні:

- *практично-побутова*. Головне призначення колискових пісень – приспати дитину, забавити її;
- *апотропеїчна* – функція замовляння (пророцтва, побажання, оберегу);
- *комунікативна*. Через невибагливі рядки та простеньку мелодію колисанок мати спілкується з дитиною;
- *когнітивна* – функція пізнання. Колисанки допомагають знайомити дитину з навколишнім світом, вчать запам'ятовувати перші слова й прості мелодійні звучання;
- *психотерапевтична*. Основна мета колискових пісень – вплинути на настрій і стан дитини в момент засипання, заспокоїти її, зробити сон міцним і здоровим, створити їй душевний комфорт;
- *фрустративна* – функція зняття внутрішньої емоційної напруги матері. В пісні мати мала змогу виплакати свої думки та болі [58, с. 26].

Виховне значення мають також жартівливі пісеньки. Вони допомагають дитині засвоювати правила гарної поведінки, бути терплячою, слухняною. Жартівливі пісні, як і інші жанри дитячого літературно-музичного фольклору, є незамінним засобом розвитку мовлення дітей. Вони допомагають сформувати естетичний смак, виховати любов до української мови, сприяють розвитку дитячої творчості.

Більшість жартівливих пісень-забавлянок цікаві за змістом, різноманітні за художнім задумом. Події в них відбуваються дина-

мічно, що відповідає психофізіологічним особливостям дітей. Завдяки наведеним особливостям забавлянки сприяють розвитку в дітей відчуття ритму, збадьорюють, спонукають до активних дій. Здавна існують і примовки – короткі, переважно віршовані звернення до тварин, птахів і комах, що приказуються під час певної дії чи гри. Вони виховують у дітей доброту, чуйне ставлення до всього живого, любов до природи. Стимулюють розвиток фантазії дітей лічилки, які можуть бути як потішними, так і поетичними.

Виховання дошкільників засобами дитячого музичного фольклору, – традиційних календарних та обрядових свят, родинно-побутових звичаїв, духовних оберегів, ігор, – є невід’ємною частиною цілісної системи національного виховання, формування національного типу особистості, визначальним чинником якого є природне успадкування дітьми змалечку багатства духовної скарбниці народу.

Особливості використання фольклору в роботі з дітьми дошкільного віку

В основу сучасних програм дошкільної освіти з розділу "Музичне виховання" покладено, насамперед, дитячий чинник, який охоплює стосовно музичного фольклору:

- творчість дорослих для дітей (колискові пісні, пестушки, забавлянки тощо);
- українські народні танки, хороводи;
- творчість дорослих, яка з часом перейшла до дитячого репертуару (заклички, лічилки, ігрові пісні);
- безпосередньо дитячу творчість (скоромовки, лічилки);
- дитячий оркестр народних інструментів.
- Наприклад, до Програми (для різних вікових груп) входять твори музичного фольклору, зокрема як:
 - *колискові пісні* "Ой, ходить сон" (обр. Л. Ревуцького), "Ходить сонце по вулиці", "Котику сіренький" (обр. М. Вериківського), "Ой ти, коте, коточок", "Ой, баю мій, баю";
 - *пестушки* "Гой-да, гой-да", "Печу, печу хлібчик", "Тапці, ручки, тапці";
 - *заклички* "Вийди, вийди, сонечко", "Іди, іди, дощику";

- *ігрові пісні* "А ми просо сіяли", "Дітки колом стоять", "Біла квочка", "Дибидибиди";
- *лічилки* "Кумо, кумо, що варила?", "Ходить квочка коло кілочка", "Котилася торба";
- *скоромовки* "Тук, тук чобіток", "Каркнув крук", "Бігли коні під мостами", "Їли, їли кашку" (скоромовка);
- *забавлянки* "Ой, гоп, гу-гу-гу", "Ладки, ладки" тощо;
- *примовки*: "Сорока-ворона", "Сімейка" (обр. Я. Степового), "Равлику-Павлику", "Кумо, кумо, що варила", "Вода, вода холодна", "Вареної рибки" обр. Я. Степового, "Кую, кую чобіток", "Ковалі", "Гриби";
- *співанки*: "Кипи, кипи, кашко", "Ку-ку", "На печі", "Танцювала риба з раком".

Діяльність вихователя ДНЗ щодо залучення дитини до фольклору повинна будуватися з урахуванням, зокрема, наступних **принципів**:

- *культуrowідповідності* – робота організовується з урахуванням інтеріоризації (засвоєння) та подальшого розвитку особистістю дитини досягнень культури;
- *інтегративності* як взаємозв'язок різних видів діяльності (пізнавальної, ігрової, продуктивної тощо) у створенні образу, що засвоюється засобами різних видів фольклору;
- *естетизації*, що зумовлює наповнення життя дітей яскравими переживаннями від пізнання з фольклорними жанрами;
- *системності та послідовності* у проведенні роботи.

Фольклорний матеріал використовується музичним керівником у всіх видах музичної діяльності – слуханні музики, співах, грі на музичних інструментах, музично-ритмічній діяльності, а також у процесі музично-освітньої діяльності. Так, у навчанні дошкільників *співу* в якості розспівок використовуються нескладні, невеликі за розміром народні пісеньки, як-от: "Качка йде", "Бджілка", "Дрібушечки", "Ой, на горі мак" (усі в обр. Я. Степового). Мета їх використання – підготувати голосовий апарат дитини до подальшого співу. У якості самостійного співацького репертуару програми рекомендують використовувати такі українські народні пісні, як "Лю-люлі,

полетіли гулі", "Зозуля" (обр. Я. Степового), "Пташок викликаю", "Раді люди" та інші.

Широкий репертуар фольклорних творів використовується у процесі *слухання* музики. Окрім вирішення спеціальних завдань – ознайомлення дітей із видами та жанрами української народної музики, діти набувають знань про інструментальних колективів народної музики (оркестр народних інструментів, троїста музика), народні інструменти (бандура, сопілка, бубон тощо), у виконанні яких звучить музичний твір. Отриманні знання діти можуть відтворювати, програвуючи мелодії на *музичних інструментах*, у тому числі – у створеному власними силами "літньому оркестрі", музичні інструменти якого виготовлені із рослинних матеріалів (пищики, гудочки, брязкальця тощо). Для дитячого інструментування можна використати такі фольклорні твори, як "Гречаники", "Два ведмеді", "Печу, печу хлібчик", "Дрібушечки", "Іде, іде, дід, дід", "Мак".

Займаючись з дітьми *музичною ритмікою*, педагог ознайомлює їх з традиційними українськими танцями – гопак, козачок, метелиця. Їхні елементи можна використовувати у танцях-композиціях, самостійній музично-ритмічній діяльності дітей. Програми розвитку й виховання дітей дошкільного віку радять добирати до роботи з дітьми такі танці як: українська полька, "Козачок" (обидві під укр. нар. мелодії), "Гопак", "Стукалка", укр. нар. музика в обр. М. Метлова, веселий танок "Гречаники", "Потанцюймо веселіше", укр. нар. мелодія в обр. І. Прача тощо.

У музично-ритмічній діяльності традиційно розучуються українські хороводи, як-от "Соловейко-сватку", "Подояночка" тощо, а також музично-ритмічні ігри: "Журавель", укр. нар. гра, "А ми просо сіяли", "Ходить гарбуз по городу", укр. нар. пісня, "Труби, Грицю", укр. нар. гра, "Гра з бубном", "Ой, на горі жито" (обр. К. Стеценка). Ігри становлять для дітей дошкільного віку переважаючий відсоток діяльності, у них сприймається емоційно оформлена яскрава інформація, тому організація та проведення різноманітних ігор, у ході яких використовується українська народна музика, створює важливу передумову ефективного впливу на самосвідомість дитини.

Одне з провідних місць у виховній роботі з дітьми старшого дошкільного віку посідають *календарно-обрядові пісні*. Їх головна

функція полягає в поетично-музичному оздобленні різноманітних народних свят, зокрема Різдва, зустріч весни тощо. Діти знайомляться з музично-фольклорними творами зимового циклу – колядками та щедрівками, такими як: "Щедрик" обр. М. Леонтовича, "Щедрик, щедрик, щедрівочка", "Щедрик-ведрик", обр. Я. Степового, "Ой, сивая та й зозуленька", "Сію, сію, повіваю" в обр. Я. Степового, "Добрий вечір, щедрий вечір", "Коляд, коляд, колядниця", "Коляди-дин", (усі в обр. Я. Степового) тощо. Наступним циклом є народні пісні весняного циклу (веснянки, заклички, гаївки), серед яких "Благослови, мати, весну закликати", укр. нар. пісня, "Зібрались дівки гукати весну", "Веснянка", "Ой, минула вже зима", обр. І. Кишка. Ці твори, окрім музичних занять, діти можуть використовувати під час весняних прогулянок, свят зустрічі весни тощо.

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку є можливим і навіть необхідним використання дорослого фольклору, зокрема історичних пісень. До них відносяться епічні чи ліро-епічні твори, в яких розповідається про реальні події та історичні особи, розкривається ідейно-емоційне ставлення народу до них (козацькі пісні, пісні січових стрільців тощо). Козацькі пісні з явилися в ході виникнення і розвитку українського козацтва, його героїчної боротьби за волю України, свободу українського народу. Образ українця в період козаччини значною мірою асоціювався саме з образом козака – вільного, свободолюбного, мужнього захисника Батьківщини. Історичні, козацькі пісні знайомлять дітей з минулим України, дають підстави пишатися її народом, формують готовність продовжувати традиції предків. Серед козацьких пісень, які можна використовувати у роботі зі старшими дошкільниками, такі, як: "Ой, на горі та жінці жнуть", "Ой, літає соколенько", "Гомін, гомін по діброві", "Летить галка", "Максим козак Залізняк" тощо. Доцільно використовувати ці твори як фонову музику при проведенні заходів національно-патріотичного та народознавчого спрямування.

У процесі підготовки до музичних занять доцільно добирати українські народні приказки, загадки, вірші, ритмізувати й **мелодизувати** їх і надалі використовувати як можливі варіанти в роботі з дошкільнятами. Наприклад, скоромовки можна застосовувати для розвитку не тільки розмовної, а й співацької дикції. Мелодії на

тексти скоромовок мають бути нескладними, інакше їх важко співати у швидкому темпі. Для розвитку творчих здібностей вихованців можна використовувати тексти загадок. Педагог створює на відповідні слова мелодію, враховуючи, що відповідь доспіває хтось із дітей. Можна інсценізувати українські народні пісні, насамперед пов'язані з певними рухами, наприклад "Ой, є в лісі калина", а також жартівливі: "Веселі гуси", "Грицю, Грицю, до роботи", "Два півники", "Танцювали миші", "Та орав мужик край дороги" тощо. Інсценування пісень подобається дітям, сприяє посиленню інтересу до музичних занять.

Бажано, щоб народні пісні діти засвоювали не тільки у співацькій діяльності, а й під час інструментального музикування. Можна запропонувати дітям під час виконання народних творів акомпанувати собі на дитячих музичних інструментах [22, с. 6].

Питання для самоперевірки

1. Які етапи розвитку музичного виховання в Україні Ви могли б виокремити? Обґрунтуйте специфіку кожного з них.

2. Чим характеризується розвиток музичного виховання в Україні у XVIII ст. Які форми професійної музичної освіти виникли у цей час?

3. Чи можна сказати про те, що у період XVII–XVIII ст. музична освіта в Україні мала масовий характер та охоплювала широкий пласт дітей та молоді? На чому Ви ґрунтуєте свою думку?

4. Яким чином позначилися реформи Катерини II на стані національної музичної освіти наприкінці XVIII ст.?

5. Яка головна ідея щодо музичного виховання дітей простежується в педагогічній спадщині видатних українських педагогів-музикантів?

6. Назвіть види фольклору. Які з них використовуються безпосередньо й опосередковано у музично-виховній практиці ДНЗ?

7. Назвіть жанри музичного фольклору. Які з них є близькими з жанрами інших видів фольклору (наприклад – до хореографічного, усної народної творчості тощо).

8. Яке місце повинен займати дитячий музичний фольклор в організації повсякденного життя групи дітей раннього віку? Окресліть його відповідно до проведення вихователем режимних процесів.

9. Які функції реалізовує колискова пісня, розкрийте кожні з них.

Контрольні завдання

1. Підготуйте міні-повідь на тему "Місце музичного виховання у педагогічній системі Ф. Фребеля". Вкажіть, які з засад музичного виховання дошкільників було використано у перших вітчизняних дитячих садках, чим визначалося їх позитивне та негативне значення.

2. Підготуйте міні-повідь на тему: "Музичне виховання як складова сучасної козацької педагогіки".

3. Розробіть сценарій музично-патріотичного виховного заходу з включенням таких фольклорних жанрів, як історичні (козацькі, чумацькі – жанр за вибором студента) пісні. Доберіть музичний матеріал до нього.

4. Складіть добірку фольклорних творів різних видів та жанрів Вашого регіону.

РОЗДІЛ II

ВИДИ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ

Система педагогічної роботи з музичного виховання спрямована на розвиток музичальності дошкільника, його музичних здібностей, а також становлення всіх основних видів діяльності – слухання музики, музично-ритмічних рухів, співів, гри на дитячих музичних інструментах.

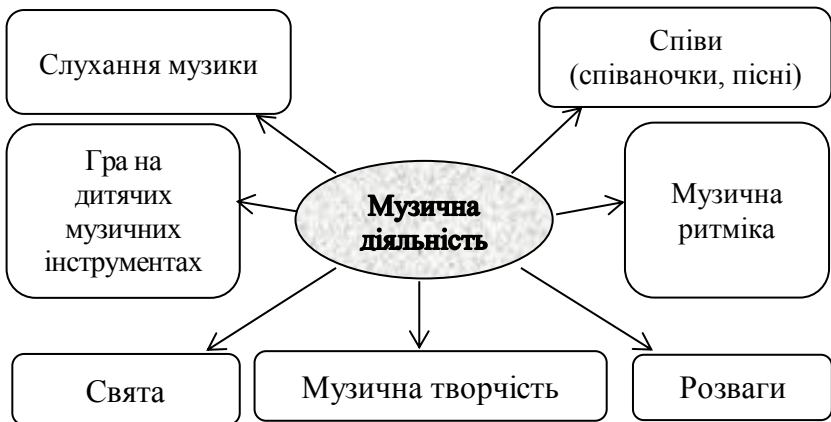

Рис. 2.1. Види музичної діяльності дошкільників

Представлені види музичної діяльності дітей є різними стосовно їх практичної (виконавської) участі. Наприклад, слухання музики є видом музичної діяльності дітей, проте – не виконавським.

Музично-виконавська діяльність дітей – це діяльність, пов'язана з оволодінням ними спеціальними виконавськими вміннями

Дитяче виконавство проявляється в співах, музично-ритмічних рухах, у грі на дитячих музичних інструментах і передбачає спроможність дитини виразно, безпосередньо та щиро передавати настрої, характер музики і своє власне ставлення до неї.

Участь дітей у святах і розвагах передбачає симбіоз багатьох видів художньо-естетичної діяльності поряд із музичною.

Музична творчість дітей є специфічним видом музичної діяльності дітей.

ТЕМА 2.1. СЛУХАННЯ МУЗИКИ

План

1. Сприймання музики як особливий вид музичної діяльності та основа слухання музики.
2. Характеристика репертуару зі слухання музики.
3. Дидактичні основи слухання музики.
4. Методика навчання дошкільників слухання музики за віковими групами.

 Сьогодні не уявляється опрацювати розписок.

Рекомендована література

1. Болгарський А. Г. Слухання музики у дошкільному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / А. Г. Болгарський, Т. В. Горобець, Шкоба В. А. – Луцьк, ПВД "Твердиня", 2010 р. – 180 с.
2. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта", вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 196 с. : іл.

3. Зими́на А. Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / А. Н. Зими́на. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
4. Науменко С. Як правильно слухати музику з дітьми : поради психолога / С. Науменко // Музичний керівник. – 2013. – №3. – С. 4–10.
5. Новгородська Ю. Г. Методика музичного виховання дошкільників. Тексти лекцій : навч. посібник / Ю. Г. Новгородська. – Ніжин, Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. – 128 с.
6. Радинова О. Методика слухання музики з дітьми / О. Радинова / Дитячий садок. Мистецтво. – 2010. – №1 (13 число). – С. 13–17.
7. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – К. : ІЗМН, 1997. – 328 с.
8. Шоломович С. М. Методика музичного виховання в дитячому садку. / С. М. Шоломович, І. М. Рудченко, Р. Т. Зінич ; за заг. ред. С. М. Шоломович. – Вид 2-ге, переробл. та доповн. – К. : Музична Україна, 1979. – 163 с.

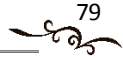
2.1.1. Спри́мання музики як особливий вид музичної діяльності та основа слухання музики

Спри́мання – це процес безпосереднього контакту з навколишнім середовищем, процес переживання вражень про предмети в рамках соціоемоційного розвитку спостерігача

Спри́мання – не просто механічне, дзеркальне відображення мозком людини того, що знаходиться перед її очима, або того, що чує її вухо. Спри́мання завжди є активним процесом, активною діяльністю.

Музичне сприй́мання – це складний процес, в основі якого лежить здатність чути, переживати музичний зміст як художньо-образне відображення дійсності

У педагогічній науці сприй́мання музики розуміється як естетичне осягнення музичного явища в єдності його змісту й форми, художніх образів музичного твору й виражених у ньому емоцій і

почуттів. Музичне сприймання має багаторівневу структуру, в якій відображається як сам процес та результат сприймання, так і усвідомлення інформації, яка міститься в художніх творах. Розуміння структури музичного сприймання має важливе значення для визначення методів педагогічного впливу на його формування у дітей дошкільного віку.

О. Ростовський визначає такі етапи музичного сприймання: перцептивне сприйняття звукового потоку, осягнення семантики музичної мови, інтерпретація художнього змісту твору. В основі сприйняття музики лежить слухання як фізіологічний процес. Під впливом звучання музики ми відчуваємо різні органічні реакції, зокрема, зміни у частоті дихання, серцебитті, моторних реакціях тощо. Ці реакції зводяться до елементарних відчуттів задоволення чи незадоволення, збудження чи заспокоєння, напруження або розрядки. Емоції, що виникають при цьому, складають основу для формування інтересу до музичних явищ, мотивують дітей до подальшої пізнавально-творчої діяльності. У процесі розширення музичного досвіду особистості поступово накопичується обсяг інформації, який дає їй змогу поглиблювати свої слухові враження. Процес слухання перестає бути суто фізіологічним, у механізм сприйняття включаються інші психологічні процеси, зумовлені певним рівнем знань, умінь, навичок, накопичених попереднім музичним досвідом.

Саме на цьому етапі музичного сприймання знаходить своє відображення рівень музичного мислення особистості як її здатності до осягнення художнього змісту музичного твору, до переживання почуттів, втілених композитором. Якщо ж у процесі слухання музики людина не розрізняє в ній ні яких змістових елементів, ми говоримо, що вона "не чує" музику, не сприймає її (у нашому значенні), хоча фізіологічно на неї реагує.

Слухання-сприймання є стрижнем музичної діяльності. Для діяльності сприймання велике значення має досвід слухання музики. Сприймання у дитини і в дорослого через різний музичний і життєвий досвід не однакове. Сприймання музики дітьми раннього віку відрізняється мимовільним характером, емоційністю. Поступово, з набуттям деякого досвіду, у міру володіння мовою, дитина може сприймати музику більш осмислено, співвідносити музичні звуки з життєвими явищами, визначати характер твору. В основі розвитку

музичного сприймання лежить виразне виконання музичного твору і вміле застосування педагогом різноманітних методів і прийомів, які допомагають зрозуміти зміст музичного образу.

Для характеристики музичного образу велике значення має сполучення засобів виразності музики з поетичним текстом (у пісні), з сюжетом (у програмовій п'єсі), з дією (у грі-драматизації або танці). Музичний образ стає більш конкретним та зрозумілим слухачеві. Допомогти зрозуміти музичний образ твору допомагають елементи "музичної мови", під якими розуміється цілий комплекс засобів виразності: передання думок, почуттів, тобто зміст твору, характеристика ритмічного багатства, гармонічного звучання, тембрового забарвлення, темпових та динамічних нюансів та структури твору. Музика, як й іншими видами мистецтва, відображає дійсність. В опері та балеті вона характеризує вчинки, відносини та переживання героїв. В музиці зображувального характеру, яку Н. Ветлугіна назвала "музичним живописом", "змальовуються" чудові картини природи [47, с. 42].

Н. Ветлугіна вказує на те, що музичне сприймання є процесом складним, глибоким, чуттєвим, поетичним процесом, який наповнений глибокими внутрішніми переживаннями. У ньому перетинаються сенсорні відчуття музичних звуків і краса співзвуч, попередній досвід та живі асоціації тим, що відбувається у даний момент, слідування за розвитком музичних образів та яскраві відповідні реакції на них [47, с. 44].

Сприймання музики – провідний вид музичної діяльності у всіх вікових періодах дошкільного дитинства. Чути, сприймати музику – це означає розрізняти її характер, стежити за розвитком образу: зміною інтонації, настроїв. Оскільки сприймання є першим етапом розумового процесу, то у сфері музичної діяльності можна говорити про те, що воно передусім всім іншим видам (співам, музичній ритміці та грі на дитячих музичних інструментах) і супроводить їх. Діти сприймають не лише сполучення звуків різної висоти, тривалості, сили (динаміки), тембру, а й виражальне значення музики. Слухання значною мірою сприяє розвитку музичних здібностей, передусім мелодичного, ритмічного, гармонічного й тембрового слуху. Твори, доступні дітям для слухання, набагато розширюють репертуар, який

можна використовувати на заняттях зі співів, музично-ритмічних рухів тощо. Разом з тим слухання музики є окремим, дуже важливим розділом музичного виховання.

Як зазначає С. Шоломович, музика допомагає дитині не лише відчувати прекрасне, але й усвідомлювати. Унаслідок систематичного слухання дошкільники починають розрізняти й усвідомлювати засоби музичної виразності, жанри, форму творів, що в свою чергу, поглиблює естетичні почуття [46, с. 25].

Слухання музики є підґрунтям залучення дитини до музики, оскільки завдяки цій діяльності закладаються основи музичної культури. Сучасні діти чують музику з різних джерел: аудіо записів, телепередач тощо. Проте, для музичного розвитку дитини особливо важливе систематичне слухання музичних творів. Якість музичних творів, які звучать у дитячій аудиторії, повинна відповідати високим вимогам художності, оскільки перші враження дуже важливі для всієї наступної музичної діяльності. Психолог С. Науменко вказує на те, що не слід перевантажувати музичний репертуар для слухання маленькими п'єсами на кшталт "Горобчики", "Зайчик", "Клоуни" тощо, оскільки такі твори насамперед мають зображальні, а не виражальні особливості музичного мистецтва. Лише у спілкуванні дітей із високохудожньою музикою можна розвинути й високохудожнє сприймання творів музичного мистецтва [52, с. 6].

Сприймання музики як вид самостійної музичної діяльності можна проводити у таких формах організації:

- 1) слухання творів на музичних заняттях;
- 2) слухання в процесі розучування пісень, таночків, п'єс для дитячого оркестру;
- 3) слухання для визначення властивостей звуку в спеціально дібраних музично-дидактичних іграх.

Завдання зі слухання музики

- сприяти всебічному розвитку дітей, поглиблювати їхній музичний досвід, розширювати музичний кругозір;
- навчити дітей любити музику, емоційно відгукуватись на неї;
- розвивати музичні здібності;
- виховувати оцінне ставлення до музики, закладаючи основи музичного смаку;

- ознайомити дітей з кращими доступними їм зразками народної, класичної та сучасної української музики для дітей;
- розвивати сприймання музики, формувати навички слухати і запам'ятовувати її;
- навчити розрізняти музику за характером і змістом, жанрами і засобами виразності;
- створити фонд улюблених дитячих творів й навчити дітей використовувати знайомі твори в різних видах музичної діяльності.

2.1.2. Характеристика репертуару зі слухання музики

Однією з умов ефективності навчання дітей слухання музики є добір творів. Репертуар кожної вікової групи визначає програма розвитку й виховання дітей дошкільного віку. Проте, музичний керівник повинен творчо підходити до вибору творів. До репертуару мають входити твори класики, сучасної і народної музики що характеризуватимуться своєрідністю музичної мови, а також жанровими ознаками, індивідуальним почерком композиторів. Твори мають бути високохудожніми і яскравими, щоб здивувати, захопити дитину своєю незвичайністю і красою.

Важливими особливостями репертуару, призначеного для слухання, мають бути: доступність, художність, жанрова різноманітність з урахуванням вікових можливостей дошкільнят. *Доступність музичного твору* – це передусім зв'язок його змісту з життєвим досвідом дитини. Перші художні твори, з якими знайомляться діти, – це казки. Тому казкова тематика займає значне місце в дитячому репертуарі ("Нянина казка" і "Баба-Яга", муз. П. Чайковського, "Маленька казка", муз. С. Майкапара тощо).

Для найменших дітей цінним джерелом перших музичних вражень є народні наспіви, близькі, рідні інтонації. Малюки легко запам'ятовують і з задоволенням слухають музику про барабан, сопілочку, конячку, дзигу, ляльку. Музика для слухання має бути доступною не лише за змістом, а й за формою та використаними в ній засобами музичної виразності (ритм, темп, динаміка, лад). Діти найкраще сприймають прості образи, характеристика яких обмежена підкресленням тільки однієї властивості: зайчата легко стрибають, ведмежата ходять важко, пташки співають високо, човен пливе повільно),

або відображення однієї типової дії, яка повторюється (конячка скаче, дощик накрапає, лялька танцює, пташка співає).

До репертуару зі слухання музики включаються ті з них, в яких простими виразними мелодіями відтворені конкретні, близькі дітям образи, наприклад українські народні пісні ласкавого, наспівного, колискового характеру, або ж легкі, рухливі, ігрові пісні. У програмах пропонуються до слухання з дітьми твори класичного українського танцювального репертуару, зокрема такі танці, як "Метелиця", "Гопак", "Козачок", муз. Л. Ревуцького, а також творами даної тематики – "Український танець", муз. В. Барвінського; "Гопак", муз. М. Лисенка "Гопак", муз. М. Мусоргського (з опери "Сорочинський ярмарок") тощо.

Незмінний інтерес викликає музика про дитячі ігри та розваги: "Марш дерев'яних солдатиків", "Гра в конячки" П. Чайковського, "Гра в солдатиків" В. Ребікова та інші твори. Дітям цікаві музичні п'єси про звірів, пташок та комахок: "У лісі" ("Зайчик", "Ведмідь", "Лисиця", "Вовк"), муз. Т. Ломової, Ю. Рожавської, "Ведмідь" В. Ребікова, "За метеликом" В. Косенка, "Совеня", муз. Р. Шумана. Образні уявлення про природу створюють "Море" муз. М. Римського-Корсакова, "Пісня жайворонка" муз. П. Чайковського, "Дощик" муз. В. Косенка, "Зимовий ранок", муз. П. Чайковського тощо. Використовуються також пісні, літературний текст яких спочатку присвячений близьким, поетичним образам природи, а далі розповідає про події, недоступні для дитячого сприйняття. У цих випадках використовуються тільки перші куплети.

В сучасних програмах розвитку й виховання дітей у розділі "Слухання музики" більшою мірою представлено уривки з творів світової та української класики (фрагменти з опер та балетів), як-от: "Вальс снігових пластівців" (із балету П. Чайковського "Лускунчик"), "Танок птахів" (з опери М. Римського-Корсакова "Снігуронька"), "Танок маленьких лебедів" (із балету П. Чайковського "Лебедине озеро"), "Український танець" (з опери С. Гулака-Артемовського "Запорожець за Дунаєм") тощо.

Однією з головних вимог до дитячого музичного репертуару є його *художність*. За висловом відомого композитора Д. Кабалев-

ського, "... діти здатні сприймати, запам'ятовувати і навіть відтворювати досить складну музику за умови, якщо музика ця яскрава, образна й природна в своєму розвитку. Якщо ж немає в ній яскравості, образності й природності – навіть найпростішу музику діти ніколи не сприймуть і не запам'ятають, тому що не зачепить вона ні їхніх сердець, ні їхньої свідомості".

Музика має бути простою, наспівною, з виразним ритмічним рисунком, чітко вираженим динамічним розвитком та стрункою побудовою. Найкращими зразками є народні пісні, класичні твори, музика сучасних композиторів. Оновлений за роки незалежності України репертуар зі слухання музики в чинних програмах містить широке коло творів сучасних українських композиторів: "Мати Україно, ти у нас єдина", муз. Л. Давидової, "Рідна Україно", муз. і сл. Л. Горової, "Країна дитинства", муз. і сл. Р. Пападинець, "Рум'яна паляниця" муз. А. Мігай, сл. М. Ямкового тощо.

Жанрова різноманітність творів теж має велике значення. Основні жанри – пісня, танець і марш – входять до програми всіх вікових груп (наприклад, *марші* – "Марш зайченят", муз. А. Жилінського, "Марш", муз. Р. Шумана тощо; *пісні* – "Колискова", муз. Я. Степового, "Осінь прощається", муз. В. Коваленко-Степечевої, сл. І. Блажкевич, "Сонечко", муз. і сл. М. Шуть тощо; *танці* – "Лялькова полька", муз. О. Живцова, "Вальс", муз. Й. Брамса, "Екосез", муз. Л. Бетховена тощо).

Добір творів здійснюється музичним керівником з урахуванням вікових особливостей дітей. Обсяг творів зі слухання музики становить: у молодших групах – два-три музичних рядки, в старших – одна-дві сторінки. Науменко Психол, с. 5. У дошкільному віці діти можуть поступово зосереджувати увагу від однієї до трьох хвилин. Тож музичний матеріал для сприймання має бути не лише цікавим і завершеним за змістом, а й невеликим за обсягом. Так діти зможуть дослухати музичний твір до кінця.

Для слухання музики насамперед важливо обирати музичні твори інструментального жанру. Твори з поетичним текстом можуть займати лише п'яту частину репертуару для слухання. Це обумовлено тим, що дітей потрібно з самого початку привчати вслухатися у звуковий образ як носія певної інформації, переживати його

виразну сутність. Коли ж є поетичний текст, діти звертають увагу на його зміст як більш зрозумілий для них, а власне "музика" лишається за межами їхньої уваги, а отже, і сприйняття [52, с. 6].

Перед тим, як розпочати з дітьми слухати музичний твір, їм слід обов'язково назвати назву твору, ім'я та прізвище композитора. Назву твору, ім'я та прізвище композитора потрібно вивчити з дітьми, щоб вони могли їх запам'ятати та самостійно назвати. Окрім того, обов'язково потрібно вказати на національну приналежність композитора. Поступово для слухання можна вводити твори різних композиторів, щоб діти мали змогу порівнювати та визначати особливості музики різних народів. Але з перших занять насамперед треба звертати увагу на твори української музики, на те, яка в них мелодія, гармонія, оскільки музичний генотип народу забезпечує природне переживання і розуміння саме національної музики. Проте це потрібно робити без теоретичного аналізу, а на емоційній основі, щоб діти вслухалися і самі намагалися визначати українську музику [52, с. 6].

Під час слухання музики музичному керівникові слід бути вкрай обережним у виборі творів живопису, використання яких, як вважає більшість, сприяє кращому засвоєнню та сприйняттю музики дітьми. Твори живопису можна використовувати лише в тому випадку, коли музичний твір має яскраво виражений зображальний характер або певну програму. Наприклад, фортепіанна п'єса "Клоуни" Дмитра Кабалевського, "Сміливий вершник" Р. Шумана тощо. При цьому музичний керівник не повинен нав'язувати дітям певні асоціації, порівняння. Музика є виражальним видом мистецтва, тому позазвукові асоціації у дітей викликати не бажано.

Перелік творів живопису, які можна використовувати у процесі ознайомлення дітей із музичним твором, представлено в освітній програмі для дітей від 2 до 7 років "Дитина".

2.1.3. Дидактичні основи слухання музики

Методи та прийоми роботи педагога на заняттях із слухання музики

Навчання слухання музики має ґрунтуватися на загальнодидактичних **принципах**, зокрема таких, як доступність, систематичність,

послідовність, наочність та ін. Разом з тим, застосовуючи ці принципи, слід враховувати специфіку самої музики, завдань музичного виховання та навчання на сучасному етапі розвитку суспільства, а також вікові можливості дошкільників.

Музика як предмет засвоєння має свої особливості. Вона порівняно менш пов'язана з життєвим досвідом, оточенням дитини. Відокремити ж різні характеристики музичного твору, засоби музичної виразності неможливо. До того ж слід мати на увазі, що самі засоби музичної виразності якоюсь мірою умовні, менш наочні, багатозначні, що мова музики менш доступна дітям, ніж, скажімо, рідна мова тощо. Усе це обумовлює специфіку процесу навчання.

Методи роботи із слухання музики в дитячому садку передбачають єдність впливу трьох елементів: *музики, слова музичного керівника і наочності*. Найбільше значення, природно, має музика, її художні виконання.

I. Музика на занятті може звучати "живому" виконанні, так і в аудіозапису, який, хоча й збагачує процес навчання, проте не може замінити "живого" виконання, яке є більш дієвим. Музика, у силу специфіки цього мистецтва, потребує посередника між композитором та слухачем. Цей посередник – виконавець, який здатний вдихнути життя у музичний твір, оживити, озвучити його. Така співучасть у процесі відтворення музичної п'єси, написаної композитором, накладає на виконавця велику відповідальність за якість прочитання авторського тексту. Композитор А. Рубінштейн називав виконання музичного твору його другим народженням, порівнював музиканта-виконавця з актором.

На жаль, у практиці ДНЗ ще можна почути невиразне, недостатньо професійне виконання музики дітям. І хоча потім педагог методично правильно будує бесіду, використовує різноманітні дидактичні прийоми, все це не надасть користі, якщо сама музика не викликала в дітях емоційного відгуку, співпереживання. У процесі ознайомлення дітей із твором музиканта, природно, відіграє провідну роль. Зрештою, ніякі слова про музику не можуть замінити сприйняття самої музики.

II. Як відомо, дитина самостійно не може прилучитися до музики. *Слово керівника* допомагає їй проникнути в світ прекрасного,

почути істотні зміни в структурі твору, співвіднести музичні та поза-музичні компоненти художнього образу. Форми словесного впливу на дитину різноманітні: короткі розповіді, бесіди, пояснення та ін. Дуже важливе емоційне забарвлення слів педагога, його тон, міміка.

III. Інколи навіть музики зі словом не вистачає для того, щоб у дітей виник художній образ, тоді потрібна наочність, яка допоможе уявити образ, втілений в музиці. За С. Шоломович, у процесі слухання музики педагогом можуть використовуватися такі *види наочності*:

- зорова (художні іграшки, посібники, малюнки)
- слухова (вступ, заключення, уривки з музичного твору, грамзапис, а також вірші, загадки, фрази з пісенного тексту тощо) [46, с. 31].

Під час слухання музики доцільні певні *методичні прийоми*.

Розглянемо найбільш загальні з них.

- 1) *постановка завдання* – безпосередньо впливає з принципу активності – одного з головних принципів дидактики, який вимагає організувати навчання так, щоб діти не лишалися пасивними слухачами. Кожне завдання необхідно чітко формулювати, щоб правильно спрямувати активність дитини. Інакше вона сама визначає для себе завдання, які, природно, можуть значно відрізнятись від того, що мав на меті музичний керівник. Наприклад, якщо він виконує якийсь твір, не ставлячи перед дітьми конкретного завдання, впевненості в тому, що малюки звернуть увагу саме на ті особливості п'єси, які треба виділити, немає. Досвід показує, що в таких випадках діти найчастіше відповідають невлад. Завдання, яке дошкільники зрозуміли, спрямовує їхню діяльність, що є необхідною передумовою його успішного виконання.
- 2) *створення ігрових ситуацій* – спільний для різних видів навчання в дитячому садку. Використання цього прийому зумовлене тим, що провідною у дитини дошкільного віку є ігрова діяльність. Враховуючи обмежені можливості розумової сфери та вольових зусиль дитини, слід будувати навчання так, щоб воно викликало позитивні емоції і сприймалося дітьми як гра.

3) *повторне програвання музичних творів*. На заняттях із слухання музики треба багаторазово програвати один і той самий твір та його уривки і добиватися включення в процес сприймання різних аналізаторів – як слухових, так і рухових та зорових.

Вікові можливості дошкільників (від трьох до семи років) істотно відрізняються, тому не можна вдаватися до одних й тих самих прийомів роботи з трирічними та шестирічними дітьми. Але водночас треба виділити деякі методи і прийоми, їм з успіхом використовуються для навчання дошкільників усіх вікових груп. Добір методів навчання визначається:

- завданнями, що їх ставить музичний керівник перед дітьми;
- допомогою, яку він надає у виконанні цих завдань;
- ігровими ситуаціями та їхнім зв'язком з аналізом твору;
- частотою і метою програвання п'єси.

Зрозуміло, що використання тих чи інших методів залежить, з одного боку, від етапу заняття, а з другого – від вікових особливостей дітей.

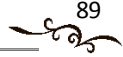
Етапи проведення слухання музики

Розрізняють три етапи занять зі слухання музики:

- 1) ознайомлення;
- 2) розучування музичного твору;
- 3) закріплення.

Основне завдання *першого етапу* – налаштувати дітей слухати музику, та допомогти їм зрозуміти її зміст і характер. Це завдання здійснюється по-різному в залежності від вікових груп дітей. Головна методична особливість цього етапу полягає в поступовому зменшенні ролі ігрових прийомів, зорової наочності.

До слухання музичного твору дітей слід підготувати: зручно розташувати їх і попросити "послухати" тишу, адже, за словами відомого піаніста Генріха Нейгауза, "музика перебуває у тиші, немов діамант в оксамиті". Сам музичний твір має звучати з достатньою силою, перш за все, йдеться про використання аудіозапису. Надто голосне звучання може викликати у дітей неприємні відчуття, натомість дуже тихе, невиразне – не дасть звуку розкритися, а маленьким слухачам – досягнути музику, отримати задоволення від спілкування

з нею. Під час звучання музичного твору педагог має стати для малюків взірцем уважного і вдумливого, натхненного слухача. За таких умов у дітей закладається повага до мистецтва, до композитора, виконавця, змісту, закладеного у творі. Перед тим, як починати з дітьми слухати музику, їх потрібно зосередити, але про сам твір нічого не говорити. При першому ознайомленні з музикою можна ставити перед дітьми завдання визначити загальний характер твору.

Вперше музичний твір треба виконувати двічі. Вихователь мотивує це тим, що музика дуже сподобалась йому, мабуть, і дітям хочеться послухати її ще раз. Перед повторним прослухуванням варто ставити нові завдання. Так, визначивши загальний характер музики, пов'язати його з назвою твору, з'ясувати, чому саме таку жваву музику композитор написав про коника, а і покійну – про ляльку. Після прослуховування музичного твору педагог має допомогти дітям осягнути, усвідомити почуте за допомогою продуманих запитань, наприклад:

- чи увесь час музика була одна й та сама?
- де був початок, а де кінець музики?

Сутність запитань пов'язана із темою та завданнями заняття. Головне завдання для музичного керівника у процесі роботи над слуханням твору – не нав'язувати дітям свою думку, тим більше – не вимагати запам'ятовувати або заучувати того, що не потрібно. Кожна дитина під час ознайомлення з музичним твором сприймає його по-своєму, може, відповідно до віку та раніше набутих знань з основ музичної мови (засобів музичної виразності, які відповідають програмовим вимогам), висловити свої враження. Музичний педагог має лише допомагати дитині висловитися, скерувавши її думку запитаннями "Чому ти так думаєш?", "Як передав політ метелика композитор?" тощо.

Іноді діти дають формальні, стандартні відповіді: "музика весела", "музика сумна". Треба привчати дошкільників визначати характер твору, виходячи з його змісту та зіставляючи почуту музику з іншими знайомими творами. Емоційні характеристики музики надані у дод. Д. Оскільки засоби музичної виразності теж мають відповідно характеризуватися дітьми, педагог має вживати в аналізі твору від-

повідні емоційні характеристики, які засвоюють діти та відтворюють такі епітети у своїх відповідях стосовно художнього образу (дод. Е).

Зіставлення й порівняння як з подібною музикою, так і з контрастною – один із найефективніших прийомів роботи. Після цього музичний керівник може заграти останні фрази кінця твору або репризу та середню частину. Правильні відповіді дітей свідчитимуть про сприймання ними твору в цілому, про їхню здатність помічати зміни у мелодії, гармонії та ритмі. Залежно від змісту і якості сприймання музики дітьми музичний керівник може поговорити з ними про емоції, настрій, характер твору, тембри, ритм, які вони почули під час слухання, і навіть гармонію як певний колір музики.

Відповідно до віку дітей змінюються форми словесного спілкування. Від монологічних висловлювань музичний керівник поступово переходить до бесіди, в якій активну участь беруть самі діти. У кожній віковій групі він по-різному буде вступне слово. Однак завжди треба дбати, щоб пояснення не було нав'язливим, щоб розвиток музичного образу не зіставлявся надто прямолінійно, неопосередковано з конкретним змістом, який має виступати тільки як ілюстрація до звучання музики [46, с. 32].

Основні завдання наступного етапу – *розучування музичних творів* – неоднакові для дітей різних вікових груп, отже, різні й прийоми роботи музичного керівника. Наприклад, у молодшій групі основну увагу приділяють запам'ятовуванню музичного твору, а в старшій групі важливе місце відводиться його аналізу: визначенню кількості частин, зіставленню частин твору за характером, виділенню динамічних, темпових і регістрових змін у зв'язку з розвитком музичного образу та ін.

Зазвичай, один і той самий твір програють багато разів. Іноді після третього-четвертого прослухування на кількох заняттях у дітей спостерігається спад емоційної реакції. Більш-менш уважно вони слухають доти, доки не впізнають твір, а впізнавши, втрачають інтерес до нього й переключаються на інші об'єкти. Як правило, це буває в тих випадках, коли дитина під час повторного прослухування не відкриває нічого нового для себе. Тому перед кожним

повторним прослуханням музичний керівник має чітко сформулювати пізнавальне завдання, щоб спрямувати активність дошкільників на виявлення нових характеристик музики.

На третьому етапі слухання музики – *закріпленні* – поглиблюються знання дітей про музику. Серед рекомендованих прийомів слід назвати такий: порівнювання щойно прослуханої п'єси з іншою, вже знайомою дітям, близькою за тематикою та художніми особливостями. Подібні завдання дають змогу поглибити дитяче уявлення про засоби музичного втілення теми [5, с. 17]. Це також сприяє в зосередженню уваги дітей на прийомах, за допомогою яких композитор досягає того чи іншого виражального значення музики.

Коли дошкільники порівняно добре ознайомляться з твором, можна дати їм завдання скласти колективну розповідь, яка відображала б основні зміни в музичному матеріалі. Слід звернути увагу й на те, щоб на поставлені запитання відповідали не одні й ті самі діти, обов'язково потрібно залучати до висловлювань і малоактивних дошкільнят. Музичний керівник тільки спрямовує процес опанування музичного образу, наочно пояснює свій вибір.

Закріплення має велике значення для розвитку художнього смаку, формування оцінних суджень. Музичний керівник повинен пам'ятати: важливим є не стільки дитяча оцінка, скільки те, що саме в музиці викликало емоційну реакцію малят. Тільки такі оцінні судження повноцінні, які ґрунтуються на виділенні істотних характеристик і змін у музиці. Ось чому слід прагнути до того, щоб діти пояснювали й обґрунтовували свою оцінку. У процесі закріплення доцільно також запропонувати дітям обрати для слухання твори, які їм подобаються найбільше.

На музичному занятті в середній та старшій групах під час роботи над твором для слухання має звучати не монолог педагога, а живе спілкування – музичного керівника з дітьми та дітей з музичним мистецтвом.

Послідовність роботи над розвитком музичного сприймання дітей у процесі слухання музики надано у дод. Є на прикладі поетапної роботи над п'єсою "Дощик", муз. В. Косенка.

Форми організації слухання музики з дітьми дошкільного віку у ДНЗ

Діти зустрічаються із слуханням музики в процесі усієї музичної роботи з ними – у співі, музично-ритмічних рухах, музично-дидактичних іграх, грі на музичних інструментах. Перед тим, як почати розчувати танці або ігри, дітям пропонується послухати відповідний музичний матеріал. Тобто слухання музики є методичним прийомом роботи з навчання усіх видів музично-естетичної діяльності. Все це створює передумови для розширення обсягу матеріалу та урізноманітнення форм роботи з дошкільниками в процесі слухання музики – на заняттях, у години дозвілля, під час самостійної діяльності.

На *музичних заняттях* у процесі систематичного слухання музики у дітей нагромаджуються музичні враження, виникає потреба в музиці, більш стійкою стає слухова увага. Частина музичного заняття присвячується спеціальному слуханню музики, не пов'язаному зі співом і рухами. Діти слухають невеликі фрагменти музичних творів або короткий музичний твір цілком, як вокальний, так і інструментальний, аналізують його, знайомляться з музичною термінологією, жанрами і їх різновидами, прізвищами композиторів.

З дітьми старшої групи, коли вони вже набули навичок слухання музики, вміють розрізнити її характер, засоби виразності і здатні більш тривалий проміжок часу зосереджувати свою увагу на музичному звучанні, можна проводити слухання музики як *самостійне заняття*. Ці заняття іноді проводиться і в другу половину дня, оскільки воно є спокійним видом діяльності, що не вимагає великої активності зі сторони дітей. У заняття, як правило, включається 4–5 творів, з яких 1–2 інструментальні, а решта вокальні. З дітьми проводиться бесіда про прослухане – найпростіший аналіз музичного твору. Окрім музики в таке заняття добре включити невелику розповідь, казку, вірш, що відповідає музичним образам. Позитивним моментом є об'єднання заняття однією темою. Наприклад: "Пісні і танці нашого народу", "Зима", "Добре у нас в саду" тощо. У кожне заняття по слуханню музики входить новий (не більше одного-двох творів) і вже знайомий дітям матеріал. Новий згодом закріплюється в ході музичних занять [15, с. 144].

За вибором дітей та дорослих можна проводити наступні музично-дозвіллі форми роботи, заґрунтовані на слуханні музики:

- вечори музичних запитань і відповідей, загадок-відгадок ("Ми – знавці пісень із мультфільмів" або "Загадки світлофора Моргайка);
- вечорниці ("Улюблені жартівливі пісні, мелодії і танці", у доступній формі відтворювати з дітьми музичну обрядовість Різдва і Великодня);
- карнавали танцюючих птахів і звірів, казкових персонажів;
- слухання аудіозаписів, тематичних концертів у виконанні музичного керівника ("Природа, озвучена композиторами", "Марші на теми українських народних пісень", "Українські троїсті музики", "Пісні улюбленого композитора", "Природа в музиці" або "Композитори світу – про пори року", "Музика до віршів Т. Шевченка", "Слухаємо музику сучасного композитора І. Кириліної", "Мелодії рідного краю" або "Танцювальна музика народів світу");
- слухання фрагментів із дитячих опер ("живе" та в аудіозапису), таких як: ("Мийдодир", муз. Ю. Слонова, "Зима і Весна", муз. М. Лисенка, "Вовк і семеро козенят", муз. М. Ковалю, "Дитя і чари", муз. М. Равеля, "Куручка ряба", муз. М. Магіденка, "Колобок", муз. В. Герчик, "Коза-дереза" та "Пан Коцький", муз. М. Лисенка, "Червона шапочка", муз. В. Іванникова, "Лікар Айболить", муз. І. Морозова та ін.); балетів ("Білосніжка та семеро гномів", муз. Б. Павловського, "Лебедине озеро", муз. П. Чайковського, "Попелюшка", муз. С. Прокоф'єва, "Лускунчик", "Спляча красуня", муз. П. Чайковського, "Три балетні сюїти", муз. Д. Шостаковича).

З дітьми старшого дошкільного віку можна улаштувати концерти, цілком присвячені слуханню музики. На відміну від занять зі слухання музики, тут не проводиться аналіз музичних творів. Пропонується коротке вступне слово дорослого або надаються назви п'єс, а потім діти слухають сам твір. Позитивним моментом на таких концертах є знайомство дітей з різноманітними музичними інструментами, виступ вихованців музичних шкіл, педагогічного колективу дошкільного закладу.

Слухання як частина звичайного музичного заняття може займати 2–4 хвилини, а спеціальне заняття або концерт, де діти тільки слухають музику, триває для дітей п'ятого року життя 10–12 хвилин,

шостого року життя – 15–20 хвилин. Не варто стомлювати дітей тривалим слуханням музики, оскільки у них пропадає інтерес до музичних творів, вони неухважно слухають, а, отже, погано засвоюють музичний матеріал [15, с. 145].

2.1.4. Методика навчання дошкільників слухання музики за віковими групами

Залучення до слухання музики дітей третього року життя

У дітей третього року життя вже є невеликий досвід слухання музики, що дає можливість педагогові ставити нові завдання з формування навичок її сприйняття, закладати основи слухацької культури. Сенсорний досвід у дітей трьох років незначний. Зорова і слухова чутливість, тональний слух розвинуті недостатньо, а звуковисотний – ще не сформований. Увага дітей молодшої групи нестійка, залежить від новизни і привабливості об'єктів сприйняття. Малюки неухважні найчастіше в тих випадках, коли заняття для них малоцікаве або завдання, що його ставить вихователь, надто складне. У дітей з'являється інтерес до занять зі слухання музики, вони більш активно включаються як до процесу музичного сприймання, так і до запропонованих музично-дидактичних ігор. Вони можуть слухати невеликі музичні твори (протягом 3–4 хв. із перервами) й не просто радіти, почувши їх, а й виражати свій емоційний стан – бадьорий, завзятий, спокійний, доброзичливий тощо. Під час сприймання музики діти можуть рухатися, яскраво виражати емоції, упізнавати знайомі твори. Краще запам'ятовується те, що викликає емоції. Мислення дітей конкретне, і вони охоче слухають музику, пов'язану зі знайомими, близькими образами (кішечка, лялька, пташка, конячка, автомобіль). Що ж до словникового запасу, то у малюків трьох років він ще обмежений, перехід від ситуативної мови до зв'язної тільки намічається.

Завдання:

- привчати дітей уважно слухати невеличкий музичний твір до кінця, не відволікатися, не розмовляти під час виконання;
- співпереживати настрою музичного твору;
- прислухатися до мелодії, слів пісні й упізнавати її при повторному слуханні.

- розвивати музично-сенсорні здібності дітей, знайомлячи їх з властивостями музичного звуку: висота, тембр і динаміка.

Методи й прийоми. Прищеплюючи навички слухання музики, треба мати на увазі, що у малят ще не сформовані дії, спрямовані на запам'ятовування та пригадування (мнемічні дії). Значно збагачує уявлення дітей звучання знайомих поспівок, потішок, веселих танцювальних мелодій в аудіозапису. Діти легко розрізняють двочастинну контрастну п'єсу. При цьому у них виникає бажання підспівувати, реагуючи на музику рухами (помахують руками, притупують, пританцювують). Формуючи музичні уявлення дітей, педагог прагне до того, щоб вони запам'ятовували окремі музичні твори, упізнавали їх при повторному виконанні. Розвиваючи музичний слух дитини, музичний керівник включає музично-дидактичні ігри з певним змістом і правилами. У їх основі лежать навчальні завдання, спрямовані на освоєння різних властивостей музичного звуку: висоти, тривалості, динаміки та тембру, характеру. Так, підбираючи дитячі інструменти й іграшки, вихователь пропонує дітям третього року життя пограти з ними, вгадати, на чому він грає, порівняти тихе і гучне звучання. Це відбувається під час дитячих ігор із звучними іграшками та інструментами.

Репертуар для слухання. Колискові пісні, а також твори, в яких використовуються образи котика, пташок тощо: "Ой ну, люлі, коточок" укр. нар колискова, "Ходить кіт по горі" укр. нар колискова, "Горобець" муз. А. Руббах, "Діти та курчата", муз. Т. Шутенко, сл. В. Кукловської тощо. Твори, які передають радісний, бадьорий настрій: "жарт", муз. Й.-С. Баха (фрагмент), "Полька", муз. С. Майкапара, "Анданте до мажор" (Кехель, №1–а), муз. В.-А. Моцарта тощо.

Слухання музики в другій молодшій групі

Діти четвертого року життя вже мають досвід цілеспрямованого слухання творів на музичних заняттях. У дітей поступово формуються навички слухання музики. Швидше і легше діти розрізняють характер музики в процесі гри: наприклад, на веселу, рухливу музику "горобці" – діти "літають", повільнішу – вони "виїжджають". Різний характер музики діти можуть демонструвати сидячи, рухами рук: на веселу, танцювальну мелодію – ручки "танцюють", на спокійну мелодію – ручки "сховалися" за спину. Таким чином дітей

підводять до уміння слухати музику, дізнаватися знайомі пісні, розрізняти яскравий характер музики в процесі музичних ігор, танців.

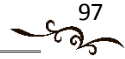
Молодші дошкільники дуже емоційні, джерело їхніх почуттів – не тільки явища, які безпосередньо сприймаються, а й події, що вони їх собі уявляють, прослухавши казку, пісню чи музичну п'єсу. Ці вікові особливості дітей II молодшої групи враховані при складанні репертуару. До нього входять вокальні та інструментальні твори.

Завдання:

- вчити дітей слухати музичний твір до кінця, виявляючи навички слухацької культури;
- розрізняти характер музики та визначати кількість частин у музичному творі (одно-або двочастинну форма);
- розвивати уміння вслуховуватися у музику;
- визначати зміни у динаміці (тихо-голосно);
- розрізняти звуки за висотою у межах октави;
- розвивати більш диференційоване сприйняття музики (контрастне звучання регістрів, темпів, динамічних відтінків музики та тембру дитячих музичних інструментів) [дитина, с. 84].

Методи й прийоми. Якщо у найперші дні перебування в дитячому садку дошкільники слухають пісні у виконанні педагога, де поетичний текст допомагає сприйняти зміст і викликає відповідні почуття, то в цій групі музичний керівник підготовляє дошкільників до сприйняття інструментальних творів. Виразне виконання твору педагогом або в аудіозапис є основним методом організації сприйняття музичних творів. Чим емоційніше виконання музики, тим краще сприймуть її діти. Цьому можуть сприяти і пояснення педагога. Вони мають бути спрямовані на розкриття змісту твору. Про характер музики краще всього розповідати у зв'язку з її змістом. Наприклад, педагог говорить: "Наш ведмедик танцює весело, і музика весела, танцювальна". Пояснення педагога дуже короткі, точні, емоційні. Самі діти мало беруть участь у бесіді. У них ще немає достатніх уявлень і запасу слів. Вихователь поступово уточнює зміст твору; при цьому потрібно послідовно вказувати на різні його сторони.

У чотирирічному віці зберігає своє значення використання іграшки як засобу, що викликає інтерес до виконуваних творів.

Засвоєнню музики допомагають також короткі пояснення педагога. Наприклад, при ознайомленні з новою піснею він звертає увагу дітей на характер музики, виділяє найбільш яскраві художні засоби. При повторному прослуховуванні на наступному занятті педагог ставить дітям питання, чи пам'ятають вони, яку нову пісню слухали. Якщо діти не можуть відповісти, пісня виконується повторно. Педагог привертає увагу дітей до характерного вступу або фортепіанного супроводу, окремо програючи їх.

На повторних заняттях закріплюється засвоєння музичних п'єс. Цьому сприяють ігрові прийоми. Наприклад, під танцювальну мелодію діти весело лякають в долоні, зображуючи конячку – цокають язичком, постукують пальцями по колінах, показують, який сильний іде дощ. Надалі ці прийоми, активізуючи музичне сприйняття, не застосовуються. Діти слухають знайому музику, вгадуючи її назву. Визначаючи рівень музичного розвитку, педагог пропонує дітям упізнати знайому пісню, п'єсу, вибрати відповідну іграшку, показати, що може лялька робити під танцювальну або колискову мелодію, точно виконувати завдання в музично-дидактичній грі. До кінця року вихованці охоче, з цікавістю слухають нескладні пісні і п'єси, впізнають знайомі образи, називають їх [15, с. 149].

Репертуар для слухання. Дітей молодшого віку особливо приваблює життєрадісна музика, в якій багато зображальних моментів. Це п'єси, невеликі за обсягом, прості за формою, знайомі за змістом. Наприклад, темі іграшок присвячені п'єси "Барабанщики", муз. Н. Рубальської, "Сурма", муз. Ж. Бізе, "Дзига" В. Вітліна, "Сопілка", укр. нар. мелодія, "Прогулянка на автомобілі", муз. К. Мяскова; світові тварин – "Ведмідь", муз. О. Тилічєєвої, "Журавлик", муз. Н. Рубальської, "Зайчик", муз. М. Лисенка, "Конячка" муз. М. Потоловського. Діти ознайомлюються з творами різних жанрів. До програми входять зразки танцювальної музики, як-от: "Гопак", муз. М. Лисенка; колискової, наприклад, "Коліскова", муз. Я. Степового; маршової – "Марш", муз. Є. Юцевича.

Слухання музики в середній групі

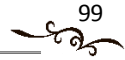
Дошкільники середньої групи вже мають деякий запас музичних вражень. Заняттям зі слухання музики сприяють, з однієї боку,

вже наявний досвід, а з іншого – більші, порівняно з дітьми молодшої групи, вікові можливості. Увага і пам'ять дітей п'яти років все ще мимовільні, але поступово набувають стійкішого характеру. Діти можуть зосереджено й уважно прослухати дещо більші за обсягом музичні твори, не переривати слухання репліками, не підспівувати. У цьому віці починають розвиватися довільне запам'ятовування і пригадування (наприклад, впізнавання пісні, маршу, танцю за вступом). Діти не тільки впізнають знайому музику, але й пригадують улюблені і вири, просять їх виконати. Вдосконалюється зорове і слухове сприйняття. Дошкільники схоплюють ритмічний рисунок мелодії, відчувають тембр голосу, силу звучання музики, впізнають і запам'ятовують інструментальні п'єси та пісні за мелодією, не тільки зіграною, а й проспіваною без слів. Розвивається дитячі мислення, мова, збагачується словниковий запас. Діти можуть коротко відповісти на деякі запитання музичного вихователя. Закладаються основи естетичних почуттів. Дошкільники вже розрізняють характер музики і відповідно реагують на нього [5, с. 26].

Завдання:

- закладати основи музичної культури: вміння слухати музику уважно, зацікавлено, емоційно переживати її зміст, дослухувати музичний твір до кінця;
- вчити усвідомлено висловлюватися про жанр твору (пісня, танець, марш) та надавати різні визначення про характер музики (весела, грайлива, мрійлива, лірична, наспівна, сумна тощо) через розширення словниково-музичного тезаурусу дітей;
- розрізняти дво- та три частинну форму твору;
- розрізняти засоби музичної виразності: динамічні (голосно – тихо), темпові (швидко – повільно), регістрові (високо – низько);
- впізнавати вступ до пісні та закінчення;
- продовжити ознайомлення з доступними для дітей зразками української народної музики;
- впізнавати твори за мелодією, яку вихователь зіграє або наспіває без слів.

Методи й прийоми. Відповідно до завдань змінюються методичні прийоми. Виконуючи музичний твір, необхідно звертати увагу не тільки на його загальний характер, а й на динамічні та темпові

нюанси. Художнє виконання допоможе дитині краще відчувати настрій твору, простежити за розвитком музичного образу, зміною засобів музичної виразності. Ознайомлюючи з новим твором, музичний керівник у вступному слові розкриває зміст і встановлює його зв'язок з характером музики: "Мати співає дочці колискову пісню, щоб вона заснула, тому музика повільна і тиха". Подібне пояснення допомагає дітям відчувати настрій, втілений у музиці, фіксує їхню увагу на засобах виразності [5, с. 27].

Використовуючи наочність, також слід наголошувати на характерних особливостях художнього образу, які розкриваються в музиці відповідними засобами виразності. Наприклад, показуючи перед слуханням п'єси "Ведмідь" О. Тилічесою відповідний малюнок, педагог каже: "Подивіться, діти, який великий і незграбний ведмідь, як він повільно ходить. А тепер послухайте музику про нього". Після виконання зауважує, що музика твору така ж повільна і важка.

Як і в молодшій, у цій групі доцільно застосовувати ігрові прийоми. Так, можна відповідно до змісту музики запропонувати дітям імітувати біг конячки або рух поїзда, супроводжувати слухання музики рухами іграшки. Під час розучування твору діти уточнюють його зміст, динамічні і темпові зміни в музиці, визначають вступ і т. д. Діти вже можуть називати твори, визначити жанр. Наприклад, слухаючи у зіставленні колискову, марш і танцювальну п'єсу, діти молодшої групи зміну характеру музики передають тільки в рухах, а дошкільники середньої групи вже розрізняють жанри і на запитання педагога, що можна робити під таку музику, відповідають: "ходити", "танцювати", "спати", "ляльку колисати". Форма запитань і відповідей використовується при уточненні змісту вокальних творів. Так, аналізуючи пісню "Рибка", муз. М. Красева, сл. М. Клокової, музичний керівник послідовно ставить такі запитання: "Про кого я вам співала пісню?", "Де плаває рибка?", "Як вона грає у воді?".

Навчаючи дітей середньої групи розрізняти засоби музичної виразності, потрібно використовувати музично-дидактичні ігри, наприклад "Тихо – голосно" "Далеко – близько", "Спочатку – потім", "Розташуй за порядком", "Чарівна коробочка" [60, Ч. 2, с. 410]. У ході закріплення треба систематично повторювати вже знайомі

дітям твори. Тут можна використати загадки, тематичні оповідання, наприклад, про зоопарк, в якому живуть знайомі дітям звірята, або про Червону Шапочку, яка зустрічає в лісі різних звірів; їхня поява супроводжується відповідною музикою. Заняття із слухання музики у середній групі закладають основу для більш поглибленої систематичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

Репертуар для слухання у цій групі дещо розширюється. До нього входять складніші й більші за обсягом вокальні та інструментальні твори. Тематика п'єс майже не змінюється, проте за характером вони різноманітніші. Як і в молодшій групі, багато творів про тварин. Серед них – легка, рухлива п'єса "Метелик" С. Майкапара, некваплива п'єса "Ведмідь" Д. Шостаковича, уривчаста музика "Курочка" М. Любарського та ін. З'являються твори, присвячені природі. Це швидкі, рухливі п'єси "Дощик" В. Косенка, "Дощик" І. Кореневської, в яких відтворено картину літнього дощу. Так само, як і в молодшій групі, до репертуару включено музику різних жанрів – танцювальну ("Кучерява Катерина", гармонізація М. Лисенка, "Полька", муз. М. Глінки), ліричну ("Ніби вальс", муз. Д. Кабалевського), маршову ("Марш", муз. Ю. Щуровського).

У творах для слухання урізноманітнюються засоби музично виразності. "Ведмідь" муз. Д. Шостаковича звучить у низькому регістрі, "Метелик", муз. С. Майкапара – у високому. Контрастні за динамікою п'єси "Сопілочка", муз. М. Лисенко (піано) і "Весела гра" муз. М. Дремлюги (меццо-форте). З темповими нюансами можна ознайомити дітей, порівнюючи рухливу музику ("Курчата", муз. Д. Львова-Компанійця) з повільною ("Колискова", муз. Л. Ревуцького). До сприйняття різнохарактерної музики підготує слухання творів "Котик захворів" і "Котик видужав", муз. О. Гречанінова. Характер музики може змінюватись і в середині окремих творів. Частіше зустрічаються регістрові та динамічні зміни в середині інструментальних творів. Прикладом динамічних контрастів може слугувати і п'єса "Дощик", муз. М. Любарського. Спочатку звучить тиха музика – дощик накрапає, а в середині – голосна (фортисимо), яка змальовує зливу [46, с. 41].

Форма вокальних та інструментальних творів також дещо ускладнюється: з'являються вступ і закінчення. Невеликий за розміром, але, як правило, яскравий вступ емоційно настроює дітей, викликає у них певні почуття. Бадьорий, маршовий характер вступу, виразний ритмічний рисунок створюють у дітей радісний, святковий настрій, наприклад: "Марш", муз. Р. Шумана.

Слухання музики в старшій групі

Діти старшого дошкільного віку за своїм розвитком значно відрізняються від молодших дошкільників. Сприйняття у дітей шостого року життя стає більш осмисленим, керованим. Розвивається довільна пам'ять, уже помітні цілеспрямовані процеси запам'ятовування і пригадування, виникають найпростіші форми довільної уваги: діти можуть уважно прослухати порівняно більші за обсягом музичні твори. Значні зрушення спостерігаються також у мисленні: відбувається перехід від наочно-дійового до наочно-образного мислення. Дошкільники помічають подібність музичних творів одного жанру, співвідносять знайому музику за характером звучання або близькими образами. Збагачується мова. Поряд із назвами предметів і дій діти починають широко користуватися різними визначеннями. Так, вони не тільки називають знайомі музичні твори, а й визначають словами характер музики, деякі засоби музичної виразності, окремі жанри творів тощо [5, с. 28].

Завдання:

- збагачувати дітей музичними враженнями (слухання творів класичної, української народної та сучасної музики, хорового співу);
- вчити розрізняти звучання музичних інструментів різних груп (клавішних, струнних, духових ударних);
- залучати дітей до сприймання музичних творів тричастинної форми, вчити виділяти окремі частини, фрази;
- визначати жанр музичних творів;
- встановлювати зв'язок між розвитком образу та засобами музичної виразності, визначати характер музики, виділяти регістри (високий, середній, низький), темп та динаміку; вживати музичні терміни;
- формувати вміння порівнювати характер музики із змістом наочності (ілюстрації, картинки);

- розвивати навички культури слухання, запам'ятовування музичного твору;
- формувати оцінне ставлення до музики. Аргументовано оцінювати знайому музику в цілому та окремі уривки;
- закладати основи музичного смаку;

Методи й прийоми. Діти старшої групи, як і середньої, слухають колискові, марші й танцювальну музику, але твори цих жанрів складніші та різноманітніші за настроєм і характером. Діти шостого року життя повинні розрізнати веселі та сумні мелодії, марш, танок, колискову; запам'ятовувати й впізнавати твори за вступом та мелодією. Дошкільнята пізнають їх, хоч музичний керівник уже не вдається до зіставлень. Наприклад, "Похідний марш", муз. Д. Кабалевського – бадьорий, енергійний; "Марш" муз. Р. Шумана – урочистий, святковий; "Марш", муз. Д. Шостаковича – казковий.

Короткими поясненнями, бесідами, розповідями, читанням уривків з літературних текстів, показом картин, іграшок музичний керівник привертає увагу дітей до змісту твору, до засобів музичної виразності. Характер розповіді, емоційна забарвленість її залежать від змісту музичного твору.

Достатній рівень розвитку дітей дає змогу педагогові звертати їхню увагу не лише на характер всього твору, а й на окремі його частини. При цьому зазначається, що частини також передають загальний характер твору. Навички музичного засвоєння закріплюються, якщо прослухування п'єси супроводжується діями. Можна застосовувати прийом, за допомогою якого діти отримують наочно-зорове уявлення про музичний жанр. Кожній дитині дають три картки із різними зображенням. Малюнкам відповідають три п'єси, які тут же виконуються, наприклад, марш, танець і колискова. Визначаючи їх, діти піднімають потрібну картку [15, с. 153].

Щоб методично правильно організувати слухання музики в дитячому садку, музичний керівник повинен уміти грамотно проаналізувати музичний твір, засоби його виразності, визначити програмні вимоги й спланувати роботу над твором на 6–8 занять

Репертуар для слухання. Дошкільникам уже доступна музика, різноманітніша за тематикою, характером. Значно розширюється зміст творів, зокрема на суспільно-патріотичні теми: "Мати Україно,

ти у нас єдина", муз. Л. Давидової, "Рідна Україно", муз. і сл. Л. Горової тощо.

Діти старшого дошкільного віку сприймають музику, складнішу не тільки за тематикою і характером, а й за розвитком музичного образу засобами музичної виразності. Як відомо, розвиток музичного образу у творі відбувається завдяки змінам динаміки, регістру і темпу, розвитку мелодії, ускладненню ритмічних особливостей і гармонії, появі вступу, закінчення. Контрасти в динаміці виразно помітні, наприклад, у п'єсі "Кавалерійська", муз. Д. Кабалевського. Слухання такої музики готує дітей до сприйняття творів, складніших за формою (дво- і три частинних), у кожному з яких не один, а кілька образів, наприклад "Похід гномів", муз. Е. Гріга, а також із формою рондо: наприклад: "Рондо-токата", муз. Д. Кабалевського тощо.

Слухання музики різного характеру підготовляє дітей до сприйняття ліричних творів, наприклад спокійної, тихої за звучанням музики "На човні" М. Любарського. Дошкільники ознайомлюються з музикою жартівливого характеру: п'єсами "Клоуни", муз. Д. Кабалевського, "Комаринська", муз. П. Чайковського, фольклорною музикою різних народів (ірландська, африканська, бразильська, японська тощо).

Діти цієї групи слухають твори сюїтної форми, як-от: "Карнавал тварин", муз. К. Сен-Санса, кантату "Чотири пори року" муз. Л. Дичко ("Осінь", "Весна"). До репертуару включаються уривки із опер та балетів, як дитячих, так і класичних, в яких яскраво змальовується образ (наприклад, рух комахи в симфонічному епізоді "Політ джмеля" з опери М. Римського-Корсакова "Казка про царя Салтана" тощо), один й той самий образ розкрито у творах різних композиторів, як-от: "Баба Яга" з "Дитячого альбому" П. Чайковського та "Баба Яга" з "Картинок із виставки" муз. М. Мусоргського.

Питання для самоперевірки

1. Чому, на Вашу думку, слухання музики виокремлено в окремий розділ комплексної програми розвитку й виховання дітей?
2. Назвіть завдання з навчання дітей слуханню музики.
3. Перелічіть принципи добору музичного репертуару зі слухання музики.

4. Яке методичне навантаження має перший, ознайомлювальний етап, занять зі слухання музики?
5. Розкрийте роль музичного репертуару у вирішенні основних завдань музичного виховання дітей. Яке значення щодо цього має його осучаснення?
6. Назвіть прийоми, які сприяють проблемному характеру завдань зі слухання музики.
7. Яке місце посідає музичний фольклор у репертуарі зі слухання музики у різних вікових групах? Які саме його жанри представлені щодо роботи з дітьми?
8. Розкрийте поняття "слухацька культура", назвіть методи, які сприяють її формуванню у дітей дошкільного віку.
9. Чим визначаються особливості використання наочних методів у різних вікових групах? Яку роль відіграють твори живопису щодо цього?

Контрольні завдання

1. Прослухайте музичний твір програмового характеру (старша група) й надайте його письмову характеристику за такими алгоритмом:
 - тематичне спрямування;
 - короткі дані про композитора (за можливістю);
 - музичний стиль твору, історичні рамки його створення (за можливістю);
 - виховне значення твору;
 - форма твору;
 - засоби музичної виразності, які використав композитор щодо розкриття музичного образу.
2. Розробіть конспект вступної бесіди зі слухання даного твору (з дітьми старшої групи). Доповніть Ваші методичні матеріали наочністю.
3. Складіть репертуарний список та доберіть аудіозаписи для однієї з форм організації музичного дозвілля дітей (концерт, музична вікторина, вечір музичних загадок-відгадок тощо).

ТЕМА 2.2. СПІВИ

План

1. Значення та завдання співу.
2. Основні співацькі навички та методика їх формування у дітей дошкільного віку.
3. Дидактичні основи навчання дошкільників співу.
4. Методика навчання дошкільників співу за віковими групами.

Рекомендована література

1. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта", вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 196 с. : іл.
2. Зими́на А. Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста: учеб. для студ. высш. учеб. Заведений / А. Н. Зими́на. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
3. Кабка Г. Бережіть дитячі голоси / Г. Кабка // Музичний керівник. – 2011. – №1. – С. 28–31.
4. Радынова О. П. Музыкальное воспитание дошкольников : учеб. пособ. для студ. фак-тов дошк. воспит. высш. и средн. пед. учеб. заведений / О. П. Радынова, А. И. Катинене, М. Л. Паландишвили. – М. : Издательский центр "Академия", 1998. – 240 с.
5. Теряева Л. Розучування нової пісні на музичних заняттях з дошкільниками / Л. Теряева // Музичний керівник. – 2012. – № 7. – С. 18–20.

2.2.1. Значення та завдання співу

Спів – найбільш доступна і масова форма музичного виховання. Співові належить провідна роль у музичному вихованні дошкільників. Специфіка співу дошкільників досліджувалась науковцями у різних аспектах. Особливості розвитку музичного слуху, методи та прийоми навчання співів, роль вправ і їх систематизація,

розвиток самостійності, творчості в співах ґрунтовно досліджені Н. Ветлугіною та її учнями М. Вікат, Т. Волчанською, Р. Зінич, А. Катинене, М. Медведєвою, А. Ходьковою.. Вплив музики на організм людини відзначали видатні фізіологи I-ої третини ХХ ст. І. Сеченов, В. Бехтерєв, І. Павлов. Ними доведено, що спів позитивно впливає на загальний стан організму дитини, викликає реакції, пов'язані зі змінами кровообігу, дихання. На сучасному етапі проблемою навчання дітей дошкільного віку співу займаються науковці А. Зиміна, І. Газіна, Т. Науменко, С. Науменко, О. Радинова, Ю. Юцевич та ін.

У співах, які в інших видах діяльності, дитина може проявити своє ставлення до музики. Спів розвиває у дітей музичні здібності, слух, пам'ять, почуття ритму, а також сприяє розширенню загального кругозору дитини. Правильно поставлений спів організує діяльність голосового апарату, зміцнює голосові зв'язки, розвиває приємний тембр голосу. Співи розвивають координацію голосу і слуху, покращують дитяче мовлення. Спів з рухами формує хорошу поставу. Зустріч із піснею, спілкування з нею викликають у дітей позитивні емоції. У дитини з'являється зацікавлене ставлення до музики, емоційний відгук на неї.

Виконання дітьми пісень, створених за роки незалежності України, в текстах яких відображено сучасне життя українського народу, певною мірою визначає коло інтересів сучасних дітей, має велике значення для їхньої соціалізації, розумового та морального розвитку. Величезний освітній потенціал має народна пісня, яка слугує вагомим засобом національно-патріотичного виховання дітей. У цих піснях можна віднайти інформацію про історичне минуле українського народу, його традиції та побут. Дитина, долучаючись до української музики, не лише закохується у її мелодійність, але й вбирає інформацію, яка закладена в піснях (повчального характеру, історичних, жартівливих, родинно-побутових тощо), вона пізнає свої національні основи, починає їх шанувати. Видатний український педагог-гуманіст В. Сухомлинський стверджував, що спів як би відкриває людині очі на красу рідної землі.

Пісня згуртовує людей, сприяє налагодженню комунікативних зв'язків між ними. Заняття співами допомагають організувати,

об'єднати дитячий колектив, сприяють формуванню в дитини необхідних моральних якостей особистості (взаємодопомога, самостійність, ініціативність тощо). На думку дослідників С. Рубінштейна, О. Запорожця, А. Люблінської, у процесі співацької діяльності діти набувають життєвого досвіду, вчать пізнавати себе й інших, оцінювати вчинки та дії тих героїв, про кого йдеться в пісні.

Розрізняють наступні **види співацької діяльності**:

1) *спів для розвитку музичного сприйняття*:

- слухання пісень, не призначених для співу;
- слухання пісень, призначених для подальшого їх виконання;
- спів мелодій і виконання вправ для розвитку уявлень про висоту, тембр, тривалість, силу звуків (розвиток сенсорних здібностей).

2) *виконання пісень*:

- спів з інструментальним супроводом і без нього;
- спів з власним супроводом на дитячих музичних інструментах;
- спів для супроводу рухів (хороводи).

3) *спів у музично-освітній діяльності*:

- виконання вправ для придбання співацьких навиків і музичних знань;
- педагогічний аналіз пісень (найбільш яскраві виражальні засоби, структура, характер і т. д.).

4) *пісенна творчість*:

- імпровізація;
- підбір мелодій до заданих текстів.

Різні види співацької діяльності тісно взаємопов'язані між собою, а саме: виконання і слухання пісень, спів і вправи, слухання пісень і пісенна творчість тощо. Різноманітні також форми їх організації: заняття (колективні та індивідуальні), самостійна діяльність, свята і розваги.

На музичному занятті спів складає майже 30% обсягу усіх завдань та займає другу або третю частину заняття в наступній послідовності:

- вправи на розвиток голосу та музичного слуху;
- розучування нової пісні ;

- закріплення, повторення раніше засвоєної пісні.

Навчати дітей співу може не тільки фахівець – музичний керівник, але й кожен вихователь за наявності у нього певної музичної підготовки, отриманої в педагогічному училищі або вищому навчальному закладі.

Завдання навчання дошкільників співу

- формувати в дітей співацькі уміння та навички, привчаючи їх чисто й виразно виконувати пісні;
- розвивати музичний слух, привчаючи дітей розрізняти правильний та неправильний спів, звуки за висотою та тривалістю, слухати себе під час співу й виправляти свої помилки;
- розвивати дитячий голос, добиваючись в співі його легкого, природного звучання й розширюючи співацький діапазон;
- формувати початкові форми дитячої пісенної творчості за рахунок імпровізації по співок та нескладних пісеньок;
- формувати фонд улюблених дитячих пісень й навчити дітей використовувати розучені пісні в різних видах музичної діяльності.

Дитячий співацький голос та його охорона

Голосовий апарат дитини відрізняється від голосового апарату дорослого, перш за все тим, що гортань з голосовими зв'язками у 2–2,5 рази менша гортані дорослої людини, вона більш еластична та рухома. Він ніжний, легко піддається різноманітним впливам (холоду, навантаженню тривалим співом тощо). Голосовий апарат безперервно росте відповідно до розвитку всього організму дитини.

У порівнянні з дорослим, голосові зв'язки дитини тонкі, тендітні й короткі. Тому звук дитячого голосу високий і дуже слабкий. Він посилюється *резонаторами*.

Резонатор – порожнина, оповита хрящовою тканиною, яка слугує своєрідним "мікрофоном", підсилувачем звуку за рахунок збільшення частоти коливань звуку в даному середовищі та виникненню обертонів (додаткових тонів), які надають звуку м'якості, об'ємності, характерного тембру

Розрізняють *верхній* (головний) резонатор (порожнини глотки, рота і додаткові порожнини носа) і *нижній* (грудний) резонатор (порожнини трахей і бронхів). Резонатори додають різного забарвлення звуку. У дітей грудний резонатор розвинений слабо, переважає головний. При форсуванні нижнього резонатору під час співу у дітей розвивається неприємне й невластиве їм низьке звучання. Голоси дітей відповідно звучать слабо, ніжно, проте дзвінко, безобертонового забарвлення (*фальцет*).

Характеризуючи співацький голос дітей, слід вказати також на особливості розвитку діапазону дітей відповідно до віку.

Діапазон – об'єм голосу від нижнього звуку до верхнього

Діапазон у дошкільників достатньо вузький. При правильній постановці співу діти трьох років можуть співати чисто, вільно, дзвінко, приблизно в межах *мі-сі* першої октави, чотирьох років – в межах *ре-сі* першої октави, п'яти років – *ре-до* другої октави, шести років – в межах *до* першої октави (*сі* малої октави) – *ре* другої октави. Основні звуки, на яких побудовані мелодії більшості пісень для дітей дошкільного віку, відповідають діапазону їхнього голосу.

Якісне виконання дітьми пісні багато в чому залежить від того, в якій теситурі розташована мелодія. Теситура в обраній для виконання дітьми даної вікової групи пісні може бути зручною і незручною при одному й тому ж діапазоні.

Теситура – розподіл звуків за висотою. Поділяється на високу, середню й низьку

У деяких піснях зустрічаються звуки, що не відповідають діапазону голосу дітей даного віку, але вони стосовно теситури є прохідними і на них не акцентується велика увага під час ведення мелодії.

Спів вимагає великого м'язового та емоційного напруження від дітей, тому вони швидко втомлюються. Саме тому загальна тривалість співу не повинна перевищувати 10 хвилин. Дошкільнята, особливо молодшого віку, схильні до наслідування, саме тому, почувши, як гучно звучить голос дорослої людини, вони намагаються співати

так само. Сам педагог не повинен голосно говорити й виконувати пісні. Розмовляти потрібно спокійно, без крику, адже діти часто переносять розмовну інтонацію на спів і, почувши голосну розмову, можуть співати форсованим звуком. Треба привчати співати й говорити дітей спокійно, без напруження. Такий режим охорони дитячого голосу слід підтримувати й при перебуванні дітей вдома – уникати шумних ігор, галасування тощо. При навчанні дошкільників співу з метою охорони дитячого голосу педагогові необхідно:

- не добирати до репертуару пісні з незручною теситурою, й ті, які написані для дорослих і мають більш широкий діапазон;
- не включати багато пісень для виконання: на музичних заняттях не більше 2–3-х, на святах – 4–5, в молодших групах – до 3-х;
- слідкувати за тим, щоб діти уникали голосних розмов, форсованого та тривалого співу;
- правильно використовувати температурний режим, не співа-ти на прохолодному або вологому повітрі (наприклад, під час весняної прогулянки або під час виступу на осінньому Святі Врожаю тощо);

Г. Кабка зазначає проте, що на голосову функцію погано впливає й хвилювання, тому педагог має потурбуватися про створення позитивного психологічного клімату у дитячому колективі – вчасно підбадьорити малюків перед виступом, пожартувати або навпаки – запропонувати "послухати тишу" [28, с. 29].

2.2.2. Основні співацькі навички та методика їх формування у дітей дошкільного віку

Основною правильного навчання дошкільників є співацькі навички.

***Співацькі навички** – доведені до автоматизму прийоми та способи роботи, основа свідомої самостійної співацької діяльності*

Відповідно до кількісного складу учасників вокального процесу співацькі навички поділяються на хорові (групові, ансамблеві) і сольні, які ще мають назву вокальних. Співацькі навички складають

своєрідний комплекс необхідних прийомів роботи. Існує наступна класифікація співацьких навичок, представлена на рис. 2.2:

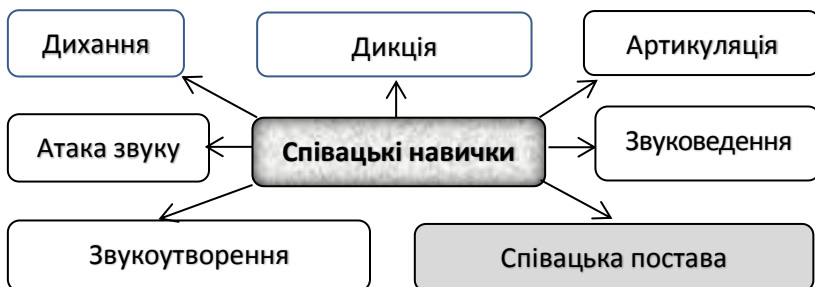

Рис.2.2. Класифікація співацьких навичок

Співацька постава не є виконавською (вокальною) навичкою, хоча відіграє велику роль у навчанні співу.

Співацька постава – правильне положення корпусу та голови співака, що впливає на якість звуку та процес дихання

Під час співу діти молодшого дошкільного віку можуть сидіти, спираючись на спинки стільців і поклавши руки на коліна, ближче до корпусу. Голову слід тримати прямо, не напружуючи і не витягуючи шиї. Діти 5–7 років мають сидіти прямо, не піднімати плечей, не притулятися до спинки стільця. Стільці слід підібрати відповідно до віку та зросту дитини, оскільки сидіння на незручному, неправильно підбраному стільці може перешкоджати роботі основного дихального м'язу – діафрагмі. Діти розучують пісні завжди сидячи, бо довго стояти їм важко. Вивчені твори можна співати стоячи: у такому положенні дихальні м'язи (навіть у дітей 3-4 років) працюють краще і звучання пісні помітно поліпшується. При співі стоячі голову тримають прямо, руки опускають вздовж тулуба, ноги – разом або одну ногу трохи виставляють уперед.

Звукоутворення – це спосіб видобування та формування вокального звуку

Правильне співоче звукоутворення залежить від протяжності, наспівності звука. Дошкільники, особливо молодшого віку, часто не співають, а просто вимовляють слова "говірком". Цього допускати не можна. Завдання музичного керівника – вчити дітей протягувати окремі звуки і не "ковтати" кінці музичних фраз. Також слід звернути увагу на те, якою атакою звуку діти використовують під час співу.

Атака звуку – спосіб утворення звуку в голосоутворюючому апараті, початковий момент його виникнення. Атака звуку є основою звукоутворення

Розрізняють три види атаки: тверду, м'яку, придихову. При *твердій атаці* утворюється твердий, енергійний звук. Тверду атаку використовують, як правило, в художніх цілях. Тверда атака негативно впливає на наспівність звука і використовується з метою чіткішого вимовлення слів або як виражальний засіб при виконанні святкових маршових пісень. Дітям дошкільного віку твердою атакою користуватися недопустимо, тому що порушується рівномірність дихання, відбувається негативний вплив на роботу голосових зв'язок. *Придихова атака* утворюється при випереджальному прориві струменю повітря крізь голосові зв'язки по відношенню до фази їх змикання. Звук при цьому має характер сипу, з відчутним рухом повітря. При *м'якій атаці* утворюється м'який, наспівний, природний звук. Для функціонального правильного звукоутворення дошкільники повинні застосовувати головним чином м'яку атаку (активне змикання голосових зв'язок), тобто співати спокійно, без поштовхів.

З метою вироблення навички м'якої атаки звуковедення дітей, починаючи з молодшої групи, потрібно вчити протягувати звуки, кінцівки музичних фраз. Музичний керівник повинен слідкувати за тим, щоб діти не порушували мелодію пісні, не користувалися поверховим і коротким диханням, яке не дає змогу довести фразу до кінця. Потрібно, насамперед, навчити дітей умінню слухати й відрізняти красивий спів від непривабливого, тобто умінню постійно контролювати себе. Необхідно звертати увагу на те, щоб атака звука

завжди була м'якою. З самого початку потрібно пояснити дітям: гучний, крикливий спів не означає красивий.

Звуковедення – прийом ведення співацького звуку в певній мелодії

У методиці музичного виховання виділяють такі *прийоми звуковедення*, як:

- *staccato* (відривчасто, гостро) використовується частіше за все у творах жартівливого, веселого характеру, а також у розспівках та спеціальних вправах для покращення артикуляції, розвитку співацького дихання тощо;
- *non legato* (відривчасто, але більш спокійно, ніж *legato*) використовується у творах героїчного характеру, у спеціальних вправах для роботи над активізацією співацького дихання;
- *legato* (плавно, наспівно, кантиленно) слугує основою розвитку дихання, тембральних якостей голосу, м'якого, світлого й округлого звучання. Є основою вокальних вправ та розспівок.

Дикція – це манера вимовляти слова, вимова. Співацька дикція – це зрозумілість, розбірливість, правильність вимови тексту під час співу

Розвиваючи у дошкільників правильну дикцію, треба добиватися активності, рухливості артикуляційного апарату, наспівного округлого звучання голосних, чіткої вимови приголосних, правильної вимови слів. Пісня складається з двох основних компонентів – мелодії і тексту, її зміст усвідомлюють завдяки словам, і дикція при цьому відіграє велику роль. Вокальна дикція відрізняється від розмовної тим, що голосні звуки співаються протяжно. Вони становлять основу вокального інтонування.

Типовою помилкою є виділення ненаголошених закінчень слів. Тому слід дотримуватися музичного фразування, яке відповідає змісту виконуваної пісні, стежити за дотриманням наголосів у словах. Помилки дикції у співі найчастіше роблять діти молодшого віку, бо не завжди розуміють текст пісні. Музичному керівникові

належить розкрити дітям значення слів і навчити правильно їх вимовляти під час співу. Велике значення має чітка вимова приголосних, особливо перед наступними голосними, адже це сприяє правильному формуванню голосних звуків. Коли приголосні вимовляються неясно, спів стає невиразним, що також негативно впливає на чистоту інтонування [46, с. 75].

Існують різні *прийоми навчання* дітей правильній вимові в співі:

1. Виразне читання тексту пісні дорослими в процесі її розучування. Цей прийом застосовується у всіх групах.

2. При розучуванні пісні, починаючи з молодших груп, можна користуватися прийомом вимови тексту колективно, співучо, неголосно, на високому звучанні, в помірному темпі, так, щоб всі слова звучали виразно. У старших групах рекомендується прийом колективного читання на високому звучанні в ритмі пісні. Його корисно застосовувати для пісень, що виконуються в швидкому темпі.

3. У всіх групах застосовується прийом виразного читання тексту окремими дітьми по одному куплету на високому звучанні. Цим прийомом користуються як в процесі розучування, так і при повторенні засвоєних пісень. Виразна вимова тексту пісні сприяє виразності співу. Діти часто неправильно вимовляють закінчення слів, суфікси. У таких випадках доречно застосовувати прийом правильної вимови слів по складах як окремими дітьми, так і всією групою [15, с. 65].

Всі ці прийоми застосовуються обережно, уміло, з тим, щоб уточнення й засвоєння тексту підсилювало емоційне сприйняття пісні, заглиблювало музичний образ і не перетворювалося на сухе, формальне тренування. Відповідно до мелодичної виразності треба підкреслювати голосом логічний акцент. Наприклад, виконуючи пісню "Ой весела дівчинка Олена", муз. А. Філіпенка, сл. Н. Кукловської, слід виділяти такі слова: *Олена, зелена, сестричка, стрічки* та ін. Погана вимова значно утруднює сприйняття тексту або робить неможливим зрозуміти його. Саме тому важливо під час навчання співу виробляти правильну вокальну дикцію. Це є одним з елементів роботи над виразним і красивим виконанням пісні.

Чітка дикція, правильне утворення голосних і приголосних залежить від активності артикуляційного апарату.

Артикуляція – злагоджена робота усіх органів мовленнєвого апарату

Музичний керівник повинен звертати увагу на правильне формування голосних і приголосних звуків, стежити за положенням губ, язика, піднебіння, нижньої щелепи. Належного відкриття рота домагаються на голосних *а, о, у*. Корисні вправи на *дай, най, гай, май* тощо. Сполучення *ай* примушує добре відкривати рот, опускаючи нижню щелепу. Можна використати такий прийом: легким натиском пальця на підборіддя допомогти нижче опустити нижню щелепу. При неодноразовому повторенні цього руху опускання щелепи стає звичним рухом. Діти можуть перевіряти правильність відкривання рота шляхом натиску пальцем на щоку. Якщо палець проходить між зубами, – рот відкритий правильно. Ефективним є прийом активної вимови слів у заданому ритмі мелодії, пошепки, з чіткою артикуляцією. Він не тільки зміцнює дихальні м'язи, сприяє появі відчуття опори на дихання, але й тренує артикуляційний апарат.

Велике значення для протяжності співу має правильне дихання.

Дихання – фізіологічний процес, один із основних факторів звукоутворення

Дихання людини складається з трьох фаз: вдих → пауза → видих. Співацьке дихання відрізняється від звичайного глибшим вдихом і тривалішим видихом, воно вимагає свідомого контролю. Вдих має бути спокійним, не млявим та достатньо активним. Під час вдиху не можна піднімати плечі (як часто роблять діти). Рекомендується набирати повітря одночасно через ніс і рот. Пауза після вдиху підготовляє до видиху. Спокійний, повільний видих – основа правильного співу. Видихати повітря треба економно, щоб його вистачило до кінця слова або музичної фрази. Не можна видихати майже весь запас повітря з першим звуком. Тривалість видиху у дітей старшої та підготовчої до школи груп – 3–5 секунд, а у дітей молодшої та середньої груп – 1–1,5 секунди.

Існують три *типи дихання*: ключичне, грудне і нижньореберне, або діафрагмальне. Найпридатніше для співу змішане, грудно-діафрагмальне дихання. При грудному диханні вдих і видих здійснюються шляхом розширення й звуження грудної клітки, при черевному диханні ємкість легенів регулюється черевними м'язами, які опускають і підіймають діафрагму. Коли ці м'язи розслаблюються й опускаються, діафрагма також опускається, порожнина грудної клітки збільшується, легені розтягуються – відбувається вдих; коли черевні м'язи напружуються й піднімаються, діафрагма також піднімається, зменшує порожнину клітки і витискує повітря з легенів, тобто відбувається видих. У чоловіків під час співу переважає діафрагмальне дихання, у жінок – реберно-ключичне, або грудне. У дітей 5–6 років, особливо, коли вони співають стоячи, – змішаний тип дихання. Правильне дихання поліпшує якість звука, від нього залежить виразність співу [46, с. 74].

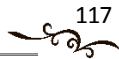
Дошкільники повинні навчитися правильно дихати під час співу, інтенсивно й своєчасно робити вдих і видих повітря. Дітям молодшого віку слід брати дихання між словами, не розриваючи їх, а старшим дітям – між музичними фразами.

На музичних заняттях звичайно не даються спеціальні вправи для розвитку дихання. Діти виконують їх під час ранкової гімнастики. Але якщо дитина, співаючи, дихає неправильно, музичний керівник повинен допомогти їй виправити цей недолік. Засвоїти навички співочого дихання допомагають дітям вправи, які поділяються на:

- дихальні вправи без звуку;
- звукові дихальні вправи;
- вправи під музику.

Ці вправи, окрім формування навичок правильного співацького дихання, сприяють оздоровленню всієї дихальної системи, а також здійснюють масаж внутрішніх органів, наповнюють тканини киснем, зміцнюють нервову систему. З дітьми дошкільного віку допускається використання під час заняття не більше двох вправ на розвиток дихання. Надмірне використання вправ може призвести до гіпервентиляції легенів. Добірку дихальних вправ запропоновано у дод. З.

Хорові навички

Хорові навички – це взаємодія ансамблю і строю

Хоровий спів – один із видів колективної виконавської діяльності, який сприяє розвитку співочої культури дітей, їх загальному та музичному розвитку, вихованню духовної культури [Новг, с. 56].

Ансамбль – урівноваженість, узгодженість співацьких голосів у колективному виконанні

Розрізняють такі *види ансамблю*: ритмічний, тембральний, дикційний, інтонаційний, художньо-виконавський.

Хоровий спів вимагає злагодженості, уміння слухати один одного, не виділятися силою звука. Це досягається копітким розучуванням пісні, слуханням гарно співаючих дітей, увагою педагога до того, щоб діти одночасно за його вказівкою починали співати, витримували загальний темп, разом починали і закінчували фрази. Велике значення для узгодженості співу має настрій, який об'єднує дітей. Треба стежити, щоб діти починали й закінчували пісню вчасно (не "вискакували", випереджаючи інших, або не замовкали тоді, коли вся група співає). Дошкільникам легше зосередити увагу, якщо вони співають не голосно, без напруження, прислухаючись до співу інших і власного голосу. Злагодженість сприяє виразності виконання, привчає дітей до ансамблевого, хорового співу.

Вокальні та хорові навички (дикція, дихання, звукоутворення, чистота інтонування, злагодженість) розвиваються поступово. Велике значення для злагодженості співу та чистоти відтворення мелодії має виконання вокальних творів без супроводу (*a cappella*). Акапельний спів треба запроваджувати, починаючи з другої молодшої групи. Спочатку діти співають тільки звуконаслідування, далі – послівки та примовки, а потім пісні. На кожному занятті (у всіх вікових групах) необхідно виконувати добре вивчену народну пісню чи примовку без музичного супроводу. Це дуже корисно для розвитку музичного слуху дитини й формування навичок акапельного співу [46, с. 75].

Чистота інтонування (стрій) – це правильне відтворення звуковисотного рисунка мелодії

Чистота інтонування залежить від взаємодії слухових і вокальних навичок, від дихання, звукоутворення, дикції. На неї впливає також діапазон голосу, оскільки його крайні звуки можуть становити складнощі щодо відтворення. Чистота інтонації значною мірою залежить від наявності у дитини відповідних музичних даних. Деякі діти фальшиво співають тому, що у них погано розвинений музичний слух, інші – через хворобу голосового апарата. Дошкільникам, які з тієї чи іншої причини співають нечисто (обмежений діапазон, погано розвинений слух, хворий голосовий апарат то що), потрібно приділяти особливу увагу. Відомий психолог Б. Теплов відзначав, що здатність до точного інтонування заснована на ладовій чутливості, тобто розвиток музичного слуху завжди сприяє виробленню інтонаційно правильного співу.

Дитина не може інтонаційно точно передати мелодію пісні, якщо її звуки виходять за межі діапазону дитячого голосу. Інколи дошкільники співають неправильно через те, що їхній діапазон нижчий від нормального. З такими дітьми треба займатися індивідуально, поступово привчаючи їх співати в тональності, яку пропонує композитор для всіх дошкільників даного віку. І старші, й молодші дошкільники здатні правильно інтонувати мелодію, якщо вони добре її засвоїли і мають досить розвинутий музичний слух і голос. Щоб домогтися чистоти інтонування, необхідно розвивати у дітей мелодичний слух та ладове чуття. Для правильного відтворення звуковисотного рисунка мелодії потрібна наявність слухової уваги та музично-слухових уявлень. Основою чистоти інтонування є здатність розрізняти висотні співвідношення звуків і відчувати стійкі та нестійкі звуки мелодії (ввідний тон, тоніку).

М. Метлов у науковій праці "Навчання співів дітей старшої групи дитячого садка" (1940) розробив методику навчання дітей співів, пов'язану з охороною дитячого голосу. Він пропонував розсаджувати дітей для співу так, щоб діти, які інтонують нечисто, сиділи в першому ряду, за ними ті, які на середньому рівні інтонують, і в третьому – діти, які добре співають. При цьому діти, які інтонують погано, краще

підлаштовуються до верхньої інтонації: спереду вони чують звучання інструменту і спів педагога, а позаду – дітей, які чисто інтонують.

2.2.3. Дидактичні основи навчання дошкільників співу

Методи та прийоми навчання співу

Навчання дітей дошкільного віку співу потребує використання різних методів та методичних прийомів. Як зазначала Н. Веллугіна, методичні прийоми навчання співу зумовлюються загально виховними завданнями, особливостями колективного та індивідуального співу дошкільників. Педагогічні прийоми пов'язані із послідовністю розучування пісень та навчання дітей співацьких навичок у різних вікових групах [47, с. 101]. На думку Р. Зініч, найбільш прийнятними методичних прийомів є: виразне виконання вокального твору музичним керівником, показ музичним вихователем співочих умінь та слово педагога (пояснення, вказівки і т. д.) [46, с. 75]. Дослідниця І. Газіна визначає наступний перелік основних прийомів навчання співу: показ з поясненнями, пояснення без показу, ігрові прийоми, питання, оцінка якості дитячого виконання пісні [15, с. 43].

Коротко схарактеризуємо деякі із прийомів навчання дітей співу.

Розучування пісні з дітьми дошкільного віку відбувається на основі *методу розучування на слух*. Він характеризується тим, що діти опановуючи пісню, повторюють її після того, як музичний керівник виконає її (або програє на музичному інструменті). Користуючись цим методом, не варто забувати про свідоме сприйняття та аналіз мелодії. Якщо діти не запам'ятали або неправильно проспівали мелодію, слід повторити її кілька разів жестом показати напрям мелодії (вище-нижче) або реєстр виконання (високо, низько кілька звуків на одній висоті). Якщо робота проводиться музичним керівником систематично, діти звикають до такого унаочнення руху мелодії, що сприяє свідомому засвоєнню дітьми пісні.

Виразне виконання пісні має велике значення. Не можна ігнорувати вступної частини твору, яка, подібно до літературного епіграфу, часто виражає основну ідею. Дуже важливо, щоб пісня справила враження на маленького слухача вже при першому ознайомленні з

нею. Емоційно-схвильоване виконання завжди знаходить відповідний відгук у дітей, викликає різні почуття: радість, смуток, жаль, захоплення та ін. Тільки виразний спів розкриває художні образи твору, характер мелодії, особливості її побудови. Це допомагає виховувати в дітях любов до пісні, бажання самим її співати.

Показ педагогом співочих умінь – один з основних наочних прийомів навчання співів. Видатний педагог К. Ушинський, надаючи великого значення наочності у процесі навчання, писав: "... це таке навчання, яке будується не на абстрактних уявленнях та словах, а на конкретних образах, безпосередньо сприйнятих дитиною...". Передусім музичний керівник співає той чи інший уривок пісні. Потім показує дітям, як і коли треба взяти дихання, пояснює характер, динамічні особливості твору (співуче, уривчасто, посилення чи ослаблення звучності тощо), чітко й виразно вимовляє слова, звертає увагу дітей на чистоту інтонування.

Показ з поясненнями. Якщо вперше виконати пісню без необхідних пояснень, діти не сприймуть її зміст, їх може зацікавити у цей момент будь-який предмет, що оточує їх, наприклад, яка-небудь деталь в костюмі педагога. Супровідне пояснення педагога роз'яснює сенс, зміст пісні. Якщо пісня виконується не вперше, пояснювати можна і без показу.

Ігрові прийоми (використання іграшок, картин, образних вправ) роблять музичні заняття продуктивнішими, підвищують активність дітей, розвивають кмітливість, а також закріплюють знання, отримані на попередніх заняттях.

Жест педагога, диригування є одним з наочних прийомів навчання дошкільників. Музичний керівник часто супроводжує свій спів плавними або уривчастими рухами руки. Це сприяє ефективнішому засвоєнню основних співочих умінь та навичок.

Питання, які педагог адресує дітей активізують їх мислення та мову. До відповідей на запитання педагога потрібно підходити диференційовано, залежно від того, з якою метою поставлено питання та в якій віковій групі. Так, у молодшій групі потрібно, щоб діти відповідали словами, а не жестами. У старших групах діти повинні відповідати фразами, але без, так званої, "повної відповіді", в якій частково повторюється питання.

Оцінка якості дитячого виконання пісні повинна залежати від віку дітей, підготовленості. Неправильна оцінка не допомагає дитині усвідомити і виправити свої помилки, недоліки. Потрібно заохочувати дітей, вселяти в них упевненість, але робити це делікатно.

Співацький репертуар

Пісенний репертуар складають музичні твори, підібрані для виконання дітьми певної вікової групи. Репертуар повинен задовольняти наступні вимоги: бути високохудожнім, доступним для розуміння дітьми, різноманітним за тематикою, стилями (фольклор, твори сучасного звучання тощо), жанрами (поспівки, колискові, мініатюри (одночастинні), пісні класичної будови (із заспівом та приспівом) тощо. Пісні мають бути написаними в зручній для дітей теситурі з урахуванням голосових можливостей дітей. Слід також звертати увагу та побудову інтервальних ходів пісні, які становлять складність для виконання дітьми, особливо тими, які нечисто інтонують. Зазвичай у піснях для дітей переважає нескладний ритм, який частіше за все складається із восьмих та четвертих долів.

Для дітей раннього віку добираються поспівки імітаційного характеру з інтонаціями, що повторюються, у середньому темпі та з короткими фразами. Для дітей молодшого дошкільного віку в пісенних творах простежується наявність протяжних звуків, у середньому темпі, з двотактовими фразами. Пісенний репертуар для дітей старшого дошкільного віку характеризує достатньо різноманітна тематика, більш багата темпова та динамічна палітра (від *piano* до *mezzo forte*). Будова твору передбачає двотактові фрази з тим, щоб дітям було зручно розподіляти дихання.

Методикою навчання дошкільників співу, розробленою Н. Ветлугіною передбачено, що перед тим, як розучувати пісню, музичний керівник має проаналізувати її за наступною схемою:

1. *Виховна цінність твору*: зумовлена сучасними підходами до виховання особистості дитини, формування її моральних рис, основ патріотизму тощо.

2. *Літературний текст*: надається загальна оцінка художньої якості; визначення особливостей літературного тексту – звернень, діалогів, найбільш значущих щодо виразності слів або фраз. З онов-

ленням дитячого музичного пісенного репертуару, який простежується за роки незалежності України, педагогу слід ретельно звертати увагу на художність тексту кожної пісні, уникати аматорства, примітивності, які можуть нести собою вокальні твори для дітей самодіяльних композиторів.

3. *Мелодія*: аналізується характер мелодії, її інтонаційна виразність, інтервали, лад, ритм, розмір, теситура та діапазон.

4. *Фортепіанний супровід* має бути високохудожнім, виразним і доступним для дитячого сприймання. Музичний керівник ні в якому разі не повинен "спрощувати" акомпанемент пісні, оминаючи технічно складні місця твору, роблячи інструментальний супровід монотонним, нецікавим, безбарвним.

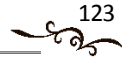
5. *Структура пісні* (форма твору): одночастинна (вокальна мініатюра для дітей, без поділу на заспів та приспів), двочастинна (лише заспів та приспів) та куплетна [46, с. 92].

Попередній аналіз пісні допомагає музичному керівнику вибудувати методику її розучування з дітьми, визначити навички, яких потрібно навчити дітей, продумати вокальні вправи на удосконалення дикції, звуковедення, дихання тощо.

Співацький репертуар для роботи з дітьми дошкільного віку складають пісні для різних видів музичної діяльності (слухання, хоровий і сольний спів, спів з рухами, гра на музичних інструментах із співом, музична грамота, творчість), а також вправи для розвитку співацького голосу й слуху.

Пісні без супроводу. З трьох років діти співають без інструментального супроводу невеликими групами і індивідуально з підтримкою голосу дорослого. Це звуконаслідування, народні поспівки, маленькі пісеньки. Мелодійні ходи, ритміка дуже прості, легкі для інтонації. Мелодія складається з одного-двох мотивів, що повторюються. Діти шостого року життя співають пісні важчі, з ширшим діапазоном, цікавим ритмічним малюнком, складнішою мелодією. Основна мета співу без супроводу – розвиток чистоти інтонації; тому необхідно, щоб технічна сторона виконання не вимагала великих зусиль і діти могли зосередити увагу на чистій інтонації.

Пісні з супроводом. На початку навчального року діти співають прості, нескладні пісні, щоб відновити ті навички, які забули за літо.

Мелодію пісні дублює інструмент; мелодійні ходи зручні для інтонації, написані в середній теситурі, з вузьким діапазоном. На наступному етапі навчання пропонуються пісні зі складнішим ритмом, мелодійною структурою. У старших групах інструментальний супровід може тільки частково дублювати мелодію, звучати в іншому регістрі. Використовуються пісні зі вступом, паузами, приспівом, заспівом різного характеру, що вимагає співучого або рухомого співу, застосування всіх співацьких навиків.

Ще одна група пісень, важчих, розрахована на дітей 5–6 років. Це *пісні двочастинної або тричастинної форми* (частини можуть мати різний характер, темп). Тут вже зустрічаються несподівані паузи, широкі діапазони (септима, октава), довгі фрази тощо. Ці пісні виконують сильніші діти (солісти або маленькі групи) з інструментальним супроводом і без нього.

Пісні для супроводу рухів. Відбираючи репертуар для цього виду діяльності, необхідно враховувати, що спів несумісний з швидкими, різкими рухами; тому пісні повинні бути спокійного, плавного характеру. Рухи активізують емоційні прояви дітей. Пісні з рухами діти завжди охоче співають. Такі пісні розучують вже в молодших групах. Пісні для супроводу рухів (хороводи) мають просту мелодію, вони легші від тих, які пропонуються в розділі "Пісні з супроводом". Об'єднання співу і рухів вимагає від дітей великих фізичних зусиль, зосередженості і розподілу уваги. На початку навчального року використовуються пісні з короткими фразами, нескладні, з невеликим діапазоном, потім – більш розгорнуті (дwochастинної або тричастинної форми), різного характеру, з різноманітними, але спокійними рухами. Важливо пам'ятати, що різкі рухи приводять до прискорення дихання, і спів стає переривистим і невиразним.

Пісні для гри на музичних інструментах. Цей репертуар призначений для дітей 5–6 років життя. На початку року вихованці імпровізують за заданими темами ("Дзвіночки", "Дошки", "Струмочок" тощо). Мета цих вправ – ознайомити з інструментом, погратися з ним, як з іграшкою. Потім діти виконують ритмічні вправи на одній-двох нотах і наспівують. Поступово діти вчать підбирати на слух мелодії із знайомого репертуару (поспівки з декількох звуків).

Пісні-зразки для навчання дітей основам музичної грамоти. Репертуар для різних видів співацької діяльності може бути використаний в навчанні основам музичної грамоти. Звертаючи увагу дітей на напрям руху звуків мелодії, їх протяжність, характер виконання пісні, педагог подає деякі відомості про висоту і тривалість звуків, тембр, темп, ритм, динаміку тощо. Для розвитку уявлень про висоту і тривалість звуків підбираються характерні ритмічні або мелодійні обороти з раніш знайомих дітям творів. Діти відтворюють їх як вправи, наприклад проплескують, відстукують паличкою або грають на одній пластині металофона ритмічний малюнок мелодії, співають мелодійні обороти на склади *ля-ля, ду-ду, мі-мі*, тощо. Головне – щоб текст не відволікав від відтворення висоти звуків.

Етапи роботи над піснею

Як правило, на кожному музичному занятті у дитячому садку діти виконують 2–3 пісні. Перш ніж розпочати розучувати нову пісню, музичний керівник має обов'язково виконати з дітьми вправи для розвитку слуху й голосу. І лише після цього можна розпочати роботу над новою піснею.

Методика роботи над піснею передбачає три етапи й проводиться упродовж 5–7 занять.

І етап – ознайомлення з піснею (перше заняття). Мета цього етапу – зацікавити дітей новим музичним твором, розкрити зміст пісні в єдності літературного та музичного текстів, визначити засоби музичної виразності. Перший етап включає наступні субетапи:

- вступну бесіду;
- показ пісні;
- бесіду після показу.

Вступна бесіда використовується з метою ознайомлення дітей із змістом пісні. Музичний керівник розповідає про композитора або історію написання пісні. У попередній підготовці дітей до зустрічі з піснею можна зачитати її поетичний текст. Вступна бесіда повинна бути короткою, чіткою, емоційною. За необхідності музичний керівник може використовувати картини, іграшки, що відповідають тематиці пісні. Проте не всі пісні потребують вступної бесіди. Якщо пісня

не складна, доступна дітям за змістом, легко ними сприймається, то необхідно обмежитися лише її назвою.

Показ пісні. Музичному керівнику необхідно пам'ятати, що діти дошкільного віку схильні до наслідування. Тому, від того, як виконає педагог пісню (байдуже, невпевнено чи виразно, емоційно), залежить не тільки яскравість сприйняття, але й якість відтворення пісні дітьми. Пісня повинна виконуватися від початку до кінця, щоб у дітей склалося загальне враження від її змісту та характеру. Не можна ігнорувати вступ до пісні, який створює певний настрій, іноді виражає її основну ідею.

Бесіда після показу проводиться з метою визначення ідейно-естетичного змісту твору, з'ясування значення деяких слів. Аналіз твору варто будувати таким чином, щоб показати, як ті чи інші елементи музичної мови (темп, динаміка, характер мелодії і тощо) допомагають відтворити ідейно-художній зміст твору.

На **II етапі** відбувається *розучування пісні*. Спочатку пісня звучить без фортепіанного супроводу, оскільки дітям буває важко виокремити мелодію і зосередити на ній свою увагу, а педагогові – перевірити, чи правильно співають діти. Потім виконання мелодії без фортепіанного супроводу чергується з супроводом. Якщо в пісні зустрічаються відрізки мелодії важкі в мелодійному або ритмічному відношенні (паузи, пунктирний ритм), їх можна проспівувати окремо. Музичний керівник грає 1–2 рази важку частину мелодії на музичному інструменті або співає її, а діти слухають. Потім діти повторюють цю частину спочатку під супровід інструменту або голосу і, нарешті, самостійно. У процесі розучування діти запам'ятовують слова пісні. Педагог виправляє помилки. У цей період широко використовується індивідуальний підхід до дитини. Пісня виконується по-різному: співають всі разом, невеликою групою дітей, по черзі (хлопчики чи дівчатка). При цьому можна використовувати метод змагання [15, с. 54].

Коли пісня вже вивчена, музичний керівник має перевірити, наскільки вона засвоєна кожною дитиною. Для цього окремі діти можуть заспівати по куплету або одна дитина виконує заспів, а всі разом – приспів. У старшій групі педагог може використовувати

прийом "ланцюжка", тобто кожна дитина по черзі співає одну музичну фразу. Під час співу потрібно чергувати положення "сидячи" і "стоячи", що є своєрідною розрядкою й знімає фізичну та розумову втому, якщо така з'являється.

III етап, – закріплення пісні, – передбачає систематичне повторення пісні з репертуару даної вікової групи і попередніх груп. Легкі пісні попередніх груп слід давати з транспонуванням у вищу тональність, зручну для дітей даної групи. Засвоєння, а також закріплення пісні залежить від того, чи співають її діти, крім музичних занять, саме з вихователем в групі. Якщо вихователь підтримує у дітей інтерес до пісні, співає її разом з ними, у вільний від занять час, пісня запам'ятовується швидше, тим більше що засвоїти пісню з голосу дітям легше, ніж у супроводі музичного інструменту.

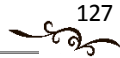
2.2.4. Методика навчання дошкільників співу за віковими групами

Методика залучення до співу дітей другого року життя

В основі методичних прийомів музичного виховання дітей раннього віку лежить вплив виразною співочою інтонацією, теплота і задушевність якої викликає в дітей емоційний відгук. Вихователь, наспівуючи пісню, нахиляється до дитини й цим привертає її увагу, викликає наслідувальні інтонації, створює в неї радісний настрій. На другому році життя діти вже починають підспівувати за вихователем окремі звуки, закінчення музичних фраз. У програмі музичного виховання ставиться завдання – заохочувати дитину підспівувати дорослому, відтворюючи окремі інтонації [46, с. 101].

Реалізувати це завдання допомагають пісні, в яких присутні близькі й зрозумілі дітям образи (котики, пташки, ляльки, лисички тощо). Правильний добір дає можливість поступово ускладнювати завдання. Займаючись із дітьми, педагог просить то одну, то іншу дитину підключитися до співу, повторити окремі звуки, інтонацію. Основним методом формування співочих виявів у дітей на цьому етапі є наслідування співу дорослих.

Викликаючи інтерес до пісні, бажання проспівати її, вихователь використовує ігрові прийоми, застосовує іграшки. Виразне виконання пісні викликає в дітей емоційний відгук, бажання співати. У

програмі розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років "Оберіг" зазначено, що дитина повинна виявляти увагу до співу дорослого, супроводжувати спів мимовільними рухами.

Повторюючи пісню декілька разів, педагог закликає найактивніших дітей підспівувати йому, Саме тому їхній приклад позитивно впливає на малюків несміливих, сором'язливих. Велике значення для музичного розвитку в цьому віці має індивідуальний спів з кожною дитиною. Це дає змогу виявити найактивніших, об'єднати їх у невелику групу.

Співаночки, пісні. У співацький репертуар для цієї групи представлені нескладні пісні, тематика яких пов'язана із образами пташок ("Прилітайте, пташки" укр. нар. мелодія, сл. І. Плакіді), тваринок ("Ведмедик", муз. О. Тилічєвої), "А-а! Киця-мура, де ти була" (укр. нар. мелодія). З метою розширення уявлень дітей про навколишній світ до репертуару включаються, наприклад, пісеньки про транспорт – "Машина", муз Ю. Слонова, сл. Л. Башмакової, про побутову техніку – "Праска", муз Б. Фільц, сл. Є. Макшанцевої) тощо.

Методика навчання співу дітей третього року життя

На третьому році життя починає формуватися голос дитини. Співочого звучання ще немає, дихання коротке, однак діти охоче включаються в спів дорослого, підспівуючи закінчення музичних фраз, інтонуючи окремі звуки. Головним завданням педагога в цей період виступає розвиток і зміцнення в дітей початкових співочих інтонацій. Дитина ще не може співати всю пісню правильно, але здатна правильно інтонувати окремі мотиви [47, с. 102]. До роботи у цій групі вводяться нескладні пісеньки (переважно – народні), які слугують матеріалом для розспівування та набуття навичок звуковедення та дихання.

Завдання:

- співати та підспівувати дорослому доступні пісні;
- співати природнім голосом, наспівно, протяжно;
- співати в діапазоні *мі¹–ля¹*;
- починати й закінчувати пісню одночасно з іншими дітьми;

Методи, прийоми. З тим, щоб діти були активними в співі, їх слід максимально до цього заохочувати. Важливу роль щодо цього відіграє спеціально дібраний співацький репертуар, який має бути

цікавим, з доступним сюжетним змістом, нескладним по відтворенню. Педагог, навчаючи дітей співу, застосовує спеціальні методичні прийоми підспівування та співу. Діти співають більш активно, якщо бачать рухи губ дорослого, його міміку, яка їх заохочує. Їм важливо чути спів дорослого. Темп виконання пісні у цій групі – спокійний або, навіть, заповільнений, обраний з урахуванням слабо розвинутого мовлення малюків. Дітей варто весь час заохочувати, вчасно хвалити за невеличкі успіхи. Пісні й поспівки слід повторювати якомога частіше, інакше діти не запам'ятають слова, а це, в свою чергу, загальмує процес розвитку співацьких умінь. У цій групі пісні повинні відповідати наступним вимогам: їх сова мають бути не тільки зрозумілими, але й легкими у вимовлянні, текст – коротким (1–2 поетичні стрічки). Мелодія повинна будуватися на нескладних фразах, які розспівуються на простих словах або складах [25, с. 118].

Співаночки, пісні. Співаночки (нескладні народні пісеньки, утішки, забавлянки) використовуються у якості матеріалу для розспівування та удосконалення співацьких навичок: "Кую, кую чобіток" (укр. нар. забавлянка), "Їли-їли кашку" (укр. нар. Скоромовка) та інші. Фольклорні твори становлять значну частину репертуару цієї групи, наприклад: "Вітя, Вітя, Вітікар" (укр. нар. дражнилка), "Ой вітре, вітроньку" (укр. нар. закличка). Пісні характеризуються переважно веселим, танцювальним характером: "Дві веселі парасолі" (муз. І. Островерхого, сл. М. Пономаренко), "Іде поїзд по мосту" (муз. М. Ведмедері, сл. А. Крамінчука) тощо.

Методика навчання співу дітей четвертого року життя

На четвертому році життя співочий голос у дітей звучить сильніше, вони можуть проспівати нескладну пісню. Діти молодшого дошкільного віку здатні до колективних дій, можуть засвоїти певний, хоча й обмежений, обсяг співочих знань та умінь. Діти швидко втомлюються, особливо під час виконання однотипних завдань, тому необхідно переключати увагу дитини з однієї вправи на іншу (змінюючи завдання, темп виконання, образний план тощо). Музичний і поетичний образи пісень діти сприймають в цілому, узагальнено, їм важче зрозуміти образ в деталях або в розвитку. У цьому віці у дітей більш цілеспрямовано формується уміння розрізняти властивості музичних звуків: висоту, динаміку, тембр, тривалість.

Завдання:

- разом починати та закінчувати пісню; орієнтуватися за вступом та програшами;
- розподіляти дихання на всю фразу, не добираючи його, не беручи дихання посеред слова;
- співати природним голосом, без напруження в діапазоні $re1 - la1$;
- співати коротенькі, нескладні за змістом і мелодією пісні з музичним супроводом та без нього;
- вивчити впродовж року 6 пісень і вміти заспівати їх індивідуально.

Методи й прийоми. Діти молодшого дошкільного віку ще не можуть свідомо виконувати завдання. Здебільшого вони повторюють пісню або окремі звуки за музичним керівником. Словесні пояснення, навіть найчіткіші, сприймаються дітьми погано, якщо ці пояснення не підкріпити показом та відповідними діями. Не можна вимагати від дитини правильного співу, дихання, чіткої вимови слів, не показавши їй, як це треба робити [46, с. 83]. Багато місця під час співу відводиться роботі над дикцією. Артикуляційний апарат розвинений недостатньо, в мовленні бувають дефекти. Діти часто неправильно вимовляють слова, не розуміючи їхнього змісту. Потрібно пояснювати значення окремих, незрозумілих слів, навчити правильно їх вимовляти. Досягненню чистоти інтонування сприяє повторення вже вивчених творів. Усвідомленню дітьми висотності звуку, що впливає на чистоту інтонування, сприяє ознайомлення дітей із висотністю звуку шляхом "опредмечування", коли високі звуки характеризуються як маленькі, тоненькі (пташки, дзвіночки), а низькі – як великі, важкі, вайлуваті (ведмідь, бегемот). Такі порівняння музичний керівник під час співу вправ і поспівок підкріплює відповідними жестами (показуючи положення звуку у високому або низькому регістрі).

Педагог, формуючи у дітей уміння розрізняти властивості музичних звуків, використовує різноманітні музичні загадки (яка киця нявкає – велика чи маленька? Який ведмедик йде стежинкою – дорослий чи ведмежатко?). Можна використовувати іграшки, які унаочнюють правильні відповіді дітей.

Співацький репертуар. До роботи у цій групі цілеспрямовано вводяться *вправи для розвитку слуху та голосу*, наприклад: "Ку-ку" (укр. нар. співанка), "Печу-печу хлібчик", муз. В. Верховинця, сл. народні тощо. У *піснях* продовжують вживатися образи птахів, тварин: "Курчата", муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної, "Зозуленька", муз. і сл. Н. Вересокіної).

До репертуару входять вокальні твори до різних свят, як-от: "Здрастуй, здрастуй Новий рік", муз. М. Дремлюги, сл. І. Тутковської), "Мам вітаємо усіх", "Любимо бабусю", муз. Ю. Білоконя, сл. І. Білоконь, а також пов'язаних із порами року "Зима минула", муз. М. Метлова, сл. М. Клокової, "Весняний хоровод", муз. і сл. Н. Ткаченко тощо.

Методика навчання співу дітей п'ятого року життя

Емоційне сприйняття навколишнього світу на п'ятому році життя у дитини стає більш розвиненим, ніж у попередній період. Діти краще усвідомлюють прослухану пісню. У дітей розвиваються сенсорні здібності, які виявляються в яскраво вираженій звуковій чутливості. Діти здатні розрізнити менш контрастний середній регістр та відтворювати його голосом (завдання надаються в ігровій формі). Діти цього віку здатні більш свідомо реагувати на окремі музичні образи, у них більшою мірою сформована самостійність, що дозволяє музичному керівнику організувати більш складну у деталізовану роботу стосовно формування у дітей співацьких навичок. У малят може з'являтися бажання проспівати самім, що теж слід урахувати педагогові в організації співацької роботи.

Завдання:

- удосконалювати уміння співати природнім голосом, без напруження в діапазоні $pe^1 - ci^1$;
- тримати темп виконання впродовж усієї пісні;
- уміти слухати спів інших дітей, орієнтуватися на правильне виконання;
- вступати вчасно після показу музичного керівника або після закінчення музичного вступу у пісні;
- співати емоційно;
- вдихати безшумно, брати вдих активно, у характері твору;
- правильно артикулювати та стежити за дикцією;
- вивчити впродовж року 6–8 пісень і вміти заспівати їх індивідуально з супроводом та без нього.

Методи й прийоми. У процесі музично-слухового сприймання дітей зорова наочність, поряд із слуховою, відіграє значну роль. Для цього у роботі музичний керівник використовує музично-дидактичні ігри ("Півень і курчатка", "Горобчики й ведмеді"). Ґрунтовні методичні матеріали щодо у надано у посібнику Н. Ветлугіної "Музичний буквар". Для визначення висоти звуку з метою формування у дітей уявлень звуковисотності у середній групі вихователь може вести до роботи металофон з тим, щоб діти самі могли програвати звуки та відтворювати їх голосом. У роботі над чистотою інтонування слід використовувати прийом багатократного повторення. При цьому педагог, варіюючи завдання, має добиватися від дітей точної вокальної інтонації під час співу, уміння слухати себе та інших дітей. З метою досягнення чіткої та ясної дикції, педагог добирає спеціальні поспівки, примовки та дикційні вправи.

Для досягнення виразності співу педагог, окрім показу, може добирати такі методи, як: емоційна розповідь, використання приказок, віршиків. Це впливає на почуття дітей та допомагає їм глибше усвідомити зміст твору. Образна передача поетичного тексту є одним із найважливіших компонентів виразного співу.

Співацький репертуар. У вправах для розвитку слуху та голосу, як і в попередній групі, використовуються невеликі твори як народні, так і авторські. У пісенному репертуарі представлені твори, в яких представлено пори року, стан природи. Серед пісень використовуються твори однієї тематики, проте різних композиторів, наприклад: "Осінь – радісна пора", муз. І. Кишка, сл. Л. Компанієць та "Осінь чарівна в гості прийшла", муз. і сл. Н. Рубальської. Вивчаються пісні до календарних дат, свят календарно-обрядових, як-от: "Коляда", муз. О. Зозулі, сл. К. Перелісної, "Ой, щедрівко", муз. І. Островерхого, сл. В. Гальченко. Розвиваючи виконавські здібності дітей, педагог пропонує до вивчення твори різного образного плану й характеру (веселого, лагідного, бадьорого, кумедного тощо). Наприклад: "Веселі черевички", муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної, "Добрим будь", муз. і сл. Н. Горбенко тощо.

Методика навчання співу дітей шостого року життя

Зміст програми з навчання співу будується на тих самих принципах, що застосовувалися у роботі з дітьми п'ятого року життя. У дітей старшого дошкільного віку розширюється коло знань про

навколишній світ, закладаються основи навчальної діяльності, виникає здатність до довільного запам'ятовування тексту. У цьому віці діти вже мають певний музичний досвід, з'являються елементи творчості у співі, музичних іграх, танцях.

У старших дошкільників розвивається голос, поліпшується вокально-слухова координація. Діти можуть виконувати пісні з більш складними інтервальними ходами (стрибками мелодії). У деяких дітей голоси набувають високого дзвінкого звучання. У дошкільників цього віку краще розвинений музичний слух: звуковисотний, ритмічний, тембровий. Удосконалюється дихання, яке стає більш глибоким і стійким, що дає змогу співати більш довгі фрази, пісні рухливого й наспівного характеру.

Завдання:

- співати виразно, легким звуком, плавно, м'яко закінчуючи кінець фрази;
- співати в діапазоні від pe^1 до ci^1 - do^2 (цей звук у репертуарі зустрічається обмежено);
- розрізняти на слух інтонаційно точний та фальшивий спів;
- досягати під час співу ансамблю в динаміці і й темпу;
- пригадувати та співати пісні, що були вивчені раніше, привносити елементи творчості у їх виконання;
- вивчити впродовж року 8–10 пісень та поспівок.

Методи й прийоми. Основними прийомами навчання, як і в попередніх групах, є показ і пояснення музичного керівника. Ілюстративний матеріал, зважаючи на сформованість у дітей уявлень про навколишній світ та розвиненість відповідно до віку психічних процесів, педагог добирає меншою мірою. Розучування пісні педагог може починати з того місця, яке є найбільш важливим для ефективності даного процесу (приспів, окрема фраза тощо). Працюючи над злагодженістю співу, педагог навчає дітей виконувати твір з певними динамічними відтінками (*mf* – помірно голосно, *mp* – помірно тихо).

Перед початком співу з дітьми виконують вправи для розспівування, побудовані на окремих звуках: "ку-ку" (мала терція), "льо-льо" (пріма) чи народні поспівки "Бай, люлі-люлі" тощо. Систематичне

повторення їх формує навичку чистого інтонування. Застосовуються також вправи на розвиток слуху – "музична луна" (дитина відтворює заданий звук).

Злагодженість співу досягається зосередженістю уваги дітей перед початком занять музичний керівник говорить про характер інструментального вступу, нагадує, що після нього всі мають починати спів разом, стежить за темпом виконання й тим, щоб деякі діти не викрикували окремі звуки, не виділялися силою звучання.

Навчаючи дітей правильного дихання, музичний керівник застосовує диригентський жест, показуючи за допомогою руху руки, де саме за музичними фразами слід брати дихання. Для розвитку чіткої дикції використовується багато прийомів. Один з них – вимовляння тексту пошепки. Зазвичай, цей прийом застосовується в цікавій ігровій формі: дітям пропонують вимовляти текст пісні тихо, але так, щоб вихователь, який стоїть осторонь, почув його. Виразне виконання віршів та скоромовок допомагає виробити правильне співоче звучання голосних та приголосних звуків [46, с. 88].

Для розвитку відчуття ритму доцільно застосовувати поширені в практиці прийоми: проплескати ритмічний малюнок знайомої пісні чи впізнати мелодію, ритм якої оплесками чи грою на бубоні відтворює педагог.

Співацький репертуар. Вправи для розвитку слуху й голосу добираються з урахуванням роботи над чистотою інтонування, зокрема – інтервально складних "На зеленім лузі", рос. мелодія, муз. М. Іорданського, "Гойдалка", муз. О. Тилічесової тощо. Пісні представлені широкою тематикою соціального буття дитини: "Вірний друг", муз. М. Пляцковського, сл. Б. Савельєва, пер. С. Шевченко, "Школярки", муз. і сл. В. Гвозд'ї, "Канікули", муз. І. Білика, сл. Б. Сливачука. До репертуару добираються пісні з цікавим, часто жаргівливим сюжетом, що дозволяє дітям виявити свої творчі здібності під час виконання твору. Окрім того, спів легких, веселих мелодій дозволяє сформувати навичку легкого, рухливого звуку. Це такі пісні, як: "Дід старий подвір'я мав", англ. нар. пісня в перекл. Б. Токарчука, "Пісня маленьких каченят", муз. Ж. Колодуб, сл. В. Соколова.

1. Перелічіть основні співацькі навички. Чому співацька установка не входить до даного переліку?
2. Розкрийте специфіку хорових навичок? Якою мірою визначається їх формування у процесі навчання дошкільників різного віку співу?
3. Наведіть приклади прийомів навчання різних співацьких навичок?
4. Які основні прийоми роботи з нечисто інтонуючими дітьми?
5. Яку роль щодо навчання дошкільників співу відіграє жанрова різноманітність музичного матеріалу?
6. Які прийоми роботи щодо розвитку творчості у дітей можна використовувати на етапі закріплення роботи над піснею?
7. За допомогою яких прийомів роботи педагог досягає художньо-виконавського ансамблю?

Контрольні завдання

1. Напишіть реферат на тему "Розвиток творчості у дітей дошкільного віку у процесі навчання співу".
2. Підготуйте матеріали словесної (поетичної) та зображувальної наочності щодо ознайомлення дітей молодшої та старшої групи з новою піснею.
3. Включіть дані матеріали до методичної розробки вступних бесід до пісень (по одному твору для молодшої та старшої груп).

ТЕМА 2.3. МУЗИЧНА РИТМІКА (МУЗИЧНО-РИТМІЧНІ РУХИ)

План

Музична ритміка, її загальна характеристика та значення для розвитку дитини.

1. Види музично-ритмічних рухів.
2. Дидактичні основи навчання дітей музичної ритміки.
3. Методика навчання дошкільників музичних рухів за віковими групами.

Рекомендована література

1. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта", вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 196 с. : іл.

2. Зими́на А. Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / А. Н. Зими́на. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.

3. Музыкально-двигательные упражнения в детском саду : кн. для воспитателя и муз. руководителя дет. сада / сост. Е. П. Раевская и др. – 3-е изд., дораб. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.

4. Удовіченко В. В. Хореографія в дошкільному навчальному закладі. Парціальна програма / В. В. Удовіченко, Т. А. Сиротенко, Н. Ф. Кугуєнко. – Х. : Вид-во "Ранок", 2014. – 80 с.

5. Шевчук А. С. Вплив українських музично-хореографічних традицій на музично-руховий розвиток старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Дошкільна педагогіка" / Шевчук Антоніна Семенівна ; Київський міжрегіональний інститут удосконалення вчителів імені Бориса Грінченка. – К., 2002. – 212 с.

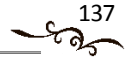
2.3.1. Музична ритміка, її загальна характеристика та значення для розвитку дитини

Загальна характеристика музичної ритміки

Ритміка (від грецького "rhythmos" – порядок руху) – ритмічне виховання, педагогічні системи і методи, побудовані на поєднанні музичних (художніх) форм і пластичних рухів.

Ритміка є одним із видів музичної діяльності, у якому зміст музики, її характер, образи передаються в рухах. Взаємозв'язок рухів і музики, попри їх гармонійну єдність, тривалий час викликали у науковців дискусії стосовно того, що є провідним у музично-ритмічній діяльності – рух чи музика? Так, Н. Ветлугіна стверджує, що в ритміці рухи "виконують певну функцію – виражають характер музики", тому доречно їх називати *виражальними*. Рух допомагає дитині повніше сприйняти музичний твір, який в свою чергу надасть руху особливу виразність [47, с. 121]. Цієї ж думки дотримується й А. Зиміна, говорячи про те, що основою ритміки є сама музика, а різноманітні фізичні вправи, танці, сюжетно-образні рухи використовуються як засоби більш глибокого її сприймання та розуміння [25, с. 104]. Т. Бабаджан розглядає рухи як виявлення емоцій, пов'язаних із музичним образом; заняття ритмікою абсолютно вірно називає "музичним стрижнем" процесу музичного розвитку дитини. Ці положення підтверджуються дослідженнями Б. Теплова, де він говорить про те, що центром занять з ритміки повинна бути музика. Отже, на сьогодні, завдяки здійсненню науковим пошукам, питання про взаємовідношення музики і рухів у ритміці набуло однозначного трактування: музиці відводиться головна роль, а рухам – другорядна. Спеціалісти дійшли важливого висновку: тільки органічний зв'язок музики і рухів забезпечує повноцінне музично-ритмічне виховання дітей [62, с. 105].

Використання музики і руху з метою виховання та розвитку людини сягає корінням у давньогрецьку систему "музичної освіти", яка була своєрідною сукупністю мистецтв (Аристотель, Платон, Сократ). Мистецтво розглядалося античними філософами,

зокрема як засіб впливу на психічний і фізичний стан людини: музика – виховання душі, гімнастика – виховання тіла (Платон). Рухи під музику здавна використовувалися у вихованні дітей в самобутніх культурах Давньої Індії та Китаю. З XVIII століття дедалі більшого значення у Європі надається танцю як засобу виховання дітей. Англійський просвітитель і педагог Джон Локк вважав, що танець прищеплює дітям впевненість у собі та уміння належним чином поводити себе в суспільстві дорослих.

У другій половині XIX ст. питання впливу фізичної активності на процеси розвитку і виховання дітей стають предметом вивчення фізіологів. Російський лікар і педагог П. Лесгафт розглядав рух як найнеобхіднішу умову для формування гармонійно розвинутої особистості. Теоретик мистецтва Франсуа Дельсарт сформував систему рухових вправ "виразну гімнастику", яку використовував з метою різнобічного розвитку дітей.

У системі швейцарського музиканта-практика Еміля Жака-Далькроза (1865–1950 рр.), засновника школи ритмічної гімнастики, танцювальний рух розглядався як засіб передавання емоційного змісту музичного твору. Застосовуючи на практиці свою систему Е. Ж. Далькроз виявляв у дітей їх особисту мотивацію і дійшов висновку, що заняття музичною ритмікою позитивно впливають на загальний тонус дітей, підвищують активність сприйняття ними дійсності. Усвідомивши активну рухову основу музично-ритмічного почуття, Е. Ж. Далькроз підпорядкував рух ритмові різних музичних творів та визначив шлях емоційної передачі рухів. Педагог вважав, що музично-ритмічне виховання визначає великий вплив на розвиток інтелекту, волі та характеру людини.

На підставі досліджень Ф. Дельсарта і Е.-Ж. Далькроза, американська танцівниця Айседора Дункан створила свій метод з дітьми, який вплинув на розвиток світової дитячої аматорської хореографії, зокрема й в Україні. А. Дункан, навчаючи юних танцівників філігранних рухів, стежила за тим, щоб її учні змогли досягти у виконавстві безпосередності, щирості та граційності. Вона говорила дітям: "Дивіться, як злітає птах пурхає метелик, як вітер гойдає гілки дерев; вчіться рухів у природи" [46, с. 101].

Провідні положення системи Еміля-Жака Далькроза були ураховані у розробці засад вітчизняного музично-ритмічного виховання. Методи роботи, обсяг необхідних умінь і навичок, репертуарний матеріал перевірялися на практиці, уточнювалися, удосконалювалися впродовж багатьох десятиліть. Вже у 20-ті роки ХХ ст. було розпочато розробку системи ритмічного виховання для дитячих садків, а в 1930–1940 рр. музичними педагогами Т. Бабаджан, М. Румер, М. Метловим, Ю. Двоскіною, було розроблено зміст і методику роботи з дошкільниками з розділу "Музично-ритмічне виховання". У II половині ХХ ст. відомі вчені Н. Ветлугіна, А. Зиміна, М. Палавандішвілі, А. Кенеман, С. Руднева та ін. здійснили ряд ґрунтовних наукових досліджень у галузі музично-ритмічного виховання дітей. Їхні продуктивні педагогічні ідеї сьогодні використовуються у музично-ритмічній роботі з дошкільниками.

У ХХ ст. було розроблено ряд методик музичного виховання (Ш. Сузукі, З. Кодай, Т. Тютюнникова та ін.), в центрі яких були різні форми та види рухів. І це сталося не випадково, оскільки вчені помітили, що мозкова діяльність дитини під час рухів активізується, новий матеріал засвоюється нею краще, та й у цілому процес навчання стає захопливим та легким. Тому, сприймаючи музику у русі, дитина глибше відчуває свою єдність з нею, і, як наслідок:

- внутрішній світ дитини збагачується, стає складнішим;
- у дитини розвиваються естетичний смак, відчуття краси та гармонії;
- виникає нестримне бажання творчо виявити себе.

У музичній педагогіці та практиці музичного виховання дітей дошкільного віку тривалий час не було усталеного формулювання самого виду діяльності, пов'язаної з музикою і рухом. У дитячому садку замість терміну "ритміка" спочатку почали використовувати назви "ритмічні рухи", а потім "рухи під музику", "музичні рухи", "музично-ритмічні рухи". О. Радинова зазначає, що між усіма цими термінами немає принципової відмінності, оскільки більшість фахівців з музично-ритмічного виховання в дошкільних установах справедливо вважали музику "початковим моментом" в ритміці, а рух – засобом її засвоєння.

Приєднання України до світової практики музичного виховання, в якій активно вживається термін "ритміка" (а не музично-ритмічна діяльність), переконує у доцільності саме такого трактування. На сучасному етапі розвитку дошкільного музичного виховання в Україні продовжується пошук новітніх підходів щодо залучення дітей до музично-ритмічної діяльності, зокрема – до хореографії. У варіативній частині Базового компоненту дошкільної освіти в Україні у розділі "Хореографія" визначено цей напрям роботи відповідно до можливостей дошкільного навчального закладу, запитів батьків та дітей.

На реалізацію змісту та завдань варіативної складової Базового компоненту дошкільної освіти в останні роки створено парціальні програми: "Дитяча хореографія" (авт. А. Шевчук) [89] та "Хореографія в дошкільному навчальному закладі" (авт. В. Удовіченко, Т. Сиротенко, Н. Кугуєнко) [82]. Дані програми розширюють можливості мистецької освіти та музично-естетичного виховання дітей за чинними програмами дошкільної освіти у факультативних та гурткових формах роботи у закладах дошкільного суспільного виховання.

Значення ритміки для розвитку дитини

Ритміка являє собою виконання простих танцювальних вправ під музику, вона доступна дітям, починаючи з раннього віку. Дитяча ритміка сприяє розвитку в дітей музичного сприйняття, емоційності і образності, вдосконаленню мелодійного і гармонійного слуху, музичної пам'яті, відчуття ритму, культури рухів, умінню творчо втілювати музично-руховий образ. Рухи під музику можна розглядати як важливий засіб розвитку особистості дитини. На думку психологів О. Запорожця, М. Лісіної, Я. Неверович, рухи і відчуття, які викликаються ними, представляють для дитини велику цінність і самі по собі та виступають для неї... безперервним джерелом радості, що створює сприятливі умови для її розвитку.

Емоційний стан, настрій, які виникають в результаті музичного супроводу при виконанні рухів дитиною значно полегшують формування й удосконалення рухових навичок і вмій, підвищують активність, увагу дітей до рухових дій, сприяють успішності

засвоєння рухів. Рух і музика в гармонійному поєднанні формують у дітей свободу в творчому мисленні, дають можливість імпровізувати, віддаючи взамін дитині емоційні реакції – радість, задоволення. За твердженням Н. Ветлугіної, у музично-ритмічній діяльності разом з музикальністю та здатністю сприймання музики у зв'язку з її відтворенням у дітей розвиваються здібності виконавства (як виконання музично-ритмічних рухів) та музично-рухової творчості (як музично-ігрової й танцювальної творчості) [47, с. 123]. Рух і музика допомагають у вихованні дітей, сприяють пізнанню ними світу, а також розвитку у дітей не лише художнього смаку і творчої уяви, але і любові до життя, людини, природи, формуванню внутрішнього духовного світу.

Завдання музичної ритміки:

- розвивати основи музичної культури;
- розвивати музичні здібності (емоційне відчуття музики, слухові уявлення, відчуття ритму);
- навчати дітей сприймати музичні образи і виражати їх в рухах, погоджувати рух з характером музики;
- навчати визначати музичні жанри (марш, пісня, танець), види ритміки (гра, танець, вправа),
- навчати розрізняти прості музичні поняття (високі і низькі звуки, швидкий, середній і повільний темп, гучну, помірно гучну і тиху музику тощо);
- розвивати творчі здібності: навчати оцінювати власний рух і товариша, придумувати "свій" ігровий образ, персонаж і "свій" танець, комбінуючи різні елементи фізкультурних вправ, танцювальних і сюжетно-образних рухів;
- формувати красиву поставу, навчати виразним, пластичним рухам у грі, танці, хороводі та вправі;
- формувати фонд улюблених музично-ритмічних творів.

2.3.2. Види музично-ритмічних рухів

Усі види ритміки пов'язані з тією сферою рухів, до якої вони належить.

Ритміка має свої джерела рухів, представлені в табл. 2.1:

Таблиця 2.1.

Структурно-рухова основа ритміки

<i>Фізичні вправи</i>		<i>Танок</i>		<i>Сюжетно-образні рухи</i>	
<i>Основні рухи</i>	Ходьба, біг, підстрибування-підскоки	<i>Народні пляски</i>	Створюють основу сучасних дитячих композицій	<i>Імітація рухів</i>	Тварини, птахи, фантастичні образи, казкові герої тощо
<i>Загально розвиваючі та гімнастичні</i>	З предметами та без предметів	<i>Хороводи</i>		<i>Пересування різноманітного транспорту</i>	Пojзд, літак, автомобіль, човник ...
<i>Стройові вправи</i>	Шиккування, перешикування, переміщення	<i>Бальні танці</i>		<i>Рухи, характерні для професії</i>	Водій, фігурист, каменярь, косар ...

На основі вищезазначених джерел рухів, ритміка має визначас наступні види:

1. Музично-ритмічні вправи

Вправа – це рух (дія), що виконується багаторазово з навчальною метою. Музично-ритмічна вправа є методом вправлення, що сприяє удосконаленню техніки руху, а також видом дитячої хореографії

Класифікація музично-ритмічних вправ:

1. Вправи на *набуття й удосконалення техніки* виконання основних рухів – ходьба на високих півпальцях, легкий або стрімкий біг, хода святкова, стрибки високі тощо. Більшість вправ вчить дітей надавати основним рухам техніки та виразності, що диктується музикою та образами гри або танцю, які виконуються. Приклади цього

виду вправ: "Бадьора хода", муз. М. Чемберджі ("Бадьорою ходою через ліс"), "Крок та біг" на муз. Ф. Надененка тощо.

2. *Підготовчі вправи* – у процесі яких розучуються окремі види рухів, які надалі будуть виступати елементами різних ігор, танців і хороводів. Оскільки підготовчі вправи мають в своїй основі рухи, які супроводжуються відповідним музичним матеріалом, музичний керівник має обов'язково показувати дітям рухи під відповідний музичний супровід. Потім пропонується дітям повторити рухи так, як він показав. Багатократне виконання конкретного музично-ритмічного руху особливо важливо заздалегідь "відпрацьовувати" у підготовчих вправах, а потім вже включати в самі ігри, танці й хороводи. Така побудова занять сприятиме тому, що дитина може зосередити увагу на образах, настрої музики та передачі її у виразних рухах. Разом з тим не можна перетворювати підготовчі вправи на виснажливий тренаж – необхідно знайти для них цікаву форму роботи, використовуючи для цього ігровий і частково змагальний методи [Газіна, с. 76]. Більшість складних танцювальних рухів розучуються по частинах (перемінне крокування, крок польки) з тим, щоб діти мали можливість якісно засвоїти усі елементи руху. Розучувати танцювальні рухи необхідно під різні музичні твори, щоб діти не звикали виконувати їх тільки під одну музику. Приклади підготовчих вправ: "Перемінний крок", рос. нар. мелодія, "Пружинка (етюд)", муз. О. Гнесіної, "Вертушки", укр. нар. мелодія в обр. Я. Степового тощо.

3. *Образні музично-ритмічні вправи* використовуються з метою уточнення різних ігрових або казкових образів (хода павича, стрибки мавпи, вайлувата ходьба ведмедя). Поряд з цими образами музичний керівник може пояснити й показати рухи, які імітують політ літака, дії робітників різних професій тощо. Образні вправи надають дітям можливість оволодівати рухами для виконання індивідуальних ролей. Цей тип вправ, порівняно з попередніми, має більш закінчену форму; водночас в них ще немає того поєднання різних образів і настроїв, яке характерне для ігор, хороводів і танців. Приклади цього виду музично-ритмічних вправ: "Вершники", муз. В. Вітліна, "Горобчики" (фрагмент з опери О. Серова "Рогнеда"), "Вітерець і вітер", муз. Л. Бетховена), номери із сюїти "Карнавал тварин", муз. К. Сен-Санса) тощо.

4. *Вправи-композиції* – мають розгорнуту в часі складну структуру, яка передбачає кілька елементів – різних рухів, гімнастичних рухів з предметами тощо. Музичні твори до вправ-композицій на одному занятті слухаються дітьми і аналізуються ними, а потім на наступних заняттях розучуються за частинами. Коли частини вправ вивчені дітьми, їх легко поєднати в єдине ціле. Приклади вправ-композицій: композиція зі стрічками та обручами ("Вальс" з балету "Лебедине озеро", муз. П. Чайковського), композиція "Перешикуння", муз М. Раухвергера тощо.

5. *Інтерактивні ритмічні вправи* добираються з метою формування у дітей навичок спілкування загалом і опанування ними норм хореографічного етикету (наприклад, уклін-вітання, поклони) через відповідне відчуття, найпростіші рухи, доцільну міміку. У процесі виконання інтерактивних вправ діти навчаються збереженню постави, у них розвивається почуття ритму тощо. Приклади цих вправ: "Ритм мого (твого) імені", "Передай вітання іншому" [89, с. 114].

6. *Музично-рухові забави* можна розглядати як музично-ритмічні завдання лаконічного образного змісту, які виступають для дитини у вигляді невеличкого ігрового фрагменту, де можна бавитися в уявній ігровій ситуації (наприклад, "Миром-мир", "Подай ручку", "За метеликом", "Жук жу-жу", "Два маки" тощо). Музично-рухові забави нагадують вправу, проте в них мають створюватися умови для розважання дітей за чарівних обставин, для відчуття себе в певному образі, для спілкування один із одним під впливом музики та задля використання нескладних рухів. Для дошкільників забави краще використовувати на пісенній основі, оскільки у такій забаві завдяки віршованій основі зміст стає яскравішим для дитини, а дії набувають більшої виразності [89, с. 108].

2. Танці

Танець – вид хореографічного мистецтва, в якому художній образ створюється за допомогою ритмічних пластичних рухів і зміни виразних положень людського тіла.

Танець нерозривно пов'язаний з музикою, емоційно-образний зміст якої знаходить своє втілення в його рухах, фігурах, композиції.

Класифікація танців:

1. **Танці із зафіксованими рухами**, які мають зазначену їхнім автором композицію рухів, а музичний педагог повинен точно слідувати їй під час навчання дітей. Зафіксовану основу можуть мати танці різних жанрів:

- з елементами *народного танцю*. Класичний танець, у тому числі – народний танок, є складним і через це практично недоступним для дошкільників, проте окремі елементи класичної підготовки можуть бути доступні дітям. Сучасні музичні педагоги А. Шевчук, Г. Березова вважають, що саме поняття "класичний танець" бажано вживати у розумінні "елементи тренувальної системи". Приклади народних танців: "Полька", муз. М. Глінки), "Парний танець", чеська народна мелодія "Аннушка", "Дружні трійки", "Веселі діти", литов. нар. мелодія, обр. В. Агафоннікова тощо. Зазвичай такі танці виконуються в середній та старшій групах;
- дитячі *бальні танці*. Вони визначаються швидше як стилізовані танці (взяті з обов'язкової бальної програми), оскільки є складними для точного відтворення дітьми дошкільного віку рухів та фігур будь-якого виду класичного бального танцю. У процесі роботи над бальним танцем музичний педагог має навчити дітей елементарних естетично-виразних положень тулуба, рух, ніг, а також культури музичного виконання найпростіших рухів. Приклади цього виду дитячих танців: "Дитячий краков'як", муз. Т. Ломової, "Румба" кубинська нар. мелодія, "Вальс", муз. І. Штрауса, "Полька", муз. І Штрауса тощо;
- дитячі *сучасні дитячі танці* – будуються на рухах, притаманних сучасній хореографії. Танці цього виду мають урахувувати рухові можливості дітей. Як правило, рухи розучуються заздалегідь у ході підготовчих вправ. Коли діти засвоїли всі рухи та фігури танцю, вихователь з музичним керівником показують його цілісне виконання і пропонують дітям повторити. У процесі виконання танцю дітьми педагог робить вказівки, зауваження. Танок повторюється 2–3 рази. Якщо певні рухи більшість дітей виконує погано, то на наступних заняттях педагог знову проводить ряд підготовчих вправ. Якщо рухи не виходять в окремих дітей, проводяться з ними індивідуальні заняття.

Приклади сучасних дитячих танців: "Веселий танок", муз. В. Коваленко-Степічевої, "А Київ на світі один", муз. О. Злотника, сл. Ю. Рибчинського тощо.

- *характерний танець*, в якому танцювальні елементи відповідають рухам різних персонажів у властивій їм манері (клоуни, сніжинки, кошенята, ведмедики, пінгвіни тощо). Приклади характерних танців: "Танок петрушок", муз. О. Даргомизького), "Клоуни у цирку", муз. Д. Кабалевського, "Танок Снігуроньки та сніжинок", муз Р. Глієра, "Танок оленів", якутська нар. мелодія тощо.

2. **Вільні** танці, до яких відносяться всі ті танці й хороводи, які придумують самі діти. Основою для цього виду музично-ритмічних рухів слугують знайомі елементи танців. Спочатку педагог активно допомагає, дає дітям поради, які рухи краще підібрати під ту чи іншу музику відповідно до її характеру, форми. Обов'язково слід звертати увагу на дотримання дітьми відповідності характеру музичного супроводу. Так, під наспівну, спокійну музику можна рухатися звичайним або перемінним кроком по колу чи кружляти парами навколо себе. Потім діти вже самостійно пробують свої сили і без підказки дорослого створюють "власний" танець. Музичний керівник повинен попереджати дітей, щоб вони не повторювали рухи товаришів, а намагалися самостійно придумати й виконати свій таночок. Дітей, які визначили активність щодо створення власного танцю, слід обов'язково захопити, запропонувавши їм показати свій танець усім присутнім або виступити тут само в імпровізованому танцювальному шоу "Ми маємо таланти". Приклади вільних танців: "Дзеркало" (на муз. А. Пярта "Танок маленьких каченят"), "Танцюйте, як я", муз. В. Золотарева, "Ми веселі мотрійки", муз. Ю. Слонова) тощо.

3. Музично-ритмічні ігри

Музично-ритмічна гра – це активна діяльність, спрямована на виконання музично-ритмічних завдань.

Музично-ритмічні ігри є різновидом ігрової діяльності в дитячому садку, коли діти створюють певний образ і передають в русі

всілякі відчуття. Музика підсилює емоційну сторону гри, вводить дитину в світ казкових персонажів, знайомить з народними традиціями – все це поглиблює сприйняття і розуміння музичного твору, допомагає сформувати музично-ритмічні і рухові навички. Музично-ритмічні викликають у дітей веселий, життєрадісний настрій, впливають на активність процесу розвитку рухів, розвивають музичні здібності. Виконання музичних завдань у процесі гри передбачає визначення дитиною характеру музики, темпу, розрізнення динаміки, окремих частин твору.

Музично-ритмічні ігри мають свою класифікацію, представлену на рис. 2.2.

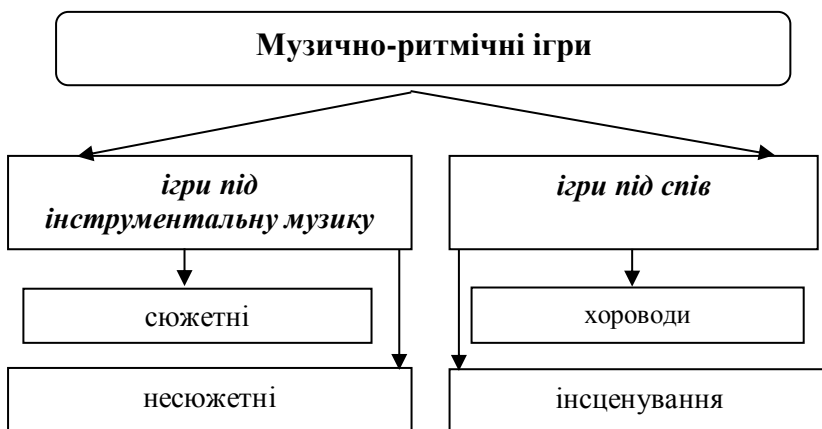
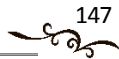

Рис. 2.3. Класифікація музично-ритмічних ігор

У сюжетних іграх потрібно виразно передати образи музики, а в несюжетних – виконати завдання, пов'язане із загальним настроєм музики, її виразними засобами (темп, динамічні відтінки, метроритм, форма твору). Наприклад, в сюжетній музичній грі "Зайці і лисиця", муз. С. Майкапара, діти повинні образно виконувати рухи, характерні для даних персонажів: легкий біг лисиці та високий, м'який біг зайця із зупинками й кружлянням (на підстрибуванні) тощо.

Несюжетні ігри проводяться на основі рухів, вже засвоєних дітьми. До показу гри дітям педагог має передбачити, які рухи,

перебудови будуть для них новими та провести ряд підготовчих вправ. Наприклад, у несюжетній грі "Гра з бубном" (польська народна мелодія) діти змінюють рух на відповідно до змін частин п'єси та динамічних відтінків; крім того, плавний характер мелодії можна передати в неквапливому бігові танцювального характеру.

В *іграх зі співом* композиція рухів залежить від характеру, образів музики, тексту.

***Хоровод** – масова гра зі співом і рухами по колу. Це ціле дійство синтетичного характеру – драматично-ігрове, пісенно-музично-рухове*

Музичну основу хороводів становлять пісні й танцювальні мелодії, які можуть бути:

- змістовні, емоційно виразні, прості; мажорні, життєрадісно-го настрою, помірного і швидкого темпу;
- мінорні, наспівні, повільного темпу;
- з широким і протяжним заспівом, швидким танцювальним приспівом;
- деякі виконуються говірковим і мелодичним речитативом;
- для масового виконання дорослими і дітьми;
- діалогічні, жартівливі [89, с. 83].

Хоровод як вид музично-ритмічної діяльності, здавна використовувався у музичному вихованні дітей. Українські народні хороводи – справжня перлина народного мистецтва. О. Воропай вказував на те, що ніхто з слов'янських народів не розвинув хороводних забав так широко і різноманітно, як наш український народ. Зміст хороводів і танців цікавий, пізнавальний для дітей, містить нову інформацію, незнані стародавні відомості, а тому викликає потребу додаткового тлумачення його дітям. У практиці музично-ритмічного виховання дітей дошкільного віку нині використовується велика кількість українських хороводів, перш за все, пов'язаних із календарною обрядовістю. При виконанні хороводів елементи костюму, атрибуція та інші деталі сприяють розкриттю образу й змісту, закладеному в них.

Інсценування є своєрідною передачею літературного тексту, коли діти в нескладних рухах. Інсценування пісень та виконання дітьми нескладних музичних етюдів відіграють значне роль в розвитку творчої ініціативи дитини. Наприклад, інсценуючи пісню "Ми на луг ходили" (муз. А. Філіппенка, сл. В. Кукловської, укр. пер. Т. Волгіної) діти передають рухами відповідні зміни сюжету, визначені в кожному куплеті (на луг ходили, хоровод водили, волошки рвали, зайчика будили, у ріжок дуділи тощо).

2.3.3. Дидактичні основи навчання дітей музичної ритміки

Методи та прийоми навчання дітей музичної ритміки

У процесі навчання дітей ритміки використовуються традиційні для педагогіки методи: наочної, словесної і практичної груп. Визначаючи їх використання щодо навчання дітей музично-ритмічних рухів, виділимо те загальне, що характерне для застосування методів у всіх вікових групах.

До **наочних методів** належать: *демонстрування* (показ педагогом або дитиною рухів, фігур танцю тощо), а також *ілюстрування* (зображувальні засоби – посібники, малюнки із зображенням національного одягу для танцю, картинки, іграшки, різні атрибути тощо). Використання методів цієї групи передбачає постійне поєднання наочно-слухового і наочно-зорового прийомів. Виконання музики щоразу повинне супроводжуватися показом. Наскільки художнім, яскравим буде це поєднання, настільки ефективним буде навчання дошкільників ритміки. Виконуючи музичний твір, педагог повинен творчо осмислити і передати задум композитора. Показ руху слід заздалегідь добре продумати: порівняно легко продемонструвати дії окремих персонажів (метелика, Баби Яги, зайця, Пані Метелиці тощо) і набагато складніше розвинути сюжет гри або різні побудови хороводів. У цьому випадку музичний акомпанемент на фортепіано можна замінити аудіозаписом, наспівуванням мелодії, під яку музичний керівник в парі з вихователем показує рух. Іноді педагог звертається за допомогою до дітей, заздалегідь підготувавши їх до потрібних дій. Але деколи всього цього виявляється недостатньо, і тоді одночасно з показом звучить пояснення [62, с. 115].

Словесні методи: бесіда про характер музики, засоби її виразності, пояснення, розповідь про її образи, нагадування, запитання, оцінка тощо. Ці методи широко застосовуються в процесі навчання ритміці як окремо, так і у поєднанні з наочними та практичними методами. Застосування їх характеризується можливістю вибору окремих прийомів і в дозуванні їх залежно від виду ритміки та віку дітей. Так, до образно-сюжетної розповіді частіше вдаються при розучуванні гри (особливо в молодшій групі); до пояснення, нагадування – у вправах, танцях; оцінка стає більш обґрунтованою в середній і старшій групах. Дослідниця А. Шевчук радить використовувати емоційно-образну розповідь на етапі ознайомлення дітей із хореографічним твором. Можливо також використання педагогом художнього або фольклорного переказу про танцювальний жанр, конкретний танець, рух. В основі цього словесного прийому – опис реального мистецького або життєвого явища, можливих подій, фактів [89, с. 104].

До **практичних методів** належить: вправляння, практична допомога дорослого, імітаційний, прийом "пластичного інтонування", виразне виконання музичного руху (дорослим, дорослим разом з дітьми, самими дітьми – в усталеному або інтерпретаційному вигляді), варіювання знайомого матеріалу, ігровий, змагальний.

Навчання дітей музично-ритмічних і танцювальних рухів слід здійснювати із застосуванням насамперед **частково-пошукового методу** та відповідних прийомів, зокрема варіативного виконання рухів таночків, хороводів у співтворчості з дорослим і в самостійних імпровізаційних діях. Частково-пошуковий метод доцільно використовувати у випадку, коли поставлену проблему діти вирішують самостійно або під керівництвом музичного керівника, коли педагог пропонує дітям виконати творче завдання: втілити в таночку образ казкового героя, передати сюжет музичної гри або реалізувати власний музично-ігровий задум. Завдання вихователя – керувати формуванням замислу творчої роботи, що потребує активізації попереднього досвіду дітей і спрямувати їх на вирішення нового завдання.

Продуктивними за використання частково-пошукового методу стають такі *прийоми*:

- самостійний та з допомогою педагога пошук дітьми рухів відповідно до сюжету, образу музики;

- самостійна танцювальна імпровізація – спочатку всіма дітьми і педагогом одночасно, потім окремо хлопчиками чи дівчатками, і зрештою, в сольному виконанні;
- творча взаємодія педагога з усіма дітьми чи з окремою дитиною, підтримка дитячої ініціативи.

Оскільки дошкільники мають незначний руховий досвід, педагог повинен вчасно надавати кожній дитині **практичну допомогу**, якщо це визначається необхідним. Наприклад, можна використовувати тактильно-м'язову наочність, тобто дотик до дитини, щоб уточнити положення голови, окремих частин тіла, випрямити поставу тощо. Проведення індивідуальної роботи з кожною дитиною у процесі загальних занять є необхідною умовою найкращого музичного розвитку дошкільників. Це можуть бути і доручення індивідуальних ролей, і додаткові вказівки дітям, які цього потребують, заохочення дітей невпевнених у собі та сором'язливих.

Навчання дошкільників музичних рухів, як було зазначено вище, базується на тісному поєднанні руху, музичного матеріалу, а також слова (тексту пісні). Саме тому у методиці навчання дітей ритміки й співу багато спільного:

- застосовуються схожі методи: наочно-слуховий (виразне виконання музики педагогом), наочно-зоровий, руховий (показ ігор, танців, їх окремих елементів), словесний (образна розповідь керівника про нову гру, танець, пояснення в ході виконання рухів, нагадування про їхні прийоми тощо), вправи (багаторазове повторювання, варіювання знайомого матеріалу);
- в співі та ритміці застосовується послідовне розучування репертуару з урахуванням складності творів, вікових та індивідуальних можливостей кожної дитини.

Проте є й відмінності, які властиві тільки цьому виду музичної діяльності. Музичні твори вимагають повного цілісного сприйняття. І хоча вони яскраві за характером, але мають певний зміст, невеликі за обсягом (частіше це хороводні, маршові, ігрові пісні, інструментальні п'єси зображувального характеру), в навчанні ритміки завжди пов'язані з рухом, певною дією, іноді – зі словом [15, с. 77].

2. Етапи та методика навчання ритміки

Традиційне навчання музично-ритмічних рухів відбувається у три етапи

На **першому етапі** педагог, як правило, реалізує наступні завдання: ознайомити дітей із новим танком (вправою, грою, хороводом); створити цілісне уявлення про музику й рух; розпочати розучування твору (в загальних рисах). Методика навчання музично-ритмічних рухів на цьому етапі наступна: музичний керівник разом з дітьми прослуховує музичний твір, розкриває його характер, образи. Після цього педагог показує дітям музично-ритмічні рухи, зацікавлюючи їх твором та мотивуючи їх на його вивчення. Показ музичного керівника має бути технічно правильним, емоційним та цілісним. Після цього педагог пояснює зміст, елементи даного руху, а за необхідності показує кожний окремо. На цьому етапі дітям можна запропонувати виконати їх. Якщо рухи не визначають для дітей особливих складнощів, їх технічна основа або елементи відомі дітям, то музичний керівник разом з усією групою або з кількома дітьми виконує новий рух повністю. При цьому педагог коментує рухи, нагадує послідовність виконання елементів у композиції, роз'яснює ті рухи, які є найбільш незрозумілими дітям і знову показує рух для більш точного виконання завдання. Важливе значення на першому етапі (як і в подальшій роботі) має об'єктивна й тактовна оцінка педагогом дій кожної дитини з тим, щоб зберегти емоційно-позитивне відношення дітей до занять [62, с. 116].

На **другому етапі** задачі змінюються: вони передбачають поглиблене розучування музично-ритмічного руху, уточнення його елементів та створення цілісного образу, а також загального настрою музичного твору. На цьому етапі музичний керівник надає необхідні роз'яснення, деталізує виконання рухів, своєчасно нагадує послідовність їх виконання. На цьому етапі більшою мірою використовується метод вправлення з тим, щоб діти краще засвоїли техніку руху, запам'ятали послідовність елементів танцю тощо. З тим, щоб сформувати у дітей усвідомлене ставлення до виконання музично-ритмічних рухів, педагог задає запитання про характер музики й руху, за необхідністю можна запропонувати дітям коротко переказати сюжет гри або композицію хороводу чи таночку. Ці

методичні прийоми допоможуть дітям глибше відчутти музику, запам'ятати послідовність рухів, а також віднайти необхідний образ.

Третій етап навчання ритміки характеризується тим, що на ньому закріплюються уявлення дітей про музику та рух. Дітей заохочують до самостійного виконання вивчених рухів з тим, щоб вони могли в подальшому виконувати їх у самостійній музично-ритмічній діяльності, а також удома. Методика удосконалення й закріплення музично-ритмічних рухів спрямована на набуття якості техніки виконання, свободи, виразності руху тощо. Педагог, нагадуючи послідовність рухів, використовує більш образні порівняння, створює умови для емоційного виконання дітьми музично-ритмічних рухів. Цей етап, на думку А. Шевчук, характеризується творчим виконанням руху у варіативному вигляді, формуванням пластичної навички. Задля цього слід заохочувати в дітях інтерпретаційне виконання танцювального руху, що надасть можливості вияву індивідуальності дитини. На цьому етапі пропонуються творчі танцювальні імпровізації, в умовах яких діти варіюють рухи [89, с. 102]. Можна запропонувати дітям творчі завдання, наприклад, внести зміни до знайомої гри або таночку, придумати нову композицію хороводу або вивчених елементів танцю [62, с. 117].

Робота над поставою дитини в процесі музичної ритміки

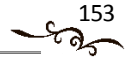
Музично-ритмічні рухи є одним з найважливіших та найефективніших засобів, що сприятимуть формуванню правильної постави у дітей.

Під правильною **поставою** розуміють правильне тримання корпусу:

- голова тримається прямо;
- плечі злегка відведені назад;
- живіт підтягнутий.

Постава, головним чином, визначається збоку. При цьому слід звертати увагу на положення голови, плечового пояса, конфігурацію грудної клітини, живота, спини, положення ніг, їхню форму, особливо на асиметричну деформацію та плоскостопість.

Відповідні вправи сприяють виправленню хребта, збільшенню його рухливості, розширенню грудної клітини, зміцненню м'язів плечового пояса і тулуба. Та виконувати підняття голови слід

обережно й повільно. Взагалі вірне виконання вправ здійснюється з піднятою головою. Високо піднята голова – це не тільки хореографічна постава, і не просто технічна вимога. При піднятій голові посилюється загальний м'язовий тонус, покращується кровообіг головного мозку. В іншому випадку у дитини буде розвиватися сколіоз. На музичних заняттях у дітей слід виробляти навик правильної постави як під час співу, так і під час музично-ритмічних і танцювальних рухів. Також потрібно здійснювати відповідний підбір вправ і використовувати переважно вправи, направлені на гармонійний розвиток рухового апарату; Сприяти усіляко тому, щоб постава не псувалася, а хребет був здоровим [15, с. 92].

Розвиток дитячої творчості у процесі занять музичною ритмікою

Сьогодні у практиці музично-виховної роботи з дітьми дошкільного віку приділяється багато уваги розвитку у них творчості в різних видах виконавської діяльності. З погляду Л. Виготського, "навчити творчого акту мистецтва не можна; але це зовсім не означає, що не можна вихователю сприяти його утворенню та появі". Тож шлях до розвитку дитячої творчості – через набуття дитиною мистецького досвіду сприймання й виконавства та створення дорослими особливої атмосфери заохочення дитини до творчих дій, підтримки щонайменших проявів дитячої ініціативи Багато з музичних творів (які використовуються в різних вікових групах), надають дітям проявити свої творчі можливості.

Діти дошкільного віку люблять виконувати творчі завдання: вони самі шукають способи втілення ігрового образу, придумують, комбінують танцювальні рухи тощо. Дитяча танцювальна творчість, яка дає дитині можливість найвищого виявлення у створенні, відкритті нового для себе, більш вищого і складного (нові комбінування відомого, інтерпретація наслідувальних дій, власно вигадане нове), нового про себе (*я здатний створювати красиве!*) і навіть для інших (групи однолітків) та можливість гармонійного виявлення себе в усіх видах танцювального мистецтва.

Методолог дошкільної музичної педагогіки Н. Ветлугіна зазначала, що в організації музично-ритмічної діяльності дошкільників особливо увагу слід приділити саме етапу знайомства дітей із танцем,

вправою або грою. На думку вченого, даний хореографічний елемент повинен, перш за все, справити на дитину належне емоційне враження, зацікавити, надати простір для подальшого фантазування, створення майбутнього самостійного музичного образу, втіленого в русі.

Значну користь для розвитку творчих здібностей дітей має організація на занятті "вільного танка" – **музично-пластичної імпровізації**. Вона надає дітям змогу:

- 1) вільно виражати свої емоційні реакції на музику;
- 2) мимовільно набувати навичок музичного сприймання;
- 3) розширювати їхній чуттєвий та емоційний досвід;
- 4) збагачувати запас музичних уявлень.

Використовуючи прийоми музично-пластичної імпровізації, музичному керівнику слід пам'ятати, що спонтанне рухове відображення музики, яка звучить у відповідний момент, завжди є індивідуальним для кожної дитини.

Перш ніж діти виконуватимуть "вільний танок", музичний керівник має:

- заграти музичний твір;
- звернути увагу дітей на різний характер частин твору;
- нагадати, що відповідно до зміни характеру музики мають змінюватися й танцювальні рухи.

Під час музично-пластичної імпровізації слід заохочувати дітей *вигадувати власний танок*, а не виконувати знайомий. Послідовність дій під час імпровізації може бути такою:

- перший етап – імпровізують одночасно педагог і всі діти;
- другий етап – імпровізують усі діти або дівчатка й хлопчики;
- третій етап – імпровізує одна дитина в колі (як, наприклад, у грі "Відтвори рух" на муз. М. Шутя).

За підтримки педагога на початковому етапі та подальшої звички до імпровізації в гурті кожному з дітей нескладно буде, зрештою, досягти самостійності в музично-ритмічній та танцювальній творчості.

Можна визначити такі етапи розвитку в дітей здібності до танцювальної творчості:

Сприймання музики → *Емоційний відгук на музику* → *Розвиток емоційно-ігрового образу* → *Передача характерних рухів* → *Самостійне використання танцювальних рухів* → *Імпровізоване виконання танцювальних рухів*.

На розвиток танцювальної творчості дітей впливають такі чинники:

- *збагачення* вражень дітей про різноманітні явища навколишнього середовища – рухи тварин, природні явища тощо;
- *накопичення* на заняттях досвіду виконавчих навичок;
- *створення* атмосфери емоційного піднесення під час виконання творчих завдань;
- *оволодіння* виразними засобами хореографії – поза, жест, міміка, тощо.

Задля забезпечення танцювальної творчості в дітей, музичному керівникові варто спланувати використання на заняттях музично-ритмічних й танцювальних рухів, творчих завдань тощо. Відтак кожна дитина матиме змогу:

- *виявляти* та розвивати творчі здібності;
- *закріплювати* вивчені та шукати нові музично-ритмічні рухи;
- *використовувати* набутий досвід у самостійній діяльності.

2.3.4. Методика навчання дошкільників музичних рухів за віковими групами

Залучення до музично-ритмічних рухів дітей другого року життя

Діти другого року життя, маючи невеликий життєвий досвід, зацікавлено ставляться до музики, емоційно на неї реагують. Музичний розвиток дітей цього віку нерозривно поєднаний із загальним. Малюки вже здатні засвоїти елементарні взаємозв'язки музики й руху: пробують ходити, танцювати під відповідний музичний супровід, хоча ці рухи ще мало узгоджені, погано координовані.

Програма з музично-ритмічного виховання включає в себе наступні завдання стосовно дітей 2-го року життя:

- засвоїти деякі основні рухи під музику: ходити, бігати, виконувати нескладні ігрові дії (пташечка прилетіла, полетіла, пальчики танцюють, пальчики сховалися тощо);
- повторювати танцювальні рухи за вихователем (притупувати ногою, плескати в долоні, повертати кисті рук, стоячи, злегка пружинити ногами, погойдуватися з ноги на ногу).

Музично-ритмічний репертуар включає в себе рухливі забави, ігри, хороводи, нескладні таночки. Як правило твори, що використовуються у цій групі, передають образи птахів та тварин: "Зайчику, зайчику", укр. нар. забавлянка; ігри "Мишенята", муз. М. Жилінського, "Зайчики та лисичка", муз Г. Фінаровського; хоровод "Котику сіренький", укр. нар. пісня тощо. Використовуються твори контрастного характеру, переважно – двочастинні, в яких, наприклад, на першу частину діти роблять рухи руками або плескають у долоні, на другу – кружляють, весело стрибають тощо. Приклади: "Рухатись – відпочивати", муз. Я. Степового, "Стукалка", укр. нар. музика в обр. М. Метлова. Твори музично-ритмічного репертуару цієї групи відзначаються переважно веселим, танцювальним характером, рідше – спокійним, наспівним.

Методи та прийоми. У роботі з дітьми 2-го року життя вирішується важливе завдання – розвиток у них первинних виявів ритмічності, засвоєння початкових ігрових і танцювальних рухів. З цією метою увага дітей привертається до того, що гратися і танцювати потрібно під музику, а з її закінченням припиняти рухи. Виробляючи елементарну ритмічність, вихователь просить дітей пройти разом з ним під музику ("зграйкою"), поплескати в долоньки, побрязкати іграшкою. Задля активізації дітей, пробудження в них інтересу до рухів під музику в групах дітей раннього віку широко застосовуються різноманітні ігрові прийоми, сюрпризні моменти, для чого використовуються, як правило, іграшки. Наприклад, у гості до дітей приходить ведмедик, який "дивиться", як малюки рухаються, "танцює" з ними і для них.

Методика розучування ігор, танців, вправ з дітьми другого року життя включає такі дії: наслідування показу дорослого, спільні з ними дії. Розучуючи танець, педагог виконує його (один-два рази) і запрошує бажаючих, потанцювати з ним, найактивніших закликає рухатися самостійно [15, с. 81]. Наприклад, у грі "Піжмурки", коли виконується перша спокійна частина музики, він каже: "Сховалися дітки, сидять тихо-тихо, не можу їх знайти" (діти в цей час сидять на стільчиках). З початком другої рухливої частини музики вихователь "знаходить" дітей, кличе: "Ходіть зі мною танцювати!" і танцює разом з ними. Музичний керівник супроводжує показ короткими

поясненнями, підбадьорює дітей, схвалюючи їхні вдалі дії, допомагає тим, кому важко виконати вправи (рухи) без показу. Вивчивши нескладний рух, деякі малюки можуть виконати його самостійно [47, с. 144].

В основних рухах використовуються ігрові дії з предметами: під музику діти розмахують прапорцями, маршують з ними, бряжчать таракальцями, ховають і знаходять їх, танцюють із кольоровими хусточками.

Навчання музичних рухів дітей третього року життя

На третьому році життя в зв'язку із загальним фізичним розвитком дітей їхні рухи під музику стають впевненішими, проте ще не досить узгодженими. Емоційна реакція дітей на музику визначається за допомогою міміки, жестів. Рухи дітей ще не зовсім чіткі й часто неузгоджені з музикою. Передаючи загальний характер руху (біг, ходьба), вони ще не вміють разом з музикою розпочинати і закінчувати рухи, відзначати метричну пульсацію ходьби й бігу.

Згідно програми, педагог має навчити дітей:

- узгоджених рухів під музику,
- рухатися відповідно до яскраво вираженого характеру музичного твору;
- учити ритмічно рухатися з предметами (струшувати брязкальцем, дзвіночком, ударяти в бубон);
- відзначати зміною рухів двочастинну форму п'єси, початок і закінчення її, силу звучання (голосно, тихо);

Музично-ритмічний репертуар: базується на використанні ігор, хороводів, таночків. У репертуар додаються ігрові вправи, в яких дорослий навчає дитину основних рухів ""Весело пострибаємо", муз. О. Гнесіної, "Ходимо-бігаємо", муз. О. Тілічєєвої, "Веселий марш", муз. І. Кишка, "Ми йдемо", муз Р. Рустамова. В іграх діти відтворюють в музично-ритмічних рухах образи птахів і тварин "Дожени зайчика", муз. О. Тілічєєвої, "Курочка", муз. Ф. Колесси тощо.

Методи та прийоми. Ігри й танці, з якими знайомлять дітей, включають в себе уміння рухатися по колу, взявшись за руки, парами. Ігри під музику допомагають дитині засвоїти деякі образно-імітаційні рухи, передаючи музично-ігровий образ ("зайчики",

"ведмежата", "пташечки" і т. ін.). Педагог повинен звертати увагу дітей на те, що під одну музику можна танцювати, під іншу – ходити, даючи їм можливість самостійно це розрізнати (наприклад, виконує марш і танець, діти повинні самі змінити характер рухів). Танцювальні рухи в цій групі також ускладнюються: потрібно вміти одночасно плескати в долоні і тупати ногами, похитуватися з ноги на ногу, напівприсідати. Реагуючи на музику танцювального характеру, діти навчаються плескати в долоні, махати рукою, пританцювувати, емоційно відгукуватися на ігрові дії вихователя [47, с. 144].

Навчання музичних рухів дітей четвертого року життя

У II-й молодшій групі обсяг музично-ритмічних та рухових навичок розширюється. Діти можуть уже виконувати більш конкретні завдання. У музиці рухливішого характеру вони розрізняють марш і танець та відповідно рухаються (ходять, бігають, стрибають), відзначаючи рухами зміну сили звучання (голосно, тихо) і темпу (помірний, швидкий). Діти цього віку відчують зміну контрастних частин музики, можуть виконати невеличкі музичні завдання. Проте, вони ще погано орієнтуються в просторі.

Програма з музично-ритмічного виховання включає в себе наступні завдання, відповідно до яких діти повинні оволодіти уміннями:

- починати і закінчувати рух одночасно з музикою;
- виконувати основні рухи (крокування, біг, стрибки);
- виконувати гімнастичні вправи (зі стрічками, прапорцями, хусточками);
- узгоджувати свої рухи з характером музики (бадьорий, спокійний), регістровими змінами (високо, низько), темпом (швидко, повільно), динамікою (голосно, тихо);
- своєчасно змінювати рухи під час виконання танцю двочастинної форми;
- рухатися ритмічно на 2/4 та 4/4, правильно відображаючи ритм і темп музики, її початок та зміну;

Музично-ритмічний репертуар. Музика для проведення музично-ритмічної роботи з дітьми має бути більш яскравою та виразною за формою, легкою для сприйняття і запам'ятовування. Використовуються різні види рухів з предметами "Гра з брязкальцями", муз. М. Римського-Корсакова, "Бавимось зі дзвониками", муз. З. Хорошко, "Танець

з листочками", на муз. К. Стеценка тощо. Для опанування умінь рухового орієнтування у просторі можна використовувати твори "Зробимо коло", муз. В. Верховинця, сл. народні, "Пройдемо у ворітця", муз. Е. Парлова, Т. Ломової. Під прослухані попередньо танцювальні мелодії *гопачка, козачка, польки* діти передають їх жвавий характер в оплесках, плесканнях по колінах, присіданнях тощо.

Методи та прийоми. Музичним керівником проводиться робота, спрямована на розвиток уваги дитини до початку й закінчення музичного твору з використанням при цьому рухів: гімнастичних, танцювальних, образних. Добиваючись виразності виконання, педагог постійно стежить за тим, щоб ходьба була ритмічна, постава, координація рухів рук і ніг – правильна, біг – не з "човганням", стрибки на обох ногах – легкі. Поступово діти збагачуються різноманітними танцювальними та образними рухами, які дають їм змогу повніше передавати характер музики, вчаться притупувати почергово кожною ногою, рухати кистями рук, крутитися по одному, парами, можуть інсценувати нескладні пісні, поспівки, виконуючи під музику дії. Розвиткові рухів допомагають вправи під музику з використанням прапорців (помахування), хустинок (плавні рухи), брязкалець (піднімати, опускати, ховати).

Навчання музичних рухів дітей п'ятого року життя

На п'ятому році життя рухи дітей під музику стаються більш координованими, емоційними та відповідають характеру музики. У рухах під музичний супровід або під спів дорослого діти можуть передавати простий ритм, намагаються координувати рухи власного тіла, рухаються і змінюють рухи відповідно до мелодії, розрізняють контраст у музиці [60, с. 97].

У дітей цього віку накопичено достатньо великий досвід у галузі музично-ритмічної діяльності. У них формується гарна постава, вони ходять спокійно, рівно, бігають ритмічно й досить легко, вміють робити прості рухи з атрибутами, легше й впевненіше виконують танцювальні рухи, більш свідомо змінюють рухи відповідно до характеру музики [46, с. 116].

Програма з музично-ритмічного виховання включає в себе наступні **завдання**, відповідно до яких діти повинні оволодіти уміннями:

- сприймати музику цілісно, відчуваючи її настрій, загальний характер;

- свідомо починати й закінчувати рухи одночасно з початком та кінцем музики;
- розрізняти, відчувати й усвідомлювати прості елементи музичної виразності;
- рухатися під музику в помірному, швидкому та повільному темпі;
- виконувати рухи з предметами, перешиковуватися з кола в різні боки і навпаки, інсценувати пісні відповідно до характеру і засобів музичної виразності;
- ходити безшумно, м'яко ступаючи під спокійну, тиху музику, високо піднімаючи ноги під енергійний марш;
- бігати легко на носочках лід музику, яка звучить у високому регістрі; м'яко напівприсідати під танцювальну музику, робити підскоки з ноги на ногу, піднімати й опускати руки швидко, вільно й плавно;
- передавати образи програмової музики.

Музично-ритмічний репертуар. Музичні ігри мають більш складні правила та ігрові дії (наприклад, "Зайці та ведмідь", муз. В. Ребікова), в іграх під спів діти, розподілені на групи, виконують різні ролі (наприклад у грі "Веселі музики" на муз А. Філіпенка, кілька дітей передають рухами образи "скрипаля", "балалаєчника", "барабанщика", а решта малят – "зайців", які відповідно до тексту заспіву та приспіву лякаються, утворюють "ворітця" тощо). В іграх під спів діти вчаться передавати не лише зміст і образи пісні, як це було у попередній групі, але й форму й засоби музичної виразності.

Танці в середній групі мають більш складну побудову, танцювальні рухи більш детально відображають зміни характеру музики ("Танок з бубнами", укр. нар. мелодія, обр. М. Вериківського, "Танок із музичними іграшками" муз., слова та рухи З. Еманової, "Гопачок", муз. Г. Петрицького та ін.).

Методи та прийоми. Ускладнення роботи з ритміки, обумовлене зростаючими руховими та особистісними можливостями дітей, вимагає від педагога певного перегляду добору тих методів та прийомів, які він використовував у роботі з дітьми попередньої вікової групи. Головним методом залишається виразне виконання педагогом музичного твору. Це наповнює дітей радісними переживаннями,

викликає бажання активно й самостійно рухатися. У цьому віці діти ще потребують правильний показ, що супроводжується короткими й зрозумілими поясненнями. Педагогу варто продумувати, в яких випадках дітям доступні завдання самостійних пошуків рухів, а в яких – ще потрібна допомога дорослого. Як правило, такі завдання виконуються під час розучування сюжетних ігор, які, як правило, супроводжуються програмовою музикою ("Садівник і діти", муз. Т. Вількорейської, "Ой на горі жито" укр. нар. мелодія в обр. К. Стеценка та ін.).

У розучуванні танців, вправ із зафіксованими рухами, зберігається наступна методика: спочатку музичний керівник програє музику, відзначаючи її характер, а потім показує рухи й пояснює їх побудову. Якщо діти утруднюються орієнтуванням в просторі, змінах перешиків, засвоєнні окремого руху, тоді педагог повинен застосувати метод вправляння у додаткових початкових рухах.

Навчання музичних рухів дітей шостого року життя

У дітей старшого дошкільного віку розвивається почуття ритму, уміння передавати в музично-ритмічних рухах характер музики, її емоційно-образний зміст. Під час музичної гри-інсценування діти з легкістю розв'язують прості рольові завдання, здатні простежити розвиток сюжету, привнести елементи новизни, оригінальні ідеї. Поглиблюється сприйняття дітьми не тільки темпових, але й реєстрових змін (як контрастних, так і суміжних реєстрів). Музично-ритмічні навички удосконалюються в єдності з тими рухами, які потрібні для виконання музичних ігор, танців, хороводів (чи то будуть гімнастичні, чи хореографічні) і допомагають виразному виконанню музично-ігрових образів, характерних рухів у хороводі тощо. У цій групі особливе значення має самостійна діяльність та творчі прояви дітей. Дітей ознайомлюють з новими видами танцювальних рухів, різними перешиківаннями тощо. Програма з ритміки вимагає одночасної роботи над музично-ритмічними навичками і навичками виражального руху [15, с. 88].

Програма з музично-ритмічного виховання включає в себе наступні *завдання*, відповідно до яких діти повинні оволодіти знаннями та уміннями:

- передавати вільними, пластичними рухами характер музики, її емоційно-образний зміст;

- відтворювати в рухах ритмічний малюнок танцю, хороводу;
- рухатися на $2/4$, $3/4$, $4/4$;
- орієнтування у просторі (пропонувати у танцях ролі ведучих, які організують переміщення у залі);
- музично-ритмічної імпровізації в сюжетних етюдах;
- мати належний діапазон навичок різних рухів, елементів різних видів танцю (народних, бальних, сучасних).

Музично-ритмічний репертуар. Ігри, танці, вправи, чіткіше розподілені за своїми видами, формами, тематикою. Тематика ігор різноманітна, інколи визначається назвою: "Шукай", муз Т. Ломової, "Хто швидше вдарить у бубон", муз Л. Шварца, "Впіймай мене", білор. нар. мелодія тощо. В іграх багато рухів з предметами, елементів змагання, у них вже цікавіше розгортається сюжет, розкриваються взаємини між персонажами.

У танцях яскраво виявляється різний характер рухів. Використовується більше танців на основі рухів народних танців: "Український танок", муз К. Мяскова, український танок у парах (під укр. нар. мелодію), "Парний танок", чеська нар. мелодія тощо. З дітьми розучуються елементи сучасних танців, як-от: "Бугі-вугі", муз і сл. З. Еманової та ін.

Методи та прийоми. Основними методами навчання у старшій групі залишаються наочно-зоровий, наочно-слуховий, словесний та вправляння. До початку сюжетної гри дітям дають послухати музику та роблять її аналіз. Після цього пояснюють зміст гри і виразно, чітко показують рухи. На наступних заняттях дошкільники виконують гру за допомогою музичного керівника, який в разі потреби вдається до пояснень та вказівок. Після закінчення гри діти виконують її самостійно [46, с. 122].

Деякі завдання діти виконують без особливих зусиль: динамічні відтінки в плесканні, кроках, збільшення чи зменшення амплітуди руху. Ускладнюючи завдання, потрібно вчити дітей помічати підсилення чи послаблення звучання і відповідно збільшувати чи зменшувати розмах руху. Розвиваючи чуття ритму, дітей навчають підкреслювати сильну долю такту, використовуючи різні гімнастичні рухи (руки вгору, руки вниз тощо) у вправах з предметами: хустинками, стрічками, прапорцями, паличками тощо. Залежно від характеру

музики (плавного або чіткого) вибираються рухи (м'які або підкреслені, рвучкі) [47, с. 158].

За допомогою вправ діти краще засвоюють окремі елементи танців, рухи різного характеру (плавні, чіткі, сильні), тренуються в освоєнні музично-ритмічних навичок. Особливого значення слід надати творчому розвитку дітей та умінню діяти самостійно: пошукватися в коло без допомоги дорослого, стати парами, запам'ятати послідовність рухів, придумати нові, цікаві й виразні рухи. Важливо розвивати в дитини навички вільного комбінування окремих рухів без наслідування їх у другій дитині, чому сприяє використання вільних танців [47, с. 161].

Питання для самоперевірки

1. Розкрийте роль ритміки у загальному музичному розвитку дитини дошкільного віку.
2. Назвіть основні джерела рухів ритміки і її види.
3. Чим визначається взаємозв'язок музики і руху?
4. Назвіть завдання навчання дошкільників музичної ритміки.
5. Схарактеризуйте різницю програмних вимог ритміки в різних вікових групах дитячого садка.
6. Які характерні особливості музично-ритмічних рухів в іграх, інсценівках, танцях, хороводах, сюжетних і несюжетних музичних іграх, вправах?
7. Розкрийте особливості методики розучування ігор, танців, хороводів.
8. Розкрийте послідовність розучування танців, сюжетних, несюжетних ігор.
9. Яким чином здійснюється індивідуальний підхід до дітей під час розучування вправ, танців?
10. Якою мірою можуть використовуватися елементи українських народних танців у музично-ритмічній роботі з дітьми? Обґрунтуйте свою думку.

Контрольні завдання

1. Напишіть реферат на тему: "Використання педагогічних ідей педагога Е. Жака-Далькроза в сучасній практиці навчання дітей музичної ритміки".

2. Розробіть методику розучування якого-небудь танцю, гри, хороводу для дітей дошкільного віку.

3. Підготуйте до роботи на практичному занятті вправу-композицію на основі використання атрибутів (стрічки, прапорці, м'ячі, обручі – за вибором студента).

ТЕМА 2.4. ГРА НА МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТАХ

План

1. Значення дитячого музикування для музичного та творчого розвитку дошкільників.

2. Класифікація дитячих музичних інструментів.

3. Саморобні дитячі музичні інструменти. Музикування на інструментах К. Орфа.

4. Зміст та завдання навчання дошкільників гри на музичних інструментах за віковими групами.

5. Методика навчання дошкільників гри на музичних інструментах.

6. Дитяче оркестрове музикування.

Рекомендована література

1. Амлінська Р. Музичні інструменти – іграшки : посібн. / Р. Амлінська. – К. : Музична Україна, 1986. – 24 с., з дод.

2. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта", вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 196 с. : іл.

3. Зими́на А. Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / А. Н. Зими́на. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.

4. Левчук Я. Українські народні дитячі музичні інструменти : гра музикою чи музикування грою / Я. Левчук // Музичний керівник. – 2013. – №1. – С. 4–7.

5. Методика музикального виховання в дитячому садку : учебник для учащихся пед. уч-щ по спец. "Дошкольное воспитание" / под ред. Н. А. Ветлугиной. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1982. – 271 с., ил.

6. Радынова О. П. Музыкальное воспитание дошкольников : учеб. пособ. для студ. фак-тов дошк. воспит. высш. и средн. пед. учеб. заведений / Радынова О. П., Катинене А. И., Паландишвили М. Л. – М. : Издательский центр "Академия", 1998. – 240 с.

7. Теряева Л. Дитячий оркестр у дошкільному закладі / Л. Теряева // Музичний керівник. – 2011. – №3. – С. 4–7.

2.4.1. Значення дитячого музикування для музичного та творчого розвитку дошкільників

Гра на музичних інструментах є одним із видів музичної діяльності, який має потужний педагогічний потенціал щодо розвитку творчих здібностей дитини та розвитку в неї музичного слуху: звуковисотного, ритмічного, ладового, тембрального. Дитяче музикування забезпечує взаємозв'язок з іншими видами музичної діяльності, викликає у дітей позитивні емоції щодо занять музикою. Воно дозволяє залучити до елементарного інструментального виконавства, імпровізації та музичного фантазування тих малят, які мають недостатньо розвинений музичний слух. Багато з відомих педагогів і музикантів (Б. Асаф'єв, Б. Яворський, К. Орф, М. Метлов) вказували на велике значення активних форм музичної діяльності та дитячого оркестру як основи елементарного музикування та розвитку музикальності дітей. Розробкою теоретичних і методичних засад навчання дітей дошкільного віку гри на музичних інструментах в різні періоди займалися науковці Р. Амлінська, Т. Бабаджан, Н. Ветлугіна, Ю. Двоскіна, В. Ішук, Н. Кононова, В. Олійник, М. Румер, К. Лінквічус та ін.

Значний внесок у методику навчання дошкільників гри на дитячих музичних інструментах у 20-30-х рр. ХХ ст. здійснив відомий педагог і музичний діяч М. Метлов. Йому належить ідея організації дитячого оркестру (спочатку шумового, потім – змішаного). У 1930-рр. він провів велику роботу зі створення першого дитячого оркестру, який складався з найпростіших ударних інструментів:

дзвіночків, брязкалець, кастаньєт. М. Метлов удосконалив конструкцію дитячих музичних інструментів, які мають звукоряд, – металофона і ксилофона. Ним був упорядкований репертуар, що включав народні поспівки та інші нескладні твори, які були зручними для виконання на дитячих музичних інструментах. У публікаціях методичного характеру М. Метлов надав рекомендації щодо використання та настроювання інструментів. Ним було визначено методичну послідовність навчання дітей гри на музичних інструментах, опис прийомів гри на кожному з них, укладено репертуар інструментовок для дитячого оркестру.

Сучасна методика навчання дошкільників гри на дитячих музичних інструментах також активно використовує елементи музичної педагогіки Карла Орфа, яку ще називають *креативною педагогікою*. К. Орф брав участь у конструюванні спеціального інструментарію для дітей ("інструменти Орфа"), розробив синтетичні форми музикування, засновані на поєднанні співу й руху, гри на інструментах та читання віршів у ритмі музики [25, с. 157].

Працюючи за методикою К. Орфа у сучасному дошкільному закладі, педагог поєднує в дитячому інструментальному виконавстві музичні вправи на розвиток звуковисотного, ладового відчуття та відчуття динаміки. Підчас гри на нескладних музичних інструментах К. Орфа дітям пропонуються різні творчі завдання: вигадати свою мелодію, продовжити запропоновану мелодію, змінити ритм, тембр мелодії тощо. У роботі музичний керівник використовує не лише традиційні, але й саморобні інструменти (див. п.3).

Навчаючись гри на музичних інструментах, діти відкривають для себе світ музичних звуків та їх співвідношень, свідоміше розрізняють красу звучання різноманітних інструментів. У них покращується якість співу (більш точно інтонують), музично-ритмічних рухів (чіткіше відтворюють ритм).

Музикування зумовлює бажання дітей "спілкуватися" з музикою, грати в ансамблі, отримуючи від цього емоційне задоволення. Гра на дитячих інструментах розширює сферу музичної діяльності дошкільника, підвищує інтерес до музичних занять, сприяє розвитку музично пам'яті, уваги, уяви, допомагає подолати надмірну сором'язливість, скутість. Застосування дитячих музичних інструментів та іграшок (як на заняттях, так і в повсякденному житті), збагачує

музичні враження дошкільнят, розкриває їхні музичні здібності. Це чудовий засіб для індивідуального розвитку малюка (мислення, творчої ініціативи) та свідомих відносин у дитячому колективі. У процесі гри яскраво визначаються індивідуальні риси кожного виконавця (наявність вольових рис, емоційності, зосередженості), розвиваються та вдосконалюються творчі та музичні здібності. Систематичні заняття з цього виду музичної діяльності допомагають розвивати творчу активність дітей, уміння самостійно застосовувати отриманні знання в повсякденному житті.

Як і в інших видах діяльності, у грі на музичних інструментах завдання, які ставляться перед дітьми, можуть носити репродуктивний або творчий характер. Прикладами завдань репродуктивного характеру є виконання на металофоні нескладної мелодії або поспівки за показом дорослого або виконання ритмічного малюнка на ударному інструменті. Творчі завдання, які можуть вирішувати дошкільники, передбачають вибір музичного інструменту для розкриття того чи іншого музичного образу, явища навколишнього (барабан гримить як травневий грім, рейнстік передає шум дощу) тощо, а також створення елементарного музичного супроводу.

Гра на ударних музичних інструментах, які не мають звукоряду, допомагає сформувати в дітей почуття ритму, збагатити їхні темброві уявлення. Мелодійні музичні інструменти розвивають усі три основні музичні здібності: ладове чуття, музично-слухові уявлення та почуття ритму.

Щоб зробити виконання твору більш яскравим та цікавим, доцільно використовувати під час гри музично-ритмічні рухи. Під час кожного заняття необхідно трохи ускладнювати завдання. У процесі навчання гри на дитячих музичних інструментах педагог ставить перед старшими дошкільниками складніші завдання не лише відтворювати ритмічний рисунок та мелодичну лінію, але й дотримуватися загальної динаміки, темпу, своєчасно вступати та закінчувати гру.

Інструментальне музикування для дітей дошкільного віку є чи не найскладнішим видом музичної діяльності, адже потребує великої концентрації уваги і численних повторень. Тому в процесі навчання дітей гри на музичних інструментах слід обов'язково дотримуватися таких загально дидактичних принципів, як принципи доступності, систематичності та послідовності.

Завдання навчання дітей гри на музичних інструментах

- 1) розвивати музичні здібності дитини засобами індивідуальної та колективної гри на музичних інструментах.
- 2) розвивати творчу активність, уяву і фантазію дітей у процесі гри на дитячих музичних інструментах;
- 3) ознайомлювати дітей із дитячими шумовими, духовими, ударно-клавішними, струнними інструментами, а також народними інструментами, поширеними в Україні;
- 4) навчати прийомів гри на різних видах інструментів, учти обережно поводитися з ними та дотримуватися гігієнічних норм при користуванні ними;
- 5) зацікавити дітей саморобними дитячими музичними інструментами, викликати в них бажання грати на них;
- 6) вчити передавати на дитячих музичних інструментах характер музики, мелодію; акомпанувати, створювати ансамблі та оркестри дитячих музичних інструментів;
- 7) викликати в дітей естетичну насолоду від звучання різних музичних інструментів, радість від спроможності власного виконання на дитячих музичних інструментах та відчуття своєї єдності з однолітками у процесі оркестрового музикування;
- 8) вчити дітей використовувати народні інструменти в організації свят і розваг;
- 9) формувати фонд улюблених дитячих інструментальних творів.

2.4.2. Класифікація дитячих музичних інструментів

Класифікація музичних інструментів тісно пов'язана з історією їх виникнення та розповсюдження в аматорській та професійній музичній практиці.

Як зазначає О. Радинова, першими музичними інструментами, які винайшло людство, були елементарні духові інструменти, які виготовлялися із кісток тварин. Надалі прадавні люди стали використовувати такі шумові інструменти, як тріскачки, колотушки, брязкальця із засипаними в них кісточками рослин [62, с. 118]. З появою барабану наші пращури стали використовувати ефект резонансу в порожніх ємностях з метою досягнення більш об'ємного

та різного за тембром звуку. Поступово в музично-інструментальну практику прадавніх людей увійшли елементарні духові інструменти, які вилучали звук шляхом видування повітря через отвір. Матеріалом для таких інструментів слугував очерет, тростина, комиш та навіть мушлі.

У віковій практиці народу використовувалися так звані народні музичні інструменти. З розвитком інструментального музичного виконавства люди стали використовувати для виготовлення інструментів дерево та метал. З середини XVII ст. виникли перші професійні колективи музикантів – троїста музика. У XVIII ст. на теренах України активного розповсюдження набули оркестри, практикою яких було визначено появу так званих симфонічних інструментів. Згодом такі оркестри стали суто симфонічними.

Як і народні музичні інструменти, симфонічні мають наступні основні групи: дерев'яні, струнні, ударні. Особливою групою інструментів визначаються клавіші (клавесин, клавикорд, челеста, фортепіано, рояль). Існують також клавішно-язичкові інструменти – акордеон, гармоніка, баян.

Поступово в побут дошкільного навчального закладу увійшли нові зразки дитячих музичних інструментів, як-от: сучасні органіли – різноманітні електромузичні інструменти типу "Піллей", "Чижик", "Фаємі" [62, с. 121].

Класифікацію дитячих музичних іграшок та інструментів вперше було запропоновано Н. Веглугіною. Вона поділяла інструменти на ті, які наближені до "дорослої" інструментально-виконавської практики (струнні, духові та ударні) й визначала таку їх класифікацію:

- 1) група струнних – цитра, домра, балалайка тощо;
- 2) група духових – губна гармошка, флейта, тріола, духова гармоніка "Мелодія-26" тощо;
- 3) група клавішно-язичкових – гармоніка, баян, акордеон тощо;
- 4) група ударно-клавішних – іграшкові піаніно, рояль тощо;
- 5) група ударних – бубон, кастаньєти, трикутник, барабан, тарілки, металофон, ксилофон тощо [47, с. 173–174].

А. Зіміна визначила два типи музичних іграшок інструментів у залежності від способу звуковидобування та характеру звучання:

1. **Неозвучені** (лише відтворюють зовнішню подібність музичних інструментів) – застосовуються для того, щоб створити ігрову

ситуацію, в якій діти, фантазуючи і наспівуючи, уявляють себе піаністами, баяністами і тощо.

2. **Озвучені** поділяються на чотири типи залежно від характеру їх звучання (Додаток 3):

- *іграшки-інструменти* із звуком невизначеної висоти (бубон, кастаньети, трикутники, барабани);
- *іграшки-інструменти*, що дають звук лише однієї висоти (сопілки, дудки, ріжки);
- *іграшки-інструменти* із фіксованою мелодією (органчики, музичні скриньки, музичні ящики), під час гри на яких дії дітей мають тільки механічний характер;
- *іграшки-інструменти* з діатонічним чи хроматичним звуко-рядом (металофони, піаніно, кларнети, флейти, саксафони, баяни, гармошки, цитри, домри, балалайки тощо) [25, с. 158].

А. Зиміна наголошує на умовності термінів "музична іграшка" та "дитячий музичний інструмент". До перших відносяться ті озвучені інструменти, які використовуються дітьми в сюжетно-рольових іграх. Другі є зменшеними та спрощеними копіями справжніх інструментів, схожих з ними зовнішнім виглядом та способом звуковидобування [там само].

В останні роки українські педагоги в практиці роботи з дошкільниками все активніше використовують національні народні дитячі музичні інструменти, які мають великий асортимент (різноманітні свищики, пищавки, дрикавки, гудки, дудки, дзизкавки тощо). Такі інструменти ознайомлюють дітей з традиційним побутом українців, з рідною культурою, сприяли набуттю дитиною навичок гри на елементарних музичних інструментах, надавали простір для творчості та винахідництва.

Для використання у виховній роботі дошкільного навчального закладу музичні інструменти повинні відповідати таким *вимогам*:

- 1) бути гарно настроєними;
- 2) мати певний чистий тембр;
- 3) бути зручними для дітей з точки зору їх розміру та ваги;
- 4) мати просту конструкцію;
- 5) бути міцними та принадними для частого й тривалого користування [25, с. 159].

2.4.3. Саморобні дитячі музичні інструменти. Музикування на інструментах К. Орфа

У дошкільному навчальному закладі, крім традиційних музичних інструментів педагоги можуть використовувати й саморобні музичні інструменти. Використання саморобних музичних інструментів значно розширює можливості дитячого музичного виконавства, особливо з огляду на те, що в сучасних ДНЗ є недостатня кількість дитячих музичних інструментів, їх якість не завжди витримує критику, більшість інструментів не настроєні, мають поганий зовнішній вигляд тощо. На думку Т. Тютюнникової, саморобні музичні інструменти відіграють надзвичайно велику роль у розвитку творчості дитини, розвиваючи в неї фантазію й бажання винаходити. Діти з великим задоволенням грають на таких музичних інструментах.

Практика сучасних дошкільних навчальних закладів у галузі дитячого інструментального музикування активно використовує засади концепції німецького педагога Карла Орфа. Її основу складає імпровізоване музикування, яке сприяє розвитку в дитини креативності, музичальності. За педагогікою К. Орфа, діти самостійно "відшуковують" музикантів у собі через гру на простих музичних інструментах, які включаються до процесу "елементарного музикування". Цей процес складається з кількох елементів: співу, імпровізації, руху та гри на музичних інструментах. При цьому інструменти можуть бути саморобними (так звані "інструменти К. Орфа"). Оволодіваючи грою з інструментами Карла Орфа, діти вдосконалюють навички, набуті в роботі з мовленнєвими вправами (почуття ритму, володіння темпом, динамікою), розвивають почуття ансамблю, вчаться розрізняти звучання інструментів за тембром.

На найпершій стадії свого використання дитячі музичні інструменти мають бути іграшками, оскільки вони спроможні збудити творчу думку дитини, допомогти їй зрозуміти, звідки виникають звуки. Такі нескладні інструменти зручні для використання в різноманітних забавах малюків, організації їхнього дозвілля та самостійної діяльності у II половину дня. Організацію різних форм музичного дозвілля можна супроводжувати найпростішими інструментами, які виготовляють самі діти з усього, що можна знайти у побуті й пристосувати для звукоутворення.

Поряд із традиційними інструментами для елементарного дитячого музикування, які мають бути естетично привабливими, простими та зручними для гри, вагому роль відіграють і саморобні музичні інструменти з викидного матеріалу та оточуючих предметів. У процесі виготовлення музичного інструмента дорослий має пояснити і продемонструвати дітям, де саме у ньому зароджується звук, які деталі конструкції впливають на якості звука – висоту, тембр; яку роль у процесі видобування звука відіграють довжина та ширина деталей, величина отворів тощо.

У цій непростій і відповідальній справі дітям можуть допомогти дорослі – не лише педагоги, а й батьки. Велике значення має також спільна праця дітей, дітей із дорослими під час виготовлення інструментів – це виховує наполегливість у досягненні мети, старанність, акуратність та злагодженість колективних дій. Діти спочатку можуть випробувати себе в ролі маленьких дослідників, використовуючи для музичних експериментів найрізноманітніші матеріали: морські мушлі різних розмірів; морські камінчики; шишки; горіхи; жолуді; каштани; сухе насіння клена, кукурудзи, гороху, соняшника; воду в різних ємностях; пісок; різні види паперу – офсетний, фольгу, гофре, жатий папір, пергамент, кальку; целофан; дерев'яні предмети – палички, олівці, кубики, брусочки, катушки; вироби з пластмаси – коробочки, пляшечки, баночки; скляні палички, стаканчики; дзвіночки; металеві пластинки; гудзики тощо.

Шляхом експерименту діти зможуть видобувати звуки, застосовуючи задля цього різні прийоми гри на тих чи інших предметах. Можна запропонувати дітям "пограти" на папері у різний спосіб: ритмічно м'яти, терти, рвати. Потім доцільно проаналізувати з дітьми почуте – скільки відтінків можна розрізнити у "паперовій" музиці. Грою на саморобних музичних інструментах діти можуть супроводжувати ритмічну вправу, репетицію вірша, вивчену пісню, драматизацію, власний віршик.

З метою збагачення у дітей слухових уявлень музичний керівник може створювати "проблемні ситуації": скажімо, запропонувати дітям з'ясувати, як у різних мисочках або коробочках – скляній, пластмасовій, дерев'яній, металевій, – звучатимуть морські камінчики або інші предмети. Діти самостійно можуть відшукувати способи

звуковидобування: трясти коробочкою; підкидати коробочку; перебирати в мисочках різні матеріали – шишки, пісок, насіння тощо, уважно вслухаючись у характер звучання. Важливо, щоб природні матеріали, які добираються для виготовлення нетрадиційних духових інструментів, відповідали всім санітарно-гігієнічним вимогам та були безпечними для дітей в користуванні.

Разом з педагогом діти можуть спільно дібрати назву саморобним інструментам, наприклад: торохтушки, шуршунчики, скрипунчики тощо. Приклади деяких саморобних інструментів з коротким описом їхнього виготовлення надано у дод. К.

2.4.4. Зміст та завдання навчання дошкільників гри на музичних інструментах за віковими групами

Державними комплексними програмами дошкільної освіти в Україні визначено зміст і завдання навчання дітей гри на музичних інструментах за віковими групами. Навчання дітей гри на музичних інструментах відбувається в усіх вікових групах, починаючи з груп раннього віку, проте, в різних формах: для найменших використовуються переважно музичні іграшки, діти середнього та старшого дошкільного віку знайомляться з більш різноманітним колом музичних інструментів та поступово опановують навички гри на них [47, с. 175].

Ознайомлення дітей з музичними інструментами відбувається вже в ранньому віці, коли дорослий грає на інструментах, контрастних за тембром (наприклад, дудочка та дзвоник), привертає увагу дітей до різного забарвлення звучання. Дітей **1-ї молодшої групи** можна ознайомлювати з висотою звучання (на металофоні, баяні, фортепіано).

Важливим елементом роботи щодо ознайомлення дітей з ударними інструментами є включення останніх до занять з фізичної культури або музично-ритмічної діяльності. Спочатку ритмічні рухи дітей, їхнє маршування дорослий сам супроводжує грою на бубоні або барабані з тим, щоб підкреслити ритм, тембрально урізноманітнити супровід. Біг можна супроводжувати грою на дерев'яних паличках, ложках, дзвоніку. Танцювальну музику збагачують звуками бубна, румби та інших інструментів, які відповідають характеру твору.

Після того, як діти набудуть умінь відчувати ритм і відтворювати його в рухах (біг, ходьба, підстрибування, нескладні танцювальні

рухи), педагог доручає їм самим "акомпанувати" руху колони тощо. Для цього дорослий допомагає дітям попадати в такт музики (гриміти брязкальцем, стукати по бубну, струшувати дзвоник), згодом дії малят стають самостійнішими.

II молодша група. У дітей формують загальні поняття про музичні інструменти та їх назви, знайомлять із звучанням дитячих музичних інструментів: шумових (брязкальця, дзвіночки, маракаси) та ударних (бубон, ложки, ксилофон, металофон, трикутник, барабан). Вчать дітей правильно тримати дитячі музичні інструменти в руках та сприяють набуттю елементарних навичок гри на них [60, с. 85].

Важливо привертати увагу дітей цього віку до виразності тембру кожного інструменту, використовуючи образні порівняння, характеристики: ніжний (дзвоник), дзвінкий (металофон), чіткий, гучний (барабан) тощо. Педагог має обговорювати з дітьми, на якому інструменті краще підігравати ходьбі, бігові. У роботі з дітьми четвертого року життя корисно використовувати дидактичні ігри на розрізнення дітьми тембрів музичних інструментів, звуків (по висоті, тривалості).

Середня група. Дітей п'ятого року життя вчать грати на знайомих музичних інструментах (металофон, ложки, барабан, брязкальця) по одному та невеликими групами, відтворюючи ритмічний малюнок співаночок; формують уміння грати на металофоні прості мелодії, побудовані на одному, двох або декількох звуках. Дошкільників вчать під час гри свідомо реагувати на зміни у характері музичного супроводу педагога (змінювати силу звуку: тихіше-голосніше, темп звучання: швидко-повільно) [21, с. 134].

Дітей п'ятого та шостого років життя вперше починають навчати гри на музичних інструментах, що мають звукоряд (металофон, фортепіано). Найзручнішим щодо цього вважається металофон. Він достатньо простий у використанні, не вимагає постійної настройки, як струнні інструменти, поєднання різних дій, як на духових (вдування повітря і натиснення на клапани або клавіші). Прийоми гри на металофоні достатньо прості. Діти вже знайомі з тембром цього інструмента, прийомами гри (стакато, глісандо). Існує декілька способів щодо навчання дітей гри на мелодійних інструментах: по нотах, на слух, за колірними і цифровими позначеннями [15, с. 104].

Старша група. Дітей шостого року життя вчать виконувати прості мелодії на металофоні індивідуально або невеличкими

групами, дотримуючись загальної динаміки та темпу; передавати метричну пульсацію та нескладний ритмічний малюнок на ударних та шумових інструментах. Формують уміння грати ритмічно та виразно в ансамблі, відповідно до характеру музичного твору [21, с. 190]. На шостому році життя діти знайомляться з широким колом мелодійних музичних інструментів, як-от: ксилофон, цитра, арфа, фортепіано, акордеон, баян тощо. Старші дошкільники оволодівають прийомами гри на них, виконують творчі завдання.

В освітній програмі для дітей від 2-х до 7 років "Дитина" визначено, що у дітей *сьомого року життя* повинні удосконалюватися навички елементарних прийомів гри на різних інструментах (легко та м'яко ударяти молоточком по металофону або ксилофону, чіткими та стриманим рухом медіатора виконувати щипок на цимбалах або цитрі тощо). Дітей вчать грати індивідуально, в ансамблі та в оркестру на різних інструментах різноманітні пісні та різножанрові мелодії, дотримуючись ритмічних, темпових та динамічних особливостей музичного твору. У дітей *сьомого року життя* формують навички самостійної гри на різних музичних інструментах, вчать їх добирати мелодії добре знайомих пісень та імпровізувати ритмічні мелодії [21, с. 239].

Як зазначала Н. Ветлугіна, до змісту програми навчання дітей гри на дитячих музичних інструментах включають наступні завдання: розвиток у дітей сприймання п'єс, що виконуються дорослими та безпосереднє навчання прийомів гри на інструментах (як сольне, так і ансамблеве). До кінця перебування дитини в дошкільному навчальному закладі діти повинні оволодіти наступним об'ємом знань та умінь [47, с. 175–176]:

Таблиця 2.2.

Зміст знань та умінь дитини старшого дошкільного віку в дитячому інструментальному виконавстві

<i>У галузі дитячого інструментального виконавства дитина повинна:</i>	
Знати	Вміти
1	2
назви інструментів; характер їх звучання (наприклад, цитри за своїм звучанням ніжні, м'які, металофони – дзвінкі,	володіти найпростішими прийомами гри на різних інструментах, наприклад м'яким рухом кисті при грі молоточком на металофоні, ксилофоні, медіатором – на

Продовження таблиці

1	2
<p>акордеони – звучні, тарілки – голосні, дзвінки, барабани – гуркотливі тощо); правила користування інструментами та зберігання їх; прийоми гри на них; розташування високих і низьких звуків на різних інструментах; назви нот (<i>до, ре, мі, фа, соль, ля, сі</i>) та їхнє місце на пластинках металофонів і клавішах інших інструментів.</p>	<p>цитрі; правильно витрачати дихання, граючи на тріолах, кларнетах, дудочках; знаходити зручну аплікатуру, граючи на акордеоні, баяні, піаніно; приглушувати звучання тарілок, трикутників; правильно тримати руки, граючи на бубоні, барабані, струшуючи кастаньєтами, маракасами; грати в ансамблі, дотримуючись загальної динаміки, темпу; своєчасно вступати в гру і закінчувати її; користуватися елементарними динамічними відтінками; грати індивідуально найпростіші пісеньки, поспівки; привчатися підбирати на слух добре знайомі пісеньки, жартівливі співанки, лічилки; імпровізувати ритмічні і мелодійні поспівки.</p>

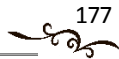
2.4.5. Методика навчання дошкільників гри на музичних інструментах

Прийоми навчання дошкільників гри на різних музичних інструментах

Прийоми гри залежать від конструкції музичного інструмента, принципу звукоутворення на ньому, характеру виконуваного музичного твору, положення тіла виконавця щодо інструмента (виконавець стоїть перед інструментом, тримає ін.

Різні музичні інструменти потребують засвоєння різних прийомів гри.

Ударно-шумові музичні інструменти (барабани, бубони тріскачки, ложки, трикутники, кастаньєти, тандейри, маракаси тощо). Прийоми гри на цих інструментах прості і представляють собою такі природні рухи, як удари, покачування, трясіння. Ноти для всіх цих інструментів записуються на одній лінії ("нитці") без ключа і знаків альтерації. Вони означають тільки ритмічний малюнок і спосіб виконання. Діти 2–3 років можуть використовувати ці інструменти під час танців або слухання музики. Діти четвертого року життя ритмічно проплескують нескладну вправу чи знайому пісню у

долоні або грають на бубоні, барабані, трикутнику, брязкальцях. Бажано такі вправи виконувати з кожною дитиною індивідуально.

Барабан – один найдревніших ударних музичних інструментів. Основний прийом гри на барабані – окремі або послідовні удари-акценти для підкреслення певного ритмічного малюнку. Інколи для таких ударів можна використовувати також ободок барабана. Перед грою на барабані потрібно встановити правильну початкову позу і положення інструмента відносно дитини. Його слід тримати на рівні пояса. Прийоми видобування звуку на таких музичних інструментах можуть бути різними:

- руками – пальцями, м'якою частиною долоні, чи одним великим пальцем по тілу інструмента, що звучить;
- паличками.

Бубон – загальна назва староруських мембранних ударних інструментів. Він був відомий в Україні ще за часів Київської Русі та постійно входив до складу оркестру війська запорізького. Він складається з дерев'яного або пластмасового обруча, в який у спеціальні прорізи вмонтовано маленькі парні металеві тарілочки. Інколи бубон з одного боку обтягують шкірою або пластиком. Для зручності на обручі роблять отвір для великого пальця. Грають на бубні в більшості випадків стоячи, струшуючи його або вдаряючи рукою чи пальцями по перетинці. При цьому тембр і сила звуку залежить від місця та сили удару. В момент удару пальці й долоня мають бути пружними, а зап'ястя – вільним (як по удару по м'ячику, що відстрибує від підлоги).

Педагог має пояснити дітям, що барабан і бубон можуть давати різні за характером звуку. Це залежить від того, б'ють по його перетинці пальцями, м'якою частиною долоні чи одним великим пальцем. Якщо до того ж змінювати місце удару – ближче до дерев'яної рами (де дужчий резонанс), до середини, бити по самій рамі або ж, нарешті, чергувати ці удари, то можна досягти цікавого тембрового поєднання звуків. Дуже часто діти, граючи на барабані, чи бубні, прикладають великих зусиль, щоб добути звук. В кінцевому результаті це призводить до того, що у дітей болять долоньки, пальчики, інший варіант – ламаються палички, псується й сам музичний інструмент. Відтак, дорослому слід наголосити, що добуваючи звук,

ніякої особливої сили прикладати не потрібно, удари мають бути чіткими, без великих замахувань паличками чи долонею, тим більше – пальчиком.

Трикутник. Таким геометричним терміном називається музичний інструмент, який широко використовується в музичній практиці. За формою цей інструмент є рівностороннім трикутником і виготовляється із сталевого прута (діаметр 8–10 мм). Музичний трикутник підвішується до пульта, після ударів паличкою по ньому звук виходить високий (невизначеної висоти), сріблястий, дзвінкий та ніжний. При більш сильному ударі він стає пронизливим та нагадує дзвіницю.

Ознайомлюючи дошкільників із цим інструментом насамперед слід пояснити, як правильно вдаряти паличкою по ньому – по середині горизонтальної його частини. Потім доцільно розповісти, що існує кілька прийомів гри на трикутнику. Музичний керівник може продемонструвати один із прийомів гри на трикутнику – повільні удари з паузами – та запропонувати дітям уявити крапельки дощу, який щойно розпочався. А потім, змінивши ритмічну пульсацію на дрібнішу та посиливши силу удару, відтворити у звуках ефект "сильного дощу". Пояснити дітям різницю між цими прийомами допоможуть ігрові моменти. Наприклад, музичний керівник може виконати прийом тремоло на трикутнику та запитати у дітей, коли вони чули музику такого характеру (на урочистому святі, біля дзвіниці тощо).

Ложки є народним інструментом, який складається з двох простих дерев'яних ложок, які, ударяючись одна об одну випуклими сторонами, вилучають чіткий, дзвінкий звук. Ознайомлюючи дошкільників з грою на дерев'яних ложках, можна порівняти звучання цього інструмента з цоканням копит веселої конячки. Цей інструмент можна використовувати в оркестрі народних інструментів. На ложках грають таким способом. Дві ложки беруть у праву руку, тримаючи між пальцями правої руки таким чином, щоб випуклістю одна до одної. Діти дошкільного віку на музичних заняттях у ДНЗ беруть у кожну руку по ложці та стукають ними одна по одній. Дорослий наголошує дітям, що стукати слід ложкою об ложку легенько, щоб їх не пошкодити

Мелодійні музичні інструменти характеризуються тим, за їх використання можна зіграти мелодію та видобувати звуки визначеної висоти.

Ксилофон. Мелодійний ударний інструмент, зовні схожий на дзвіночки. Має форму, що складається з дерев'яних брусків. Грають на ньому за допомогою двох дерев'яних паличок з наконечниками з дерева, пластику або щільної гуми. Діапазон звучання – від першої до четвертої октави. Має сухий, клацаючий, дзвінкий звук. Дитячий ксилофон являє собою набір дерев'яних пластинок, розташованих в один ряд і вільно прикріплених на рамі. Вони утворюють звукоряд з діапазоном від *ля*¹ до *ля*². Інструмент настроєний у тональності *до мажор*.

Дитячий металофон – це набір із 8 (12) металевих пластинок, які прикріплені на рамі. Існують діатонічні та хроматичні металофони. Діатонічний однорядний металофон являє собою набір металевих трубочок різної довжини, які прикріплені до рами. Діапазон його сягає двох октав. Постановка рук і прийоми гри на ксилофоні та металофоні є ідентичними, тому освоювати їх можна одночасно. Грають на металофоні за допомогою дерев'яних паличок, якими ударяють посередині пластинок. Молоточок потрібно тримати вільно трьома пальцями – великим зверху, вказівним і середнім – знизу. Щоб звук був м'яким, удари по пластинках повинні бути сильними й різкими. У дитячому садку діти грають однією правою рукою, поклавши металофон на стіл або спеціальний столик – попітр. Інструмент ставлять на стіл, або спеціальну підставку (на коліна ставити не рекомендується). Грають на них, сидячи або стоячи, двома молоточками.

Музичні інструменти, що мають звукоряд, потребують більше часу для ознайомлення з прийомами гри на них. Наприклад, уперше показуючи дітям металофон, музичний керівник має звернути увагу дітей на його конструкцію та основні її елементи: металеві пластинки та молоточок, за допомогою якого вилучають звуки. Надзвичайне враження на слухачів справляє виконання прийому гліссандо на металофоні. Під час його звучання музичний керівник може запропонувати дітям заплющити очі та увіяти себе мандрівниками у чарівній країні, де живуть металофони. Після такої казкової преамбули

діти з великим задоволенням опановуватимуть і решту прийомів гри на металофоні. Потім музичний керівник визначає, по яких пластинках і скільки разів треба ударити, щоб відтворити мелодію. Можна чергувати гру музичного керівника та дитини.

Кілька занять присвячується формуванню в дітей навичок тримання паличок і видобування звуку. Важливо одразу пояснити малюкам, як саме потрібно тримати молоточок у руках: паличку молоточка слід покласти на вказівний палець руки та притримувати її зверху великим пальцем. Вдаряти паличкою по пластинах слід легко, не затискаючи кисть руки. На цих інструментах початківці можуть виконувати такі українські народні пісні як: "Веселі гуси", "Галя по садочку ходила". Особливу користь такі заняття приносять дітям з нерозвиненими вокальними даними, які ще не можуть точно інтонувати мелодію пісні.

Оскільки в дошкільному закладі нотну грамоту не вивчають, то музичний керівник використовує такі додаткові способи навчання дошкільників гри на інструментах, як: цифрова, кольорова або гра по слуху (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3.

Додаткові системи навчання дітей гри на металофоні

Способи		Характеристика способів
1		2
1.	<i>По нотах</i>	Потребує від дітей необхідних знань нотної грамоти, перш за все – розуміння ними взаємозв'язку між розташуванням нот на нотному стані та звучання їх в мелодії, що повинно виключати суто механічне відтворення нотних знаків.
2.	<i>Цифровий</i>	Був запропонований М. Метловим і тривалий час використовувався в музичні практиці дитячих садків. Дітей навчають грати на металофоні, кожна з пластинок якого має наклеєну на пластині цифру, яка відповідає порядку нот в запису мелодії (наприклад, до – 1, ре – 2, мі – 3 тощо). За цим способом, може моделюватися й позначення тривалостей (довгі та короткі палички). Нині цей спосіб практично не використовується, оскільки має репродуктивний характер і призводить до механічного відтворення дітьми мелодії на інструменті.

Продовження таблиці

1	2
3.	<p><i>Кольоровий</i></p> <p>Розповсюджений в закордонній музично-виховній практиці, оскільки є зручним для швидкого оволодіння дітьми грою на інструментах. Певне кольорове позначення (кольорові клавіші, пластини металофона) закріплюються за кожним звуком (наприклад, нота <i>ля</i> позначається червоним кольором, нота <i>соль</i> – зеленим тощо). Дитина має запис мелодії в кольоровому позначенні, при цьому використовуються кольорові кружечки або кольорове зображення нот, з ритмічним позначенням або без нього. Попри достатню простоту даного способу, гра дитини є механічною, її музичний слух не задіяний у процесі відтворення мелодії.</p>
4.	<p><i>Гра по слуху</i></p> <p>Має найбільший розвиваючий ефект, потребує серйозної слухової підготовки, розвинених слухового досвіду та слухової уваги. Даний спосіб потребує використання спеціальних дидактичних посібників, що моделюють рух мелодії (типу музичної драбинки, метелика, який перелітає з квітки на квітку (відповідні ноти). При цьому дитина має проспівувати звуки мелодії, які відповідають висоті співвідношення звуків, що моделюються. Дуже корисно використовувати показ рукою руху мелодії, одночасно відтворюючи її голосом або на інструменті. Найкращим дидактичним посібником щодо навчання дітей дошкільного віку гри на музичних інструментах по слуху є "Музичний буквар" Н. Веллугіної, який містить добірку спеціальних вправ на розвиток у дитини музичного слуху.</p>

Усі ці способи потребують від дитини запам'ятовування різних елементів, пов'язаних із умовною фіксацією висоти звуку або руху мелодії.

На шостому році дітям, які добре засвоїли гру на вищезгаданих інструментах, можна перейти до знайомства зі струнними щипковими інструментами. Група струнних, як правило, представляється дитячими **цимбалами і цитрами**. Це діатонічні інструменти. Цимбали мають 15 струн, які настроюються від *ля*¹ до *ля*³ за ступенями ля мажору. Цитра будується за ступенями звукоряду до мажору від *до*¹ до *до*³ або *соль*². Окрім 15 мелодійних струн, у цитри є ще 8 або 12 додаткових гармонічних струн, які утворюють акорди.

Щоб діти легше орієнтувалися в розташуванні струн, також можна використовувати кольорову систему. У нижню частину цитри підкладається під струни паперова смужка з кольоровими кружечками, або кольоровими нотками. На цитрі грають медіатором (пластмасовою пластинкою із загостреним кінцем), який тримають трьома пальцями – великим, вказівним і середнім, роблячи рух кистю руки праворуч. Для зручності гри на цитрі і кращого резонансу інструмент кладуть на дерев'яний столик. Лівою рукою дитина злегка підводить верхній кут цитри, тримаючи лікоть на столику. Це робиться для того, щоб під час гри не опускати надто голову, що не дає змоги бачити цифрове позначення струн.

З духових інструментів рекомендується брати до роботи **духову гармоніку "Мелодія-26"**, яка має фортепіанну клавіатуру з 26 клавіш. Інструмент слід тримати лівою рукою, коли чотири пальці охоплюють ручку, великий палець упирається в інструмент із зворотного боку знизу. Мундштук беруть в рот. Інструмент потрібно тримати злегка нахиленим униз. Ліва рука і лікоть підведені. Права рука приймає те ж положення, пальці трохи зігнуті й вільно пересуваються по клавіатурі. Грати на духовій гармоніці потрібно п'ятьма пальцями, як на фортепіано. Спочатку можна користуватися чотирипальцевою системою, як на акордеоні. На верхню частину білих клавіш наносять цифри. Коли діти опанують клавіатурою, цифри можна зняти. Звук залежить від струменя повітря, тому дути потрібно без напруги. Після закінчення гри слід видалити вологу, що накопичилася. Для цього користуються спеціальним клапаном: натискають кнопку на зворотному боці інструмента та легко дмуть в мундштук [15, с. 115].

Для індивідуальної гри на духових мелодійних інструментах доцільно добирати мелодії поспівок або пісень з добре відомими дітям поетичними текстами, наприклад: "Вийди, вийди, сонечко", "Іди, іди, дощику" тощо. Після того як діти навчаться відтворювати ритмічні малюнки мелодій, побудованих на одному звуці, можна мелодій на двох сусідніх звуках. Щоб полегшити дітям розуміння висотного розташування звуків, можна використати такі прийоми:

- показати рукою рух мелодії;
- закріпити за певним звуком мелодії колір;
- закріпити за певним звуком мелодії цифру.

Проте найбільшого розвивального ефекту можна досягнути лише під час гри на слух. У цьому разі діти зможуть краще уявити напрям руху мелодії, якщо одночасно з програванням її на музичному інструменті вони ще й проспівуватимуть її вголос.

Послідовність навчання дітей дошкільного віку гри на музичних інструментах

Навчання дошкільників гри на музичних інструментах включає три етапи: на першому – діти слухають і запам'ятовують мелодії, проспівують їх, знайомляться з прийомами гри, на другому – підбирають поспівки, на третьому – виконують їх за своїм бажанням [47 с. 115].

Алгоритм ознайомлення дітей з будь-яким музичним інструментом:

- повідомлення його назви;
- демонстрації зовнішнього вигляду, побудови і назва тих матеріалів, з яких він виготовлений;
- короткі дані з історії виникнення, розвитку та вдосконалення.

Приступаючи безпосередньо до навчання гри на музичних інструментах, педагогу необхідно, в першу чергу, розказати дітям про процес створення музичного інструменту, які майстри працювали над його створенням – конструктор, художник, лісоруб, сталевар, тесляр. Крім того, це не просто красива річ, а музичний інструмент: у нього є свій голос і мова, і діти повинні навчатися розуміти його, "розмовляти" з ним на його мові.

Кульмінацією ознайомлення з інструментом має бути демонстрація його голосу, тобто його тембру, після чого дітям можна поставити запитання:

- який він?
- що нагадує?
- які асоціації викликає?
- що може зобразити голос того чи того інструмента?

У процесі ознайомлення з новим музичним інструментом педагогу необхідно повідомити дітям про звуковидобування, показати їм, як це відбувається. Після цього діти повинні самі потримати інструмент у руках. Доречним буде й залучення самих дітей до аналізу способу гри на інструменті, зокрема через постановку таких запитань:

- як тримати інструмент;
- якими мають бути під час гри положення тулуба, рук, ніг;

- як правильно видобувати звук на тому чи тому інструменті тощо.

Закінчуючи ознайомлення дітей з музичним інструментом, педагог має виконати музичний твір або його фрагмент, демонструючи дітям виражальні та технічні можливості інструмента. Після цього потрібно нагадати дітям, як треба обережно поводитися з інструментом, щоб уникнути травмонезбезпечних ситуацій і псування інструмента, а також зацентувати увагу дітей на тому, де він буде зберігатися. Тому дуже добре, коли у приміщенні для музичних занять інструменти розміщені так, що діти мають змогу їх самостійно брати і класти на місце.

Ознайомлення дошкільників з інструментальним світом найдоцільніше починати з шумових ударних інструментів, які не мають звукоряду. Спочатку діти сприймають на слух багатий спектр шумів, порівнюють їх з аналогічними звуками природи – шумом вітру, шелестінням листя тощо. Далі вчаться розрізняти звуки за динамічною шкалою (голосно – тихо), темпову градацію музики (повільно – швидко), володіти ритмікою (вистукують своє ім'я, вірш). Предмети, по яких або якими можна стукати, шурхотіти, шелестіти тощо, зрештою, вже є нетрадиційними ударними інструментами. Вони не потребують попередньої підготовки перед музикуванням на них; наприклад, взяті до рук дитини молоточок, коробка з горішками папірець надають можливість дитині імпровізувати.

Для того, щоб заняття з інструментального музикування були для дітей легкими та цікавими, їх варто подавати у формі гри, казки, з посиланням на асоціативне мислення дітей та вже наявний у них музичний та виконавський досвід. Перш ніж розучувати з дітьми на інструменті мелодичні вправи, поспівки та пісні, їх необхідно розучити з дітьми вокально. Так діти краще засвоять поетичний текст, ритмічний і мелодійний малюнок відповідного музичного матеріалу. Після цього музичний інструмент можна використовувати для музикування.

Початкові ритмічні вправи. Починати навчання дошкільників гри на музичних інструментах треба з налаштування їх на точне відтворення ритмічного малюнку виконуваної п'єси. На цьому етапі можна запропонувати дошкільникам виконати ритмічний малюнок не лише на шумових інструментах, а й на інструментах зі звукорядом.

Бажано, щоб мелодія до цього ритмічного малюнку була нескладною – побудованою на одному звуці. Спочатку музичний керівник проплескує ритмічний малюнок, який діти уважно слухають і запам'ятовують. Потім дошкільники разом з музичним керівником проплескують цей ритмічний малюнок. Упевнившись, що діти роблять усе ритмічно правильно, музичний керівник може запропонувати їм відтворити ритмічний малюнок під час гри на музичному інструменті.

Музичний репертуар для гри на дитячих музичних інструментах

До репертуару для гри дитячих музичних інструментів включаються твори, які є цікавими для дітей, близькими їхнім інтересам, а також зрозумілими та доступними. Так, до музично-інструментального репертуару, який використовується у *II-й молодшій групі*, входять твори: "Я іду із квітами", муз. О. Тилічєвої, сл. Л. Димової, "Конячка", муз. М. Раухвергера, укр. нар. потішка "Сорока-ворока", укр. нар. пісня "Печу, печу хлібчик".

До репертуарного переліку творів, які використовує музичний керівник у *середній групі*, входять п'єси, що розкривають можливості звучання ударних інструментів "Барабан", муз. Г. Вихаревої, "Веселі бубонці", "Маракас" (обидва – муз. О. Туманян). Також використовуються твори, які змальовують світ тварин і птахів: "Козеня", муз. Г. Вихаревої, "Два ведмеді", укр. нар. пісня, "Кіт і пес", чеська нар. примовка, укр. текст Н. Ткаченко. Репертуарну основу музичного інструментування в цій групі складають фольклорні твори, зокрема: "Щедрик, ведрик", укр. нар. щедрівка, "Сію, сію, посіваю", укр. нар. колядка, а також твори в обробці композиторів: "Гоп-гоп", укр. нар. примовка, обр. Я. Степового, "Іде, іде, дід, дід", укр. нар. примовка, обр. Я. Степового [21, с. 136].

У *старшій групі* основою репертуару в даному виді дитячої музично-виконавської діяльності також слугує національний музичний фольклор (переважно – в обробках українських композиторів-класиків), представлений такими творами, як: "Дрібушечки", укр. нар. примовка, обр. Я. Степового, "Вийди, вийди, сонечко", укр. нар. пісня, обр. Л. Ревуцького, "Ластівочка", укр. нар. пісня, гарм. Ю. Михайленка. Проте, твори, які добираються для роботи з інструментування у даній віковій групі, стають більш різноманітними за жанрами (пісня, танок, марш). Діти можуть

"акомпанувати" на дзвіночках, трикутниках, металофонах відомі класичні твори: "Рондо в турецькому стилі", муз. В.-А. Моцарта, "Рондо-марш", муз. Д. Кабалевського, "Полька", муз. Й. Штрауса тощо.

За Н. Веллугіною, за складністю репертуар для гри на музичних інструментах можна поділити на:

- 1) маленькі п'єси для початкових вправ;
- 2) прості музичні твори (поспівки, пісеньки, лічилки) для індивідуальної гри;
- 3) п'єси, пісні для колективного музичного виконавства [47, с. 178].

Для виконання на інструментах зі звукорядом потрібно підбирати твори, мелодії яких мають невеликий діапазон, побудовані на поступених ходах з повторюваними зворотами. Особливо цікаво дітям грати п'єси, написані у формі варіацій. На початку нової варіації до загального звучання твору по черзі можуть приєднуватися нові інструменти.

Музичний репертуар має бути доступним для виконання дітьми дошкільного віку і, водночас, високохудожнім. Для шумового оркестру можна використати будь-який твір за програмою – основну партію виконуватиме музичний керівник, а діти супроводжуватимуть її, відтворюючи нескладні ритмічні малюнки: одночасно, групами або індивідуально по черзі.

2.4.6. Дитяче оркестрове музикування

Оркестру музичних інструментів по праву належить чільне місце в системі музичного виховання дошкільників. Гра в дитячому оркестрі є одним із видів колективного музикування дошкільників. Його створення можливе за умов довготривалої копіткої роботи музичного керівника щодо формування у дітей здатності до точного відтворення ритмічних малюнків, простих мелодій. У процесі оркестрової гри дошкільники набувають музичний досвід, уміння колективного виконавства, відчують відповідальність за виконання своєї партії, власну значущість у злагодженому звучанні потужного музичного "організму". Дитячий оркестр є дієвим засобом розвитку музичного сприймання та музичного слуху, його наявність розширює сферу музичної діяльності дошкільника та підвищує його інтерес до музики.

За методикою Н. Ветлугіної, дітей в оркестрі розсаджують так, щоб справа від керівника знаходилися інструменти, що звучать низько, зліва – високо, ударні інструменти розміщуються позаду вільно. Таким чином створюється оркестр, максимальний за кількістю інструментів та змішаний за складом інструментів [47, с. 175].

Організація дитячого оркестру висуває **вимоги до розташування** учасників в ньому:

- усі діти повинні добре бачити керівника;
- діти повинні сидіти (стояти) вільно, не заважаючи одним одному;
- музичні інструменти слід покласти на невеличкі підставки (а не класти на коліна) з тим, щоб діти не грали, горблячись;
- духові музичні інструменти до початку гри можна тримати на колінах.

Працюючи з дитячим оркестром, музичні керівники в основному користуються готовими інструментовками п'єс, опублікованими у різних збірках. Проте можна спробувати самостійно інструментувати добре знайомий музичний твір разом з дітьми. Насамперед треба визначитися, який склад оркестру буде найбільшою мірою підходити до характеру обраної для інструментування п'єси.

Доцільно створювати дитячий оркестр у такому орієнтовному складі: цитр – 6–8; металофонів – 5–7; акордеонів – 1–2; тріол – 2–3; кастаньєт – 2–3; трикутників – 2–3; барабанів, бубнів, тарілок – по одному інструменту [там само].

Після того як правило, записують ритмічні та мелодичні партії оркестру, які супроводжуватимуть звучання основної партії, надалі ці партії розподіляють між виконавцями, обирають солістів тощо. Під час розподілу оркестрових партій слід враховувати дитячі інтереси та здібності. Дітям, які найкраще підбирають мелодії на слух, можна доручити виконувати партії інструментів, що мають визначену висоту звука; дітям з розвинутим відчуттям ритму – партії ударних інструментів, що є основою ритмічної пульсації твору.

Музичний твір, який розучується оркестром, діти мають попередньо прослухати, визначити його особливості: кількість частин, музичних фраз, динаміку, темп, ритм. Ознайомлюючись із твором, дошкільники запам'ятовують його, вчаться чути й розуміти музичну

мову, а під час виконання прагнуть навіть вносити у звучання музичного твору щось своє. Такі творчі прояви треба усіяко підтримувати музичним керівникам. У результаті послідовних занять у дитячому оркестрі значно підвищується загальний художній рівень дошкільників, їх здатність до творчості та самовиявлення через музику. Крім того, виступи оркестру завжди додають яскравості святковим ранкам і розвагам.

Різновидами дитячих оркестрів, які використовуються в традиційній музичній практиці дошкільного навчального закладу, є наступні:

- 1) шумові – на основі ударних інструментів, що не мають звукоряду;
- 2) "ансамблеві" – на основі однакових або однотипних музичних інструментів;
- 3) змішані – на основі музичних інструментів з різних груп: ударних, духових тощо.

Коротко схарактеризуємо дані види дитячих оркестрів.

Шумовий оркестр є найпростішим та найдоступнішим з усіх видів дитячих оркестрів. До гри у ньому можна залучити дітей уже молодшого дошкільного віку, якщо вони відчувають метричну основу музики, пульсацію сильних та слабких долей у музичному творі. Шумовий оркестр майже завжди передбачає супровід певного мелодичного інструмента: фортепіано, баяна тощо. Для власне інструментального складу шумового оркестру можна використовувати такі інструменти: брязкальця, барабан, маракаси, бубен, дзвіночки. Виразні можливості шумових ударних інструментів необмежені, кожен інструмент має неповторні темброві фарби. Тому для виконання певного твору треба добирати тембри тих шумових інструментів, які найкраще передають характер музики.

Ансамблевий оркестр. Перед тим як діти спробують грати у змішаному оркестрі, варто запропонувати їм поуправлятися у колективній грі – на однакових або однотипних музичних інструментах, наприклад, в ансамблі ложкарів або виконавців на бубнах, трикутниках. Також можна організувати ансамблі виконавців на інструментах, що мають звукоряд, наприклад, на металофонах. Слід ураховувати, що оволодіння грою на інструментах, які мають звукоряд, більш доступне дітям, починаючи зі старшого дошкільного віку.

Адже ансамблева гра потребує неабиякої злагодженості виконання; ритмічної і загальномузичної виразності.

Змішаний оркестр. Для гарного звучання змішаного оркестру потрібно провести велику попередню індивідуальну та ансамблеву роботу з дітьми. Лише після того, як діти добре засвоять прийоми гри на інструментах, запам'ятають свої партії, можна об'єднувати їх в оркестр. Під час занять музичний керівник має постійно контролювати манеру гри оркестрантів; спонукати їх прислухатися і до своєї гри, і до гри партнерів, до основного супроводу; вчити коректно ставитися до звуковидобування – не заглушувати своєю грою решту учасників гри в оркестрі.

В останні роки у практиці дошкільних навчальних закладів, особливо в гуртковій формі роботи, з'явилися різні **види оркестрів саморобних дитячих музичних інструментів**, таких як:

- *горішковий* – різноманітні інструменти зі шкарлупок горіхів;
- *скляний* – підвішені фужери до рамки з крючечками, вішалки зі скляними паличками, водний металофон – скляні пляшки з водою;
- *шумовий*: маракаси з різними наповнювачами; рейнстік ("дощовиця", "шум дощу"); брязкальця; наповнені контейнери з-під "кіндер-сюрпризів" тощо.
- *посудний* – кришки з каструль, казани різного розміру, каструлі, ложки, тертки;
- *дерев'яний* – саморобні ксилофон, тріскачки, бамбукові "бомбазі", дерев'яні ложки, коробочки, рубель, сопілочки, дерев'яні барабанчики-колотушки;
- *металевий* – традиційні металофони, трикутники, дзвіночки, вішалки із підвішеними цвяшками, ключами, металевими пластинками, бубни з п'ялець, між якими натягнута резинка з кришками з-під напоїв, "карусельки" з бубонцями [14, с. 18].

Можна створити так званий **"літній оркестр"**, музичні інструменти якого виготовлені із рослинних матеріалів:

- пищик зі стручка акації або квасолі;
- гудочок із гарбузиння;
- свисток із лози;
- пищик з лепехи (татарзілля);
- брязкальця із засушених голівок маку;
- свищики із зеленої цибулі зі "стрілою" [30, с. 45].

Приклади деяких саморобних народних інструментів з коротким описом їхнього виготовлення надано у дод. Л.

Питання для самоперевірки

1. Розкрийте значення гри на музичних інструментах для музичного розвитку дитини.
2. Обґрунтуйте роль гри на музичних інструментах щодо творчого розвитку дошкільника.
3. Назвіть види дитячих інструментів.
4. Схарактеризуйте різні способи навчання дітей гри на звуковисотних музичних інструментах.
5. Розкрийте специфіку створення та використання саморобних українських народних інструментів.
6. Чим визначається специфіка добору музичного репертуару для навчання дошкільників гри на музичних інструментах.
7. Розкрийте специфіку навчання дошкільників гри в оркестрі.
8. Які види оркестрів саморобних дитячих інструментів використовуються в сучасній практиці дошкільного музичного виховання?

Контрольні завдання

1. Підготуйте конспект заняття, в якому педагог використовує в роботі з дошкільниками елементи музичної педагогіки Карла Орфа ("інструменти Орфа"). Представте запропоновані матеріали до перегляду на практичному занятті.
2. Виготовте по одному дитячому музичному інструменту для оркестру саморобних інструментів (вид оркестру – за вибором студента) і так званого "літнього" оркестру.
3. Використовуючи фонограмний аудіозапис одного із нескладних музичних творів, складіть його "партитуру", спираючись на використання саморобних дитячих інструментів.

РОЗДІЛ III

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ

ТЕМА 3.1. МУЗИЧНІ ЗАНЯТТЯ

План

1. Значення та завдання музичних занять.
2. Провідні педагогічні принципи у плануванні та організації музичних занять.
3. Види музичних занять за кількістю учасників.
4. Типи музичних занять за змістом .

Рекомендована література

1. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта", вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 196 с. : іл.
2. Крутій К. Термінологічне поле музичного заняття в дошкільному навчальному закладі / К. Крутій // Музичний керівник. – 2015. – №11. – С. 4–8.
3. Зими́на А. Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / А. Н. Зими́на. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
4. Мережко Ю. Комплексні чи інтегровані музичні заняття: у чому відмінність? / Ю. Мережко // Музичний керівник. – 2014. – № 5. – С. 4–7.
5. Радынова О. П. Музыкальное воспитание дошкольников : учеб. пособ. для студ. фак-тов дошк. воспит. высш. и средн. пед. учеб. заведений / Радынова О. П., Катинене А. И., Паландишвили М. Л. – М. : Издательский центр "Академия", 1998. – 240 с.

б. Романюк І. А. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному закладі : навчально-методичний посібник / І. А. Романюк. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 280 с.

В інструктивно-методичних рекомендаціях Міністерства освіти та науки "Щодо організації роботи з музичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах" № 1/9-454 від 02.09.2016 р. зазначено на можливості використанні наступних форм організації музичного виховання дітей: самостійна музична діяльність, використання музики у повсякденному житті, музичні заняття, музичні розваги, музично-театралізовані свята, додаткові – заняття за інтересами дітей, гуртки (студії).

3.1.1. Значення та завдання музичних занять

Реалізація завдань Базового компоненту дошкільної освіти в Україні та особистісно-орієнтованого підходу до виховання й розвитку дитини, що стосується формування у дітей творчості, креативності, вимагає розширення її життєвого простору за рахунок використання різноманітних педагогічних технологій і новітніх, більш ефективних форм роботи з дошкільниками. Йдеться, перш за все, стосовно використання в освітньому процесі такої форми організації навчального процесу, як заняття

Заняття – форма дошкільного навчання, при якій педагог, працюючи з групою дітей у встановлений режимом час, організовує та спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини

На сучасному етапі заняття розглядається як форма педагогічного впливу на дітей, яка поєднує розвивальний і виховний ефекти навчання, формує у дітей уміння активно засвоювати знання і творчо використовувати їх за безпосередньої участі педагога, що сприяє набуттю досвіду спільної діяльності з дорослими й однолітками.

Практика сучасних дошкільних навчальних закладів визначає широкий спектр видів занять, серед яких: комбіновані, інтегровані,

комплексні, сюжетні, сюжетно-ігрові тощо. Характеристику кожного з цих та інших видів занять з огляду на їх педагогічний потенціал ґрунтовно надано в праці Н. Гавриш "Сучасне заняття в дошкільному закладі" [76].

Заняття є важливою формою організації музичного виховання дошкільників. Теоретико-методологічні основи музичного заняття як основної форми музичного виховання й розвитку дітей було закладено у 1960–1970 рр. Н. Ветлугіною. За її визначенням, музичне заняття є формою освітньої роботи з дітьми, основними завданнями якого є навчити дитину завоювати в певній послідовності способи сприймання, виконавства, розвивати її музичні та творчі здібності.

Музичне заняття є специфічною, методично вираженою й перевіреною багаторічною практикою формою музичного виховання дітей. Зазначимо, що традиційно музичне заняття проводиться як предметне, тобто – односпрямоване. Вибір такого виду заняття надає вихователю можливість вирішувати низку завдань, пов'язаних із засвоєнням дітьми знань у галузі музичного мистецтва.

Найбільш поширений вид музичного заняття – традиційне – бажано розуміти не як застаріле, а як таке, що відповідає особливостям розвитку дошкільників і музичного мистецтва в цілому, як традиційно усталене в основних рисах й таке, що має великий потенціал до змістового оновлення.

К. Крутій, обґрунтовуючи термінологічне поле музичного заняття в ДНЗ, вказує на те, що сучасній музичній педагогіці слід не протиставляти інноваційні та традиційні підходи, а зосередитися на самодостатньому, конструктивному, систематичному, науково вивіреному розвитку теорії та методики музичного виховання дітей раннього та дошкільного віку, що базується на **творчому продовженні** наукових традицій. При цьому заняття з музичного виховання відіграє інтегративну роль, оскільки охоплює цілі, зміст, методи, засоби навчання, взаємодію музичного керівника і дітей [37, с. 5].

Музичне заняття – це форма музичного виховання дітей у дошкільному навчальному закладі, у ході якого забезпечується систематичний, цілеспрямований та всебічний розвиток, здійснюється формування музичних здібностей кожної дитини

Заняття проводяться за програмою планомірно з усіх видів музичної діяльності. Як правило, у кожній віковій групі проводиться два заняття на тиждень (у понеділок-четвер або у вівторок-п'ятницю). Педагог розподіляє матеріал на кілька занять, організовуючи кожне з них так, що воно є і самостійним, і водночас ланкою цілісного педагогічного процесу. Кожне заняття має пов'язуватися з попереднім і наступним. Можна накреслити орієнтовну схему організації навчального процесу: ознайомлення з новим матеріалом, розучування частково засвоєного, закріплення здобутих знань.

Під час планування і організації занять музичний керівник орієнтувався на фундаментальні цілі, зокрема:

- забезпечення систематичного творчого розвитку кожної дитини;
- формування естетичного ставлення дітей до навколишнього світу і мистецтва;
- активізація засвоєння дітьми музичних знань і вмінь використовувати їх у самостійній творчій діяльності;
- створення та зміцнення атмосфери позитиву, довіри, взаємоповаги в дитячому колективі тощо.

На заняттях відбувається постійна зміна діяльності: діти співають, танцюють, граються, слухають музику. Поєднання завдань різного емоційного і фізичного навантаження сприяє динамічному та різноманітному навчанню. Організація занять визначається віковими особливостями дітей. Планомірно ускладнюючи завдання, варіюючи методичні прийоми, педагог організовує заняття так, щоб уже в старших групах діти навчилися діяти активніше, самостійніше. Після проведення кожного музичного заняття обов'язково проводиться його аналіз. Орієнтовний план такого аналізу надано у дод. М.

3.1.2. Провідні педагогічні принципи у плануванні та організації музичних занять

Музичний керівник плануючи та організовуючи музичні заняття має керуватися такими **провідними педагогічними принципами**, як:

- принцип діяльності;
- принцип варіативності;

- принцип креативності;
- принцип неперервності;
- принцип природовідповідності;
- принцип гуманності.

Принцип діяльності. На будь-якому занятті, зокрема й музичному, діти перебувають у процесі постійного відкриття нових знань. Так, засвоєння дітьми музичних знань, умінь, навичок відбувається насамперед завдяки *спільній діяльності педагога з дітьми*, різним формам і видам такої діяльності. І важливим інструментом у цій діяльності є *діалог педагога з кожною дитиною* й заохочення всіх дітей без винятку до спілкування та самовираження.

Принцип варіативності та гнучкості. Матеріал занять постійно варіюється, виявляючи у такий спосіб новизну, ефект сюрпризності. Впродовж самого заняття, залежно від того, наскільки добре діти сприймають і виконують завдання, педагог може варіювати послідовність звичних дій, спрямованих на засвоєння дітьми пропонованого матеріалу.

Принцип креативності (організації творчої діяльності). Музичний керівник постійно заохочує творчу активність дітей, створюючи ситуації, в яких діти творчо реалізуються в колективній та індивідуальній діяльності. При цьому музичний *керівник сам має виявляти неабияку креативність*, швидко та влучно реагувати на несподівані "повороти", які йому "пропонують" діти своїми реакціями та вигадками, переймати від дітей їхню безпосередність та невимушеність. Тому обов'язковим елементом музичного заняття *має бути імпровізація*, адже вона дає змогу навіть у вже відомій грі, музичній казці знаходити щось раніше не помічене або зовсім нове.

Принцип неперервності. Цей принцип становить стрижень освітнього процесу, а також визначає характер взаємодії сім'ї та дошкільного навчального закладу в цьому процесі. Неперервним має бути шлях отримання дітьми у закладі різноманітних знань, умінь і навичок від раннього до старшого віку, а також у результаті самовиховання та самореалізації. Тому музичний керівник має визначати чітку послідовність подання дітям музичних знань згідно з власним досвідом та цілями, програмовими завданнями тощо. Процес музичної освіти розвитку та освіти не повинен завершуватися на заняттях

у дитячому садку, а продовжуватися в інших видах та формах роботи дітей з вихователями та батьками вдома.

Принцип природовідповідності спрямовано на врахування багатогранної природи дитини, особливостей її анатомо-фізіологічного розвитку з погляду віку і статі.

Розподіл розумового, фізичного, емоційного навантаження на дітей має бути доцільним. При будь-якому варіанті структури музичного заняття потрібно *дотримувати гігієни нервової системи кожної дитини*:

- враховувати швидку втомлюваність дітей;
- чергувати спокійні музичні завдання з динамічними;
- після розумової діяльності надавати дітям змогу відпочити під час активної, веселої гри тощо.

Принцип гуманності насамперед передбачає створення оптимальних умов для виявлення, розвитку задатків і здібностей кожної дитини, інтелектуального, творчого, соціального розвитку – тобто таку атмосферу на заняттях, у якій *взаємини між педагогом та дітьми будуються на основі поваги і довіри*. Крім того, педагог має обов'язково враховувати і приймати особистісні запити кожної дитини. Тому принцип гуманності вимагає від кожного педагога, зокрема й музичного керівника, особливої *гнучкості, терпіння, передбачливості*, адже під час освітнього процесу можуть виникати різні, іноді напружені й навіть конфліктні ситуації.

3.1.3. Види музичних занять за кількістю учасників

За кількістю дітей-учасників заняття діляться на: індивідуальні, заняття у підгрупах, фронтальні, об'єднані.

Враховуючи завдання, що виникають у ході роботи, педагог може застосувати форму індивідуальних занять. Іноді дитина після довгої відсутності губиться, не розуміє, як поводитися в тій чи іншій ситуації, виключається із загального колективного ритму дій. У такому випадку доцільні короткочасні (2–3 хвилини) індивідуальні заняття, які проводяться після спільного. Педагог з'ясовує причину відставання дитини, пояснює і показує той чи інший прийом у співі, русі, тренує дитину для виконання певного завдання. Варто

попрацювати з відстаючим 3–4 рази, і він уже із задоволенням виконує рухи з колективом. Та педагог і далі не перестає стежити за ним і в міру потреби знову залучає на якийсь час до індивідуальних занять.

Особливістю такого заняття у групах раннього віку є злитість всіх розділів, об'єднання різних видів музичної діяльності. У ранньому і молодшому дошкільному віці деякі діти, за даними О. Радінової, здатні виконувати завдання, об'єднавшись у невеликі підгрупи, з іншими заняття проводяться індивідуально. Поступово всі діти починають займатися по підгрупах два рази в тиждень. Тривалість типових занять у молодших групах 10–15 хвилин. У більш старшому віці заняття з підгрупами можуть бути домінантними чи тематичними, їх тривалість в залежності від віку дітей 10–20 хвилин. Проводяться вони 1–3 рази в тиждень.

Індивідуальні заняття повніше виявляють можливості дітей, розкривають музичні здібності. Заняття з дітьми, що відстають в опануванні програми дозволяють знайти причину затримки музичного розвитку. Домінантні заняття з переважанням цього виду діяльності допоможуть дитині подолати труднощі. За змістом індивідуальні заняття бувають переважно домінантними.

У молодшому віці заняття *за підгрупами* набувають більш чіткої структури. Окремі види діяльності починають виділятися в самостійні розділи. За змістом заняття наближаються до фронтальних. У другій молодшій групі вони вже проводяться з усією групою дітей і визначають всі різновиди фронтальних занять. Домінантні заняття за підгрупами допомагають виявити недоліки в музичному розвитку у кількох дітей, полегшують подальше вдосконалення умінь і здібностей дітей у різних видах музичної діяльності.

Музичне заняття – форма навчального процесу, в якому одночасно беруть участь діти однакового віку. Вони колективно співають, грають, танцюють. Об'єднані спільними переживаннями, прагненням виконати спільну справу, діти відчувають, що успіх і невдача кожного – успіх і невдача всього колективу. Це, безперечно, найефективніша форма організації дитячої музичної діяльності.

3.1.4. Типи музичних занять за змістом

Залежно від обраного напрямку діяльності дітей та розділу програми виокремлюють такі типи музичних занять:

- традиційні;
- комплексні;
- домінантні;
- тематичні;
- сюжетно-динамічні;
- інтегровані.

Традиційне музичне заняття є заняттям, у ході якого поєднані всі запропоновані програмою види дитячої музичної діяльності: слухання музики, співи, музично-ритмічні рухи, гра на музичних інструментах.

Під час традиційного заняття доцільним є розподіл різних видів діяльності у такій послідовності. Як правило, на початку заняття проводяться невеликі музично-ритмічні вправи, частіше тренувального характеру (окремі шиккування, маршування, елементи нового танцю тощо). Ці рухи організують увагу дітей і готують їх до завдань, що вимагають слухової уваги. Після вправ діти слухають музику, включаються до проведення музично-дидактичних ігор, а також співають. Спів включає різноманітні вокальні вправи, виконання творчих завдань, вправ на розвиток музичного слуху, розучування 2–3 пісень. Наступним етапом навчання є музично-ритмічна діяльність у формі гри, танцю або хороводу. Спокійні завдання, чергуючись із динамічними, дають змогу рівномірно розподіляти фізичне навантаження на дітей.

Структура типових занять має бути гнучкою та видозмінюватися відповідно до віку дітей, змісту, особливостей навчального матеріалу. Можна розпочати заняття не з ритмічних вправ, а зі співів чи слухання музики, а також з виконання нової пісні чи п'єси для рухів. Різноманітне поєднання видів діяльності запобігає появі втомлюваності у дітей, зберігає їхню працездатність, надає переваги у більш чи менш рівномірному формуванні у дітей вмінь і навичок у кожному з видів музичної діяльності, що позитивно впливає й на розвиток у них музикальності.

Завдання традиційного заняття:

- формування навичок різних видів музичної діяльності (музично-хореографічна, вокально-хорова, інструментальна);
- розвиток навичок музичної практики (сприйняття, виконавство, творчість).

Комбіновані заняття мають своє специфічне призначення. Їх обирають для реалізації спарених (здвоєних) цілей, наприклад: засвоєння нових знань і узагальнення їх із попередніми, що вивчалися впродовж кількох занять. Комбіноване заняття, як правило, має дві або декілька дидактичних цілей.

Практика роботи з дітьми засвідчує, що часто музичні керівники використовують таке заняття як сполучення декількох видів діяльності дитини: зображувальної, музичної тощо. Тоді як застосовують методи і прийоми, притаманні іншим типам музичних занять. Проте, такий підхід до вибору виду заняття та методики його проведення є неприйнятним.

Комбіноване заняття може мати таку структуру:

- повторення вивченого;
- активізація чуттєвого досвіду та опорних знань із метою повторення і підведення до сприймання нового музичного матеріалу;
- подання нового матеріалу і сприймання його дітьми;
- повторення, узагальнення й систематизація наявних знань;
- підбиття підсумків заняття.

Така структура найбільш доцільна для занять пізнавального циклу: ознайомлення з творчістю нового композитора, новими музичними інструментами тощо [37, с. 6].

Комплексні заняття складаються з декількох взаємопов'язаних частин, що підпорядковуються єдиній меті, доповнюють одна одну, складають єдине ціле. заняття, в якому інтегрують кілька видів діяльності (здебільшого художніх): пісенну (або танцювальну), художньо-мовленнєву, образотворчу. Це можуть бути заняття, на яких розв'язуються завдання музичного виховання дітей за допомогою різних видів мистецтва. Такі заняття проводять з дітьми, починаючи з молодшого віку.

Тематикою для побудови комплексного заняття може бути: підсумок про пори року, народний фольклор, народне мистецтво,

народні свята, класична музика тощо. Під впливом прослуханої музики хтось з дітей демонструє здібності у словотворчості, хтось у малюванні, аплікації, ліпленні чи вигадують рухи для гри. Проведення цих занять потребує серйозної підготовки всіх педагогів, які працюють з даною групою дітей.

Усі види художньої діяльності на комплексному музичному занятті мають бути об'єднані єдиним художнім задумом, а тема має розкриватися на матеріалах різних видів мистецтва. Поєднання видів мистецтва дає змогу педагогу залучити дітей до різних видів мистецької діяльності, зокрема:

- *музичної* – співи, танці, гра на музичних інструментах;
- *образотворчої* – ліплення, малювання, аплікація;
- *художньо-мовленнєвої* – декламування віршів, бесіди, ляльковий театр тощо [44, с. 5].

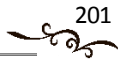
Усі елементи кожного з видів мистецтва на занятті цього виду мають слугувати яскравому та емоційно-насиченому розкриттю теми, сприяти тому, щоб діти найкраще сприйняли інформацію.

Найчастіше комплексні заняття проводяться як вступні до певної теми – це комплексні поточні заняття. Наприклад, комплексне вступне музичне заняття на тему "Весняні мелодії природи" може поєднати у собі:

- музику;
- живопис;
- літературу.

Це дасть змогу музичному керівникові:

- почитати та обговорити з дітьми тематичні вірші;
- відшукати віршах "кольорові" та "мелодійні" слова;
- створити з дітьми на обрані вірші пісню;
- роздивитися та обговорити тематичні живописні твори – наприклад, репродукцію картини В. Яценко "Рання весна";
- прослухати фрагменти музичних творів – скрипковий концерт Антоніо Вівальді "Весна" з циклу "Чотири пори року", "Варіації феї Весни" з балету "Попелюшка" С. Прокоф'єва тощо;
- створити разом із дітьми під враженням від прослуханих творів живописні, аплікаційні, пластилінові композиції тощо [там само].

- Також заняття комплексного типу доцільно проводити після того, як діти на занятті із малювання (аплікації), музики, художньої літератури (розвитку мовлення) засвоїли низку програмових знань, тоді вони визначаються як комплексні узагальнюючі (підсумкові).

Прикладом підсумкового комплексного музичного заняття може бути розгорнута музична гра "Самий розумний", мета якої – перевірити, чи засвоїли діти комплекс отриманих знань і чи вміють вони практично застосувати ці знання під час вирішення художньо-творчих завдань.

Сучасне комплексне музичне заняття бажано організовувати з упровадженням в навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій – мультимедійних презентацій, відео- та аудіоматеріалів тощо, а також різноманітних інтерактивних завдань [44, с. 6].

Завдання комплексного заняття:

- розвиток різних творчих здібностей дітей дошкільного віку (образотворчих, музичних, театральних, літературних) засобами музики.

Домінантні заняття з погляду організації і проведення є менш складними.

Домінанта (від італ. dominante - "панівний") - домінуюча ідея, головна ознака чого-небудь

Домінантне заняття будується на основі комбінованого, коли музичний керівник приділяє увагу якомусь питанню, проблемі, тобто робить акцент лише на одному (будь-якому) виді діяльності з дітьми. Прикладом домінантного виду діяльності на такому занятті може бути, скажімо слухання музики. При цьому інші види діяльності будуть допоміжними. Домінантні заняття, з одного боку, дають змогу виявити рівень музичного розвитку дітей, їхній творчий потенціал, здатність до самостійності, а з іншого – сприяють коригуванню розвитку дітей.

Домінантні заняття можуть мати тему та сюжет. Їх проводять щомісяця, іноді організовують "домінантні" дні і навіть тижні,

наприклад дні слухання музики, дні творчості, день театру, тиждень казки тощо. Своєрідним прологом до домінантних занять є тематичні.

Завдання домінантного заняття:

- створення атмосфери, притаманної певному виду мистецтва;
- збагачення уявлень дітей про особливості певного виду мистецтва;
- удосконалення виконавських навичок, розвиток творчих умінь.
- розучування музичного репертуару до свят і розваг;

У ході домінантного заняття доцільно: варіювати дитяче музичне сприймання; практикувати колективне та індивідуальне виконання пісень чи рухів з творчим виконанням; здійснювати почергове виконавство дітей та дорослих.

Тематичні заняття є узагальнювальними. Тож усі види музичної діяльності на такому занятті підпорядковані виключно одній меті – розвитку музичного смаку, емоційної чутливості, створенню підґрунтя музичної культури як частини загальної духовної культури в майбутньому.

У змісті занять цього типу інтегрується музична діяльність, під час якої діти навчаються розуміти музичні твори у трьох провідних темах:

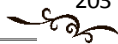
- 1) які емоції та почуття передає та викликає музика?
- 2) про що розповідає музика?
- 3) як розповідає музика?

Ці три теми визначають послідовність опанування музичного твору.

Разом з цим виховний зміст тематичних занять може бути збагачений на четвертому та п'ятому роках життя дітей. Наприклад:

- іграшки: "На гостинах у іграшок", "Свято Новорічних іграшок";
- природні явища: "До сонечка у гості", "Сонечко та дощик";
- пори року: "Закликаємо пташок до рідного краю", "Пригоди осіннього листочка".

Старшим дошкільникам бажано запропонувати теми соціального й суто музичного спрямування. Наприклад: "Пісенність поезії Лесі Українки", "Пісні улюбленого композитора", "Яскравий світ

музичних звуків", "Що ми знаємо про музичні інструменти", "Танцювальні жанри в музиці" тощо.

Завдання тематичного заняття:

- ознайомлення з видами та жанрами музики;
- ознайомлення з творчістю поетів та композиторів;
- вивчення специфічної термінології;
- освоєння різних засобів музичної виразності.

На структуру заняття впливає і форма його проведення. Упродовж тематичного заняття має зберігатися елемент сюрпризу, непередбачуваності, новизни, здивування і милування прекрасним. Це потребує від музичного керівника прискіпливого підходу до обрання музичного репертуару. Тематичні заняття можна планувати не рідше одного разу на 2–3 тижні.

Сюжетно-динамічні заняття проводять переважно в ігровій формі: виконання дитиною або дорослим будь-яких дій підпорядковане визначеному сюжету – казковому або запозиченому з реального життя. Такі заняття найдоцільніші під час розв'язання питань фізичного виховання дітей [див. методику Миколи Єфименка].

Інтегровані заняття такого типу дають дитині достатньо широкі і яскраві уявлення про музичне довкілля, взаємозв'язок явищ і предметів, взаємодопомогу, існування багатоманітного світу матеріальної і художньої культури. Тож метою інтегрованого заняття є узагальнення змісту, представлення дітям певного тематичного матеріалу гармонійним, єдиним у різноманітті. Одним з яскравих прикладів інтеграції різних видів діяльності дітей із метою ефективного виховання та навчання є "уроки мислення в природі", розроблені й упроваджені видатним ученим-педагогом В. Сухомлинським у 1960-х роках.

Музичне мистецтво за своєю сутністю є інтегрованим, пронизаним міжпредметними зв'язками, у ньому пересікаються та взаємодіють багато галузей мистецтва, культури, науки та техніки – наприклад, у таких темах, як "музична культура повсякденна", "історія танцювального костюма", "будова музичних інструментів", "музика в кіно", "як народжується звук" тощо. Тож організовуючи інтегроване музичне заняття, музичний керівник може поєднати в його структурі елементи з різних галузей знань, а не лише з різних видів мистецтва, як у

комплексному музичному занятті. Таке поєднання за активної співпраці дітей та педагога дає змогу розглянути матеріал різнобічно, з цікавих, несподіваних, приголомшливих ракурсів. Таке заняття яскраво запам'ятається дітям, пробудить у них бажання пізнавати навколишній світ і відшукувати у ньому зв'язки, самостійно вибудовувати його цілісну картину [44, с. 6].

***Інтеграція** – це глибоке взаємопроникнення, злиття, наскільки це можливо, в одному пропонованому матеріалі: узагальнених знань з тієї чи тієї сфери, розділу програми*

Добираючи тематику інтегрованих музичних занять, розробляючи їх структуру та визначаючи зміст, необхідно враховувати вікові особливості дітей. Відповідно до цього визначається, які галузі знань будуть поєднані на занятті та яким буде співвідношення між матеріалом. Зміст інтегрованого музичного заняття має бути спрямований на:

- формування у дітей системного мислення;
- збагачення уяви дітей;
- заохочення дітей до постійного захопленого пізнання навколишнього світу.

Кількість інтегрованих музичних занять протягом року залежить, з одного боку, від уміння педагога органічно синтезувати матеріал з різних галузей знань, а з іншого – від рівня розвитку дітей. Інтегровані музичні заняття можуть організовувати та проводити один або два педагоги.

Безперечно, підготовка до інтегрованих музичних занять потребує від педагога високої кваліфікації, гнучкого володіння інформацією, креативного підходу, а також вигадки і, зрештою, часу. Проте результат таких занять говорить сам за себе, і, на думку багатьох педагогів по всьому світу, саме інтеграція змісту навчання є найперспективнішим напрямом розвитку педагогічної науки.

Кожен вид мистецтва, кожна галузь знань має своєрідне "естетично-інформаційне поле", входження до якого має наповнювати душі дітей відчуттям радості та насолоди, пробуджувати в дітях цікавість і допитливість, додавати їм необхідні елементи для сприймання цілісної картини світу. Тож комплексні та інтегровані музичні

заняття з дошкільниками є одним з ефективних та захопливих шляхів до цього [44, с. 7].

На заняттях такого виду дошкільники одержують значний обсяг необхідної інформації, але перевантаження може негативно вплинути на їхнє здоров'я. Дослідники доводять, щоб підвищити ефективність навчання, одночасно знизити навантаження, скоротити терміни вивчення певної теми, можна використати інтеграцію змісту і різних розділів програми. На таких заняттях основний акцент припадає не стільки на засвоєння певного кола знань, скільки на розвиток образного і креативного мислення. Це дає змогу реалізовувати зміст більшості розділів програми, за якою працює музичний керівник, залучати відомості з різних сфер музичної культури, мистецтва, звертаючись до явищ і подій навколишнього життя. Потреба в інтегрованих заняттях пояснюється низкою причин. По-перше, дитина дошкільного віку має пізнавати світ, який її оточує, у всьому його різноманітті неподільно. Штучне розчленовування деяких відомостей не дає уявлення про ціле явище, дробить його на розрізнені фрагменти [37, с. 7].

Питання для самоперевірки

1. Чим визначається розвивальний та виховний ефект заняття з музичного виховання?
2. Перелічіть основні завдання, які реалізуються на заняттях з музичного виховання.
3. Які методичні засади заняття з музичного виховання, на Вашу думку, мають продовжуватись застосовуватися у практиці ДНЗ, а які вимагають оновлення? Поясніть свою думку.
4. Назвіть принципи планування та організації музичних занять.
5. Розкрийте структуру традиційного музичного заняття.
6. Надайте класифікацію комплексних музичних занять та схарактеризуйте їх види.
7. Що є основною дидактичною характеристикою музичного заняття інтегрованого типу?

Контрольні завдання

1. Розробіть схему проведення музичного заняття комбінованого типу (пізнавального циклу) за орієнтовною темою "Ознайомлення з новим музичним інструментом".

2. Доберіть аудіо матеріали та наочність до даного заняття.
3. Розробіть конспект музичного заняття інтегрованого типу, орієнтуючись на загальну тему "Чарівниця Зима до нас в гості прийшла".
4. Доберіть аудіо матеріали та наочність до даного заняття.

ТЕМА 3.2. МУЗИКА В ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

План

1. Фонова музика у житті дошкільного навчального закладу.
2. Самостійна музична діяльність дітей.
3. Музика під час занять фізичною культурою.
4. Особливості використання музичних творів на заняттях з ознайомлення з природою.
5. Музика на заняттях з ознайомлення із соціумом.
6. Музика на заняттях з розвитку мовлення.

Рекомендована література

1. Вільчковський Е. С. Інтеграція рухів і музики у фізичному розвитку дітей старшого дошкільного віку : навч.-метод. посіб. / Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко, Ю. М. Шевченко. – Тернопіль : Мандрівець, 2011 – 128 с.
2. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта", вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 196 с. : іл.
3. Романюк І. А. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному закладі : навчально-методичний посібник / І. А. Романюк. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 280 с.
4. Фононая музыка в жизни детского сада // Дошкольное воспитание – 2007. – №6. – С. 52–54.
5. Шевчук А. Залучаємо малят до музичної скарбниці / А. Шевчук / дитячий садок. Мистецтво. – 2010. – №3 (13). – С. 36–41.

3.2.1. Фонова музика у житті дошкільного навчального закладу

Один з варіантів використання потенціалу музичного мистецтва пов'язаний з фоновою музикою – музикою, що звучить "другим планом", без установки на усвідомлене сприйняття на заняттях, а також у вільній діяльності. Використання фонової музики є одним з доступних і ефективних методів психолого-педагогічного впливу на дитину в умовах освітнього закладу та допомагає вирішувати багато завдань освітньо-виховного процесу:

- створення сприятливого емоційного фону, усунення нервового напруження та збереження здоров'я дітей;
- розвиток уяви в процесі творчої діяльності, підвищення творчої активності;
- активізація розумової діяльності, підвищення якості засвоєння знань;
- перемикання уваги під час вивчення важкого навчального матеріалу, попередження втоми і стомлення;
- психологічна і фізична розрядка після навчального навантаження, під час психологічних пауз, фізкультурних хвилинок.

Педагоги, досліджуючи особливості розвитку музичного сприйняття, прийшли до висновку: велике значення має не тільки навчання, але і стихійне накопичення досвіду сприйняття інтонаційного запасу. Музичний репертуар для звучання фоном спільно підбирають музичний керівник, вихователь, педагог-психолог, вихователь-методист.

Педагог, включаючи музику в заняття (розвиток мовлення, математика, ознайомлення із довкіллям, конструювання, малювання тощо), може орієнтуватися на можливості активного та пасивного її сприйняття дітьми. При активному сприйнятті він навмисно звертає увагу дитини на звучання музики, її образно-емоційний зміст, засоби виразності (висота, темп, ритм тощо). При пасивному сприйнятті музика виступає фоном до основної діяльності, вона звучить негolosно, як би на другому плані [84, с. 52].

Звучання музики фоном в режимні моменти (прийом дітей вранці, настрої на заняття, підготовка до сну, підйом тощо) створює емоційно комфортний клімат у групі. Взаємодія психолога з медичним працівником допоможе скласти оптимальний репертуар

для музичного фону, що відповідає фізіологічним особливостям дітей.

Оскільки музичні заняття відбуваються лише двічі на тиждень, то саме у повсякденні створюються найширші можливості заохочення дітей до музичного досвіду дорослих та виявлення і підтримки дитячої самостійності у музичних діях. Протягом дня досвідчений вихователь часто звертається до власного співу або аудіозапису музики, привертаючи цим увагу малят, створюючи настрій під час різних дитячих діяльностей і режимних процесів. Щоранку малюків можуть зустрічати музикою, яка тихо звучить у групі. Це можуть бути українські пісні і мелодії, класична музика та із мультфільмів, дитячі пісні, які своїм звучанням викликати радісне сприйняття життєдіяльності дітей в садочку.

Рекомендовані твори, зазвичай, не застосовуються в один день. Вихователь намічає 2–3 або навіть 3–6 пісень, ігор, танців, які стануть доречними протягом дня та щонайменше протягом тижня. Зміст пісень настільки виразний, образно-ігровий, зображальний, що сам підказує педагогу доречні дії з дітьми. Кожний педагог може самостійно добирати твори із запропонованих чи з власного досвіду, або запозичувати з інших джерел те, що вважає за потрібне і в такий спосіб збагачувати повсякденну життєдіяльність дітей. Зусилля дорослих спрямовуються на формування в дітях внутрішньої потреби в музиці, бажання діставати радість й емоційну насолоду від музичних дій у повсякденні [88, с. 36].

3.2.2. Самостійна музична діяльність дітей

У повсякденному житті (побуті) дошкільного навчального закладу музика об'єднує в собі всі форми музичної діяльності, які реалізуються поза заняттями (ігри, розваги, свята, ранкова гімнастика тощо). Якщо музичні заняття є основною формою навчально-пізнавальної діяльності у ДНЗ та освітньо-виховний процес здійснюється шляхом прямого навчання, то в побуті пріоритетним стає непряме керівництво музичним вихованням дітей з боку музичного керівника, вихователя, батьків. Залучати дітей до музики, спрямовувати її вплив на дітей має передусім вихователь, адже він працює з

ними щодня. Тому вихователю важливо налагодити тісний контакт із музичними керівником, який допоможе підібрати відповідний пісенний, танцювальний та ігровий матеріал у роботі з дітьми.

Під час ігор, вправ повчального характеру, прогулянок музика може звучати за бажанням і дітей, і дорослого. Але в розвагах, святах, ранковій гімнастиці це відбувається, як правило, за ініціативою педагога; при цьому він має, звичайно, враховувати можливості, інтереси і уподобання дітей [15, с. 16].

Самостійна музична діяльність дітей є важливим засобом їхнього творчого розвитку, практичної реалізації набутих дитиною знань та умінь у галузі різних видів дитячого музичного виконавства. Як зазначала Н. Ветлугіна, "підґрунтям для самостійної музичної діяльності дитини є оточуюче життя, так як мотиви її вчинків, інтереси пов'язані з досвідом, накопиченим у процесі навчання, ігор, розваг, свят" [10, с. 63].

Виникнення самостійної музичної діяльності в дошкільному навчальному закладі – один з показників високого рівня розвитку дітей, що характеризується певними музичними вміннями і навичками, здатністю переносити різноманітні музичні дії в повсякденне життя. Дитина повинна вміти застосовувати накопичений музичний досвід, сформовані музичні вміння і навички в нових умовах, в самостійній музичній діяльності за своїми інтересами та бажаннями.

Одним із програмових завдань є створення умов вихователем для самостійної художньої діяльності дітей у другій половині дня (зображувальної, літературної діяльності дітей, музичної, театралізованої). Діти за власного ініціативою малюють, ліплять, грають на дитячих музичних інструментах, драматизують казки, пісні, слухають музику в аудіозапису та ін. [15, с. 18].

Н. Ветлугіна виокремлювала наступні форми організації самостійної музичної діяльності.

1. *Сюжетно-рольова гра*, в якій діти обирають тему під впливом різноманітних музичних вражень ("Шукаємо таланти", концерт, гра в оркестр, музичне заняття тощо), розподіляють ролі і сюжет таким чином отримує свій розвиток.

2. *Ігри-вправи*, переважно авто дидактичного характеру, під час яких дитина тренується, граючи на будь-якому інструментів або

розучуючи танцювальний рух. Проте, така самоорганізація не виключає й інших проявів дитячої творчості [10, с. 68].

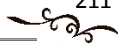
Самостійна музична діяльність виникає безпосередньо за ініціативи дітей. Кожна дитина прагне по-своєму відтворити те, з чим познайомилася на музичному занятті, вона наполегливо повторює елемент танцю чи підбирає мелодію на музичному інструменті і т. ін. Такі вправи стають ніби продовженням занять, їх можна розглядати як елементи самонавчання. Супроводжуючи рухливі ігри, різні заняття, прогулянки, ранкову гімнастику, музика створює певний настрій, поглиблює враження, єднає спільними переживаннями, дисциплінує дітей. Така організація вимагає від вихователя великої майстерності, винахідливості, творчого підходу, щоб зуміти своєчасно запропонувати дітям проспівати відповідну для цього моменту пісню, послухати з дітьми кілька творів в аудіо запису чи потанцювати з ними.

Самостійну музичну діяльність дітей стимулюють ігри, поспівки, лічилки, які спонукають дітей до створення власних пісеньок та ігор. Прийоми впливу занять на самостійну діяльність:

- правильне співвіднесення показу дій та дій за власною ініціативою дітей;
- спонукання до самонавчання ("Вивчи сам цю мелодію на металофоні, а потім заграєш її нам") та взаємної допомоги ("Коли будете грати, покажи Софійці рух польки");
- підготовка до уміння втілювати в конкретному образі свій задум, у пісні, таночку, гри [10, с. 74].

Створюючи правильні умови для музичного виховання та розвитку дошкільників, педагог установлює тісний взаємозв'язок різних форм організації музичної діяльності. Створення відповідного музично-розвивального середовища є важливою умовою забезпечення ефективності самостійної музичної діяльності дітей. У практиці ДНЗ

Виникнення самостійної музичної діяльності в дошкільному навчальному закладі – один з показників високого рівня розвитку дітей, що характеризується певними музичними уміньми і навиками, здатністю переносити різноманітні музичні дії в повсякденне життя.

Дитина повинна вміти застосовувати накопичений музичний досвід, сформовані музичні уміння і навички в нових умовах, в самостійній музичній діяльності за своїми інтересами та бажаннями.

3.2.3. Музика під час занять фізичною культурою

Музичний матеріал є надзвичайно потужним елементом організації різних форм фізичного виховання дітей дошкільного віку. Музикою доцільно супроводжувати загально розвиваючі вправи. Вона сприяє більш ритмічному і координованому виконанню гімнастичних вправ, задає темп рухів, допомагає виконувати їх виразніше й точніше.

Музичний супровід за формою, змістом і темпом повинен відповідати характеру рухів, однак ні в якому разі не можна допускати спотворення музичного твору для того, щоб пристосувати його до того або іншого руху. Під плавну, тиху музику вправа виконується спокійно, у повільному темпі. Під швидку й голосну музику виконують енергійні рухи руками або стрибки. Раптове закінчення музики або голосний, виразний акорд є сигналом до зупинки або зміни рухів.

Під час вивчення нових вправ діти виконують їх спочатку під рахунок вихователя (два-три рази), а потім у музичному супроводі. Це пояснюється тим, що дошкільнятам важко стежити за чіткістю виконання нового для них руху і одночасно за темпом, який задає музичний акомпанемент. Знайомі дітям вправи починають виконувати відразу під музику.

Про важливість використання музики під час занять фізичною культурою вказували такі вчені, як Н. Ветлугіна, Т. Дмитренко, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, М. Єфіменко, Є. Макшанцева, М. Метлов, С. Нечай, Т. Осокіна, О. Шевчук тощо.

Музика сприяє емоційному виконанню рухів, поліпшує настрій дітей. Проте, постійне виконання вправ під музику може призвести до зниження уваги дітей щодо якісного їх виконання, дещо механічному, недостатньо продуманому їхньому виконанню.

Н. Денисенко вказує на те, що використання музичних творів на фізкультурних заняттях, ранковій гімнастиці, фізкультурній хвилині, спортивних світах та вечорах-розвагах розвиває у дітей інтерес

до рухів, підвищує моторну щільність заняття на 20-25% та сприяє інтенсивному розвитку дітей [13, с. 23].

Е. Вільчковський стверджує, що танцювальні вправи слід включати систематично в заняття з фізичної культури, ранкову гімнастику та фізкультурні свята. Вони позитивно впливають на формування правильної постави, легкої та невимушеної ходьби, виразності та граційності рухів.

Н. Веллугіна вказує на те, що на фізкультурному занятті музика повинна звучати епізодично: під час ходьби, бігу, стрибків, перешикувань та деяких загально розвиваючих вправ. Основна частина заняття, ж правило, проводиться без музики, хоч окремі рухливі ігри можуть включати музичний супровід. Заняття завжди закінчується маршем. Музика піднімає настрій дітей, організовує їх рухи, надає рухам виразності, сприяє їх більш точному й скоординованому виконанню [47, с. 226].

Важливу роль відіграє музика при проведенні різних видів рухливих ігор. Рухлива гра сюжетного характеру з музичним супроводом викликає у дітей більшу зацікавленість і проходить значно жвавіше. Музика піднімає настрій дитини, змушує її рухатися енергійніше, красиво, відповідно до характеру і форми музичного твору. Використання музики під час проведення українських народних рухливих ігор є одним з активних спілкувань дитини з музикою.

Перед тим, як розпочати гру, дітям дають прослухати музичний твір, щоб вони зрозуміли його зміст, звертають їхню увагу на характер твору та яскраві засоби музичної виразності, що відбиваються в рухах. Музичні твори для ходьби та бігу в різному темпі, підскоків, стрибків підбирають яскраві, виразні, з чітким фразуванням контрастного характеру. Не можна довільно змінювати темп музики, підлаштовувати його під рухи дітей, доповнювати акорди, робити купюри. Це порушує характер музики, негативно впливає на її правильне сприйняття.

Пісні на фізкультурному занятті не використовуються, бо це вимагає додаткових зусиль від дитини, не дає повного відновлення дихання. Такі вправи, ж кидання м'ячика, повзання, перестрибування не рекомендується виконувати під музику, оскільки передбачають вільний ритм рухів, який відповідає можливостям кожної дитини.

3.2.4. Особливості використання музичних творів на заняттях з ознайомлення з природою

Важливим чинником розвитку у дітей естетичного ставлення до світу є розуміння ними краси в природі, мистецтві та здатність до судження про красу. Впливаючи на почуття, прекрасне породжує думки, формує інтереси. У процесі естетичного сприймання дитина робить свої перші узагальнення. У неї виникають порівняння та асоціації. Споглядання сконцентрованої у музичних творах краси природи пробуджує почуття насолоди та залучає дитину до кращих мистецьких надбань світової культури, а також сприяє формуванню естетичного ставлення до природи.

Використання музики на заняттях з ознайомлення дітей з природою обґрунтоване необхідністю забезпечення емоційного фону сприйняття природи; подання пізнавальної інформації в цікавій формі, її поступового ускладнення та трансформації дітьми в різні види діяльності.

Під час прогулянки парком чи вздовж річки варто заохочувати дітей до вслухання у звуки природи, які їх оточують, наприклад, спів пташок, шум вітру, шарудіння листя під ногами, шум води тощо. Дітям необхідно пояснити, що звуки природи – це своєрідна музика, в якій кожен голос – унікальний, виразний, і сприймати його слід відповідно. Така увага до звуків природи даватиме змогу активно розвивати у дітей уяву та мислення; емоційно врівноважувати їх, вчити концентруватися, спостереження за звуками природи дітей може наштовхнути вихователь, організувавши відповідне заняття з ознайомлення дітей з природою за темами "Осінь в нашому саду", "Співучі птахи нашого краю" тощо.

Музичний репертуар для усіх вікових груп містить надзвичайно великий перелік творів, в яких змальовуються рідні для дитини пейзажі, розкривається образ символу України – червоної калини, тремтливої берізки, рідних гаїв, садів тощо. Широку палітру музичних творів представлено образами різних тваринок – спочатку це ті, що найбільш знайомі дітям, а надалі образний план може значно розширюватися.

Наприклад, дітей третього року життя на занятті з ознайомлення з природою вчать розрізняти свійських та диких тварин, мати

уявлення про їхні рухи. Надаючи дітям інформацію про таку дику тваринку, як лисиця, вихователь може запропонувати малюкам послухати музичний твір "Лисичка", муз. С. Степаненка й доповнити почуте однойменною ілюстрацією С. Ягодича. До змісту інтегрованого заняття, в якому матеріал стосовно свійських та диких тваринок буде закріплюватися, можна включити вже відому дітям пісню "Ведмедик", муз. О. Тілічесвої, а також відтворити образи в музично-ритмічних вправах "Мишенята", муз. М. Жилінського, музичних іграх "Діти та ведмедик", муз. Т. Шутенко, сл. І. Плакиди.

Музичні твори допомагають дітям краще зрозуміти красу рідної природи. Систематичні спостереження разом з дітьми за природними явищами викликають у дітей хвилюючі переживання. Переймаючись красою і загадковістю природи, діти довго зберігають свої враження, чекають нових зустрічей з нею, створюють свій маленький світ гармонії і краси.

Розкриваючи красу рідної природи, вихователь має обов'язково ретельно продумати зміст бесіди з дітьми, дібрати уточнюючі питання, не перевантажуючи зайвою інформацією.

3.2.5. Музика на заняттях з ознайомлення з соціумом

Заняття із ознайомлення дітей із соціумом, згідно наказу МОН України № 446 від 13. 05.2015 "Про затвердження гранично допустимого навчального навантаження на дитину у дошкільних навчальних закладах різних типів та форми власності", визначається однією з головних форм ознайомлення дітей із соціальним довкіллям. Заняття проводиться, починаючи з груп дітей раннього віку (1 заняття на тиждень), з дітьми старшої групи проводиться 3 заняття на тиждень. На заняттях з ознайомлення дітей із соціумом вчать орієнтуватись у світі людських взаємин, формують у них навички соціально визнаної поведінки. Серед засобів здійснення освітньої роботи на заняттях використовується й музика, у тому числі – у поєднанні з іншими видами мистецтва (літературою, живописом, декоративно-ужитковим, фольклором тощо). Заняття з ознайомлення дітей із соціумом, як правило, є інтегрованими або комбінованими за спрямованістю, що визначається взаємозв'язком різних видів діяльності відповідно до досягнення мети заняття. Музична діяльність щодо цього відіграє важливу роль.

За допомогою музичних творів на заняттях із ознайомлення з соціумом діти набувають нових уявлень, знань про соціальне довкілля, у них формуються уявлення про відносини між людьми, вони засвоюють моральні категорії, як-от: дружба, чесність, справедливість тощо.

Так, ознайомлюючи дітей із професіями дорослих, можна використовувати пісні "Куй, куй, ковалі", укр. нар. пісня в обр. В. Верховинця, "Пастушок", муз. Ю. Рожавської, "Куди ти біжиш, травваю", муз. А. Філіпенка, "Виростає місто", муз. О. Тілічеєвої, "Чабанець" муз. нар., сл. С. Жупанина та ін.

Формуванню у дітей уявлень про людські стосунки, соціальні відносини допоможуть твори, як, наприклад: пісні "Наш татусь – молодець", муз. і сл. В. Пузанкової, "Пісня про ледачого Гриця", укр. нар. пісня, "Пісенька друзів", муз. В. Герчик. сл. Я. Акіма, "Рученята золоті", муз. Н. Вересокіної, сл. В. Кленца та ін. твори.

Для того, щоб діти зрозуміли про що йдеться у творі, вихователь на занятті із ознайомлення з соціумом повинен проаналізувати текст твору, розкрити його моральні категорії, пояснити незнайомі слова. Вивчене на занятті можна закріпити в інших формах організації життєдіяльності дітей – на прогулянках, в самостійній діяльності тощо.

Музичний матеріал, який використовується на занятті з ознайомлення з соціумом, доцільно сполучати з наочністю, яка уточнює знання дітей, посилює їхні враження стосовно теми, яка вивчається. Відтворювати такий матеріал краще за допомогою аудіо носіїв з тим, щоб не забирати багато часу на занятті. Якщо музичний твір великий за обсягом, можна використати лише його фрагмент, який має найбільше освітнє навантаження щодо ознайомлення дітей із соціумом.

3.2.6. Музика на заняттях з розвитку мовлення

За визначенням А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик, музично-мовленнева діяльність – один із видів художньо-мовленневої діяльності, що пов'язаний з вербалізацією музичних образів (у різних типах висловлювання), які сприймає чи відтворює дитина в різних способах музично-ритмічної активності. Цей вид діяльності одержав назву "музично-мовленнева діяльність" тому що ця діяльність побудована

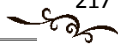
на основі відтворення дітьми змісту знайомих художніх творів у супроводі музики, розігрування художніх образів, які слугують засобом творчого самовираження дитини. Тобто це різного роду музичні ігри, змістом яких є художні тексти: ігри-драматизації у музичному супроводі, народні хороводні ігри зі співом, діалогами, рухами, дитячі оперні вистави за казками, розігрування українських народних пісень під музику та заняття у музичному супроводі.

Без участі мовлення неможливе виховання культури художньо-естетичного сприймання музичних творів, їх елементарного аналізу. Водночас створені під впливом художніх вражень образи, втілені в будь-яких типах зв'язних висловлювань, збагачують можливості їх яскравого вираження в танці, співах, музикуванні тощо.

Музику доцільно використовувати у якості ілюстративного матеріалу, наприклад, розповідаючи дітям казки. Так, українські народні казки "Пан Коцький", "Зима і Весна", "Коза-дереза" можна ілюструвати музичними номерами з однойменних дитячих опер М. Лисенка.

На заняттях з розвитку мовлення вихователь може ілюструвати сюжети творів виконанням невеликих пісеньок, що характеризують дійових персонажів. Доцільно використовувати музику, на текст яких написані опери або дитячі музичні ігри. Так, під час читання дітям "Казки про царя Салтана" О. Пушкіна можна дати прослухати фрагмент однойменної опери М. Римського-Корсакова, який характеризує три чуда: богатирів, царівну-лебідь, білку. Виконання пісень у ході роботи з казкою надає заняттю особливої емоційності. Проте, необхідно слідкувати за тим, щоб інструментальні твори або пісні не порушували цілісності казкового образу, а навпаки, доповнювали його.

Будь-яка розмовна мова є ритмічною та мелодійною. З метою розвитку мовлення у дітей на відповідних заняттях варто використовувати високоякісний пісенний репертуар, який допомагає розширювати дітям повноту свого мовлення. Наприклад, мелодія допомагає запам'ятовуванню тексту – отже, будь-яка дитина може краще запам'ятовувати фрази з пісень, які є трохи складнішими, аніж її природна мова, і пізніше використати їх у розмові, у відповідях на занятті з розвитку мовлення.

Пісні розширюють словниковий запас дітей. Адже є багато пісень із описом та переліком різних речей, які можуть ознайомити дітей з новими словами. До того ж, діти можуть складати власні вірші на основі знайомого літературного та пісенного репертуару.

На кожному музичному занятті використовують музично-дидактичні ігри, які обов'язково передбачають і завдання з розвитку мовлення дітей. Музично-дидактичні ігри – це ігри пізнавального характеру, спрямовані на збагачення й закріплення знань, пов'язаних з музичною діяльністю, активізацією в словнику дітей назв жанрів музичних творів, музичних інструментів, нот, іграшок, інших музичних термінів.

Питання для самоперевірки

1. Назвіть форми використання музики у повсякденному житті дошкільного навчального закладу.

2. Що зумовлює логіку створення атмосфери повсякденного звернення до музики з метою створення життєво необхідних дитині позитивних емоційних вражень?

3. В яких видах дитячої діяльності вихователь може доцільно використовувати музичний матеріал?

4. Які професійні якості вимагаються від вихователя з тим, щоб повноцінно використовувати музику у повсякденному житті дошкільників?

5. Чим зумовлюється специфіка самостійної музичної діяльності дітей? Назвіть форми організації самостійної музичної діяльності дошкільників (за Н. Веллугіною).

6. Яку роль відіграє музика у проведенні занять фізичною культурою?

7. Яке функціональне навантаження відіграє музика на заняттях із розвитку мовлення?

8. Яку роль відіграє музичний фольклор в ознайомленні дошкільників із соціумом? Чому його називають скарбницею життя народу?

Контрольні завдання

1. Складіть комплекс ранкової гімнастики для старшої групи з включенням музики для руху, бігу, підстрибувань, танцювальних рухів. Доповніть комплекс додатками дібраних Вами аудіоматеріалів, записавши їх на CD-диск.

2. Укладіть репертуарний перелік музичних творів для використання на занятті з ознайомлення з природою (тему визначте відповідно до плану освітньої роботи з розділу "Ознайомлення з природним довкіллям").

ТЕМА 3.3. МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛІЗОВАНІ СВЯТА І МУЗИЧНІ РОЗВАГИ

План

1. Роль музично-театралізованих свят та музичних розваг у формуванні культури дозвілля дітей.
2. Види музично-театралізованих свят.
3. Методика організації та проведення музично-театралізованого свята.
4. Методика організації музичних розваг.

Рекомендована література

1. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта", вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 196 с. : іл.
2. Новгородська Ю. Г. Методика музичного виховання дошкільників. Тексти лекцій : навч. посібник / Ю. Г. Новгородська. – Ніжин, Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. – 128 с.
3. Шуть М. Музичне оформлення дитячого свята / М. Шуть // Музичний керівник. – 2013. – №7. – С. 4–9.
4. Шуть М. Скарбничка організатора дитячого свята / М. Шуть // Музичний керівник. – 2012. – №3. – С. 27.
5. Шуть М. Сучасне дитяче свято : педагогічний аспект / М. Шуть // Музичний керівник. – 2012. – №3. – С. 4–11.

3.3.1. Роль музично-театралізованих свят та музичних розваг у формуванні культури дозвілля дітей

Важливе місце в процесі музичного виховання дітей дошкільного віку займають музично-театралізовані свята і музичні розваги. Свята та розваги є усталеними формами організації музичного виховання дітей дошкільного віку, а також заходами, які сприяють формуванню їхньої культури дозвілля.

На важливість використання виховного та соціалізуючого потенціалу дитячих свят вказували видатні педагоги Ф. Фребель, К. Ушинський, А. Симонович, Н. Крупська, А. Макаренко та ін. Н. Ветлугіна розглядала дитячі ранки та розваги як особливу форму організації дитячої художньої діяльності в дитячому садку, що поєднує різні види мистецтва з метою найбільшого емоційного впливу та ефективного рішення ряду виховних завдань, у тому числі – щодо організації колективу дітей.

Свята є яскравими моментами в житті дітей, доставляють їм радість, збагачують новими естетичними враженнями. За словами А. Макаренка, діти напередодні святкового ранку, передчуваючи зустріч із друзями, казковими героями, феєричними перевтіленнями, переживають "завтрашню радість".

Свята, розваги та інші форми музично-дозвілєвої діяльності сприяють всебічному розвитку дитини тим, що:

- дошкільники знайомляться з різними видами мистецтв (музичним, образотворчим, елементами театрального) і літературою, їх кращими зразками;
- вечори розваг пробуджують радісні почуття, підвищують життєвий тонус дітей;
- сприяють згуртуванню дітей і дорослих, викликають почуття доброзичливості, симпатії, довіри один до одного;
- дозволяють кожній дитині проявити свою індивідуальність, вірити в свої можливості.

Організація світ у ДНЗ передбачає необхідність розширення життєвого простору дитини, підтримки її оптимістичного світосприйняття, радісного настрою. Участь дитини у святі (пряма чи опосередкована) сприяє соціалізації дитини, розвиває відкритість, готовність до контактів. А. Зиміна вказує на те, що святкування є "не тільки видовище, але й подія, яка почуттям радості об'єднує колектив дітей і дорослих" [25, с. 259].

Проведення музично-театралізованих свят та музичних розваг сприяє забезпеченню гуманізації музично-виховного процесу, коли дитина з її особистими та індивідуальними відмінностями перебуває у центрі уваги музичного керівника та вихователя, а освітньо-виховний процес стає процесом їхньої партнерської взаємодії, співробітництва та співтворчості.

Метою проведення дитячих свят, що організовуються педагогічним колективом ДНЗ, є формування в дітей культури дозвілля, підвищення рівня їхньої творчої активності.

Педагогічні *завдання*, які здатне вирішити дитяче свято:

- закріпити і ствердити сформовані морально-етичні переконання, ціннісні орієнтири та установки дитини;
- підвищити рівень самосвідомості, самозначущості дитини завдяки реалізації виконавських та імпровізаційно-творчих її здібностей і позитивної оцінки її діяльності;
- розширити обізнаність дитини про явища дійсності;
- удосконалити художньо-естетичні здібності дитини за рахунок багаторазового закріплення опанованого матеріалу в репетиційному форматі;
- встановити нові орієнтири у процесі пізнання світу та його явищ;

3.3.2. Види музично-театралізованих свят

Виходячи з положень Базового компоненту дошкільної освіти щодо розширення й поглиблення життєвого досвіду дитини, плекання у дитини зачатків креативності, розвитку творчих здібностей тощо, обов'язковими для всіх груп дитячого садка є:

календарні свята – Новий рік, Мамине свято (8 Березня);

тематичні свята – наприклад, Випуск дітей до школи;

свята календарно-обрядового циклу – Масляна, Івана Купала,

Зимові свята, Стрітєння, Весняночки;

християнські свята – Святого Миколая, Різдво, Великдень;

національно-патріотичні свята – День Незалежності України,

День захисників України; Свято української мови тощо.

У перші три місяці навчального року (вересень-листопад) з дошкільниками середньої та старшої груп можна провести Свято Урожаю; а також свята, пов'язані з елементами та явищами осінньої природи тощо. Проте, перелічені теми свят не повністю задовольняють дитячі запити. Тому навчальних закладах бажано проводити свята, пов'язані зі змістом внутрішнього життя конкретної групи. Під час таких свят діти самі, чи під керівництвом дорослих вдовольняють свої соціальні потреби. Серед можливих тем дитячих свят, наприклад, такі:

- *день народження дітей*: свято зазвичай проводять раз на місяць для усіх дітей, які народилися у поточному місяці;
- *день нових іграшок та ігор*: на святі презентують іграшки та ігри, опановані дітьми за останні кілька тижнів;
- *зустріч із Прекрасним і Цікавим*: для проведення свята складають перелік об'єктів, які можна назвати прекрасними і цікавими; обов'язковими об'єктами мають стати люди (конкретні і діти, батьки, вихователі) та їхні вчинки (вчинок є одиницею діяльності та яскравою характеристикою особистості);

М. Шуть пропонує доповнити тематику дитячих свят можна за рахунок близьких, зрозумілих і цінних для дітей об'єктів, а саме:

- *іграшок або предметів* – свято пружного м'яча або веселих м'ячів; свято гнучкої чи швидкої скакалки; свято прогулянки ляльки; свято барабанів, наприклад "Парк іграшок", "Фестиваль пірамідок" тощо;
- *привабливих елементів дитячого світу* – свято солодошів, подарунків, олівців, пензликів, санчат, наприклад "Превеселі каруселі", "Кульки-дивульки", "Фантики-бантики" та інші;
- *елементів і явищ природи* – свято дзвінких камінців, живого листя, сріблястих струмків, веселкового неба, дощових крапельок тощо;
- *представників природи* – свято птахів ("Школа польотів ластівок"), свято тварин ("Слідами братів наших менших"), свято комах ("Комаріки-дзюбрики", "Метелики-вітрелики"), свято рослин ("Святковий букет", "Калинове намисто") тощо;
- *елементів другої природи* (продуктів людської творчості) – наприклад "Мандрівки літачка", "Веселинки строкатої кофтинки";
- *понять зі світу людських взаємин* – свято повітряних поцілунків, цікавих пальчиків, маминої казки (колисанки), наприклад "Хто ходить в гості із рання...", "Теплі обійми"; "Ми – казкарі у нашому дворі".

Сучасна музична педагогіка розглядає дитячі свята як важливий компонент всебічного розвитку та виховання дитини, що сприяє опануванню нею навколишнього життя. У процесі проведення свят як важливих соціально-педагогічних явищ, діти долучаються до культурного досвіду людства та національної культурної спадщини,

усвідомлюють як загальнолюдські моральні цінності, так і важливі елементи духовної культури свого народу.

3.3.3. Методика організації та проведення музично-театралізованого свята

Проведення свята потребує дотримання певного алгоритму організаційних дій.

1. Визначення мети проведення музично-дозвіллевого заходу. Вона може бути:

- *навчально-інформативною* – розширення знань дітей у певній галузі;
- *виховною* – виховання поваги до батьків, любові до Батьківщини, дбайливого ставлення до природи тощо;
- *психологічною* – створення позитивного настрою, виховання чуттєвого ставлення до навколишнього світу, співпереживання.

2. Визначення теми та назви свята. Тема деталізує зміст святкового ранку. Наприклад, навчально-інформативну мету можна реалізувати на святкових ранках такої тематики: природа, навколишній світ; образотворче мистецтво тощо. Назва святкового ранку має чітко відображати обрану тему, бути короткою, але змістовною. Добре, коли вона сформульована художньо. Наприклад, "Репортаж із осіннього лісу", "У гостях у Модниці-Зими", "Весняний хіт-парад" тощо. Назвою святкового ранку можна проектувати його конкретну тематичну спрямованість, як-то "Осінні співанки" – захід, який у своїй основі має пісні на тему осені.

3. Написання сценарію є найвідповідальнішим етапом у процесі підготовки свята (або святкового ранку). Слід врахувати, що віршований текст діти запам'ятовують простіше, ніж прозовий. Текст сценарію повинен бути високохудожнім, цікавим для дітей. Сценарій свята, урахуовуючи нестійкість дитячої уваги, повинен містити моменти інтриги – акценти, мікрокульмінації, які не повинні ототожнюватися з головним сюрпризним моментом заходу. У сценарії вказують назву святкового ранку, місце та час його проведення; елементи оформлення зали, декорації, реквізит, дійових осіб, особливості їхніх костюмів. Детально прописують увесь хід подій, музичний супровід, спецефекти і слова дійових осіб [92].

Усі епізоди або фрагменти сценарію мають бути логічно побудованими, завершеними і вибудованими за принципом наростання інтриги від експозиції до головної кульмінації. Після того, як текст сценарію написаний, його потрібно уважно відредувати, знайти слова-синоніми для більш точного і яскравого вираження авторської думки, прибрати повтори, придумати цікаве звернення до аудиторії. У сценарії обов'язково має бути кульмінація, а також непередбачувані для дітей сюрпризні моменти, кілька ігор та розваг, особливо масових, інтерактивних, зокрема з батьками. На різних етапах свого розгортання сценарій має містити певні "загадки" – так можна буде тримати аудиторію в художній напрузі.

Бажано, щоб усі герої сценарію були знайомі дітям. Але зміст святкової казки має бути принципово новим для них, непередбачуваним, адже дітей потрібно дивувати. Адже більшість дітей цього віку бояться не лише Бабу Ягу або Бармалея, а й будь-якого Клоуна. Тож актори мусять уміти працювати і в активно-продуктивному режимі, і в релаксаційному режимі.

До сценарію свята для дітей віком від 4-х років уже можна вводити негативний персонаж. Його роль може виконувати запрошений актор чи вихователь з артистичними здібностями. Доручати виконання ролей негативного спрямування дітям не потрібно. Негативний персонаж під час гри не має права набирати у свою команду гравців. Він повинен грати проти всіх дітей, або боротися з представником світлих сил, якому діти мають допомагати перемогти. Діти мають чітко ідентифікувати себе з позитивними персонажами і діяти виключно у системі їхніх цінностей. Разом з позитивними героями для забезпечення контрасту і розвитку конфлікту у сценарій завжди потрібно вводити їхніх антиподів. Діти мають чітко усвідомлювати, хто є позитивним, а хто – негативним персонажем, адже дитяче свято – це ще й моральний урок.

На святах для дітей 3–4-х років повинні бути лише позитивні, добрі й знайомі дітям персонажі – Фея, Матінка-Коза, Мері Поппінс, Попелюшка, Бабуся-казкарка. Для молодшого дошкільника віком до 3-х років будь-які ролі, навіть чоловічі – клоуна або Діда Мороза, – повинна грати жінка або чоловік з м'яким тембром голосу.

4. Добір музичного репертуару. Пісенний і танцювальний репертуар визначає провідну функцію дитячого свята, він не

повинен поєднувати в одному заході різні музичні стилі (класичний, народний, сучасний).

Музика, яку використовують на дитячому святі, має характеризуватися наступними ознаками, серед яких: відповідність віковим виконавським можливостям дошкільників, живе виконання, невелика тривалість звучання, наявність притаманної дитячій психології символічної й образної виразності тощо. Як зазначає А. Зиміна, не слід перевантажувати програму свята великою кількістю номерів, оскільки це втомлює дітей та знижує як їхній інтерес до вистави, так і святковий настрій, взагалі [25, с. 262].

Визначальними параметрами у доборі музичних номерів до свята є його назва, тематика, зміст і сезонність. Тематика свята має бути пов'язана з програмністю музики; зміст – з її процесуальними моментами, що показують розгортання сюжету. А сезонність передбачає використання музичних творів у відповідну їхньому внутрішньому змістові пору року.

Підібраний до свята музичний матеріал має викликати у дітей захват, яскраві співпереживання. Так, весела, завзята, жартівлива музика на новорічному святі налаштовує дітей на радісне очікування сюрпризів; задушевні, ліричні мелодії, м'які ритми співзвучні зі святкуванням Дня матері або 8 Березня – дня жіночої ласки, добра і любові – і передають ніжні й теплі почуття до мам і бабусь. На святі "Випуск дітей до школи" поруч з нотками радості можуть звучати нотки жалю: адже розлучатися з дитячим садком завжди сумно. Але загальний настрій свята все ж таки має бути світлим і життєрадісним.

5. Підготовка до дитячого свята. Свято є частиною загально виховної роботи, яка проводиться в дитячому садку. Зміст свята, його програма обговорюються заздалегідь на педагогічній раді спільно з завідувачем і вихователями. Розроблений сценарій та програму представляє музичний керівник. У процесі обговорення вносяться правки та зміни. На педагогічній раді вирішується питання про розподіл обов'язків на святі, обирається ведучий, а також призначаються відповідальні за прикрашення зали, підготовку атрибутів, костюмів, визначаються терміни виконання. Перед святом вихователі проводять консультації з батьками.

Діяльність дітей на святі повинна бути свідомою. Дітям треба пояснити, що таке свято, для чого потрібно розучувати пісні, танки

тощо. Тільки за цієї умови можна сформувати у дітей необхідні мотиви діяльності і, відповідно, досягти гарних результатів. Готуючи танцювальні номери до святкового ранку, доцільно використовувати рухи, вже розучені дітьми на заняттях з фізкультури або ритмопластики. Використання добре знайомих рухів розширює межі роботи над виразністю, збагачує зміст танку, надає натхнення дитині [92, с. 23].

Під час постановки ігрових пісень треба ретельно продумувати рухи, щоб вони не заважали повноцінному диханню дітей, були емоційно забарвленими і відповідали смислового та художнього змісту пісні. Бажано прорахувати і залучити до сценарних розробок можливі світлові ефекти: снігопад, дощ, заграву тощо. Завдяки цим світловим ефектам, скажімо, казкові замки можуть здатися глядачам крижаними, а галявини – потонулими у барвистій ковдри. Світло змінює обличчя героїв, їхні костюми, а відтак – враження від сприйняття змісту свята [92, с. 23].

Декорації є невід’ємною частиною свята. Вони додають святую оригінальності, яскравості і барвистості. А головне – орієнтують глядачів у темі свята. Заздалегідь варто продумати і розташування учасників та глядачів. У залі, де відбудеться свято, стільці розміщують переважно буквою "П": попереду сидять діти, за ними – батьки; або під боковими стінами – діти, а обличчям до сцени – батьки. Таке розміщення учасників дає змогу всім перебувати в епіцентрі дії, активно співпереживати, співчувати, підтримувати [92, с. 21].

Більшість постановочних номерів для святкових дійств готують під час планової музичної діяльності у дитячому садку або школі. Решту – у додатковий час, переважно у другій половині дня. Спеціальні номери – сюрпризні моменти, мікро- і макрокульмінації, фокуси – педагоги готують з дітьми в індивідуальному режимі, тримаючи їх у таємниці для широкого загалу до певного моменту свята.

Різноманіття яскравих вражень іноді може викликати у дітей загальмованість. Тому підготовлену і прикрашену напередодні святкову залу дітям доцільно показати під час генеральної репетиції. Причому бажано провести цю репетицію ще й у костюмах (чи з елементами костюмів). Так можна буде зрозуміти, чи не ускладнюють ці костюми рухи дітей. До початку свята треба перевірити якість роботи технічних засобів та світлових приладів; уточнити, хто

відповідає за роботу кожного технічного засобу. Бажано також передбачити та підготувати запасний варіант у разі форс-мажорних обставин, наприклад – ноти замість фонограми тощо.

6. Проведення свята. Свято у навчальному закладі здебільшого має вигляд полігону для закріплення вивченого матеріалу, підбиття певних підсумків. Однак, не варто оцінювати дітей за результатами їхньої участі у святі. Не потрібно перевантажувати святкову програму читанням віршів. Дитяче свято – це не вечір поезії. Музика додає святу особливого настрою, колориту. Діти вчать її чути, відчувати і адекватно реагувати на неї. Саме тому на дитячому святі недопустима низькопробна та гучна музика. Окрім естетичної функції, музика на святі виконує ще й організуючу функцію, спрямовуючи чи поєднуючи дітей у діях, емоційних переживаннях, відкриттях. Впливаючи на підсвідомість дітей, музика сприяє створенню відповідного емоційного настрою: жартівливого, святково-піднесеного, спокійно-розсудливого тощо [там само].

Свято краще проводити в ранковий час і тривалість його повинна бути не більше 45–50 хвилин для старших груп, 30–35 хвилин для молодших і середніх груп. У програму свята включаються індивідуальні та колективні виступи дітей із різних видів музичної діяльності. Свята для дітей 3–4-х років проводяться окремо від свят для дітей 5–6-ти років, тому що програма, розрахована для старших, не завжди зрозуміла малятам і стомлює їх. У свою чергу, ігри, ганці, пісні малят мало цікаві для старших дітей.

Заняття в день свята не проводяться.

Роль *ведучого* на дитячому святі є найвідповідальнішою. Його емоційність, жвавість, уміння безпосередньо спілкуватися з дітьми багато в чому визначають загальний настрій і темп ведення свята. Ведучий має не лише добре знати програму, а й уміти швидко реагувати на несподівані випадкові зміни, бути готовим до імпровізації у межах програми. Текст потрібно промовляти у характері теми заходу, доступною аудиторії мовою. Бажано включити до тексту "родзинку", аби привернути максимум уваги до дії, яка відбуватиметься. Під час реалізації програми ведучий обов'язково повинен використовувати гумор з метою зацікавлення аудиторії, підтримки її уваги та підняття її настрою.

Музичний керівник має забезпечувати повноцінне звучання музичних творів на святі, виконувати їх технічно й високо художньо. Неприпустимими є вільне поводження з темпами, спрощення фактури супроводу твору, коректування авторського нюансування тощо. На святі мають виконуватися не більше 3–5 танків (один із них може бути довільного характеру) та такої ж кількості пісень.

Святкова програма зазвичай, складається з трьох частин:

- *перша* – невелика за обсягом (5–7 хвилин), включає урочистий вхід святково одягнених дітей до зали, за необхідністю – шикування в колони. Шуть Скарбничка, 27 Перед тим, як розпочати святкове дійство за сценарієм, потрібно зробити короткий вступ – розповісти глядачам про майбутнє видовище;
- *друга частина* – основна, дещо триваліша. Вона складається з колективних та індивідуальних виступів дітей. Усі виступи можуть відбуватися у вигляді концерту, у якому чергуються різні види музичної діяльності, інсценівки у виконанні групи дітей, показ спектаклю тощо;
- *третья частина* – заключна – вручення дітям подарунків, співання пісні чи декламування вірша.

Діти, очікуючи на свято в груповій кімнаті, не повинні довго чекати на свій вихід. Щоб уникнути цього, варто точно розрахувати час, коли вести дітей на свято, коли роздати їм необхідні святкові атрибути тощо [92, с. 24]. Безпосередньо перед входом дітей до святкової зали потрібно дати їм відповідні соціально-психологічні установки, налаштувати їх на свято. Наприклад, можна провести з дітьми цікаві флеш-ігри для зняття напруги у дітей перед виходом їх на публіку, розроблені сучасним українським музичним педагогом М. Шуть.

Структура свята залежить від його тематики. Оскільки нині в контексті посилення національного виховання, приділяється велика увага проведенню з дітьми різних заходів громадянсько-патріотичного спрямування, свято такої тематики можна проводити за дотримання наступного алгоритму:

1. Святкова хода дітей під урочисту музику або марш (оркестрово-інструментальна обробка українських пісень або мелодій). За необхідністю, до такої ходи можна долучати й дорослих (запрошених військових, шанованих людей тощо). Дуже доцільним щодо цього є спільне виконання фрагменту святкової маршової пісні.

2. За логікою сценарію, наступним фрагментом патріотичного свята може стати виконання Державного гімну України або в аудіо-запису, або у колективному виконанні усіх присутніх.

3. Урочисте привітання завідуючої або спеціально запрошеного гостя;

4. Концертна частина свята.

5. Заклучна частина, в якій звучать слова-побажання дітям від тієї людини, яка відкривала свято. За сценарієм, у цій частині проводиться роздача подарунків, сувенірів.

6. Вихід дітей під урочисту музику із зали.

В епілозі свята його організатори зазвичай виказують загальну подяку всім учасникам і публіці, зазначають моральні цінності, які отримали підтвердження у виставі, бажають нових творчих звершень.

Закінчити свято варто роздачею подарунків, оскільки вони посилюють та продовжують святкові емоції, або запрошенням дітей на святкове чаювання. Іноді роздавання подарунків відбувається у груповій кімнаті після свята. Обов'язково потрібно сфотографувати дітей у святкових костюмах, зафіксувати їх у переможному вигляді – як таких, що чудово виконали творче завдання і отримали насолоду від гри [92, с. 28].

Новорічний сценарій також складається з трьох, по-різному побудованих частин. У першій – діти оглядають гарно прибрану ялинку, читають вірші, водять хороводи. У другій, кульмінаційній, частині з'являються Дід Мороз і Снігуронька, які ведуть далі ранок, створюючи атмосферу радісного поживлення. Діти виконують пісні, вірші, інсценівки, веселі сценки. У цій частині свята проводяться атракціони, ігри-витівки, загадки тощо. Третя частина завершує ранок. Дід Мороз і Снігуронька прощаються з дітьми.

Свято, присвячене випуску дітей з ДНЗ, проводиться дещо по-іншому. Тут немає особливої парадності, просто створюється атмосфера дружньої уваги до дітей-випускників. Вони виконують свої улюблені пісні, ігри, танці, дивляться виступи дітей інших груп, приймають від них вітання, квіти, пам'ятні сувеніри. У піснях і віршах, якими завершується ранок, вихованці дякують працівникам дитячого садка, обіцяють добре вчитися в школі [15, с. 20].

Після проведення свята важливо закріпити отримані дітьми враження і знання. Для цього проводять з дітьми групові бесіди. При

нагоді згадують, як було гарно на святі, мотивуючи тим самим дітей до повторення фрагментів святкової програми. Бажано, щоб діти розігрували такі фрагменти самостійно. Під час підбиття підсумків свята доцільно використовувати образотворчу діяльність, що сприяє закріпленню отриманих вражень, розвиває образну пам'ять.

Після свята скликається педагогічна рада, на якій аналізується свято, визначаються недоліки, з'ясовуються їх причини. Так, обговорення допомагає запобігти помилкам при підготовці та проведенні наступних свят, підвищує ефективність педагогічної роботи.

**ФЛЕШ-ІГРИ ДЛЯ ЗНЯТТЯ НАПРУГИ У ДІТЕЙ
ПЕРЕД ВИХОДОМ ЇХ НА ПУБЛІКУ**

(автор-розробник Микола Шуть) Шуть Скарбничка, 21

Позіхання

Педагог пропонує дітям уважно дивитися на нього, набирає повітря і позіхає. Завдання: спровокувати дітей на аналогічну дію: "Нумо, хто так зуміє, як я?"

Кульбабка

Педагог пропонує уявити перед собою кульбабку: не жовту, квітучу, а ту, що одцвіла і стала білою пухнастою кулькою. За допомогою довготривалого плавного видиху педагог пропонує дітям погріти, полоскотати, розворушити кульбабку.

Аромат радості

Педагог пропонує дітям разом, вдихнути аромат радості: "Приготуйте носики, задеріть їх догори. Починаймо!". Далі педагог демонстративно, чутно втягує повітря – робить це поволі, з насолодою, усміхаючись.

Після виконання вправи педагог запитує:

"Відчули аромат радості? Ні? То давайте спробуємо ще раз!". Вправу можна виконати 4–5 разів.

Здувся м'ячик

Діти за вказівкою педагога глибоко вдихають повітря. Потім педагог показує жест, який зображає прокол м'яча (укол вказівним пальцем).

В цю ж мить усі учасники якомога економніше видихають повітря на звук "ш-ш-ш-ш-ш", витягнувши губи вперед.

Пароплав

Педагог звертається до дітей із проханням скласти перед собою долоньки рупором, потім піднести їх до рота. Після цього педагог перетворює всіх на "пароплави" і, як головний капітан, запитує: "Чий пароплав найдовше гуде?". Діти намагаються якомога довше густи за допомогою довготривалого плавного видиху.

Невидима чарівна сопілочка

Педагог запрошує всіх дітей пограти на невидимій чарівній сопілочці чарівну мелодію. Для цього педагог пропонує дітям взяти у руки невидимі сопілки – прикласти з'єднані між собою пальці лівої та правої рук до рота. Завдання: спробувати видувати повітря тонесеньким потоком і грати на ньому пальчиками. Цю вправу можна виконати 3–4 рази з перервами.

3.3.4. Методика організації музичних розваг

Розваги проводяться один-два рази на місяць у кожній віковій групі, починаючи з раннього віку (3-й рік життя), переважно у другій половині дня. Тривалість музичних розваг для дітей раннього віку – 15–20 хв., молодшого – 20–35 хв., старшого віку – 35–40 хв. Місцем їх проведення може бути музична зала, групова кімната, фізкультурний чи ігровий майданчик, лісова або паркова галявина, берег водоймища тощо.

Під час планування музичних розваг враховують: тематику, форму проведення, вказівку на терміни, відповідальних, примітку. Розваги можуть проводитися у вигляді концертів, театральних дійств, інсценівок, лялькових вистав, слухання музичних казок, спільних вечорів для дітей і батьків тощо. Для показу лялькового театру, діафільмів, концертів самодіяльності тощо можна об'єднувати 2–3 групи. Цей момент має бути врахований у плані. У плані також необхідно зазначати, хто відповідальний за оформлення приміщення, виготовлення костюмів, атрибутів, за загальну організацію і проведення розваг. Різні види розваг, тематика яких пропонується, варіюється

вихователями і музичним керівником з урахуванням інтересів дітей та результатів освітнього процесу [65, с. 50].

Вечори розваг бувають трьох **видів**:

- 1) організовані для дітей дорослими;
- 2) проведені силами самих дітей, але з допомогою дорослих;
- 3) організовані дорослими за участю дітей в складанні програми і виконання номерів.

Вечори розваг у дошкільному закладі проводяться традиційно в таких **формах**:

- концерт. Фестивалі (вечори) самодіяльності;
- театри – ляльковий театр (народний ляльковий театр Вертеп, на сценічних планшетах, маріонеток, на відкритих і закритих тростях). Тіньовий театр. Театр тіней. Настільний театр іграшки (площинної та об'ємної). Театр п'яти пальчиків;
- інсценування на фланелеграфі. Інсценування казок, оповідань, віршів, музичних творів.
- святкування днів народження дітей.
- вечори спортивних ігор і розваг.
- слухання радіопередач, перегляд телепередач і діафільмів.
- вечори ігор, забав та атракціонів.
- засідання сімейного клубу (від англ. *club* – "у складчину") – на такому святі кожен має щось дарувати на радість іншим, це гармонізує міжособистісні взаємини представників дитячої групи (система "діти – діти") і сприяє поліпшенню сімейних стосунків.

У розвагах, які проводяться дорослими, використовуються танці, пісні, які діти вже знають або які вони будуть розучувати, а також художні та музичні твори, важкі для дитячого виконання, але цілком доступні дитячому сприйняттю.

Для вечорів розваг другого виду залучається в основному матеріал, що вивчається дошкільниками на регулярних заняттях з музики, розвитку мовлення, образотворчої діяльності, а також матеріал, вивчений ними на індивідуальних заняттях (це стосується як роботи музичного керівника з дітьми, що мають вищий рівень музичних здібностей, так і відвідування дітьми гуртків тощо).

Інструментальна і вокальна музика займає велике місце на вечорах розваг. Супроводжуючи дії дітей, вона поглиблює емоційно створювані ними образи, допомагає активізувати всіх учасників – і

"акторів", і "глядачів", а в подальшому природно входить у повсякденне життя дітей, стає їм близькою та улюбленою.

Музичні вечори розваг, які повністю складаються з музики, проводяться тільки один раз в місяць у кожній віковій групі, щоб не виробити у дітей уявлення, що не можна відпочити без музичного "фону". В інсценізаціях казок, оповідань, віршів, музичних творів вона стимулює дитину до виразної гри, допомагає створити потрібний образ. Будучи епізодом, основою вистави, її органічним компонентом, музика характеризує поведінку і дії персонажів.

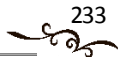
На інших вечорах розваг музика є лише бажаним епізодом. Наприклад, в тіньовому та ляльковому театрах вона прикрашає спектакль, поглиблює враження дітей, але не є провідним компонентом. Таке ж місце вона займає у святкуванні днів народження, інсценізації на фланелеграфі, вечорах жартів, забав, атракціонів, спортивних розваг. Вибір інструментальної та вокальної музики, включення її в той чи інший вид видовища визначається його змістом. Види розваг слід обов'язково змінювати, матеріал добирати відповідно до віку дітей, рівня їхнього розвитку та інтересів.

Питання для самоперевірки

1. Яку роль відіграють свята і розваги у всебічному розвитку дитини дошкільного віку?
2. Розкрийте алгоритм організаційних дій у проведенні музично-театралізованого свята.
3. Яку структуру має свято громадянської тематики? Новорічне свято?
4. Які види музичних розваг проводяться у дошкільному навчальному закладі?
5. Назвіть форми проведення розваг у дошкільному навчальному закладі.

Контрольні завдання

1. Складіть сценарій розваги за участю дорослих (для будь-якого виду лялькового театру) на основі української народної казки. Доберіть відповідний музичний супровід, записавши його на CD-диск.
2. Складіть сценарій свята з орієнтовною назвою "Пишаюсь тобою, місто (село) моє" за використанням краєзнавчого матеріалу.

РОЗДІЛ 4

МУЗИКА В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

ТЕМА 4.1. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА КЕРІВНИЦТВО СИСТЕМОЮ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

План

1. Специфіка професії "музичний керівник".
2. Функції завідувача, вихователя-методиста в організації музичної діяльності дітей.
3. Функції музичного керівника та вихователя у проведенні музично-виховної роботи з дітьми.
4. Планування освітнього процесу з музичного виховання.

Рекомендована література

1. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта", вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 196 с. : іл.
2. Мерзлякова С. Планирование и анализ работы по музыкальному воспитанию / С. Мерзлякова // Дошкольное воспитание. – 2000. – №1. – С. 121–126.
3. Новгородська Ю. Г. Методика музичного виховання дошкільників. Тексти лекцій : навч. посібник / Ю. Г. Новгородська. – Ніжин, Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. – 128 с.

4. Романюк І. А. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному закладі : навчально-методичний посібник / І. А. Романюк. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 280 с.

4.1.1. Специфіка професії "музичний керівник"

Музичний керівник разом із іншими фахівцями організовує у дошкільному навчальному закладі процес музичного виховання. Згідно з пунктом 5 Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 04.11.2010 №1055, у штатних розписах ДНЗ передбачається посада музичного керівника з розрахунку 0,25 штатної одиниці на одну групу в дитячих садках та на кожную групу дітей віком від одного року і старше в яслах-садках. Діяльність музичного керівника скерована метою і змістом Базового компоненту дошкільної освіти в Україні (освітня лінія "Дитина у світі культури") та спрямована на розв'язання комплексу завдань музично-естетичного і загальнокультурного виховання дітей. Даний педагог першим коректно і системно вводить дитину у світ прекрасного, доброго, творчого, емоційно-високого. Професія "музичний керівник дошкільного навчального закладу" є унікальною та достатньою мірою складною.

У діяльності сучасного музичного керівника інтегровано низку напрямів. Ця професія передбачає, що її представник є:

- універсальним музикантом-виконавцем: інструменталістом, вокалістом, хореографом, диригентом;
- педагогом з навчання основ співів, хореографії, гри на дитячих музичних інструментах, ігромайстером, методистом, просвітницьким громадським діячем;
- технологом навчально-виховного процесу – системним менеджером освіти: проектувальником, реалізатором навчально-виховних процесів, дослідником, експериментатором, фахівцем з моніторингу музичних здібностей, модератором творчої групи (дітей, колег, батьків), розробником наочності тощо;
- творцем – інтерпретатором змісту програми з дошкільної освіти, автором чи вдосконалювачем методик, імпровізатором, деякою мірою - поетом, композитором, актором, імітатором;

- спеціалістом сфери дозвілля – сценаристом, режисером, постановником, сценографом, акомпаніатором, звукорежисером, декоратором, аніматором, культурологом.

На думку М. Шуть, музичний керівник має бути підготовленим до роботи костюмера, розробника атрибутів, бібліотекаря, оператора ПК та інших технічних засобів навчання тощо [91, с. 5].

4.1.2. Функції завідувача, вихователя-методиста в організації музичної діяльності дітей

Музичне виховання дітей безпосередньо здійснюється музичним керівником за допомогою вихователів. Однак успіх цієї роботи значною мірою залежить від діяльності завідувача та вихователя-методиста, що спрямована на оптимізацію освітнього процесу, від їхнього ставлення до музичного мистецтва, розуміння ролі музики у вихованні дітей, рівня загальної й музичної культури, якості виконання управлінських функцій.

Грунтовно функціональні обов'язки працівників ДНЗ стосовно організації музичного виховання визначено у науково-методичній праці І. Романюк "Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному закладі" [65].

Посадові обов'язки завідувача ДНЗ та вихователя-методиста передбачають реалізацію багатьох функцій, які впливають на реалізацію різних напрямів роботи, у тому числі – й музичного виховання.

Функція педагогічного аналізу

Завдання музичного виховання та заходи щодо їх реалізації на навчальний рік визначаються на підставі аналізу роботи дошкільного навчального закладу в попередньому навчальному році. Вихователь-методист закладу аналізує діяльність музичного керівника та вихователів з питань музичного виховання дітей, зміст та результати самоосвіти педагогів, особливості музичного розвитку дітей, форми та зміст взаємодії з батьками. Завідувач визначає якість навчально-методичного, матеріально-технічного забезпечення процесу музичного виховання в дошкільному навчальному закладі, методичного супроводу діяльності музичного керівника та вихователів з цього

питання. У разі потреби аналіз роботи з музичного виховання обговорюється на засіданнях педагогічної ради. Для унаочнення запис результатів аналізу забезпечується діаграмами, картами, схемами, відеозаписами тощо.

Висновки аналізу дають змогу:

- окреслити завдання і форми методичної роботи з музичним керівником, окремими вихователями та колективом у цілому щодо впровадження ефективних форм, методів та прийомів роботи з дітьми;
- напрацьовувати методичні рекомендації з організації музичного виховання тощо.

Функція планування

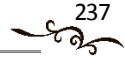
Питання організації діяльності дошкільного навчального закладу з музичного виховання обов'язково має відстежуватися у змісті річного плану та, враховуючи методичну доцільність, передбачати роботу:

- з музичним керівником, вихователями – педагогічні ради, семінари, індивідуальні і групові консультації тощо;
- з батьками – індивідуальні та групові консультації, тематичні батьківські збори, дні відкритих дверей, практикуми тощо;
- з дітьми – різні заходи музично-естетичного циклу.

Функція планування спрямована на:

- забезпечення педагогічного процесу необхідним обладнанням, технічними засобами навчання, поповненням і систематизацією літератури в методичному кабінеті;
- тематичного, оперативного тощо вивчення роботи педагогів з музичного виховання (див. нижче у функції контролю);
- розробку методичних рекомендацій з організації роботи з музичного виховання дітей тощо (зазвичай цим питанням займається вихователь-методист або музичний керівник закладу).

У плануванні методичної роботи з питань музичного виховання є необхідно окреслити тематику і зміст семінарів та практикумів для вихователів. Україн важливим у плануванні роботи педагогічних рад є визначення питань художньо-естетичного, творчого розвитку дітей через якісну організацію музичного виховання, до підготовки та розгляду яких має активно залучатися музичний керівник. На

педагогічних радах заслуховують й обговорюють доповіді музичного керівника:

- з досвіду роботи щодо впровадження нових педагогічних технологій;
- про виконання програми за певними видами музичної діяльності;
- про особливості проведення окремих форм освітньої роботи з музичного виховання з дітьми.

Крім цього презентують досвід роботи вихователів з музичного виховання поза музичними заняттями; вирішують методичні та управлінські питання щодо організації процесу музичного виховання в умовах дошкільного навчального закладу. Завідувач і вихователь-методист відповідно до посадових обов'язків допомагають музичному керівникові в організації планування роботи з музичного виховання.

Функція організації

Керівник дошкільного навчального закладу, щоб правильно організувати роботу з музичного виховання, має бути обізнаним з класичними та сучасними методиками музичного виховання дітей, уміти спрямовувати роботу всього педагогічного колективу на виконання поставлених у річному плані завдань, пошук ефективних форм і методів музичного виховання, впровадження досягнень науки і практики; створювати сприятливі умови для роботи музичного керівника. А також має забезпечувати освітній процес відповідним оснащенням, зокрема:

- добре настроєним фортепіано (у музичній, спортивній залах, у групах дітей раннього віку);
- різними музичними інструментами;
- музичними іграшками;
- костюмами і масками різних персонажів;
- технічними засобами тощо.

Завідувач має вирішувати організаційні питання щодо придбання і виготовлення музично-дидактичних ігор і посібників, атрибутів, а також обладнання для різних видів театру. Керівник дошкільного навчального закладу має сприяти та забезпечувати умови підвищення професійної компетентності музичного керівника:

- направляти на курси підвищення кваліфікації до інституту післядипломної педагогічної освіти;
- залучати до обміну досвідом між педагогами – наставництво, школа музичної майстерності, відкриті покази різних форм роботи з дітьми на районних, міських, обласних методичних об'єднаннях;
- сприяти участі у фахових конкурсах, виставках тощо.

Вихователь-методист має:

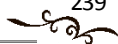
- організовувати різні форми методичної роботи;
- добирати спеціальну літературу, систематизувати її;
- допомагати у розробці освітніх заходів тощо.

Контрольна функція

Для здійснення якісного аналізу стану організації життєдіяльності дітей, зростання професійної компетентності музичного керівника завідувач дошкільного навчального закладу має орієнтуватися у різних видах внутрішнього контролю за організацією освітнього процесу та у механізмах його здійснення. Керівник має провести такі види контролю: тематичний, фронтальний, оперативний, підсумковий.

Під час тематичного контролю особлива увага приділяється ви-значенню рівня впровадження нових форм, методів та прийомів музичного виховання, вивченню особливостей музичного розвитку дітей тощо. Аналізуючи роботу музичного керівника, як вихователів-методисту, так і завідувачеві, потрібно відвідати кілька занять в одній віковій групі, щоб оцінити варіативність видів занять, їх структуру, різноманітність та ефективність застосованих методів і прийомів, доцільність добору музичного репертуару, простежити ступінь ускладнення завдань, динаміку роботи, повноту використання різних видів музичної діяльності. Під час аналізу проведення свят, розваг також оцінюється діяльність дітей, музичного керівника, вихователя, узгодженість роботи педагогічного колективу.

Фронтальний контроль передбачає вивчення у повному обсязі системи організації освітнього процесу в одній групі; отримання всебічної інформації про виконання завдань програми в цілому, динаміку розвитку дітей, про організацію життєдіяльності вихованців та оснащення освітнього середовища; дає змогу встановити чи

взаємопов'язані завдання соціально-морального, пізнавального, художньо-естетичного, фізичного, мовленнєвого розвитку дітей тощо. У план фронтального контролю у певній віковій групі треба вносити й питання вивчення організації музичного виховання. Аналізують цю роботу зазвичай крізь призму вмінь вихователів організовувати музичну діяльність з дітьми поза музичними заняттями, співпрацю вихователів із музичним керівником.

Метою *оперативного контролю* є вивчення стану роботи педагогічного колективу та окремих педагогів на певному етапі; вивчення щоденної інформації про хід і результати педагогічного процесу, виявлення причин, що порушують його; перевірка виконання педагогами попередніх пропозицій, управлінських рішень. Тематичний контроль питання організації музичного виховання в одній, декількох або більшості групах дошкільного навчального закладу здійснюється не частіше одного разу на три роки.

Підсумковий контроль дає змогу визначити результативність роботи дошкільного навчального закладу з музичного виховання впродовж різних періодів (1–3–5 років), підбити підсумки роботи в цілому, у кожній віковій групі, у різних організаційних формах (під час занять, самостійної діяльності дітей, свят і розваг).

Зазвичай у процесі підсумкового контролю здійснюється:

- оцінка засвоєння дітьми знань, сформованості вмінь та навичок з музичного виховання, які закладені у програмі (під час цього виду контролю оцінюється виконання програми в цілому, а також кожною дитиною);
- вивчення змісту роботи музичного керівника, розвиток його професійної компетентності;
- визначення рівня ефективності впровадження нової технології, методики;
- аналіз результативності методичної роботи з організації музичного виховання;
- аналіз співпраці дошкільного навчального закладу (вікових груп) з батьками тощо.

Підсумковим контролем можна вважати й атестацію музичного керівника, яка проводиться один раз на п'ять років.

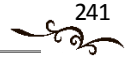
Функція регулювання та координації

Проаналізувавши результати контролю, завідувач має скоординувати роботу для надання музичному керівникові та вихователям методичної й організаційної допомоги. Координація роботи педагогічного колективу з питань музичного виховання потребує знання завідувачем сучасних досягнень науки і практики, змісту роботи та взаємозв'язку музичного керівника й вихователя, вміння скеровувати й узгоджувати їхню роботу, регулювати виконання окреслених завдань. Завідувач повинен уміти координувати взаємодію педагогічного колективу з батьками, допомагати вдосконалювати роботу з ними. Вихователь-методист має регулювати процес вивчення й упровадження ефективних методів та прийомів, кращого досвіду дошкільних навчальних закладів з музичного виховання, координувати процес вивчення та узагальнення досвіду роботи музичного керівника дошкільного навчального закладу тощо.

4.1.3. Функції музичного керівника та вихователя у проведенні музично-виховної роботи з дітьми

І. Романюк, з опорою на наукові дослідження О. Кононко, Н. Кузьміної, А. Щербакова стосовно загальних функцій педагога, а також з урахуванням даних наукових праць відомих педагогів-музикантів О. Радиної, А. Катінене, М. Палавандішвілі, А. Гогоберидзе, визначає чотири функції, які здійснюють музичний керівник та вихователь у процесі музично-виховної роботи з дітьми: інформаційну, розвивальну, орієнтувальну, мобілізаційну.

Для реалізації **інформаційної функції**, музичному керівникові потрібно мати глибокі знання зі свого предмета, вміти передавати їх дітям. Зміст цієї функції у діяльності музичного керівника специфічний. Музичну інформацію педагог передає, насамперед, самотійно виконуючи музичні твори. Тому виконання музичних творів для дітей – основне вміння педагога. Виконання має бути професійним, яскравим, оскільки запис не завжди здатний цілком замінити живе звучання інструмента. Сприймання музики поглиблюється через навчання дитини усвідомлювати емоційно-образний зміст музичного твору. Тому музичному керівникові треба вміти доступно пояснювати його зміст, урахувуючи вік та музичний досвід дітей.

Важливе значення для розширення та поглиблення уявлень дітей про музику:

- має якість і різноманітність музичного репертуару, який добирається музичним керівником з урахуванням педагогічних вимог до музичного твору;
- володіння музичним керівником ефективними методами та прийомами, які гнучко та доцільно поєднуються та сприяють активізації музичного розвитку дітей у певній віковій групі.

Інформаційна функція музичного керівника та вихователя не однакова, адже *вихователь* не має спеціальної вищої музичної освіти. Проте він має бути активним учасником музичного виховання дітей. Він бере участь у музичних заняттях, святах, розвагах, театральних дійствах, які організовує та проводить музичний керівник; організовує роботу з музичного виховання поза заняттями: самостійну музичну діяльність, музично-дидактичні ігри, слухання музики, інсценівки тощо.

Зазвичай вихователь не володіє грою на музичних інструментах (піаніно, баян тощо), тому частіше використовує музику в аудіозапису. Вихователю, щоб здійснювати керівництво самостійною музичною діяльністю дітей – розвивати їхні вміння слухати, співати, грати на дитячих музичних інструментах, виконувати музично-ритмічні рухи, – необхідно володіти виконавськими навичками й уміннями (грати на дитячих музичних інструментах, співати, виконувати танцювальні рухи), знати методику музичного виховання, вміти застосовувати різноманітні методичні прийоми для розвитку в дітей виконавських умінь [65, с. 23].

Вихователь може закріпити музичні враження дітей через прослуховування з ними в аудіозапису творів, які звучали на заняттях. Таке повторне слухання не вимагає розгорнутої бесіди про музику, а припускає лише коротке нагадування вихователем яскравих характеристик окремих тем, музичних образів, розрізнення зміни настрою, засобів музичної виразності. Вихователь збагачує музичні враження, використовуючи ігри, інсценівки пісень, що розучуються, пропонуючи дітям повторити фрагменти святкових ранків, які найбільше сподобалися їм. Він може звертатися й до творів, які не звучали на заняттях. Це музичні казки, діапозитиви і діафільми з музичним супроводом.

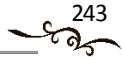
Розвивальна функція

У діяльності *музичного керівника* розвивальна функція спрямована на збагачення дітей музичними враженнями, розвиток їхніх музичних здібностей, творчих проявів. Для цього педагогові необхідно глибоко знати методики діагностики музичних здібностей дітей, володіти різноманітними методами організації навчально-пізнавальної діяльності, вміти застосовувати їх з урахуванням віку дітей, індивідуальних якостей кожної особистості, змісту роботи з малюками. Задля якісної реалізації розвивальної функції музичний керівник повинен володіти творчими вміннями у різних видах музичної діяльності – показати кілька варіантів танцювальних рухів, пісенних імпровізацій, скласти поспівки на музичних інструментах тощо. Здійсненню розвивальної функції заважає будь-яка одноманітність, у тому числі й постійна, незмінна структура музичного заняття. Музичний розвиток дітей буде успішним, якщо музичний керівник застосовує різні види музичних занять (традиційні, домінантні, тематичні, комплексні), форми організації музичної діяльності дітей: розваги, свята, різноманітні дозвілля, у тому числі тематичні концерти, бесіди-концерти.

Вихователь здійснює розвивальну функцію в тісному контакті з музичним керівником, під його керівництвом. Реальна участь вихователя в музичному вихованні дітей визначається рівнем його музичної культури, творчими здібностями. Якщо вихователь має слух, гарний голос, плавно рухається, може грати на дитячих музичних інструментах або просто цікавиться музикою і любить її, орієнтується у методиці музичного виховання дітей, то він багато в чому може допомогти музичному керівникові.

Орієнтувальна функція

Одним з головних завдань у діяльності *музичного керівника* постає це формування в дітей ставлення до музичного мистецтва як до культурної цінності (духовної та інтелектуальної), зацікавити їх музикою, пробудити і розвинути естетичні почуття, відчуття і розуміння краси музики. Орієнтування дитини на конкретні цінності може виникнути тільки в результаті їхнього попереднього визнання (позитивної оцінки – раціональної чи емоційної). Музичний керівник повинен володіти високою культурою, ерудованістю, вмінням передати вихованцям свою захопленість музикою.

Складниками успішної реалізації *вихователем* орієнтувальної функції визначаються – музична культура, знання музичного репертуару своєї групи, вміння знаходити цікаву дітям інформацію про музику, орієнтування в основних засобах виразності музичних творів, вміння передати своє захоплення музикою. Як музичному керівникові, так і вихователеві необхідно бути обізнаними у механізмах та особливостях планування освітнього процесу з музичного виховання, в якому мають бути окресленими різні форми та види роботи з усіма учасниками освітнього процесу; організувати предметно-просторове розвивальне музичне середовище та систематично вдосконалювати його.

Мобілізаційна функція

Мобілізаційна функція зумовлює вміння педагога впливати на емоційно-вольову сферу особистості дитини найбільш раціональним шляхом [65, с. 34]. *Музичний керівник* має мобілізувати дітей для більш успішного та якісного виконання певної музичної діяльності, враховуючи якості особистості кожної дитини, рівень розвитку її здібностей та інтересів. Використання методів раціонального пізнання музики, що сприяє розвитку пізнавальної активності дітей, буде продуктивним та мобілізаційним, якщо педагог зацікавить дітей музикою, приверне до неї їхню увагу.

У діяльності *вихователя* ця функція потребує таких якостей, як захоплення музикою, знання музичного репертуару, цікавих відомостей про музику, вміння у незвичайній формі організувати самостійну музичну діяльність, добираючи методи впливу на емоційно-вольову сферу, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини. Він має сприяти бажанню дітей самостійно займатися різними видами музичної діяльності, залучати дітей до ігор у музичному та театралізованому куточках групи.

Реалізація даної функції визначається для обох педагогів необхідністю використання прийомів стимулювання пізнавальної активності дітей у галузі музичного мистецтва та створення ситуації успіху для малят, які мають труднощі у певному виді музичної діяльності.

Складові діяльності музичного керівника з музичного виховання у ДНЗ представлено у дод. Н.

4.1.4. Планування освітнього процесу з музичного виховання

Планування та його види

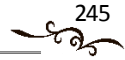
Для успішного здійснення завдань дошкільної освіти з музичного виховання вирішальною має стати практика визнання пріоритету дитячого буття, за якої в центрі уваги є дитина з її природними нахилами, можливостями, прагненнями, інтересами. Щоб забезпечити гармонійну єдність процесів виховання і навчання, спрямовану на розвиток і саморозвиток дітей, необхідне цілеспрямоване, раціональне планування.

***План** – це заздалегідь окреслена система заходів, які передбачають порядок, послідовність і терміни виконання роботи*

Планування роботи ДНЗ – процес визначення конкретних цілей, завдань, змісту, форм, методів, засобів досягнення намічених перспектив на певний відрізок часу. Його мета – забезпечити гармонійний, всебічний розвиток особистості дитини з орієнтацією на цінності та інтереси, збереження дитячої субкультури.

Відповідно до інструктивно-методичного листа МОН України від 01.10.2002 р. №1/9 - 434 "Про планування освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі", планування з музичного виховання має здійснюватись згідно з його основними положеннями та рекомендаціями: "складаючи плани своєї роботи, педагогам-вихователям різних вікових груп, музичним керівникам, інструкторам з фізичного виховання, вихователям з образотворчого мистецтва та іншим фахівцям – важливо враховувати вимоги базового компонента дошкільної освіти, чинних програм розвитку, навчання та виховання дітей; завдання та зміст заходів, закладених у річному плані роботи дошкільного начального закладу, зберігши перспективу і поточну (календарну) форми планування".

Відповідно до "Інструкції про ділову документацію в дошкільних закладах" до переліку обов'язкової документації музичних керівників дошкільних навчальних закладів входять: календарний план роботи; план проведення масових заходів, дійств музично-естетичного циклу; сценарії свят, розваг, театральних вистав; щоденник обліку індивідуальної (гурткової) роботи з дітьми.

Важливою умовою правильної організації музично-виховної роботи ДНЗ є *перспективне планування*, яке визначає завдання і зміст роботи музичного керівника, методи і прийоми навчально-виховного процесу на тривалий відрізок часу: навчальний рік, півріччя, квартал, місяць. На місячну перспективу доцільно планувати сітки музичних занять (зазначається розділ програми, тема і основна мета заняття) і окремі види, форми роботи (ранкова гімнастика та гімнастика після денного сну – по 2 комплекси), музично-театралізовані свята й розваги (назва, форма проведення, термін), робота з вихователями, батьками вихованців конкретної вікової групи (загальні форми цієї роботи, теми, терміни проведення) [65, с. 100].

Форма складання перспективного плану довільна: графічна або текстова і включає:

1. Роботу з батьками і педагогічним колективом (планується разом з керівником ДНЗ) з вказівкою дата і часу проведення консультацій; відкритих занять, вечорів розваг, свят, доповідей і повідомлень на батьківських зборах; кількості і часу практичних занять, семінарів, практикумів для вихователів.

2. Різні форми музичних вечорів розваг.

3. Визначення завдань музичного виховання і розвитку дитини, які висунуті ДНЗ у зв'язку з використанням певної альтернативної програми навчання або з урахуванням специфіки регіону.

4. Додатковий музичний репертуар, підібраний музкерівником у зв'язку зі специфічними завданнями, опублікуванням нових збірників нот, матеріалів з музичної педагогіки.

Перспективне планування служить основою поточного. Поточне (календарно-тематичне) планування являє собою розподіл у часі на перспективу програмових завдань, тематичних взаємозв'язків у різних організаційних формах роботи з дітьми. Передбачає застосування адекватних засобів, методів і прийомів навчально-виховної роботи залежно від вікових та індивідуальних особливостей дітей, етапу навчання, матеріальної бази, сезону, поточних календарних свят, громадських подій тощо у продуманій послідовності й раціональному поєднанні [58, с. 101].

Результатом цього процесу є *календарний план* – один із видів ділової педагогічної документації, що складається музичним

керівником як модель його персональної освітньої діяльності з певною групою дітей на найближчий відрізок часу. Календарні плани складаються на основі перспективних і також можуть мати довільну текстову форму або вкладатись у графічну схему (таблицю). Календарний план будується за програмою навчання, де для кожної вікової групи визначений об'єм знань, умінь і навичок, які діти повинні засвоїти протягом року. Репертуар, який рекомендується програмою, поділяється на квартали з урахуванням поступового зростання його складності.

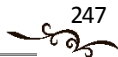
Календарний план роботи складається на одне-два заняття в кожній віковій групі відповідно до тих суспільних завдань, які реалізує ДНЗ. Це дає можливість у певній послідовності і рівномірно розподілити навчальний матеріал по заняттях, запобігти поспішності при підготовці до свят. При складанні календарного плану необхідно врахувати оптимальне поєднання нових завдань зі слухання музики, співу, музично-ритмічній діяльності з повторними, знайомого і незнайомого матеріалу, різних форм занять і методичних прийомів.

У план одного заняття можна включати тільки один новий музичний твір. Інший матеріал повинен знаходитися в стані розучування, закріплення або самостійного виконання. Коли в календарний план включається новий твір, крім його назви обов'язково вказується прізвище композитора, автора тексту пісні, танцю чи гри. При календарному плануванні необхідно складати план кожного заняття. Вихователь обов'язково повинен внести плани всіх музичних занять у свій календарний план. Види і форми планування музичної діяльності в ДНЗ визначаються і затверджуються педагогічною радою на початку навчального року [65, с. 102].

Вимоги до планування роботи музичного керівника

Під час планування музичний керівник повинен знати і враховувати наступні джерела:

- державні, регіональні, місцеві документи про освіту, виховання;
- педагогічні і методичні рекомендації з питань виховання і планування;
- план навчально-виховної роботи ДНЗ;
- дані особистої діагностики вихованців;
- поточні й очікувані події у світі, країні, місті, селі [58, с. 103].

Планування музично-естетичної діяльності в різних вікових групах ДНЗ має відповідати низці *сучасних вимог*:

- орієнтуватися на пріоритетні потреби сьогодення у забезпеченні належної якості музичного розвитку, вихованості і навченості дитини дошкільного віку;
- забезпечувати право дитини на реалізацію свого природного потенціалу, її основних життєвих тенденцій до самореалізації, саморозвитку і самозбереження;
- забезпечувати право педагога на свободу вибору під час визначення форм планів, напряму та змісту власної педагогічної діяльності;
- спиратися на досягнення психологічної, педагогічної, музичної та інших наук, передового педагогічного досвіду;
- органічно поєднувати формування базису особистісної культури дошкільника з національною культурою українського народу, культурними надбаннями попередніх поколінь і світової культури.
- здійснюватись на засадах доцільності, помірності, відповідності обраній стратегії та державній програмі; враховувати міжпредметні, інтегративні зв'язки, досягаючи взаємопроникнення і логічного підпорядкування всіх складових плану під час вибору тематики різних форм роботи з дітьми, визначення ускладнень змісту і методики їх проведення;
- під час планування враховуються конкретні педагогічні умови (віковий склад групи, рівень розвитку дітей, оволодіння знаннями, навичками, вміннями; умови дитсадка, напрями роботи педагогічного колективу);
- план має бути календаризованим, тобто чітко передавати зміст роботи з малюками впродовж дня;

План має будуватися на основі *дидактичних принципів*, а саме;

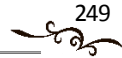
1) принцип цілеспрямованості передбачає прогнозування завдань і програми їх виконання, виходячи з наявного рівня розвитку кожного вихованця зокрема і колективу в цілому та можливостей їх подальшого розвитку;

2) принцип відповідності педагогічним завданням, актуальним проблемам у навчанні і вихованні дошкільників;

- 3) принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- 4) принцип діяльнісного підходу означає, що в плані передбачається організація різних видів музичної діяльності;
- 5) принцип комплексного підходу передбачає єдність виховних впливів ДНЗ, сім'ї, громадськості і засобів масової інформації;
- 6) принцип різноманітності змісту, форм і методів навчально-виховної роботи;
- 7) принцип систематичності й послідовності у вихованні дошкільників;
- 8) принцип наочності;
- 9) принцип раціонального поєднання колективних, групових та індивідуальних форм роботи з дітьми;
- 10) принцип доступності (реальності виконання плану для музичного керівника, вихователів та дітей) [65, с. 104].

Питання для самоперевірки

1. Розкрийте специфіку професії "музичний керівник", урахувавши сучасні вимоги дошкільної освіти до розвитку й виховання дітей дошкільного віку, суспільні запити та економічні реалії сьогодення.
2. Чи повинен музичний керівник мати фахову (дошкільну) педагогічну освіту, чи головне – гарно володіти музичним інструментом? Обґрунтуйте свою думку.
3. Назвіть функції, які виконує завідувач та вихователь-методист дошкільного навчального закладу в організації музичної діяльності дітей.
4. Чим характеризується функція педагогічного аналізу в посадових обов'язках завідувача ДНЗ? Вихователя-методиста цього закладу?
5. Які посадові обов'язки щодо організації музичного виховання у ДНЗ виконує музичний керівник?
6. Розкрийте функції вихователя у проведенні музично-виховної роботи з дітьми.
7. Назвіть види планування освітньої роботи та розкрийте їх відповідно до організації роботи з музичного виховання у дошкільному навчальному закладі.

Контрольні завдання

1. З урахуванням вимог до організації планування, складіть орієнтовний план роботи вихователя (для старшої групи) за умовною тематикою "Тиждень музики у ДНЗ". Урахуйте в Вашому плануванні усі форми організації музичного виховання дітей.

ТЕМА. 4.2. ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ З МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

План

1. Музично-розвивальне середовище.
2. Гурткова робота у дошкільному навчальному закладі.
3. Співпраця ДНЗ батьками з питань музичного виховання дітей у сім'ї.

Рекомендована література

1. Вовк Т. Секрети успіху гурткової роботи / Т. Вовк // Музичний керівник. – 2014. – №3. – С. 4–10.
2. Галадзе М. Музичне та естетичне виховання дітей в сім'ї / М. Галадзе. – К. : Музична Україна, 1968. – 47 с.
3. Гогоберидзе А. Г. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста / А. Г. Гогоберидзе, В. А. Деркунская. – М. : Академия, 2005. – 418 с.
4. Мочона Т. Радісна зустріч з музикою вдома / Т. Мочона // Музичний керівник. – 2013. – №1. – С. 8–10.
5. Романюк І. Гурткова робота з музичного виховання у дошкільному навчальному закладі / І. Романюк // Музичний керівник. – 2012. – №12. – С. 4–8.

4.2.1. Музично-розвивальне середовище

Сутність та структурність музично-розвивального середовища

Велике значення для забезпечення процесу ефективності музичного виховання дітей у дошкільному навчальному закладі має обладнання музично-розвивального середовища. І. Романюк розглядає

предметно-просторове розвивальне музичне середовище в умовах дошкільного навчального закладу в єдності трьох компонентів: музичного, предметного та соціального.

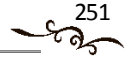
1) *музичний компонент* представлений аудіо музичною інформацією, тобто безпосередньо музикою, незалежно від її джерела. Основним акцентом у цьому компоненті є добір музичного репертуару та якість його виконання;

2) *предметний компонент* – це обладнання, атрибути, дидактичні матеріали тощо для організації різних видів музичної діяльності, у тому числі музичні інструменти та технічні засоби навчання;

3) *соціальний компонент* – це компонент, який відображає соціальні взаємини дитини з однолітками та дорослими, які є організаторами освітнього процесу в контексті музичного виховання. Розглядаючи соціальний складник даного середовища, необхідно концентрувати увагу на вмінні педагога створювати та підтримувати емоційний фон середовища, що сприятиме формуванню мотиваційно-ціннісного ставлення дитини до музичної культури.

Структура музично-розвивального середовища може бути представлена у вигляді музичної зали, театральної студії, музичних, театральних куточків у групах, інформаційних стендів тощо. Їх деталі мають змінювати, переобладнувати або трансформувати, організовувати так, щоб були візуально представлені всі види дитячої музичної діяльності. Перебуваючи в даному середовищі, діти повинні мати змогу активно користуватися будь-якими посібниками, музичними інструментами, атрибутами, які мають бути безпечними. Домірно насичене та раціонально облаштоване музичне середовище слугує не лише осередком розгортання спеціально організованого навчально-пізнавального процесу, а й стимулом, спонуканням до певного роду самостійних занять, для розгортання вільної музичної діяльності дітей [65, с. 70].

Обладнання, атрибути середовища повинні бути спів масштабними оку, діям руки, зросту дитини, вони повинні відповідати вимогам безпеки. Посібники мають бути добротними, естетично привабливими, простими у використанні, тільки тоді вони викликають бажання діяти з ними. Враховуючи параметри якості створення музично-розвивального середовища та поради Н. Ветлугіної щодо

цього, визначено орієнтовні узагальнені рекомендації щодо облаштування музичного куточка у групах і музичній залі дошкільного навчального закладу.

Облаштування музичної зали

Музичні заняття в умовах дошкільного навчального закладу проводять у залі чи груповій кімнаті. Зала має бути просторою, світлою, витриманою та естетично оформленою. Не потрібно прагнути до надмірного її прикрашення, особливо під час проведення свят. Стіни фарбують або оклеюють шпалерами пастельних тонів, з якими мають гармонувати завіси на вікнах, світильники, декоративні вази для квітів. Для оформлення зали можна використовувати декоративні панно, естампи, портрети композиторів, малюнки дітей, світлини, де відображена музична і театральна діяльність дітей та їхніх батьків, тощо. Велику увагу має бути приділено оформленню центральної стіни. Оформлення зали має бути змінним. Підлогу краще застелити килимом чи паласом, щоб дітям під час рухів не було слизько. Для фортепіано потрібно вибирати таке місце, щоб музичний керівник, сидячи за інструментом, міг бачити всіх дітей як під час занять, так і під час заходів художньо-естетичного циклу.

Оскільки у багатьох дошкільних навчальних закладах зала є місцем проведення як музичних, так і фізкультурних занять, тому в ній має знаходитися спортивний інвентар: м'ячі, гімнастичні палиці, обручі тощо. Для їх зберігання бажано у залі мати секційні шафи, які мають відповідати сучасним естетичним вимогам, а розміщення інших спортивних атрибутів має відповідати вимогам безпеки життєдіяльності дітей. Також ці засоби можна зберігати у методичному кабінеті [65, с. 77].

Облаштування музичного куточка

Музичний куточок є невід'ємним складником предметно-просторового розвивального середовища групових кімнат у дошкільному навчальному закладі. Він створюється для проведення підгрупових та індивідуальних занять, організації самостійної діяльності дітей, поглиблення набутих знань, формування музичних умінь та навичок, організації творчого музикування дошкільників, які передбачені чинними програмами.

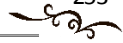
Музичні куточки повинні відповідати сучасним вимогам, а саме соціокультурним особливостям суспільства, в якому живуть діти. Це

стосується забезпечення куточка сучасною технікою (її іграшковими аналогами), сучасними художніми засобами з урахуванням належності дітей до певного етносу, культури і мистецтва рідного народу. Особливе місце відводиться дидактичним, розвивальним матеріалам, які використовуються цілеспрямовано та спонукають дитину до роздумів, активізують її інтерес до музики.

Музичний куточок у групі можна облаштовувати по-різному: поставити невелику шафу з різними за розмірами полицями або розмістити декілька невеликих модулів-трансформерів, на яких будуть розташовані дитячі музичні інструменти, музично-дидактичні ігри та посібники. Для куточка також потрібні 1–2 столи або відкидні столи у шафах, призначених для нього, або модулі, які трансформуються у столи, для самостійного музикування та ігрової діяльності. Раціональним буде розміщення музичного куточка біля куточка театралізованої діяльності або бути складником художньо-мовленнєвого центру (все залежить від вимог до умовного зонування групи у конкретному дошкільному навчальному закладі). Тоді діти легко можуть використовувати окремі атрибути, елементи костюмів, необхідні в музично-театральній діяльності. Музичний куточок оформляється в одному стилі, з використанням матеріалів однієї фактури і колірної гами.

Основний зміст куточка становлять різноманітні музичні посібники. Передусім це музичні іграшки та дитячі музичні інструменти, які добираються з урахуванням віку дітей, послідовності ознайомлення з тим чи іншим інструментом під час музичного заняття. По-друге, це музично-дидактичні ігри та посібники, атрибути для творчих музичних ігор (дод. О).

Музичні куточки для молодших і старших дітей мають відрізнятися змістом обладнання. Так, для дітей *молодшої та середньої* груп у ньому повинно бути більше музичних іграшок (озвучених та неозвучених), ніж інструментів; ілюстрації за сюжетами знайомих пісень; іграшковий програвач та пластинки з картону. Над куточком можна повісити малюнок на музичну тематику. У музичному куточку для *старшої групи* може бути більше музичних інструментів, диригентська паличка, музичне лото, альбом "Наші пісні" з ілюстраціями за сюжетами знайомих пісень, який постійно оновлюється,

музична драбинка тощо. Можна розмістити портрет композитора, з творами якого діти знайомилися на заняттях, світлини самих дітей, що грають на інструментах (танцюють, співають тощо). Доцільними будуть декоративні роботи дітей, виконані ними під час проведення комплексних музичних занять, занять з ручної праці. Якщо дозволяє інтер'єр приміщення та за бажанням, музичний куточок можна відгородити декоративною ширмою, яка легко прибирається.

Щодо музичних інструментів, то в молодшій групі розміщують бубен, барабан, брязкальця, дзвоники, дудочки. У середній групі можна додати дерев'яні палички, ложки, металофон. У старшій групі – трикутник, металофон, ксилофон, маракас, тріскачку, кастаньєти та ін.

Обладнання музичного куточка поділяють на два рівні: для вихователя і для дітей. На верхню полицю поміщають інструменти, які діти використовують дозвано (наприклад, металофон), і ті, з якими діти можуть займатися тільки під наглядом вихователя, відповідно до санітарно-епідеміологічних норм дошкільного навчального закладу (дудочки, губні гармошки і т. п.). На нижній полиці – барабани, ложки, трикутники, маракас. Необхідно приділяти особливу увагу якості звучання музичних інструментів. Вони повинні бути добре налаштовані і видавати знайомі дітям звуки.

Бажано у кожній групі мати магнітофон з набором дисків із записами дитячих пісень, народних мелодій, музичних казок, інсценівок, які мають бути введеними вихователями групи у каталог.

4.2.2. Гурткова робота з музичного виховання

Гурткова робота з музичного виховання в діяльності дошкільних навчальних закладів стає дедалі більш затребуваною і значимою.

Мета гурткової роботи з музичного виховання як додаткової організаційної форми освітнього процесу – задовольняти потребу й цікавість дітей до музики, певного виду музичної діяльності, розвивати їхні природні здібності, загальні та спеціальні музичні здібності, активізувати дитячу творчість, своєчасно виявляти обдарованість дітей.

Зміст гурткової роботи з музичного виховання визначається Програмою гуртка, яку складає його керівник відповідно до вимог

Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція), на основі чинної програми, якою керується у своїй діяльності педагог, з урахуванням власного досвіду педагогічної діяльності, вивчення педагогічного досвіду інноваційної діяльності з даного напрямку.

Гуртки з музичного виховання можуть бути організовані за такими напрямами:

- гра на музичних інструментах;
- хореографія,
- вокал;
- театральнo-музична діяльність тощо.

Визначаючи напрям гуртка з музичного виховання, варто враховувати:

- інтереси та здібності самих вихованців, які педагоги мають виявляти під час щоденних спостережень за дітьми на заняттях, у самостійній діяльності, в іграх, через спілкування з батьками;
- побажання батьків, які виявляються завдяки анкетуванню, усному опитуванню, бесідам;
- наявність умов для організації результативної роботи (спеціального приміщення, навчально-методичних матеріалів, дидактичних ігор та посібників, обладнання, інвентарю, технічних засобів навчання);
- професіоналізм музичного керівника з певного напрямку гурткової роботи.

У дошкільних навчальних закладах музичний керівник, як правило, є водночас і керівником гуртка з певного напрямку музичного виховання дітей.

Оптимальні умови функціонування гуртка:

- наповнюваність гурткових груп – 10–12 осіб (найменша – 3–5 осіб);
- відвідування однією дитиною не більше одного гуртка на день.

У роботі гуртка передбачається проведення індивідуальної роботи з дітьми, участі дітей у спільних заходах дошкільного закладу (свята, розваги) тощо. Важливими умовами для діяльності гуртка є наступні:

- приміщення, спеціально підготовлене для занять;
- наявність необхідних матеріалів та обладнання;

- наявність наочних посібників, дидактичного матеріалу тощо, які мають зберігатися в спеціальній шафі.

Керівник гуртка з музичного виховання має вести таку документацію:

- програма, за якою працює гурток;
- графік роботи, розклад занять, список дітей, затверджені керівником дошкільного навчального закладу;
- картотеку дидактичних ігор і методичних розробок (конспекти різних видів роботи з дітьми тощо).

Організація роботи гуртка з музичного виховання

Набір дітей у гурток, як правило, триває до 15 вересня. Гурткові заняття проводяться, зазвичай, у другій половині дня, у час, відведений для ігор та самостійної художньої діяльності дітей. Якщо заняття проводяться у першій половині дня, то не за рахунок прогулянки чи інших форм роботи, які заплановані вихователями груп. Тривалість гурткового заняття має відповідати зазначеним нормам для навчальних занять. Заняття гуртка краще проводити два рази на тиждень по 15–35 хвилин або один раз на тиждень тривалістю до 40 хвилин (з невеликою перервою для фізкультурної хвилинки). Тривалість заняття у гуртку залежить від його змісту і віку дітей.

4.2.3. Співпраця днз батьками з питань музичного виховання дітей у сім'ї

Сім'я займає особливе місце у вихованні дитини від моменту її народження й до вступу дитини до школи. Сім'я реалізує свою основну функцію – здійснює всебічний розвиток й виховання своїх дітей, що є не лише особистою справою батьків, але й їхнім обов'язком перед суспільством і державою. Усі батьки хочуть бачити свою дитину доброю, чуйною, такою, що розуміє і цінує красу навколишнього світу. Ці чудові людські риси можна виховати в дитині за допомогою мистецтва. Видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський говорив про роль сім'ї у вихованні дитини: "Підтримайте свою дитину, допоможіть їй розкрити себе, адже, музичне виховання – це не виховання музиканта, а, передусім, виховання людини".

Перші прояви музикальності у дитини завжди помічаються її рідними. Досвід спілкування з дорослими, емоційна обстановка в

родині, рівень культури, який поширюється на всі сфери взаємодії членів сім'ї, – все це засвоюється дитиною з народження та є визначальним для її подальшого розвитку. Любов до музики, прищеплена в дитинстві, може стати міцною основою подальших творчих досягнень малюка. Раннє залучення дитини до музики відкриває широкий шлях до інтенсивного розвитку її сенсорних здібностей, створює надійний фундамент для становлення й подальшого розвитку всіх пізнавальних процесів, гармонійного поєднання емоційного і раціонального, духовного життя у майбутньому.

Батьки, а не лише музичні керівники та вихователі, повинні сприяти залученню дітей раннього та дошкільного віку до музики. Для цього можна влаштовувати дітям вдома щоденні заняття з інструментального музикування, слухання музики чи співу. Це надасть дітям змогу із захопленням відкривати для себе нові сторінки музики і проводити більше часу з батьками.

А. Гогоберидзе вказує на те, що батьки, сім'я дитини можуть вирішувати у галузі музичного розвитку дитини, зокрема, такі завдання:

- 1) спочатку особисто активно долучатися до музичної культури, а потім (або одночасно) залучати дитину до музичного мистецтва через слухання музики вдома, у концертних залах, музичних театрах;
- 2) закріплювати отримані враження дитини у різних видах діяльності – художньо-продуктивної, музично-виконавської, ігрової, театралізованої, мовленнєвої [17, с. 26].

Першочерговими завданнями сім'ї щодо цього стає не тільки вивчення певного кола пісень або танців, а перш за все, введення дошкільника в світ музичної культури, зростання інтересу до неї, формування емоційно позитивного відгуку на музику, накопичення досвіду взаємодії дитини з музичними творами. Цей досвід допоможе дитині легко включитися в процеси музичного виховання і розвитку в дитячому садку, а пізніше – у школі. Співробітництво і співтворчість ДНЗ і батьків можна охарактеризувати як процес супроводу сім'ї, метою якого є надання професійної допомоги просвітницького плану, насамперед у питаннях цілісного виховання і розвитку дитини.

В інструктивно-методичних рекомендаціях Міністерства освіти та науки "Щодо організації роботи з музичного виховання дітей у

дошкільних навчальних закладах" № 1/9-454 від 02.09.2016 р. зазначено, що співробітництво із родинами вихованців базується на повазі педагогів до культурних традицій кожної родини, залученні дітей як до українського і світового музичного мистецтва загалом, так і до мистецької культури тих національностей, до яких належать вихованці групи. Педагоги мають порадити добір музики для родинного кола і спонукати батьків цікавитися успіхами доньки чи сина в музичній діяльності, звертатися за порадами до педагогів, посилено допомагати і брати участь в освітньому процесі. На сайті дошкільного навчального закладу рекомендується створити сторінку з музичного виховання дітей, матеріал для якої готують і періодично оновлюють педагоги спільно з батьками [27, с. 7].

Дотримання сучасних вимог до змісту, форм, методів музичного виховання, збагачення середовища, доцільна організація музично-освітньої роботи, творча діяльність педагогів відповідно до означених функцій, участь батьків у виховному процесі зможуть забезпечити належний музично-естетичний розвиток дитячої особистості, формування домірної віковій музичній компетенції дитини.

Бачення проблеми співробітництва і співтворчості сім'ї та професійно-педагогічного співтовариства ДООУ через призму педагогічного супроводу вимагає розробки супроводжуваних документів, до яких відносяться: батьківсько-виховательські щоденники музичного розвитку малюка, альбоми музичних відкриттів і досягнень сім'ї в цілому і персонально дитини, описові характеристики-портрети типу "Наш малюк у світі музики" або "Всією сім'єю на зустріч з музикою", діагностичні карти музичної культури сім'ї та актуальних для неї проблем музичного виховання та розвитку дитини, сценарії спільних музичних вечорів і свят, які пропонують батьки, створюючи їх самостійно, сімейними групами або разом з дітьми.

Саме в умовах супроводу процес співробітництва та співтворчості сім'ї і дитячого садка знаходить особливий сенс, створюються умови для цілеспрямованого цілісного музичного виховання й розвитку дошкільника. У цьому випадку виникає й цінний для вихователя зворотній зв'язок із сім'єю, що дозволяє йому краще бачити унікальність і неповторність кожної дитини, помічати індивідуальність її розвитку, залежність цього процесу від умов сімейного виховання, характеру відносин вихованця з батьками.

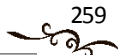
- спільні відвідування разом з дитиною концертів, театральних вистав, перегляд дитячі телепередачі, які сприяють наповненню духовного світу дитини, розширенню її світогляду, ознайомленню з традиціями, святами, казками українського народу.
- Збагатити дітей музичними враженнями допоможуть, зокрема, такі телепередачі, як "Крок до зірок", "Срібний апельсин", "Уроки тітоньки Сови", "Веселі нотки".

Найулюбленишим заняттям дітей дошкільного віку як в садочку, так і вдома, є гра. Задля поєднання музики з грою, можна запропонувати батькам влаштувати для дітей вдома музичні заняття-ігри під назвою "Радісна зустріч з музикою". Щоб ці заняття для дітей були по-справжньому радісними, цікавими, новими, батькам необхідно дотримуватися таких правил:

- виявляти шире бажання до домашніх музичних занять, аби діти перейняли ентузіазм і відчували потребу у спільному навчанні;
- приділяти достатню кількість часу для занять, а також для підготовки до них;
- створити відповідні для занять умови;
- урізноманітнювати заняття різними формами роботи.

На музичному занятті вдома батьки можуть використовувати такі види музичної діяльності: слухання музики; спів; гра на музичних інструментах (спочатку на простому – трикутнику, брязкальцях, барабанчику, а потім на складніших – сопілочки, ксилофоні, металофоні, фортепіано); гра під фонограму тощо. Також заняття можна урізноманітнити створенням з дітьми власної музики, зокрема: пісень; музичних казок та історій; мініатюрних інструментальних п'єс тощо. Домашні музичні заняття на початковому етапі можуть тривати 10–15 хвилин, але бажано проводити їх в один і той самий час і найголовніше – щодня. Поступово тривалість заняття можна збільшувати. Для домашніх музичних занять необхідно створити відповідні умови. У кімнаті, де проходить заняття, має бути світло, затишно, ніщо не повинно відволікати увагу. Потрібно вимкнути мобільні телефони, телевізор, радіо, адже ці 10–15 хвилин будуть присвячені лише батькам-педагогам, їхнім дітям та музиці.

Якщо дитина захотіла влаштувати самодіяльний концерт вдома – батькам варто натхненно підтримати цю ідею. Готуватися до домашнього музичного заняття слід дуже ретельно й відповідально.

Батькам варто попередньо дізнатися про музику щось нове, аби на домашньому музичному занятті поділитися своїми відкриттями з власними дітьми.

Якщо у батьків є музичні здібності або вони мають музичну освіту, у процесі занять з дітьми вони здатні:

- чисто інтонувати;
- відчувати ритм;
- самостійно обрати музичний твір для слухання;
- навчити дітей гри на музичних інструментах із визначеною висотою звуку.

Якщо музичних здібностей батькам бракує або вони не мають їх взагалі, то допомогти підібрати музичний репертуар для домашніх занять з дітьми можуть музичні керівники дошкільних навчальних закладів, шкільні учителі музичного мистецтва, викладачі дитячих музичних шкіл. У разі, коли батьки самостійно обиратимуть твори для слухання, вони мають враховувати, щоб ці твори були високохудожніми і яскравими. Під час слухання музичного твору батьки можуть використовувати картини, де зображено жабеня, метелика, які допоможуть охарактеризувати і розкрити музичний образ твору. Проте слід пам'ятати, що лише зрозуміла музика буде сприйнята дітьми з цікавістю та увагою. Після слухання музичного твору батькам варто поговорити з дітьми про те, який у нього характер, запропонувати разом обрати для твору влучні порівняння, епітети. Але перед тим, як вчити дітей слухати музику, батькам разом із дітьми потрібно набути вміння слухати тишу, оскільки найважливішим завданням для дорослих є навчити дитину уважно слухати музику. Окрім того, потрібно дбати й про розвиток у дитини співочих навичок, уміння ритмічно рухатися під музику.

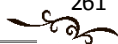
Більшість батьків не мають музичної освіти і та це не є обов'язковою умовою реалізації домашнього музичного виховання. Достатньо вміти чисто співати, правильно інтонувати мелодії, виразно виконувати танцювальні рухи. Вдома можна повторювати репертуар, з яким дитину ознайомлюють у дитячому садку. Крім того, на домашніх музичних заняттях є можливість ознайомлювати дітей з новими музичними творами, які знають батьки. Але потрібно зважити на те, що ці твори мають бути зрозумілими дітям. Дитина

дуже емоційно реагує на голос і рухи своїх батьків, із задоволенням наслідує їх. Збагатити уяву дитини про звукову палітру музики допоможуть також різноманітні музичні інструменти (наприклад, бубон, барабан, трикутник). З часом батьки зможуть укомплектувати оригінальний домашній оркестр із саморобних музичних інструментів; влаштувати імпровізований виступ такого оркестру перед гостями та родичами, або навіть залучити і їх до спільного музикування. Така творчість принесе неабияке задоволення насамперед дитині.

Бажання батьків займатися з дітьми музикою вдома має бути не лише щирим і великим, а й постійним. Як, власне, й батьківські усмішки, радість і захоплення від заняття. Якщо не дотримуватися цього правила, то всі докладені на початковому етапі зусилля зійдуть нанівець і діти будуть розчаровані. Для цього педагогічний колектив дитячого садка і музичний керівник продумують і планують цикл зустрічей з батьками, спрямованих на набуття ними необхідного слухацького досвіду і досвіду взаємодії з дитиною в процесі слухання музики. Це мають бути цікаві, привабливі за формою і змістом, спільні зустрічі педагогів, батьків і дітей, всієї сім'ї. Така робота можлива за умови знання педагогами ДНЗ музичних смаків і потреб сім'ї, спрямованості батьків на грамотне педагогічно доцільне виховання і розвиток своєї дитини, особливостей музичного розвитку дошкільника.

У вирішенні питань музичного виховання дитини в сім'ї педагогічний колектив ДНЗ може надавати батькам додатково наступні *види допомоги*:

- мати змогу бути присутніми на музичних заняттях і навчатися разом з дітьми, а вдома закріплювати матеріал заняття – співати пісні; грати на дитячих музичних інструментах.
- отримати від музичного керівника приблизний музичний репертуар для слухання на аудіо носіях;
- отримати професійні рекомендації з приводу відвідування театрів і концертних залів щодо вибору цікавого й доступного для дітей репертуару;
- рекомендації, пов'язані з процесом спільного сприйняття музичного твору з дитиною в домашніх умовах.

Батьки мають спонукати своїх дітей до музичної творчості, брати разом з ними участь різних творчих заходах, влаштовувати родинні свята, вечори розваг, створювати імпровізовані оркестри. Великий виховний потенціал мають родинні свята. День Матері, День Батька, Дні народження, які супроводжуються піснями, танками, віршами, не лише згуртовують родину, а й допомагають сформувати у дитини ціннісні поняття, розкривати її творчі здібності. Батькам слід прищеплювати своїм дітям любов до Батьківщини, шанобливе ставлення до ветеранів війни, літніх людей тощо.

Проаналізувати рівень зацікавленості батьків музичним розвитком своєї дитини можна за допомогою анкетування (див. Додаток).

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте компоненти предметно-просторового розвивального музичного середовища у дошкільному навчальному закладі.

2. Назвіть складові облаштування музичної зали ДНЗ як середовища музичного розвитку дитини.

3. Які існують варіанти облаштування музичного куточка у груповій кімнаті ДНЗ щодо забезпечення його музично-розвивальної функції?

4. За яким змістом обладнання відрізняються музичні куточки для молодших і старших дітей?

5. Які чинники впливають на визначення змісту гурткової роботи з музичного виховання у ДНЗ?

Контрольні завдання

1. Напишіть реферат на тему "Роль сім'ї в музичному розвитку дитини дошкільного віку".

2. Надайте методичні рекомендації батькам щодо їхньої участі в розвитку музичних здібностей дитини.

3. Складіть добірку аудіо матеріалів, які, на Вашу думку, варто використовувати батькам для слухання спільно з дітьми в умовах сім'ї. Ураховуйте видову й жанрову різноманітність музичного репертуару.

4. Розробіть матеріали відео презентації для батьків "Саморобні музичні інструменти: граємо разом з дитиною".

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Амлінська Р. Музичні інструменти – іграшки : посібн. / Р. Амлінська. – К. : Музична Україна, 1986. – 24 с., з дод.
2. Анисимов В. П. Диагностика музыкальных способностей детей : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. П. Анисимов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 128 с.
3. Анцыпирович О. Н. Музыкальное воспитание детей дошкольного возраста : учеб.-метод. пособие / О. Н. Анцыпирович. – Минск : БГПУ, 2009. – 49 с.
4. Бойченко С. Виховання гармонійної особистості крізь призму музично-педагогічних систем ХХ ст. / С. Бойченко // Музичний керівник. – 2012. – № 4. – С. 4–10.
5. Болгарський А. Г. Слухання музики у дошкільному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / А. Г. Болгарський, Т. В. Горобець, В. А. Шкоба. – Луцьк, ПВД "Твердиня", 2010 р. – 180 с.
6. Боффи Г. Большая энциклопедия музыки : пер. с итал. / Г. Боффи. – М. : АСТ Астрель, 2006. – 413 с.
7. Ватаманюк Г. П. Музыка в країні Дошкілля : навч.-метод. посіб. / Г. П. Ватаманюк. – Кам'янець-Подільський, 2008. – 260 с.
8. Верховинець В. Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / В. Верховинець. – К. : Музична Україна, 1989. – 343 с.
9. Ветлугина Н. Развитие музыкальных способностей дошкольников в процессе музыкальных игр / Н. Ветлугина. – М. : Просвещение, 1958. – 247 с.
10. Ветлугина Н. А. Методика музыкального воспитания в детском саду / Н. А. Ветлугина. – М. : Просвещение, 1981. – 240 с., нот. – (Б-ка воспит. дет сада).
11. Ветлугина Н. А. Музыкальный букварь / Н. А. Ветлугина. – М. : Просвещение, 1986. – 110 с.
12. Ветлугина Н. О. Музичний розвиток дитини / Н. О. Ветлугина. – К. : Музична Україна, 1978. – 253 с.
13. Вільчковський Е. С. Інтеграція рухів і музики у фізичному розвитку дітей старшого дошкільного віку : навч.-метод. посіб. /

Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко, Ю. М. Шевченко. – Тернопіль : Мандрівець, 2011 – 128 с.

14. Вусик Т. Музична лабораторія, або Давайте шуміти! / Т. Вусик // Музичний керівник. – 2013. – № 5. – С. 16–19.

15. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки "Дошкільна освіта", вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 196 с. : іл.

16. Галадзе М. Музичне та естетичне виховання дітей в сім'ї / М. Галадзе. – К. : Музична Україна, 1968. – 47 с.

17. Гогоберидзе А. Г. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста / А. Г. Гогоберидзе, В. А. Деркунская. – М. : Академия, 2005. – 418 с.

18. Грабарєва О. А. Народна пісенна творчість у вихованні національної свідомості дошкільників. Парціальна програма / О. А. Грабарєва, Н. Ф. Кугуєнко. – Х. : Вид-во "Ранок", 2014. – 192 с.

19. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрана.

20. Диагностика музыкальных творческих способностей детей [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.domisolka.nm/ru/Diagnostika/Tvorchestvo.html>

21. Дитина. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огневюк ; авт. кол. : Г. В. Беленька та ін. ; наук. ред. Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.

22. Довженок Г. В. Український дитячий фольклор / Г. В. Довженок. – К. : Наукова думка, 1981. – 171 с.

23. Дубровская Е. А. Музыкальное развитие ребенка : практические советы педагога. – М. : Школьная пресса, 2005. – 32 с. / Серия : ребенок XXI века от рождения до школы ("Дошкольное воспитание и обучение – приложение к журналу "Воспитание школьников" ; Вып. 111).

24. Закон України "Про дошкільну освіту" // Бібліотечка журналу "Дошкільне виховання". – К. : Редакція журналу "Дошкільне виховання", 2001. – С. 4–33.

25. Зими́на А. Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / А. Н. Зими́на. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.

26. Іваницький А. І. Український музичний фольклор : підручник для вузів / А. І. Іваницький. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 320 с. : нот.

27. Інструктивно-методичні рекомендації МОН України за № 1/9-454 від 02.09.2016 "Щодо організації роботи з музичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах" [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрана.

28. Кабка Г. Бережіть дитячі голоси / Г. Кабка // Музичний керівник. – 2011. – №1. – С. 28–31.

29. Ковтун А. В. Виховання особистості засобами музичного мистецтва у вітчизняній педагогіці кінця ХІХ – середини ХХ століття / А. В. Ковтун // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – №6 (32). – С. 61–67.

30. Козлова І. Незвичайний оркестр: і майстри, і музиканти / І. Козлова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. – №8. – С. 41–45.

31. Комиссарова Л. Н. Наглядные средства в музыкальном воспитании дошкольников: пособие для воспитателей и муз. руководителей дет. садов / Л. Н. Комиссарова, Э. П. Костина. – М. : Просвещение, 1986. – 144 с.,: ил., нот.

32. Кононова Н. Г. Музыкально-дидактические игры для дошкольников : из опыта работы муз. руководителя / Н. Г. Кононова – М. : Просвещение, 1982. – 96 с.

33. Кононова Н. Г. Обучение дошкольников игре на детских музыкальных инструментах : кн. для муз. руков. дет. сада. Из опыта работы / Н. Г. Кононова. – М. : Просвещение, 1990. – 159 с.

34. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років (Проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

www.tnpu.edu.ua – Назва з екрана.

35. Костина Э. Музыкальная среда как средство развития креативности ребенка / Э. Костина // Дошкольное воспитание. – 2006. – №11. – С. 37–42.

36. Кропивницький В. І. Перші кроки у світ української народної пісні : навч. посібник для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / В. І. Кропивницький. – Хмельницький, 1998. – 151 с. : з нотами.

37. Крутій К. Термінологічне поле музичного заняття в дошкільному навчальному закладі / К. Крутій // Музичний керівник. – 2015. – №11. – С. 4–8.

38. Ланцюженко З. Д. Музично-ритмічні хвилинки та розпіванки для дітей / З. Д. Ланцюженко, С. Я. Школьник, Т. В. Бешпапошникова. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 64 с.

39. Левчук Я. Українські народні дитячі музичні інструменти : гра музикою чи музикування грою / Я. Левчук // Музичний керівник. – 2013. – №1. – С. 4–7.

40. Лист МОН України "Щодо організації роботи з музичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах", № 1/9-454 від 02.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрана.

41. Лісовська Т. А. Музичне виховання як педагогічна парадигма / Т. А. Лісовська // Вісник Черкаського університету. – 2010. – Випуск 183. Частина IV. – С. 82–85.

42. Мартиненко О. В. Розкриття творчого потенціалу дошкільнят виразними засобами хореографічного мистецтва / О. В. Мартиненко // Палітра педагога. – 1999. – № 4. – 42 с.

43. Матвієнко С. І. Музична освіта та виховання дітей і молоді на Чернігівщині (XVIII – XIX ст.). : дис. ... канд. пед. наук ; спец. : 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки ; / Матвієнко Світлана Іванівна ; Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2010. – 243 с.

44. Мережко Ю. Комплексні чи інтегровані музичні заняття: у чому відмінність? / Ю. Мережко // Музичний керівник. – 2014. – №5. – С. 4–7.

45. Мерзлякова С. Планирование и анализ работы по музыкальному воспитанию / С. Мерзлякова // Дошкольное воспитание. – 2000. – №1. – С. 121–126.

46. Методика музичного виховання в дитячому садку / С. М. Шоломович, І. М. Рудченко, Р. Т. Зінич ; за заг. ред. С. М. Шоломович. – Вид 2-ге, переробл. та доповн. – К. : Музична Україна, 1979. – 163 с.
47. Методика музикального виховання в дитячому садку : учебник для учасщ-ся пед. уч-щ по спец. "Дошкільное воспитание" / под ред. Н. А. Ветлугиной. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1982. – 271 с., ил.
48. Михайличенко О. В. Основи загальної та музичної педагогіки : теорія та історія / О. В. Михайличенко. – Суми : Наука, 2004. – 210 с.
49. Музична діяльність майбутнього першокласника. Методичний аспект / Упоряд. Н. В. Андрієнко, І. М. Сорокопуд, А. М. Щербак. – Х. : Вид-во "Ранок", 2012. – 144 с.
50. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі : збірник методичних матеріалів / Упор. І. А. Романюк. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 104 с.
51. Музыкально-двигательные упражнения в детском саду : кн. для воспитателя и муз. руководителя дет. сада / сост. Е. П. Раевская и др. – 3-е изд., дораб. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.
52. Науменко С. Як правильно слухати музику з дітьми : поради психолога / С. Науменко // Музичний керівник. – 2013. – №3. – С. 4–10.
53. Науменко С. І. Музично-естетичне виховання дошкільнят / С. І. Науменко. – К. : Магістр, 1996. – 96 с.
54. Науменко С. І. Основи вікової музичної психології / С. І. Науменко. – К., 1995. – 103 с.
55. Науменко Т. І. Музичне виховання дошкільників засобами українського фольклору : конспект лекцій з педагогіки / Т. І. Науменко. – К. : АПН України, Інститут педагогіки, 1995. – 64 с.
56. Науменко Т. І. Музичне виховання найменших : інтегровані заняття / Т. І. Науменко. – К. : Шкільний світ, 2007. – 128 с. (Б-ка "Шкіл. світу").
57. Нечай С. П. Музика розвиває, виховує, оздоровлює : навч.-метод посібник / С. Нечай. – К. : Світич, 2012. – 144 с. – 186 с.

58. Новгородська Ю. Г. Методика музичного виховання дошкільників. Тексти лекцій : навч. посібник / Ю. Г. Новгородська. – Ніжин, Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. – 128 с.

59. Омельченко А. І. Музично-естетичне виховання в українській педагогіці (XVI-XVIII ст.) : дис. ... канд. пед. наук : спец. : 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Омельченко Анетта Іванівна ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 205 с.

60. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" (нова редакція). У 2 ч. / Аксьонова О. П., Аніщук А. М, Артемова Л. В. та ін. / наук. кер. О. Л. Кононко. – К. : ТОВ "МЦФЕР-Україна", 2014.

61. Радинова О. Методика слухання музики з дітьми / О. Радинова / Дитячий садок. Мистецтво. – 2010. – №1 (13 число). – С. 13–17.

62. Радынова О. П. Музыкальное воспитание дошкольников : учеб. пособ. для студ. фак-тов дошк. воспит. высш. и средн. пед. учеб. заведений / О. П. Радынова, А. И. Катинене, М. Л. Паландишвили. – М. Издательский центр "Академия", 1998. – 240 с.

63. Радынова О. Слушаем музыку. Книга для воспитателя и музыкального руководителя / О. Радинова. – М. : Просвещение, 1990. – 160 с.

64. Разборщук К. Грати в музику і гратися музикою, або навчання за методом Тетяни Тютюннікової / К. Разборщук // Музичний керівник. – 2012. – №4. – С. 17–23.

65. Романюк І. А. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному закладі : навчально-методичний посібник / І. А. Романюк. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 280 с.

66. Романюк І. Гурткова робота з музичного виховання у дошкільному навчальному закладі / І. Романюк // Музичний керівник. – 2012. – №12. – С. 4–10.

67. Романюк І. Провідні педагогічні принципи організації музичних занять у дошкільному навчальному закладі / І. Романюк // Музичний керівник. – 2013. – №2. – С. 4–6.

68. Ростовський О. Вступне слово педагога до дітей перед слуханням музики / О. Ростовський // Музичний керівник. – 2011. – №1. – С. 10–12.

69. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – К. : ІЗМН, 1997. – 328 с.
70. Руденко О. В. Психологічні умови розвитку музичних здібностей у дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. психол. наук ; спец. : 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Руденко О. В. ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 23 с.
71. Садовенко С. М. Методика формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку (на матеріалі українського фольклору) : автореф. дис. ... канд. пед. наук ; спец. : 13.00.02 "Теорія та методика навчання музики і музичного виховання" / Садовенко С. М. ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 23 с.
72. Сбітнева Л. М. Розвиток системи музично-естетичного виховання в Україні : історико-педагогічний дискурс : монографія / Л. М. Сбітнева. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 186 с.
73. Семенов О. Український фольклор : навч. посіб. / О. Семенов. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. – 254 с.
74. Степанова Т. М. Індивідуально-диференційованій підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку : монографія / Т. М. Степанова, Т. А. Лісовська. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2012. – 256 с.
75. Суржанська В. Музичні творчі завдання : створюємо та використовуємо у роботі з дошкільниками / В. Суржанська // Музичний керівник. – 2012. – №4. – С. 25–31.
76. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол. : Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с.
77. Теплов Б. Психология музыкальных способностей : Избранные труды / Б. Теплов: 2 т. Т. I. – М. : Педагогика, 1985. – С. 42–222.
78. Теряева Л. Дитячий оркестр у дошкільному закладі / Л. Теряева // Музичний керівник. – 2011. – №3. – С. 4–7.
79. Теряева Л. Розучування нової пісні на музичних заняттях з дошкільниками / Л. Теряева // Музичний керівник. – 2012. – №7. – С. 18–20.

80. Тимошук С. В. Музично-дидактичні ігри в ДНЗ (за системою К. Орфа) / С. В. Тимошук // Обдарована дитина : науково-практ. освітньо-попул. журнал для педагогів, батьків та дітей. – К. : СОЦИС. – 2013. – №10. – С. 30–37.

81. Тютюнникова Т. Э. Природные и самодельные инструменты в музыкально-педагогической системе Карла Орфа / Т. Э. Тютюнникова // Дошкольное воспитание. – 1997. – №8. – С. 6-8.

82. Удовіченко В. В. Хореографія в дошкільному навчальному закладі. Парціальна програма / В. В. Удовіченко, Т. А. Сиротенко, Н. Ф. Кугуєнко. – Х. : Вид-во "Ранок", 2014. – 80 с.

83. Улюкаєва І. Г. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навч. посіб. – Вид. 3-є, доп. / І. Г. Улюкаєва. – Донецьк : ЛАНДОН-ХХІ, 2011. – 238 с.

84. Фоновая музыка в жизни детского сада // Дошкольное воспитание – 2007. – №6. – С. 52–54.

85. Шаповал О. Упровадження концепції "елементарного музичування" Карла Орфа в систему музичного виховання дошкільників / О. Шаповал // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – №11. – С. 57–66.

86. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе / Г. П. Шевченко. – К., 1985. – 87 с.

87. Шевчук А. Дитина у світі культури : орієнтири до освітньої лінії / А. Шевчук // Дошкільне виховання. – 2012. – №9. – С. 15–18.

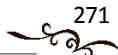
88. Шевчук А. Залучаємо малят до музичної скарбниці / А. Шевчук / дитячий садок. Мистецтво. – 2010. – №3 (13). – С. 36–41.

89. Шевчук А. С. Дитяча хореографія : програма та навч.-метод забезпечення хореогр. діяльності дітей від 3 до 7 років : навч.-метод. посібн. : 2-ге видання, без змін / А. С. Шевчук. – К. : Шкільний Світ, 2011. – 128 с.

90. Шеремет Л. Прилучення дітей до фольклорної спадщини в умовах урбанізованого середовища / Л. Шеремет // Рідна школа. – 2004. – №1. – С. 22–24.

91. Шуть М. Музичний керівник та учитель музичного мистецтва : нова інформація / М. Шуть // Музичний керівник. – 2011. – №1. – С. 4–9.

-
92. Шуть М. Скарбничка організатора дитячого свята / М. Шуть // Музичний керівник. – 2012. – №3. – С. 21–28.
93. Шуть М. Сучасне дитяче свято : педагогічний аспект / М. Шуть // Музичний керівник. – 2012. – №3. – С. 4–11.
94. Якимчук С. Методика музичного виховання : навч. посіб. / С. Якимчук. – Рівне : РДГІМ, 2003. – 160 с.

МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНІ ІГРИ

Дидактичні ігри на визначення висоти звуку

Сходинок

Мета: розвивати звуковисотний слух дітей.

Ігровий матеріал: драбинка з п'яти сходинок, іграшки (матрьошка, ведмедик, зайчик), дитячі музичні інструменти (акордеон, металофон, губна гармошка).

Хід гри. Дитина-ведучий виконує на будь-якому інструменті мелодію, інша дитина визначає рух мелодії вгору, вниз або на одному звуці та відповідно пересуває іграшку (наприклад, зайчика) по сходинок драбинки вгору, вниз або постукує на одній сходинокці. Наступна дитина діє іншою іграшкою.

Знайди потрібний дзвіночок

Мета: розвивати звуковисотний слух дітей.

Ігровий матеріал. П'ять наборів дзвіночків типу "Валдай".

Хід гри. У грі беруть участь п'ять дітей, одна з них є ведучим. Вона сідає за невеликою ширмою або спиною до гравців і дзвенить то одним, то іншим дзвіночком. Діти повинні в своєму наборі знайти дзвіночок, відповідний почутому звучанню і продзеленчати ним. При повторенні гри ведучим стає той, хто правильно визначав звучання кожного дзвоника.

Дидактичні ігри на розвиток ритмічного слуху

Визнач за ритмом

Мета: розвивати почуття ритму в дітей.

Ігровий матеріал. Картки, на одній половині яких зображено ритмічний малюнок знайомої дітям пісні, інша половина порожня; картинки, що ілюструють зміст пісні; дитячі музичні інструменти – група ударних (ложки, трикутник, барабан, музичний молоточок тощо). Кожному дають по 2-3 картки.

Хід гри. Дитина-ведучий виконує ритмічний малюнок знайомої пісні на одному з інструментів. Діти за ритмом визначають пісню й картинкою закривають порожню половину картки (картинку після правильної відповіді дає ведучий). При повторенні гри ведучим стає той, хто жодного разу не помилився. Одній дитині можна дати більшу кількість карток (3-4).

Дидактичні ігри на розвиток тембрового слуху

На чому граю?

Мета гри: розвивати темброве почуття дітей.

Ігровий матеріал: картки (по кількості граючих), на одній половині яких – зображення дитячих музичних інструментів, інша половина – порожня; фішки і дитячі музичні інструменти.

Хід гри: дітям роздають по декілька карток (3-4). Дитина-ведучий програє мелодію або ритмічний малюнок на якому-небудь інструменті (перед ведучим невелика ширма). Діти визначають звучання інструменту і закривають фішкою другу половину картки. Гру можна провести за типом лото. На одній великій картці, розділеної на 4-6 квадратів, дається зображення різних інструментів (4-6). Маленьких карток із зображенням таких же інструментів повинно бути більше і дорівнювати кількості великих карток. Кожній дитині дають по одній великій картці та 4-6 маленьких. Гра проводиться так само, але тільки діти закривають маленької картокою відповідне зображення на великій.

Музичні загадки

Мета гри: розвивати темброве почуття дітей.

Ігровий матеріал: металофон, трикутник, дзвіночки, бубон, цитра, цимбали.

Хід гри: діти сидять півколом перед ширмою, за якою на столі знаходяться музичні інструменти й іграшки. Дитина-ведучий програє мелодію або ритмічний малюнок на якому-небудь інструменті. Діти відгадують. За правильну відповідь дитина отримує фішку. Виграє той, у кого набереться більше фішок.

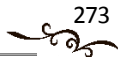
Дидактичні ігри на розвиток діатонічного слуху.

Голосно-тихо заспіваємо

Мета: розвивати діатонічний слух дітей.

Ігровий матеріал: будь-яка іграшка.

Хід гри: діти вибирають ведучого. Він іде з кімнати. Всі домовляються, куди заховати іграшку. Ведучий повинен знайти її, керуючись гучністю звучання пісні, яку співають всі діти: звучання посилюється по мірі наближення до місця, де знаходиться іграшка, або зменшується по мірі віддалення від неї. Якщо дитина успішно

впоралася із завданням, при повторенні гри вона має право заховати іграшку.

Колобок

Мета: розвивати діатонічний слух дітей.

Ігровий матеріал: ігрове поле, молоточок, Колобок і кілька різних невеликих предметів, що зображують стіг сіна, колода, пеньок, мурашник, ялинку. Все це розставляється на ігровому полі в будь-якому порядку.

Хід гри: діти розглядають фігурки на ігровому полі, потім вибирають ведучого, він виходить за двері або відвертається від інших гравців. Діти домовляються, за яку фігурку вони заховать Колобок, і зуть ведучого:

"Покотився Колобок, рум'яний бочок,
Як же нам його знайти, до діда з бабою принести?
Нумо, Валю, по доріжці походи,
За піснею Колобка знайди".

Всі співають будь-яку знайому пісню. Ведучий бере молоток і водить ним по доріжках від фігурки до фігурки. Якщо молоточок знаходиться далеко від тієї фігурки, за якою захований колобок, то діти співають тихо, якщо близько – голосно.

Дидактична гра на визначення жанру

Пісня, танець, мари

Мета гри:

1. Дати уявлення про первинних жанрах музики (пісня, танець, марш), їх характерні особливості.
2. Познакомити з обробками народних мелодій – фортепіанними та оркестровими.
3. Збагачувати висловлювання дітей про емоційно-образний зміст музики.
4. Дати уявлення про те, що музичний твір може мати ознаки одночасно двох жанрів.

Хід гри:

1-варіант. Музичний керівник виконує (або дає прослухати) дітям музичний твір (чи уривок). Запрошує двох дітей. Перша дитина вибирає картку, яка відповідає жанру цього музичного твору.

Викликана дитина бере картку й показує її. Якщо твір відомий дітям, то говорить його назву та ім'я композитора. Друга дитина показує картку, на якій зображено характер музичного твору, що відповідає характеру музики.

2-варіант. Перед кожною дитиною лежить картка. Музичний керівник виконує твір, і діти, чії картки відповідають або жанру, або характеру музичного твору піднімають їх.

Дидактична гра на розвиток музичної пам'яті

Слухаємо музику

Мета: розвивати музичну пам'ять, збагачувати висловлювання дітей про емоційно-образний зміст музики.

Ігровий матеріал: 4-5 картинок, які ілюструють зміст знайомих дітям музичних творів (це можуть бути інструментальні п'єси).

Хід гри: діти розсаджуються півколом, перед ними на столі розташовують картинки так, щоб вони були добре видні всім гравцям. Програють який-небудь музичний твір. Викликана дитина повинна знайти відповідну картинку, назвати твір композитора, що написав цю музику. Якщо відповідь правильна, всі плескають.

Дидактична гра на розвиток сприйняття музики

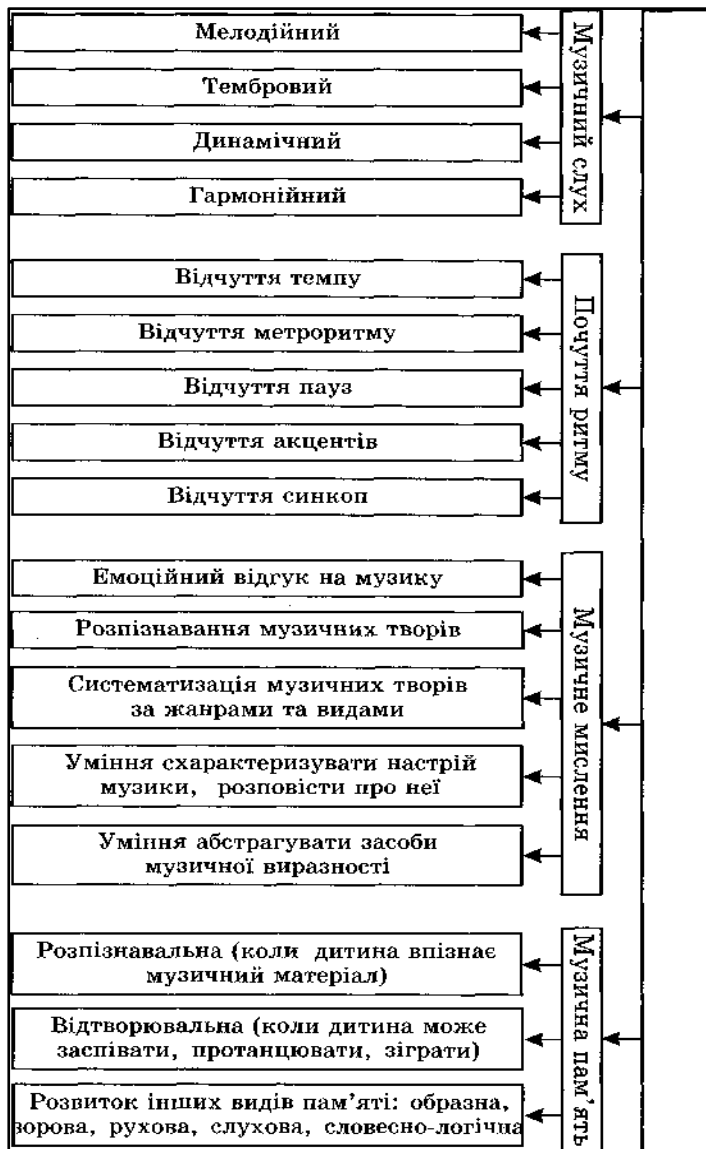
Яка музика?

Мета: розвивати вміння слухати музику, збагачувати висловлювання дітей про емоційно-образний зміст музики.

Ігровий матеріал: аудіозапис вальсу, танці, польки; картки із зображенням танцюючих вальс, народний танець і польку.

Хід гри: дітям роздають картки. Музичний керівник, виконує на фортепіано (або в запису) музичні п'єси, відповідні до змісту малюнків на картках. Діти впізнають твір і піднімають потрібну картку.

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ МУЗИКАЛЬНОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЩІ (за Т. Науменко)

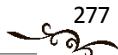

Додаток В

ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ І МЕТОДИ НАВЧАННЯ (за Н. Ветлугіною)

[65, с. 259]

№	Завдання розвитку музичних здібностей	Методи навчання
1	<i>Розвиток емоційного відгуку на музику</i>	<ul style="list-style-type: none"> • виразне виконання творів різного жанру і тематики; • зіставлення музичних творів із творами літератури та образотворчого мистецтва; • образні характеристики музичних творів
2	<i>Розвиток музично-сенсорних здібностей</i>	<ul style="list-style-type: none"> * пояснення й ілюстрація сенсорних властивостей музики (звуківисотних, ритмічних, тембрових і динамічних), їх графічне зображення, вправи на розрізнення цих властивостей; * застосування відомостей у процесі практичних вправ; * самостійне використання музично-дидактичних ігор із сенсорними завданнями
3	<i>Розвиток ладо-мелодичного слуху</i>	<ul style="list-style-type: none"> • вправи на визначення двох різних за висотою музичних звуків, руху мелодії (вгору - вниз); • ознайомлення з графічним зображенням мелодичної лінії; • систематичне виконання співочих вправ; • спів без супроводу після налаштування в даній тональності
4	<i>Розвиток відчуття ритму</i>	<ul style="list-style-type: none"> • вправи на виконання метроритмічних завдань у процесі руху (гри, танцю); • вправи на визначення різних ритмічних малюнків; • ознайомлення з графічним зображенням ритмів (чверті і восьмі)
5	<i>Розвиток музичної пам'яті</i>	<ul style="list-style-type: none"> • вправи на послідовне чергування виконання пісні вголос і в думці; • вправи на визначення назв творів за їх фрагментами; • вправи на самостійне виконання на слух найпростіших мелодій на дитячих музичних інструментах
6	<i>Розвиток музичної творчості</i>	<ul style="list-style-type: none"> • вправи на вироблення навичок самостійних дій у співі, гри на дитячих інструментах, рухові; • вправи на самостійне придумування варіантів ігор, хороводів, танців; • навчання дітей пошукових дій у вправах на розвиток сенсорних здібностей; • творчі завдання як метод розвитку пісенної, музично-ігрової, танцювальної творчості

Додаток Г

ПОКАЗНИКИ ПРОЯВУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНИХ ІГОР (за Н. Ветлугіною)

[65, с. 258]

Здатність сприймати музику, відчувати її ритмічну виразність, безпосередньо й емоційно відгукуючись на неї, що виявляється:	Здатність виразно, невимушено, ритмічно рухатися під музику, що проявляється:	Здатність оцінювати гарне в музиці й русі, ритмічну виразність, проявляти музичний смак у межах, можливих для даного віку, що виражається:
у зацікавленому, уважному слуханні музики, про що можна судити при спостереженні зовнішнього поведіння дітей	у бажанні рухатися під музику, у готовності виконувати поставлені завдання, пов'язані з музикою і рухом	у вільному розрізненні характеру музики й зв'язку його з характером руху
у розрізненні змін у музиці, чергуванні її виразних засобів	у безпосередній, щирій передачі ігрового образу, у спробах втілитися в цей образ, у пошуках правдивих, природних рухів, що відповідають характеру музики й сюжету гри	у правильному розрізненні форми твору, найбільш яскравих засобів його виразності у поєднанні з аналогічними особливостями руху
У сприйманні, розумінні лінії розвитку художніх образів, послідовності "музичної розповіді"	у довольності рухів (умінні підпорядковувати їх ритму музики, "укладати" у часі й просторі, проявляючи при цьому швидку реакцію, ініціативу, спритність)	у здатності дати вербальну характеристику музиці
	у ритмічності рухів, що свідчить про правильні відчуття метроритмічної пульсації, ритмічного малюнка, акцентів, музичної форми; у прояві творчої ініціативи, вигадки, що виражається у придумуванні, "творенні" окремих елементів гри	в оцінці якості власних рухів та рухів своїх однолітків

ЕМОЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МУЗИКИ

Радісна – святкова, грайлива, весела, дзвінка, співуча, іскриста, захоплена.

Граційна – елегантна, витончена, делікатна, капризна, вишукана, тендітна, вередлива.

Ласкава – лагідна, пестлива, сердечна, тепла, мила.

Сумна – журлива, занепокоєна, жалібна, щемка, засмучена, пригнічена, знебарвлена, знеможена.

Бадьора – бравурна, сяюча, завзята, промениста, моторна, розважальна.

Спокійна – просвітлена, дрімотна, світла, незворушна, байдужа, злагоджена, розважлива.

Героїчна – могутня, заклична, мужня, сильна, стійка, незламна, бунтарська.

Енергійна – стрімка, швидка, активна, нетерпляча, прудка.

Лірична – чарівна, зворушлива, співуча, душевна, замріяна, сентиментальна, інтимна.

Ніжна – приємна, тиха, м'яка, легка, трепетна, слабка, наївна, приваблива, млосна.

Маришова – чітка, виразна, горда, могутня, переможна.

Поетична – задумлива, мрійлива, зворушлива, скромна, благородна, духовна.

Велична – триумфальна, помпезна, безмежна, величальна, віднесена, урочиста, вітальна.

Військова – солдатська, сувора, строга, упевнена, хоробра, тверда.

Трагічна – траурна, страшна, невтішна, вмираюча, скорботна, зловісна, згасаюча.

Вольова – рішуча, напориста, настирлива, розмашиста, незалежна, переконлива, впевнена.

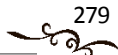
Жартівлива – грайлива, незграбна, вертлява, недоладна, пустотлива, насмішкувата, кумедна, легковажна.

Схвилювана – неспокійна, збуджена, бентежна, тривожна, насторожена, поривчаста.

Тасмична – фантастична, космічна, ексцентрична, магічна, інтригуюча, загадкова.

Грізна – гнівна, розлючена, зла, тверда, владна, невпинна.

Важка – напружена, різка, масивна, невідступна, немилосердна.

ЕМОЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАСОБІВ МУЗИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ

[5, с. 62]

Мелодії

Плавна, протяжна, проста, спокійно-стримана, прием співуча, легка, чиста, смілива, рішуча, вольова, бурхлива, патріотична, романтична, полум'яна, прониклива, трепетна, задушевна, задумлива, загадкова, лукава, енергійна, стрімка, граційна, поривчаста, пристрасна.

Динаміки

Дуже тиха, слабка, тиха, помірно голосна, наростаюча, вир на, барвіста, тиха, одноманітна, невиразна, знебарвлена, могутня, напружена, несмілива, слабка, згасаюча, заніміла.

Регістру

Низький, насичений, теплий, густий, приглушений, сере ній, прозорий, приємний, світлий, високий, дзвінкий, іскристий, яскравий, блискучий.

Ритму

Рівномірний, чіткий, виразний, впевнений, стриманий, твердий, непокірний, пружний, маршовий, нерівномірний, невиразний, в'язкий, легкий, лінійний, танцювальний, поривчастий.

Темпу

Дуже повільний, спокійний, повільний, протяжний, грайливий, невпевнений, помірний, стриманий, чіткий, стійкий, легкий, танцювальний, сповільнений, маршовий, швидкий, стрімкий, бравурний, натхненний, впевнений, бурхливий, рухливий

Тембру

Яскравий, сліпучий, святковий, дзвінкий, холодний, м'який приємний, благородний, світлий, прозорий, чистий, темний, глухий, похмурий, соковитий, неприємний, зловісний, холодний, насичений, пружний, напружений, безбарвний, фантастичний.

МУЗИЧНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ, ЯКІ ЗАСВОЮЮТЬ ДІТИ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

1. Музичні жанри, види музики.

- Пісня (колискова, танцювальна, частівка, канон тощо).
- Танок (гопак, козачок, хоровод, вальс, полька, менует, полонез, мазурка, краков'як, тощо).
- Марш (святковий, спортивний, жартівливий, жалобний).
- Опера, балет, соната, симфонія, концерт, тріо, квартет, романс, серенада.

- Вокальна та інструментальна музика.
- Народна музика.
- Програмна та непрограмна музика.

2. Засоби музичної виразності.

- Мелодія (плавна, уривчаста, стрибаюча тощо);
- Ритм (рівномірний, спокійний, чіткий);
- Пауза (довга, коротка);
- Акцент (легкий, сильний);
- Гармонія (світла, темна, різка, м'яка, напружена);
- Інтонація (питальна, стверджувальна, спокійна, ласкава, грізна, тривожна);
- Лад (мажорний, мінорний);
- Темп (швидкий, повільний, спокійний, помірний, жвавий тощо);
- Динаміка (тихо, голосно, підсилюючи, затихаючи, неголосно);
- Регістр (високий, низький, середній);
- Тембр (різке забарвлення звуку - світлий, темний, дзвінкий тощо).

3. Музична форма.

- Одночасна, двочасна, тричасна.
- Куплетна (куплет, заспів, приспів, вступ, закінчення).

4. Музичні професії, фах, колективи.

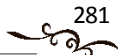
- Композитор, диригент, піаніст, соліст, артист, музиканти, оркестр, ансамбль, хор.

5. Характер виконання, прийоми.

- Стакато, легато, глісандо, уривчасто, плавно, чітко, виразно, м'яко, легко, ясно, прозоро, дзвінко тощо.

6. Загальні музичні терміни.

- Нота, звук (висота, тривалість), бас, акорд, тема, супровід або акомпанемент, мотив, частина, фраза, кульмінація, нотний стан, нотний ключ тощо.

ПОСЛІДОВНІСТЬ РОБОТИ НАД РОЗВИТКОМ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ У ПРОЦЕСІ СЛУХАННЯ П'ЕСИ "ДОЩИК", МУЗ В. КОСЕНКА

<p>1-е заняття – мета: ознайомити дітей з п'есою "Дощик", визначити характер музичного твору; надавати різні визначення про характер музики</p>	<p><i>Музичний керівник:</i></p> <p>- Діти, я хотіла б познайомити вас із чарівним художником, ім'я якого – Осінь. Погляньте за вікно: як вона розмалувала все навколо у жовтий, червоний та коричневий кольори. А малюнки свої Осінь супроводжує музикою, такою ж незвичною, як і вона сама. Почув цю композитор і написав чудову музичну п'есу. Послухайте її уважно й скажіть, що ж передав композитор в своїй музиці з осінньої природи? (<i>звучить твір</i>). (<i>Діти відповідають</i>).</p> <p>- Так, діти, музика змалувала нам дощик. А який він саме, розкажіть про нього, що ви почули в музиці? (<i>Діти відповідають</i>).</p> <p>- Крапає осінній дощик відривчасто, дещо стримано – бо це осінь. Послухайте, як саме падають дощові крапельки (грає невеличкий фрагмент твору).</p> <p>- Молодці діти, так багато ви почули цікавого про дощик в музиці, змалювали його.</p> <p>- Прощаючись з нашим гостем, я ще раз награву його мелодію, а ви діти, запам'ятайте її (<i>повторно виконується перша частина п'еси</i>).</p>
<p>2-е заняття – мета: навчити дітей впізнавати музичний твір за найбільш характерними засобами музичної виразності (краплі дощичку - <i>staccato</i>), вчити надавати емоційні характеристики окремим засобам музичної виразності (темпу, ритму).</p>	<p>- Діти, хочу розпочати заняття із загадки, але з незвичної, а музичної. Послухайте її уважно та відгадайте, про кого йдеться в музиці. (<i>звучить твір</i>). (<i>Діти відповідають</i>).</p> <p>- Так, це п'еса "Дощик". А як вам вдалося його впізнати? (музичний керівник звертає увагу дітей на характеристику таких засобів музичної виразності, як: темп – спокійний, проте зібраний; ритм – пружний, чіткий, гострий). Коментарі стосовно розкриття засобів виразності музичний керівник супроводжує короткими музичними прикладами. <i>Музичний керівник:</i> Діти, ми так багато дізналися про дощик, про те, як його змалювала музика. Тепер він не є для нас загадкою. Ми розуміємо музику, "чуємо" дощик у ній. Давайте послухаємо цей чудовий твір ще раз.</p>
<p>3-тє заняття – мета: поглибити уявлення дітей про тричастинну форму.</p>	<p>Звучить перша частина п'еси. <i>Музичний керівник:</i></p> <p>- Який твір звучить?</p> <p>- Правильно, "Дощик". (<i>Далі твір звучить до кінця</i>).</p> <p>Запитання: - Хто скаже, чому твір звучить то тихо, то голосно, то тихіше, то голосніше? (<i>Діти відповідають</i>).</p>

<p>Закріпити поняття: тихо, тихіше, голосно, голосніше</p>	<p>- А зараз ще раз уважно послухайте. Чи однаково звучав твір? (<i>Діти відповідають</i>).</p> <p>- Спочатку музика швидко, звучить то голосно, то тихо, а потім, коли дощ йшов цілий день, то засумували дерева, засмутилися діти. Квіти від того, що багато краплин зібралось на пелюстках, сумно похилили свої голівки. (<i>Після розповіді звучить друга частина</i>).</p> <p>А дощ усе йде та йде. (<i>Звучить третя частина</i>).</p> <p>А зараз яка музика? (<i>Діти відповідають</i>).</p> <p>Правильно, така, як спочатку. Перша і третя частини однакові.</p> <p>- Які ви ще знаєте твори, де є три частини? (<i>Діти відповідають</i>).</p> <p>- Правильно, "Кавалерійська", "Український народний танець". Там також друга частина наспівна, тиха.</p>
<p>4-те заняття – мета: навчити впізнавати твір за другою частиною. Закріпити поняття: швидко, повільно.</p>	<p>(<i>Звучить друга частина "Дощик" В Косенка</i>). Музичний керівник попереджає, що діти спочатку прослухають, в потім скажуть, який це твір і як він виконується. (<i>Діти відповідають</i>).</p> <p><i>Музичний керівник:</i></p> <p>- Правильно, це друга частина п'єси "Дощик" В. Косенка і виконується вона повільно, тому що всі: і діти, і квіти, і дерева – засумували за сонечком. А ви звернули увагу, що перша частина звучить швидко? А як звучить друга частина? (<i>Діти відповідають</i>).</p> <p>А третя знову швидко</p>
<p>5-те заняття – мета: показати дітям, що п'єсу написано в різних регістрах високому, середньому, низькому.</p>	<p>Звучить твір від початку до кінця. Після прослуховування музичний керівник допомагає дітям засвоїти засоби музичної виразності, які використав композитор: тихо, голосно, тихіше, голосніше, швидко, повільно.</p> <p><i>Музичний керівник:</i></p> <p>- На попередньому занятті ми з вами слухали п'єсу "Дощик". Зараз всі уважно послухайте її ще раз.</p> <p>Під час звучання твору звертається увага дітей, що початок п'єси написано у високому регістрі (дощик тільки почався, краплини маленькі), другу частину написано в середньому регістрі, третю – у високому та низькому регістрах:</p>
<p>6-те заняття – мета: вчити дітей розрізняти і називати "Польку" М. Глінки та "Дощик" В. Косенка. Закріпити знання дітей про характер цих творів</p>	<p><i>Музичний керівник:</i></p> <p>- Зараз прозвучать дві п'єси. Прослухайте, а потім назвіть їх. (<i>Звучить "Полька" М. Глінки і "Дощик" В. Косенка</i>). (<i>Діти відповідають</i>).</p> <p>- А як звучав "Дощик"? Так, спочатку тихо, повільно й високо, тому що дощик тільки почався і краплини дощу були маленькі.</p> <p>- А "Полька"? (<i>Діти відповідають</i>).</p> <p>- Так, "Полька" звучала весело, легко, швидко, тому що, слухаючи її, хочеться танцювати</p>

<p><i>7-ме заняття - мета:</i> вчити дітей впізнавати п'єси "Дощик" В. Косенка та "Дощик" А. Александрова, порівнювати їх за характером, побудовою, динамікою, реєстровим звучанням</p>	<p>Звучать п'єси В. Косенка "Дощик" і п'єса "Дощик" А. Александрова</p> <p><i>Музичний керівник:</i></p> <ul style="list-style-type: none">- Які музичні твори прозвучали? <i>(Діти відповідають).</i>- Правильно, обидві п'єси називаються "Дощик".- А яка відмінність між ними? Чи однакові вони? <i>(Діти відповідають).</i> <p>Музичний керівник допомагає словом і грою порівняти, знайти спільне, відмінне в характері, побудові, реєстровому звучанні, темповому виконанні, силі звучання цих п'єс – В. Косенка та А. Александрова.</p>
---	--

Додаток 3

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК ДИХАННЯ У ДІТЕЙ

[15, с. 58-63]

Вправи для розвитку дихання без звуку

"Вдих і видих" (за Н. Журавленко). Діти кладуть долоньки на живіт. Педагог піднімає руку вгору і говорить; "Вдих!" Діти роблять енергійний вдих носом і затримують дихання. Руками вони повинні відчувати, як при вдиху повітря напружуються м'язи живота, а сам він трохи випинається. На слово "видих" діти видихають повітря через трохи привідкриті губи.

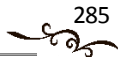
"Диригент" (вправа для збільшення затримки дихання). Діти стоять з опущеними вниз руками. Педагог – "диригент" піднімає руки вгору і рахує до трьох, діти роблять вдих. "Диригент" тримає руки вгорі і рахує також до трьох, діти затримують дихання. При повільному опусканні рук "диригента" діти видихають повітря (рахунок до шести). Поступово рахунок на вдих і затримку дихання можна довести до шести. При цьому бажано, щоб видих був за тривалістю в два рази довшим за вдих.

"Швидко - повільно" (для отримання навиків спокійного і енергійного вдиху). Якщо педагог піднімає руку вгору поволі, вдих повинен бути плавним; якщо швидко – коротким, енергійним. Затримка дихання в обох випадках нетривала, а видих тривалий, спокійний. Можна на видиху вимовити приголосні "с", "ні", "ф".

"Мороз" (вправа для тренування рівномірного видиху). Діти складають долоні човником і видихають в них повітря з відкритого рота так, як це роблять на морозі, прагнучи зігріти диханням руки. Видих повинен бути безшумним, але рівномірним та інтенсивним, щоб руки відчували тепло дихання і "відігрілись".

Вправи на тривалість і рівномірність видиху з використанням роздавального матеріалу. Це можуть бути силуети пароплава, паровоза з прикріпленим до труби шматочком тканини, будиночок з віконцем, в якому висить фіранка, човни з вітрилом з легкої тканини або свічки з "вогнем" з червоної капронової стрічки. Дитина тримає, наприклад, пароплав на рівні обличчя на відстані 8-10 см від губ, робить вдих, затримує дихання і видихає повітря поволі і рівномірно, вимовляючи при цьому: "Ду-у-у..." Подібні вправи використовують в своїй практиці логопеди при роботі над мовним диханням.

Вправа з листком паперу. Для виконання вправи слід взяти двома пальцями невеликий лист тонкого офісного паперу за верхню частину, тримати його на рівні обличчя на відстані 8-10 см від губ. Зробити вдих

і поволі дуги на папір. Якщо видих плавний, рівномірний, листок паперу злегка відхилиться, а якщо видих нерівномірний, то він буде то підніматися, то опускатися.

Вправи за методикою парадоксальної дихальної гімнастики А. Стрельникової

Суть методики полягає в активному короткому вдиху, який тренує всі м'язи дихальної системи. Увага на видиху не фіксується. Він повинен відбуватися мимоволі.

"Долоньки". Рахунок на 4. Діти сидять або стоять, руки зігнуті в ліктях, долоні зведені перед грудьми. На вдих діти з силою стискають долоні, одночасно коротко втягуючи повітря через ніс. Видих мимовільний через рот.

"Кішечка". Рахунок на 4. Діти стоять, руки зігнуті в ліктях. На вдих – виконують поворот праворуч і ліворуч, втягуючи повітря через ніс. Видих – повертаються у вихідне положення, видихаючи через відкритий рот.

"Вушка". Рахунок на 4. Діти стоять, тримаючи руки на поясі. На вдих – нахил голови праворуч, втягуючи повітря через ніс. Видих – через рот, голова прямо. Повторити те ж саме, повертаючи голову ліворуч.

Звукові дихальні вправи

"Собачки" (вправа на підтримку "стовпчика дихання" (за методикою Д. Тарасової). Прямий м'яз живота підтягується вгору, підтримуючи повітряний стовп, що виникає під час співу. Коли діти імітують собачий гавкіт, цей рух виникає мимоволі. Пропонуємо дітям покласти руки на живіт і відчутти, як він рухається, коли вони різко і коротко вимовляють: "Гав!.." Потім потрібно спробувати вимовити тривало "Г-а-а-ав" з тим же рухом переднього м'яза живота.

"Повітряна кулька" (формує навик рівномірного видиху, вимова звуків і вибудовування кола). Діти, тримаючись за руки і ставши в коло, уявляють його повітряною кулькою на звук м-м-м "здувають" її. Потім "надувають кульку" за допомогою звука "ф", поволі пересуваючись спиною від центру назовні. Руки натягувати, щоб "кулька не лопнула". Таким чином кулька здувається і надувається майже непомітно.

"Дві собаки" (за методикою М. Давидової). Діти показують, як, висунувши язик, важко дихає великий собака, потім гавкають тонким дзвінким голосом, як маленька собачка, виконуючи рухи, аналогічні попередній вправі.

Мовні ігри

Мовні ігри на дихання завжди приносять дітям задоволення. Для них педагог підбирає кумедні вірші, що викликають позитивні емоції.

Промовляння речень, різних за довжиною, допомагає збільшити об'єм дихання. Діти повторюють речення за педагогом на одному диханні, прагнучи передати інтонацію мови. В середині фрази брати дихання не можна. Наприклад, вправа "ідемо в гості" (модель М. Картаушиної):

ідемо у гості.

ідемо у гості до бабусі.

Ми ідемо у гості до бабусі.

Ми всі разом ідемо у гості до бабусі.

Ми всі разом ідемо у гості до бабусі Марусі.

Ми всі разом ідемо у гості на конику до бабусі Марусі.

Ми всі разом ідемо у гості на машині, на конику до бабусі Марусі.

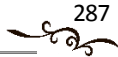
Дихальні вправи під музику

"Дихання під музику" (вправа на розвиток динамічного слуху і рівномірного вдиху і видиху). Вправа виконується під звучання будь-якого вальсу. На посилення звучання діти роблять вдих, на затихання - видих. Долоні лежать на животі. Діти повинні відчутти, як на вдиху живіт "йде вперед", а на видиху повертається у вихідне положення.

"Засинаюча квітка". Подумки уявляємо себе квіткою, що закриває на ніч свої пелюстки в бутон; на один робимо вдих, на три – видих. Повільний видих і затримка дихання на видиху знижують артеріальний тиск і надають розслаблюючу та заспокійливу дію.

Вправа на зміцнення дихальних м'язів. До метеликів, пташок, сніжинок, зірочок, виготовлених з легкого паперу, прикріплюється нитка з петелькою на кінці. Дитина надягає петельку на палець і під звучання музики дує на паперові фігурки, спостерігаючи, як вони в повітрі танцюють, наприклад, сніжинки. Для звукового супроводу подібних вправ рекомендується використовувати фонограми класичної або народної музики, записаної на фоні звуків природи – співу птахів, завивання вітру, шуму листя.

Вправа "Свічка". Педагог тримає запалену свічку так, щоб той, хто співає, міг, не змінюючи положення голови, задути її, тобто вогник свічки повинен знаходитися на невеликій відстані від губ, на одному рівні з ним. Співати потрібно так, щоб вогник залишався майже

нерухомим. Після закінчення співу різко видихнути і задуть свічку. Воно дає можливість добитися рівномірного видиху.

Комплекс дихальних вправ з рухами

Для виконання цих вправ підбирається спокійна музика вальсового характеру.

Вправа №1. На вдих – обертання кистями з повільним підняттям рук вперед вгору; на видих – опускання рук вниз через сторони.

Вправа №2. Спокійний вдих носом – затримка дихання, після чого спокійний видих ротом, кажучи при цьому "нф" і роблячи одночасні плавні рухи руками вперед.

Вправа №3. Спокійний вдих через ніс. При цьому права рука йде вперед, ліва – назад; спокійний видих через ніс. Права рука – назад, ліва – вперед.

ЕТАПИ РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС РІЗНИХ ВИДІВ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Етапи педагогічної роботи, визначені Т. Науменко та
Н. Рубальською*

[15, с. 186-188]

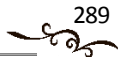
Етапи роботи (за Т. Науменко)

Слухання музики

1. Ознайомити дітей з музичним твором. Учити їх уважно слухати музику, виховувати емоційний відгук на неї.
2. Упізнавати та називати музичний твір, провести бесіду про характер і настрої музики. Дати стислі відомості про композитора.
3. Учити дітей самостійно характеризувати знайомий музичний твір, викликати у них бажання відобразити свої почуття у слові та малюнку.
4. Акцентувати увагу дітей на засобах музичної виразності, збагачувати їх музичними враженнями.
5. Учити дітей розпізнавати музичний твір за фрагментом, у грамзапису. Виховувати у дітей стійкий інтерес і любов до різних видів музики.
6. Розрізняти структуру музичного твору. Виховувати естетичне сприймання навколишнього, рідної природи.
7. Закріпити знання про музичний твір, збагачення музичних почуттів, розвиток естетичної потреби.

Співи

1. Ознайомити дітей з піснею. Бесіда за змістом, робота над мелодією (спів за музичними фразами, за типом "луна", на склад "ля" або "діль"),
2. Робота над чіткою звуковою вимовою (проговорення тексту пошепки у ритмі пісні), словникова робота із поясненням слів, виразів.
3. Робота над диханням (прийоми диригування, спів за музичними фразами, на звук "м"),
4. Учити дітей співати виразно, з динамічними відтінками, відображаючи характер музики.
5. Учити дітей співати без інструментального супроводу (*a cappella*), "ланцюжком", із солістами тощо.

Музично-ритмічні рухи

1. Ознайомити дітей з музикою до танцю (вправи, гри), схарактеризувати її (характер, структура).
2. Розучувати рухи танцю (вправи, гри). Вчити дітей чути зміни - частин у музиці і відображати їх у русі.
3. Навчати дітей вчасно переходити від одного руху до іншого відповідно до музики. Працювати над чіткістю виконання рухів.
4. Розвивати у дітей ритмічний слух, навчаючи їх виконувати рухи ритмічно, під музику.
5. Навчати дітей відображати в русі характер музики. Працювати над виразністю рухів.
6. Розвивати акторські здібності дітей. Навчати дітей легко, невимушено виконувати рухи танцю (гри).

Етапи роботи (за Н. Рубальською)

Співи

I. Ознайомлення

Заняття 1. Ознайомлення з піснею, бесіда за її змістом, визначення характеру, розучування мелодії за окремими фразами. Визначення структури пісні (вступ, закінчення, заспів, приспів).

II. Розучування

Заняття 2. Робота над чистотою інтонування мелодії та складних місць у пісні ("стрибків", пунктирного ритму тощо).

Заняття 3. Робота над диханням, дикцією, впізнавання твору за мелодією, закінченням музичних фраз.

Заняття 4. Впізнавання пісні за вступом; робота над ансамблем – одночасним співом дітей після закінчення вступу до пісні; над закінченням музичних фраз (дикція, динаміка, одночасне закінчення пісні дітьми).

Заняття 5. Робота над динамікою пісні, впізнавання твору за ритмом (старші групи).

Заняття 6. Характерне виконання пісні.

III. Закріплення

Заняття 7-8. Впізнавання пісні за будь-яким уривком, виконання її хором, підгрупами, індивідуально (за бажанням дітей).

Слухання музики

I. Ознайомлення

Заняття 1. Ознайомлення з твором, визначення його характеру, коротких відомостей про композитора (старший дошкільник), уважне прослуховування твору від початку до кінця.

II. Розучування

Заняття 2. Самостійне визначення характеру твору, зміни темпу, динаміки, називання автора (самостійно або з допомогою музичного керівника).

Заняття 3. Впізнавання всього твору за звучанням, визначення характеру, кількості частин, порівняння їх між собою (старший дошкільний вік), придумування сюжетів, добір дітьми віршів (старший дошкільний вік).

III. Закріплення

Заняття 4. Впізнавання твору за уривком, порівняння його з контрастними чи схожими музичними п'єсами.

Музично-ритмічні рухи

Заняття 1. Ознайомлення, пояснення, показ, виконання музичним керівником або вихователем.

Заняття 2. Розучування рухів та окремих елементів, робота над зміною рухів у різних частинах музики, над характером танцю.

Заняття 3. Закріплення танцю, хороводу, вправи, виконання з дорослим та самостійно.

Заняття 4. Самостійне виконання, робота над образом.

Музична гра

Заняття 1. Ознайомлення зі змістом гри.

Заняття 2. Розучування. Робота над закінченням фраз. Стежити за чітким дотриманням дітьми правил гри .

Заняття 3. Закріплення. Активізувати пасивних, сором'язливих дітей, запропонувати їм провідні ролі.

Гра на музичних інструментах

Заняття 1. Ознайомлення з музичним твором. Аналіз його за фразами. Показ виконання твору дорослим. Добір музичних фраз на металофоні, відстукування ритму і т. д.

Заняття 2-3. Розучування п'єси, робота над стрибками в мелодії, складним пунктирним ритмом, над з'єднанням музичних фраз між собою.

Заняття 4-5. Закріплення, характерне виконання музичної п'єси.

САМОРОБНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

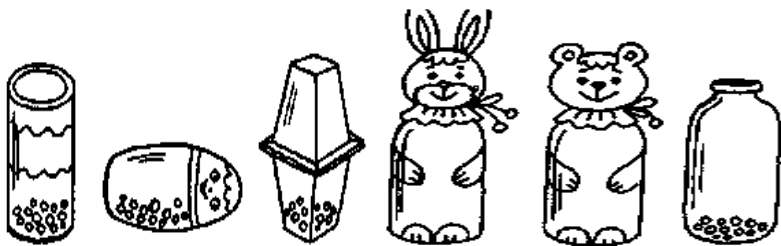
Шумові інструменти

Шурхунчики

Їх можна виготовити з целофану, пергаментного або будь-якого шурхітливого паперу. Пучечок тонко нарізаних смужок обгортають скотчем з одного кінця або закріплюють (посередині) в "тулубі" маркера, звідки вийнятий стрижень, – це буде рукою шурхунчика. Тримавши його в кожній руці, змахуючи й тручи один об одний, можна почути шурхіт листячка, сновигання мишви абощо.

Маракаси

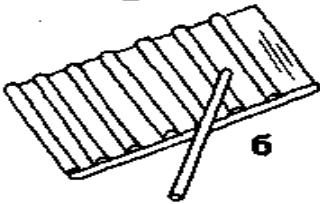
Щоб їх виготовити, слід насипати різноманітні сипучі продукти (насіння, перлову крупу тощо) в пластмасові ємкості з-під шампуні, у бляшанки з-під кави або в картонні коробочки з-під йогурту, склеєні між собою. Коли ж іще додатково виплести з ниток голівки звірят (зайця, ведмедя) і закріпити їх на горлечках ємкостей, а всередину однієї насипати горох, другої – пшоно, то так можна розвивати тембровий слух у дошкільнят.

Тріскачки

Їх може бути кілька видів, наприклад:

а) складанки з дерев'яних пластин – у горішній частині вони скріплені між собою короткою мотузочкою, при струшуванні стукаються одна об одну й звучать;

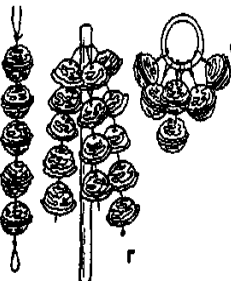
б) ребриста дошка – по ній труть дерев'яною паличкою, видобуваючи характерні звуки;

протягують крізь них грубі нитки, на яких нанизані коротенькі бамбукові цурпалки, – при струшуванні вони торохкотять

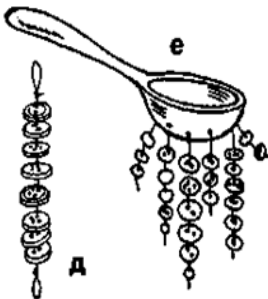
в) бамбукова паличка – у ній на різній висоті просвердлюють дірочки й

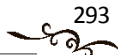
г) горіхові тріскачки – на паличці (або на пластмасовому кільці) підвішують (гронами чи поодиночі) шкаралупини від волоських горіхів (половинки або склеєні суцільно); так само кілька шкаралупин нанизують на білизняну гумку – коли її розтягувати й відпускати, також буде чути своєрідний звук;

д) із гудзиків – на білизняну гумку нанизуються великі гудзики; гумку теж розтягують і відпускають;

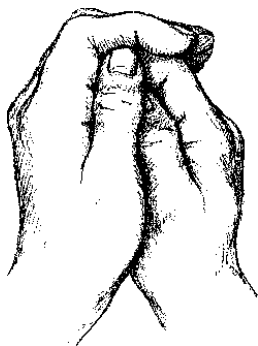
е) ложка-тріскачка – у великій дерев'яній ложці просвердлюють дірочки й протягують крізь них нитки різної довжини, на яких нанизані гудзики; тріскітливий звук утворюється при струшуванні.

Додаток Л

НАРОДНІ ДИТЯЧІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

[39, с. 4-7]

Свищик з власних рук

Долоні складаємо разом, а пальці правої руки прикладаємо до суглобів лівої, щоб ліва рука "дашком" прикрила праву руку. Між долонями утвориться порожнеча. Великий палець правої руки потрібно розмістити трохи нижче лівого. Поміж ними утвориться щілина, в яку дмухаємо. Якщо долоні поперемінно відкривати та притуляти, виходитиме пташине хававкання, як у сича.

Свищик з абрикосової кісточки

Кругліший край кісточки стираємо на рівному камені до утворення отвору. Через цей отвір виймаємо м'яку серединку. Якщо прикласти свищик отвором до губ і подути, утвориться високий голосний звук.

Свищик із волоського горіха

На одному з боків цілого волоського горіха посередині ножем або свердлом видовбуємо отвір, через який виймаємо ядро. Потім цим отвором прикладаємо до губ і знаходимо положення, при якому вийде свист.

Свищик з верби

Беремо сиру вербу завтовшки як великий палець. Де немає сучечка, відрізаємо навкоси. На тому косому краю, відступивши на півпальця, робимо неглибоку зарубку палички десь на півтора сантиметри. Колодочкою ножика треба побити підрізану кору, щоб вона відстала, і зняти її. Потім зарубку трохи продовжуємо, зрізавши до краю, щоб було рівненько. Кору, що була знята, треба натягнути назад – вийде свищик із порожниною всередині. Взявши свищик до губ, дмухаємо у прогалинку, і вона свистітиме. А якщо в цю прогалину вкинути горошинку, то вербовий свищик не лише свистітиме, а й сурчатиме

Очеретяна пищалка з ріжком

У нетовстій очеретині, біля колінця, надрізаємо "язичок". Якщо узяти до рота все колінце з "язичком" і дмухати, то воно пищатиме голосно і тонко, а якщо на край надіти спеціально вироблений з дерева ріжок і зробити в очеретинці дірочки для пальців, то на цій

Дрикавка

До половинки шкаралупи волоського горіха щільно прив'язуємо міцну нитку, скручену вдвоє. У нитку встромлюємо паличку. Якщо паличку відгинати, а потім відпускати, утворюватиметься звук.

Вуркало-гудок з дерева

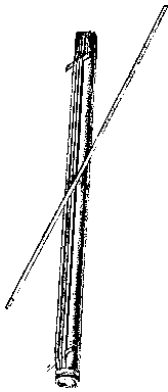
Беремо довгий ціпок. Вистругуємо гладеньку дощечку з соснини довжиною півметра, шириною – два-три пальці, а товщиною, як соломина. На цій дощечці з краєчку робимо дірочку, крізь яку протягуємо міцну мотузочку і зв'язуємо дощечку з ціпком. Після цього потрібно вертити ціпком дощечку над головою чи перед собою – в русі вона фурчатиме.

Дудка з гарбуза

Біля самої огудини гарбуза відрізаємо дудку та листок так, щоб не зачепити колінця. На тому кінці, де огудину відрізано від листка, буде заглибина вздовж стебла, ніби ярочок. Цей ярочок треба уздовж дудки прорізати ножем аж у середину так, щоб не зачепити другого боку дудки, і протягти не більше сантиметра, щоб могло поміститися у роті, а ще – трішки розвести цей ярочок, щоб ліпше проходило повітря. Узявши цей край до рота, дуємо – дудка дуже гудітиме і голосно пищатиме. А якщо зверху на дудці ближче до протилежного краю, який береться до рота, прорізати дірки на вісім пальців, то на дудці можна буде грати, як на сопілці.

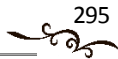
Скрипка з очеретинок

На очеретині від колінця до колінця надрізаємо дві тоненькі скалки [3-5 мм) і піднімаємо їх, заклавши під них по краях дві маленькі палички. Так само робимо з очеретини смичок. Лише на смичкові піднімаємо на паличках одну скалку, а не дві. Тоді в руку беремо скрипочку і цигикаємо по ній смичком – виходитиме тоненький звук.

Дзизкавка

Поміж зубцями дерев'яного гребінця прокладаємо тоненький папірець. Злегка торкаючись до нього губами, дмухаємо у нього – виходитиме звук "дз", "дз", "дз".

Цимбали з очерету

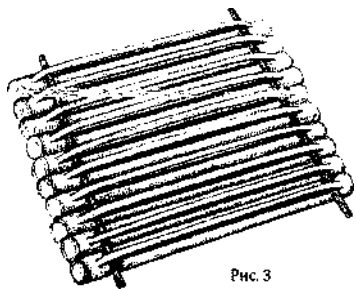
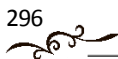

Рис. 3

Спочатку треба зробити кілька заготовок, як на скрипочку. Очеретинки можуть бути різної величини – від найдовшої до найкоротшої. Потім беремо дві довгі палички (можна взяти тоненькі очеретинки) і на них нанизуємо всі заготовки. Ось і вийшли цимбали. По них б'ємо паличками, і очеретинки бриньчать-грають.

Додаток М

КАРТКА АНАЛІЗУ МУЗИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

Музичний керівник _____

Група _____ Дата _____

№	Показники аналізу	Оцінка	Висновки
1.	Умови проведення заняття: санітарно-гігієнічні, естетичні		
2.	Відповідність мети заняття завданням програми, чіткість визначення навчальних, розвивальних та виховних завдань		
3.	Відповідність структури та змісту музичної діяльності виду заняття, доцільність використання різних видів музичної діяльності		
4.	Ефективність застосованих методів та прийомів: - слухання; - співи; - музично-ритмічні рухи; - гра на музичних інструментах		
5.	Рациональність та ефективність прийомів щодо розвитку музичних здібностей дітей (естетичний смак, музичний слух, пам'ять, музичний словник, творча активність тощо)		
6.	Добір музичного репертуару, етапи роботи над ним (наступність у засвоєнні знань, умінь і навичок дітей)		
7.	Наявність та якість наочних посібників		
8.	Індивідуально-диференційований підхід		
9.	Логічність, послідовність, емоційність мовлення педагога		
10.	Взаємодія, узгодженість діяльності музичного керівника і дітей		
11.	Особливості поведінки дітей під час заняття: інтерес, увага, активність, творчість		
12.	Засвоєння дітьми завдань, передбачених метою заняття		

СКЛАДОВІ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗИЧНОГО КЕРІВНИКА З МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

ПРЕДМЕТНЕ ОСНАЩЕННЯ МУЗИЧНОГО КУТОЧКУ ГРУПОВОЇ КІМНАТИ ДНЗ

[65, с. 74]

Для систематизації оснащення музичного куточка доцільно мати його паспорт, в якому може бути передбачена така класифікація обладнання:

- озвучені дитячі музичні іграшки та інструменти для творчого музикування;

- неозвучені іграшки (імітаційні);
- музично-дидактичні ігри та посібники;
- матеріал для творчих сюжетно-рольових ігор;
- атрибути для музичних рухливих ігор;
- аудіовізуальні посібники.

Озвучені дитячі музичні іграшки та інструменти для творчого музикування, які поділяються на 4 типи залежно від їх звучання:

1. Іграшки-інструменти зі звуком невизначеної висоти (бубни, брязкальця, барабани, маракас, дзвіночки маленькі і великі, бубонці та ін.).

- Для розвитку звуковисотного слуху можна використовувати дзвіночки, які мають різну висоту звучання, і діти дізнаються, який дзвіночок "співає" вище, а який – нижче.

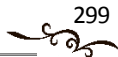
- Для розвитку ритмічного слуху краще користуватися всіма інструментами ударної групи або ж будь-яким інструментом, що має звук тільки однієї певної висоти. Наприклад, діти грають у "музичне відлуння": одна дитина придумує свій ритм, а інший точно його повторює.

- Для розвитку тембрового слуху дуже корисно порівнювати звучання не тільки "представників" різних груп – струнний, духовий або ударний, а й пропонувати дітям відзначати подібні за тембром і характером звучання однорідні інструменти, наприклад, дзвіночки і бубни, металофони і трикутники тощо.

2. Іграшки-інструменти, що видають тільки один звук (свистульки, дудочки, ріжки, сопілка, пищики, свистки, саксофон та ін.).

3. Іграшки-інструменти з фіксованою мелодією (органчики, шарманки, музичні шкатулки і т.д.).

4. Іграшки-інструменти з діатонічним і хроматичним звукорядом для творчого музикування (металофон, ксилофон, гармошка, дитяче піаніно, органала тощо).

Неозвучені іграшки (імітаційні): бугафорські музичні іграшки та інструменти або макети інструментів – балалайки, гітари, гармошки тощо. Вони призначені для створення ігрових ситуацій, під час яких діти, фантазуючи, уявляють себе музикантами, що грають на музичних інструментах.

Музично-дидактичні ігри та посібники, які використовуються для розвитку сенсорних музичних здібностей, ознайомлення з елементами нотної грамоти; музичні драбинки з великими та маленькими іграшками (пташка, тваринка); графічний посібник "Емоції" (картки, на яких зображені особи з різними емоційними настроями) для визначення характеру мелодії під час слухання творів; різноманітні тематичні альбоми: "Портрети композиторів", "Музичні інструменти", "Пори року", "Улюблені пісні" (альбом пісень з ілюстраціями з репертуару групи, причому кожна картинка повинна відображати зміст певної пісні), "Веселі танці", "Симфонічний оркестр", "Народні інструменти", "Танці народів світу" тощо.

Матеріал для творчих музичних ігор: саморобні шумові та ударні інструменти (наприклад, за концепцією Карла Орфа); м'які музичні іграшки; ляльки-неваляйки, образні музичні іграшки – собачка, котик, півник, зайчик і т. п., які співають або танцюють.

Атрибути для музичних рухливих ігор. Якщо ці атрибути є у фізкультурно-оздоровчому центрі групи, то не потрібно їх дублювати..

Аудіовізуальні посібники: діапозитиви, компакт-диски, фонограми, аудіо-і відеокасети, відеодиски. Це дає змогу задовольнити бажання дітей послухати музику, потанцювати, провести "концерт".

Навчальне видання

Укладач:

Матвієнко Світлана Іванівна

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА
МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Навчальний посібник

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – В. М. Косяк

Підписано до друку	Формат 60x84/16	Папір офсетний
Гарнітура Times New Roman	Обл.-вид. арк. 9,69	Тираж 100 пр.
Замовлення №	Ум. друк. арк. 14,29	

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.